VISOKO OBRAZOVANJE U SRBIJI NA PUTU KA EVROPI
ČETIRI GODINE KASNIJE

ZBORNIK RADOVA

Izdavač

Alternativna akademska obrazovna mreža
Jove Ilića 165, Beograd
www.aaen.edu.yu
aaen@aaen.edu.yu

Za izdavača

Srbijanka Turajlić

Priredili

Aljoša Mimica i Zoran Grac

Lektor i korektor

Ljubiša Vujošević

Likovno rešenje korica

Milica Milojević

Tehnički urednik

Mirko Milićević

Tiraž

1500

Štampa

DOSIJE

ISBN 86-84151-10-0

VISOKO OBRAZOVANJE U SRBIJI NA PUTU KA EVROPI ČETIRI GODINE KASNIJE

ZBORNIK RADOVA

Beograd
2005.

SADRŽAJ

Srbijanka Turajlić
Predgovor 11

Jadranka Jelinčić
Uvodna reč 13

Jan S. Levy
Preparing for Bergen 2005 17

I
UNIVERZITET U BEOGRADU

Marija Bogdanović
Tokovi reforme na Univerzitetu u Beogradu: globalna perspektiva 25

Nebojša Janićijević, Alekandar Baucal, Slobodan Cvejić
Formulisanje standarda i unapređenje kvaliteta nastave na Univerzitetu u Beogradu 35

Nebojša Janićijević
Obezbeđenje kvaliteta nastave na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu 43

Aleksandar Baucal, Slobodan Cvejić
Vrednovanje kvaliteta nastave i upravljanja na Filozofskom fakultetu u Beogradu 51

Senka Kovač, Vera Vasiljević
Reforma planova i programa na Filozofskom fakultetu u Beogradu: početna iskustva 61

Slobodan Cvejić
Uvođenje novog nastavnog plana na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 64

Staša Babić, Vera Vasiljević
Reforma nastavnog plana na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 70

Mirjana Pešić, Ibolya Gera, Dragana Bojković, Milica Ćebić, Slađana Anđelković
Reforma obrazovanja vaspitača dece predškolskog uzrasta u Beogradu 77

Dragoslav Perić, Dragoljub Martinović, Slobodan Obradović
Transformacija nastavnih planova i programa Više elektrotehničke škole u Beogradu 1996–2004. 88

Ilija Vujačić, Bojan Komnenović
Proces uvođenja Evropskog sistema prenosa bodova na Fakultetu političkih nauka u Beogradu..... 95

Radmila Vasić
Program i plan unapređivanja pravnih studija na Pravnom fakultetu u Beogradu 103

Živana Milićević, Zoran Latković, Tanja Jovanović, Vladimir Kostić
Promena kurikuluma na Medicinskom fakultetu u Beogradu: između tradicije i trendova..... 111

Marina Stamenković-Radak, Jelena Knežević-Vukčević, Gordana Cvijić
Reforme na Biološkom fakultetu u Beogradu: između želja i mogućnosti 114

Sofija Pekić, Vesna Poleksić, Biljana Vučelić-Radović, Steve Quarrie, Ana Pešikan
Prvi koraci u poboljšanju akademskih veština na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu 121

Irena Odžić, Jelica Protić, Milica Kokinović
Retrospektiva i perspektiva reforme na Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu 129

Zvonimir D. Stanković
Efekti reformskih procesa na Tehničkom fakultetu u Boru 134

Dejan Popović
Procena rizika u prvoj fazi implementacije reforme univerziteta 138

II
UNIVERZITET UMETNOSTI U BEOGRADU

Milena Dragićević Šešić
Univerzitet umetnosti u Beogradu: tokovi promena 145

Čedomir Vasić
Doneti novi zakon o univerzitetu 152

III
UNIVERZITET U NOVOM SADU

Fuada Stanković
Univerziteti u Srbiji – Univerzitet u Novom Sadu 157

Veljko Malbaša, Mirjana Đurić
Priprema za evaluaciju i internu akreditaciju na Univerzitetu u Novom Sadu 164

Nada Čemerlić-Ađić, Dragan Benc, Svetozar Srdić, Bojan Vujin, Goran Remer
Bolonjski proces i kontrola kvaliteta: ocenjivanje nastavnika i nastavnog procesa 170

Kornelija Đaković-Švajcer i grupa nastavnika i saradnika
Kontinuirano praćenje rada studenata tokom trajanja nastavnog procesa 179

Ilija Kovačević, Janko Hodolič
Dodatak diplomi 190

Vladislava Felbabov, Randall Major
Filozofski fakultet u Novom Sadu: reformisani kurikulum na Odseku za anglistiku 198

Zoran Budimac, Mirjana Ivanović, Nataša Ibrajter, Ivan Pribela
Modernizovane studije informatike na Prirodno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu 207

Svetlana R. Lukić, Dragoslav M. Petrović
Iskustva nakon dve godine: pilot studije u skladu s Bolonjskom deklaracijom 214

Radmila Marinković-Nedučin
Univerzitet prema evropskom modelu: pravci delovanja i prioriteti 225

IV
UNIVERZITET U NIŠU

Zoran Milenković
Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi: četiri godine kasnije 237

Marina Matejević
Promene u sistemu studiranja na Studijskoj grupi za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Nišu 247

Gradimir V. Milovanović
Univerzitet u Nišu: planovi i prioriteti 252

V
UNIVERZITET U KRAGUJEVCU

Mirko A. Rosić
Iz virtuelne stvarnosti u realan svet 261

Miloš I. Đuran
Pravci razvoja Univerziteta u Kragujevcu u periodu 2004–2006 266

VI
UNIVERZITET U PRIŠTINI SA SEDIŠTEM U KOSOVSKOJ MITROVICI

Gojko Savić
Univerzitet u Prištini: rad u vanrednim okolnostima 273

VII
TEŠKOĆE U REALIZACIJI REFORME

Srbijanka Turajlić
Visoko obrazovanje u Srbiji između tradicije i realnosti 285

Ladislav Novak
Ključne zablude koje ometaju reformu visokog školstva u Srbiji 294

VIII
UČEŠĆE STUDENATA U REFORMI

Maja Kosić
Istraživanje studentske populacije 307

Miloš Vitošević
Evropsko obrazovanje u evropskoj Srbiji 313

Srećko Šekeljić
Učešće studenata u reformi visokog obrazovanja 322

Mihajlo Babin
Stavovi i zaključci prorektora studenata univerziteta u Srbiji 329

IX
TEMPUS

Stefan Dukianđiev, Sofija Đukić
Doprinos Tempus programa reformi visokog obrazovanja u Srbiji 333

Žarko Spasić, Miljana Radivojević, Vladisav Stefanović, Mirjana Đurić, Ružica Nikolić, Ćemal Dolićanin
Tempus IQASU projekt: od „*Berlin '03*" zahteva do „*Bergen '05*" očekivanja 339

X
ISKUSTVA DRUGIH

Pavel Zgaga
Noviji razvoj visokog obrazovanja u Sloveniji 349

Slobodanka Koprivica, Mitar Mišović
Reforma sistema visokog obrazovanja u Crnoj Gori 365

Gjorgji Martinovski
Higher Education Changes at the Ss. Cyril and Methodius University in Skopje 371

Alen Nemoz
Uvođenje LMD u Francuskoj u okviru procesa Sorbona–Bolonja 375

Jérôme Rive
The Implementation of the Bologna Process at the University Jean Moulin Lyon 3: Sharing a Practical Vision of Reforms in Higher Education 381

XI
KOMENTARI I ZAKLJUČAK KONFERENCIJE

Steve Quarrie
Comments at Higher Education Conference 391

Ljubiša Rajić
Konsenzus oko reforme 396

Martina Vukasović
Visoko obrazovanje na putu ka Evropi: četiri godine kasnije 400

Srbijanka Turajlić
UNESCO Katedra za menadžment univerziteta
AAOM, Beograd

PREDGOVOR

U akademskoj zajednici Evrope, godina 2005. označena je kao godina „Bergena“. Naime, u maju ove godine, u Bergenu, u Norveškoj, sastaće se ministri obrazovanja trideset i devet država koji treba da podnesu izveštaje o tome šta je urađeno na približavanju sistemâ visokog obrazovanja u njihovim zemljama takozvanom Evropskom prostoru visokog obrazovanja. Na tom skupu raspravljaće se i o tome u kojoj su meri ispunjene obaveze preuzete 2003. godine na konferenciji u Berlinu. Ministri će, takođe, u svome saopštenju precizirati i neposredne zadatke za naredni dvogodišnji period.

U akademskoj zajednici Srbije, oktobar 2004. bio je mesec u kojem su se na čelu svih državnih univerziteta u Srbiji našli novi rukovodeći timovi čiji je zadatak, između ostalog, da ubrzaju proces reforme visokog obrazovanja i time doprinesu uključivanju Srbije u Evropski prostor visokog obrazovanja.

U želji da se novom rukovodstvu omogući da jasnije sagleda ostvarene rezultate rada na reformi i postavi prioritetne zadatke u narednom periodu, kao i da se olakša izrada nacionalnog izveštaja za sastanak u Bergenu, UNESCO Katedra za menadžment univerziteta, Fond za otvoreno društvo iz Beograda i Zajednica univerziteta Srbije, organizovali su konferenciju „Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi – četiri godine kasnije“.

Ova Konferencija predstavlja ujedno i svojevrstan nastavak konferencije održane marta 2001. godine, na kojoj je akademskoj zajednici Srbije prvi put predstavljena reforma visokog obrazovanja u Evropi, označena kao „Bolonjski proces“, u nameri da se taj proces pokrene i u našoj zemlji. U cilju dalje promocije Bolonjskog procesa, u toku tri godine održan je čitav niz seminara posvećenih pojedinim temama i objavljeno je sedam publikacija u kojima se prezentiraju pojedini aspekti procesa reformi. Nesumnjivo je da je akademska zajednica Srbije imala priliku da se upozna sa svim opštim principima Evropskog prostora visokog obrazovanja. Otuda se čini da je bilo prirodno da se postavi pitanje do koje se mere stiglo u konkretnoj realizaciji tih ideja.

Polazeći od činjenice da su univerziteti i pojedini fakulteti u okviru posebnih radnih grupa, seminara ili drugih aktivnosti ostvarili čitav niz rezultata na polju reformi, a koji su ostali nedovoljno afirmisani, organizatori Konferencije su odlučili da izbegnu sve načelne diskusije i da se koncentrišu na izlaganje konkretnih iskustava do kojih se došlo u pojedinim oblastima reforme. Želja nam je bila da napravimo svojevrsnu „berzu" reformskih iskustava koja bi doprinela još življem i efikasnijem radu u budućnosti. Pored toga, verovali smo da je prirodno da se, tada već bivšim rektorima, omogući da javnosti podnesu izveštaje o rezultatima svoga rada.

Iako je u pozivu za Konferenciju istaknuto da su konkretni rezultati reforme ostali nedovoljno istaknuti – odnosno da akademska zajednica nije u dovoljnoj meri s njima upoznata – ovaj utisak je dobio svoju punu potvrdu tek nakon izlaganja učesnika pomenutog skupa. Predočeni radovi nedvosmisleno svedoče o izuzetnim naporima i dostignućima pojedinih kolega. Pored toga, oni su i dokaz postavke da kada postoji čvrsto opredeljenje za reformu – izostanak finansijske podrške ne može i ne sme da bude prepreka reformi.

Broj učesnika Konferencije, dinamična izlaganja i vrlo zanimljive diskusije svedoče o velikom interesu koji akademska zajednica Srbije pokazuje za proces reformi. Verujemo da će izložena iskustva moći da doprinesu pokretanju procesa reformi i u onim ustanovama koje se još nisu odlučile na taj korak. Verujemo, takođe, da će iz prezentovanih izlaganja ustanove koje su zadužene za reformu na nivou cele Republike shvatiti da dalja reforma nije moguća bez promene zakonskog okvira, kao i da brži rad na reformi zahteva i dodatna finansijska sredstva. Konačno, očekujemo da akademska javnost prihvati ovu Konferenciju kao mesto na kojem se podnosi izveštaj o radu, te da već sada počne s pripremama za naredan sličan skup. Samo na taj način moći ćemo zajedničkim snagama da podržimo proces reforme koji će nas dovesti u Evropski prostor visokog obrazovanja.

Finansijsku podršku za organizaciju Konferencije i štampanje ovog zbornika radova pružili su Savet Evrope, UNESCO-CEPES, Evropska asocijacija univerziteta, Nemačka rektorska konferencija, Fond za otvoreno društvo iz Beograda, Francuski kulturni centar u Beogradu i Britanski savet u Beogradu.

Najzad, uz zahvalnost koju upućujemo svim učesnicima, napominjemo da poredak kojim su tekstovi u ovom Zborniku složeni ne odgovara sasvim hronološkom nizu kojim su na Konferenciji izlagani.

Jadranka Jelinčić
Fond za otvoreno društvo, Beograd

UVODNA REČ

Poštovane kolege i gosti,

Kao što red nalaže, ja ću vas prvo pozdraviti u ime Fonda za otvoreno društvo – Srbija, koji je sa Alternativnom akademskom obrazovnom mrežom, pri kojoj je smeštena UNESCO-ova katedra za upravljanje univerzitetom, i sa Zajednicom univerziteta Srbije inicirao, osmislio i organizovao ovu konferenciju.

Zašto smo se upustili u ovaj mali poduhvat? Nas su motivisala dva razloga:

Prvi razlog je taj što smo želeli da izmerimo prolazno vreme. Hteli smo da svi zajedno – studenti i profesori univerziteta, država i javnost, koja ima legitiman interes da zna – utvrdimo dokle smo stigli na putu reforme univerziteta na koji smo se uputili 2000. godine.

Naravno, i pre toga je bilo razgovora o reformama, pa i reformskih pokušaja na pojedinim fakultetima, odsecima ili katedrama. Međutim, krajem 2000. godine, ako se sećate, u saradnji sa Asocijacijom evropskih univerziteta, izvršena je prva sveobuhvatna evaluacija univerziteta u Srbiji. Pošto smo se suočili sa činjenicama, i na univerzitetu i izvan njega, tada je preovladalo uverenje da je univerzitet nužno reformisati. Gradnja konsensusa o tempu i sadržaju reformi tek je bila pred nama i to je zadatak kojim se i danas, pored ostalog, moramo baviti. Naravno, kao i uvek i svugde, bilo je i biće onih koji smatraju da nam nikakve promene nisu potrebne. Uverena sam da oni, bez obzira na to šta govore, ni sami u to ne veruju.

Evaluacija univerziteta je izvršena ne samo zato da bi se utvrdilo da su univerziteti u Srbiji dobri ili loši. Evaluacija je, pre svega, izvršena da bi se utvrdilo u kojoj meri univerziteti raspolažu kapacitetima da se priključe procesu koji je u to vreme započeo na evropskim univerzitetima, a o kojem svi danas govorimo kao o procesu izgradnje evropskog obrazovnog prostora ili Bolonjskom procesu.

Bolonjska deklaracija i Bolonjski proces su produkt samih evropskih univerziteta. Oni predstavljaju priznanje i sankcionisanje potrebe da se univerzitet mora promeniti i prilagoditi novoj ekonomskoj, društvenoj i etičkoj paradigmi XXI veka. Prilagođavanje u ovom kontekstu nije samo način da se odgovori novim potrebama i zahtevima društva nego i sredstvo da univerzitet utiče na odnos elemenata unutar te nove paradigme i na razvoje koji iz nje proizlaze.

Paradigma XXI veka, sviđalo se to nama ili ne, jeste realnost. Nju karakteriše nekoliko elemenata:

- *Globalizacija* kapitala i sa njom povezana sloboda kretanja ljudi i, pre svega, slobodan protok ideja i znanja. Globalizacija je nužno povezana sa standardizacijom. Prevedeno na termine univerziteta to znači standardizaciju ili ujednačavanje načina i sadržaja studiranja, kao i merljivost radi uporedljivosti kvaliteta studija i istraživanja. Otuda, kada u ovom kontekstu govorimo o reformi univerziteta, govorimo o promeni kurikuluma, kontroli kvaliteta, uzajamnom priznavanju diploma i rezultatima koje je moguće meriti i upoređivati da bi ih drugi na tržištu ideja i obrazovnih mogućnosti, i na tržištu rada mogli vrednovati i priznati.
- *Gašenje prerogativa „države blagostanja"*, koja je u paradigmi XX veka bila glavni mecena univerziteta. Ova činjenica nametnula je potrebu da univerzitet počne da traga za načinima boljeg i efikasnijeg korišćenja sopstvenih resursa i da se okreće udruživanju resursa na nacionalnom i međunarodnom planu, posebno na iscepkanom evropskom obrazovnom prostoru; za novim socijalnim koalicijama – između ostalog i sa socijalno odgovornim kapitalom – koje će obezbediti stabilno i razvojno finansiranje; kao i traganje za novim formama upravljanja raspoloživim resursima unutar pojedinačnih univerziteta, kao i unutar mreža univerziteta. Zato se, kada govorimo o reformi univerziteta, nužno bavimo traganjem za novim, efikasnijim oblicima upravljanja i načinima održivog finansiranja koji će do potrebne mere supstituisati i komplementirati dosadašnje oblike državnog finansiranja univerziteta.
- *Razvoj informatičkog društva i društva znanja* podrazumeva nove oblike rada i radnog procesa, razvijanje novih društvenih vrednosti i etika koje će obezbediti slobodan razvoj ljudi kao pojedinaca i društva kao demokratskog entiteta. U terminima reforme univerziteta ovde se opet vraćamo na temu kurikuluma, upravljanja, doživotnog obrazovanja i na nove uloge učenja i obrazovanja.

U ravni društvene uloge univerziteta, ili, još tačnije rečeno, u ravni vrline, univerzitetu ovde – od Platonove akademije preko prvih srednjovekovnih univerziteta u Bolonji, Parizu, ili Pragu, preko novovekovnih univerziteta, među kojima nikako ne smemo zaboraviti ni beogradsku Veliku školu – pripada ekskluzivna uloga i posebna odgovornost.

Univerzitet je društvena struktura koja uživa autonomiju. Univerzitet je autonoman u pogledu upravljanja; u izboru predmeta proučavanja i podučavanja; u izdavanju diploma i formulisanju naučnih teorija. Međutim, rezultati rada unutar te autonomije jesu podložni vrednovanju društva i imaju vrednost kad ih društvo – sadašnje ili buduće – verifikuje i usvoji kao – u Aristotelovoj terminologiji – korisne, dobre i lepe.

Autonomija univerziteta čini da rad univerziteta, njegov razvoj i način upravljanja jesu prvenstveno stvar, briga i odgovornost univerziteta. Zato na samom univerzitetu počiva i najveća odgovornost i za njegovu reformu. Međutim, u istoj meri koliko je univerzitet odgovoran za sopstveni razvoj, toliko je i država odgovorna i obavezna da obezbedi uslove i okvire koji će učiniti da razvoj i reforme univerziteta budu moguće. Ti uslovi i okviri nisu bilo koji ili bilo kakvi. Oni, takođe, nužno moraju korespondirati sa svakim od elemenata nove društvene paradigme.

Na početku sam kazala da su nas u pripremanju i planiranju ove konferencije vodila dva razloga.

Drugi razlog, koji nije manje važan od prvog, jeste razlog *transparentnosti ili javnosti*. Naime, mi smo i na ovaj način želeli da stvorimo uslove da odlazeća uprava univerziteta na sasvim radan način preda upravljačka ovlašćenja novim rektorima i dekanima tako što će izvestiti i njih i kolege nastavnike koji su ih birali, kolege studente koje podučavaju vrlini i javnost koja ima legitimaciju da zna kako se odlazeća upravljačka struktura starala o resursima i razvoju institucije kojom je četiri godine upravljala. Podnoseći izveštaj, odlazeća uprava, u najboljem demokratskom maniru i saglasno principima dobrog upravljanja, čini rezultate svoga rada dostupnim za kritičku analizu, a nastavljanje započetih razvoja mogućim. Ova konferencija je organizovana i da bi odlazeća uprava prenela svoja zapažanja i sugestije koje onima koji dolaze mogu pomoći u vršenju njihovih ovlašćenja i, pre svega, ubrzati ostvarivanje započete reforme.

U Srbiji, koja je siromašna zemlja i zemlja zakasnelih reformi i tranzicije, dimenzija vremena je neobično važna. Ukoliko se ona ne uvaži u punoj meri i sa najvećom ozbiljnošću, Ahil doista nikada neće stići kornjaču.

Na univerzitetima u Srbiji je pokrenut niz reformskih projekata i aktivnosti. Bar jednu trećinu od svih tih reformskih projekata finansirao je Fond za otvoreno društvo. Međutim, mnoge od njih je, kroz konstruktivni intelektualni

dijalog sa svojim partnerima sa univerziteta, i inspirisao ili inicirao. Mi smo, takođe, podsticali i finansirali rad države usmeren na kreiranje ambijenta koji će dopustiti i podstaći reformu i razvoj univerziteta. Spremni smo da to i dalje činimo, bez obzira na to da li se radi o univerzitetu ili državi, zbog toga što smo uvereni da su reforma i razvoj univerziteta jedna od dve ili tri ključne poluge ekonomskog i demokratskog razvoja društva u Srbiji.

Jan S. Levy
Norwegian Ministry of Education and Research, Oslo

PREPARING FOR BERGEN 2005

Ladies and gentlemen,

Dear colleagues,

Thank you for inviting me to this important – and for me very informative seminar on the progress of the Bologna process at Serbian universities and higher education institutions. As I presently have the honour on behalf of the Norwegian Ministry for Education and Research of acting as vice-chair of the Bologna-follow-up group, I have been asked to talk about the Bologna-process up to next year's Ministerial Conference in Bergen, Norway – and maybe beyond.

You are all well informed about the structure of the Bologna Process. Let me only remind you of the relationship between the main bodies, and how the work up to the Bergen Conference next year is being structured. (see slides)

No doubt that the process now is in a very important phase. The first euphoric years have past, and a lot of formal decisions have been made in most countries. No doubt more changes have occurred than could be expected – even hoped for – when ministers in 1999 signed the Bologna declaration. Some may therefore be tempted to ask – have we already reached the goals? Should we be content with what has been achieved, and turn our reforming energy in other directions?

There were no signs of such an attitude when the ministers in Berlin last year laid plans for the work up to Bergen. On the contrary: They underscored their initial goals for a European Higher Education Area in 2010, and called for concrete measures to keep up the momentum in he process:

- The Bologna family was extended with seven new member countries, including Serbia and Montenegro. Frames for further accession were given
- An additional action line was added

- More precise goals where set for the development of quality assurance systems
- They wanted to use development of an overarching European qualifications framework as a tool for the reduction of barriers to mobility of labour, students and researchers.
  - And they introduced a new tool for monitoring the process – stocktaking. I will reurn to that later.

These are signs of a vigorous process firmly aimed at succeeding, certainly not of fatigue. Before giving you some more details of the work that now is being carried out, I would like to recall some of the basic principles underlying the process. Finally I will discuss some possible further developments after the Bergen Ministerial.

So – what then should be at the core of the process of establishing a European Higher Education Area? There has been a common understanding, expressed in the Bologna Declaration itself or in Communiqués, that the following principles are inherent in the Bologna Process:

- Mobility of students and staff;
- Autonomous universities /higher education institutions;
- Student participation in the governance of higher education;
- Public responsibility for higher education, including the social dimension.

These ideas and principles are central for the understanding of the nature of the area we are aiming at. They are also essential for understanding how the process – though being a politically set agenda – must draw on the cooperation and insight of all stakeholders in higher education. Thus the active participation of the European University Association, and the European student organisation /ESIB) is crucial to the success of the process. Nationally, co-operation between the Ministry of Education and the National Rectors' Conference and the national student organisation is equally important.

Let me then turn to the working program for the period up to the Bergen conference next year. I will touch upon the three most topical questions up to Bergen; Quality Assurance, Qualifications framework and stocktaking.

First, Quality Assurance is indeed high on the list of priority questions. It has been important also to this conference. Ministers in Berlin decided on some fundamental elements that all countries agreed should be included in their national quality assurance systems by 2005:

- A definition of the responsibilities of the bodies and institutions involved. The bodies in question here are governments, higher education institutions and quality assurance agencies.
- Evaluation of programmes or institutions, including internal assessment, external review, participation of students and the publication of results.
- A system of accreditation, certification or comparable procedures.
- International participation, co-operation and networking.

In addition ministers wanted work to be carried out to prepare a harmonisation in working methods between the QA agencies across Europe. This mandate was given to ENQA, the European Network of Quality Assurance Agencies, and they were specifically asked to do two things:

First, they should develop an agreed set of standards, procedures and guidelines on quality assurance. And second, they were asked to explore ways of ensuring an adequate peer review system for quality assurance and/or accreditation agencies or bodies.

ENQA was called through its members, which are the national QA agencies, and national ministries. In addition the task should be executed in co-operation with the EUA, EURASHE and ESIB, and due account should be taken of the expertise of other quality assurance associations and networks.

The nature of the two tasks is different. The objective of the first task should be to assist countries, higher education institutions and quality assurance agencies in establishing systems that may create mutual trust. If mutually accepted standards and procedures are at the heart of national systems, we can live with variations in design and structure, and still feel confident that quality assurance is being taken care of. The second task aims at securing that agencies themselves do as they teach others. Ministers agreed upon that this calls for a peer review evaluation system for the agencies themselves. The present discussion reflects differences in opinion on the question of such peer reviews should be executed at the European or at the national level. No conclusions have been drawn, but it is easy to imagine that the debate is divided between those representing a common European level, and those representing the nations.

Anyhow, we must recognise the magnitude and complexity of the tasks given to ENQA and its partners. The identification of commonly acceptable standards and procedures is demanding a substantial developmental work. On top of that, several different interests, cultures and policy directions will have to find common working ground. The task of the Follow Up Group is to oversee

this work, and do what is possible to report solutions back to the Ministers in Bergen.

The second task affecting us all, is the mandate on Qualifications framework. The Ministers in Berlin gave the following mandate on this:

„Ministers encourage the member States to elaborate a framework of comparable and compatible qualifications for their higher education systems, which should seek to describe qualifications in terms of workload, level, learning outcomes, competences and profile. They also undertake to elaborate an overarching framework of qualifications for the European Higher Education Area. Within such frameworks, degrees should have different defined outcomes.“

Some countries have already developed such frameworks, intentionally covering all educational levels. The follow up group has commissioned a working group to make proposal of an overarching framework for higher education. At the same time, the European commission is preparing an overarching framework for Vocational Education and Training (VET). The work of these two groups are now brought together, but still the Bologna group will report back to the Bologna ministerial.

The third point I will draw your attention to, is the stocktaking exercise. This aims at the establishment of a tool to monitor the development of the higher education area. By doing this at the half-way-mark in 2005, ministers will have information enabling them to take corrective action, while there still will be time to implement them before 2010. The stocktaking is targeted on three core elements of the European Higher Education Area. The Ministers expressed themselves very clearly in this paragraph:

„*Ministers charge the Follow-up Group with organising a stocktaking process in time for their summit in 2005 and undertaking to prepare detailed reports on the progress and implementation of the intermediate priorities set for the next two years:*

- *quality assurance*
- *two-cycle system*
- *recognition of degrees and periods of studies“*

The activity is being undertaken right now, with invaluable assistance from the EURYDICE unit of the European Commission. The Bologna secretariat has special responsibility for the stocktaking in countries outside EU/EEA. A working group is responsible for the final report to the Bologna follow up group, and then to the ministers. The final format of the report has still to be decided, but we read the decision of the ministers as a call for a frank

and informative report giving evidence as basis for corrective measures if or where needed.

I have gone into the present process in this detail, because it shows that the Bologna process not only is about a future *vision* of a European Higher Education Area, but about the developing and implementing of concrete measures affecting all systems of higher education throughout its member states. This brings challenges to ministries, institutions and parliamentarians in all member countries. But it also offers help and guidance to develop systems that are developed through common efforts between Eureopean countries, based on common sets of values and wishes.

Let me wind up my presentation by discussing some of the points that may be topical for the process after Bergen. We have just started debating these questions in the Follow up group, as a preparation of the communiqué that will be presented to the ministers in Bergen. Nothing has yet been decided, so these must be preliminary ideas.

Firstly, I think we may experience a need for the *consolidation* of the process, rather than a new expansion. All three Ministerials so far, have introduced new action lines, now having ten in total. Probably, no more action lines are needed. There are still lots of work to be done to realise the ambitions behind the existing lines. The stocktaking will inform us on the status of the most prominent lines. We may find that those alone will represent great challenges to many countries, as I mentioned earlier.

Secondly we may need to *clarify* some of the goals further. Not all Bologna-goals are expressed as clearly as for instance the goals on degree structure and recognition. We are presently discussing the possibility of taking stock on some more of the action lines, up to the Ministerial in 2007. Topics being discussed are amongst others doctoral studies, lifelong learning, mobility goals, the involvement of higher education institutions and the European dimension. On all these action lines, stocktaking will demand the clarification of intermediate goals. We are getting necessary contributions to this through seminars, but still difficult decisions has to be taken by ministers, involving national discussions and prioritising. Ministers might find it useful also to launch a process for the further clarification of goals up to 2010.

Finally, Ministers might also want to discuss what should be the prospects of *the EHEA beyond 2010*. They might want to start a process aiming at the further development of a higher education area, once established, and the best ways to secure that Europe keeps its attractiveness for students and researchers worldwide. We should aim at being open to the rest of the world, sharing our ideas and competencies, while developing our own cooperation, qualities and strengths.

Along these lines we are now discussing the development of the Bergen Agenda.

Thank you for your attention.

For further information on the process, please visit the official web-site of the Bologna Process www.Bologna-Bergen2005.no.

I
UNIVERZITET U BEOGRADU

Marija Bogdanović
Rektor Univerziteta u Beogradu (2000–2004)

TOKOVI REFORME NA UNIVERZITETU U BEOGRADU: GLOBALNA PERSPEKTIVA

Društveni kontekst i priprema za reformu

Prošle su četiri godine od kada su počeli demokratski procesi u našem društvu. Ovi procesi zahvatili su i univerzitet, uostalom, kao jedan od bitnih nosilaca promena i progresa. Ipak, promene u celom društvu, usled nestabilne političke i teške ekonomske situacije, stvarale su teškoće koje su usporavale demokratske procese.

Vlade su se smenjivale i ostavljale neadekvatno rešeno pitanje finansiranja univerziteta, strategija razvoja visokog obrazovanja je izostala, te je došlo do nekontrolisanog rasta broja privatnih fakulteta, a da ni sistem akreditacije nije urađen. Ove, kao i ukupne društveno-političke okolnosti u kojima je univerzitet funkcionisao dovele su do velikog pritiska studenata na fakultetima društvenog i humanističkog smera, dok ostaju nedovoljno iskorišćeni kapaciteti tehničkih fakulteta i fakulteta bazičnih nauka. Rezultat je pojava jednog broja dobrostojećih fakulteta koji mogu da ulažu sredstva i uvode novine u nastavu, i jednog broja onih fakulteta koji, usled nedostatka finansijskih sredstava, jedva mogu da organizuju osnovnu nastavu.

Međutim, bez harmoničnog napretka u svim oblastima profesionalnog i naučnog rada ne može se zamisliti privredni i kulturni razvoj društva i njegovih institucija, te država mora da preduzme ozbiljne korake. Ako je obrazovanje javno dobro, onda se od univerziteta očekuje da ispunjava svoje obaveze prema društvu, edukujući mladi naraštaj prema savremenim dostignućima u nauci i praksi, kako bi jednog dana mogli svoje znanje i umeće da primene u razvoju svog društva. S druge strane, država je ta koja treba da stvori odgovarajuće uslove kako bi ova njena institucija, kao funkcionalni deo društvenog sistema, mogla da ispuni ciljeve koji stoje pred njom.

Osnovna ideja našeg delovanja u prethodnom periodu bilo je nastojanje da Univerzitet u Beogradu postane jedan moderan evropski univerzitet sa prepoznatljivim i priznatim identitetom. Ova konferencija je zamišljena tako da dosadašnji rektori, na vrlo konkretan, činjenični način, iznesu šta su njihovi univerziteti učinili tokom poslednje četiri godine i da novoizabrani rektori izlože planove svog budućeg rada. Ovo izlaganje je sačinjeno prema navedenom cilju Konferencije.

Stvaranje atmosfere zajedništva

Ostvarivanje navedenog zadatka značilo je ne samo formalno opredeljenje za Bolonjsku deklaraciju već istovremeno i njeno olakšano prihvatanje, uz stvaranje atmosfere zajedništva na Univerzitetu, koje je godinama bilo temeljno narušavano. Višegodišnja stagnacija u razvoju Univerziteta bila je rezultat nepovoljnih političkih okolnosti, koje su svoj izraz našle i u Zakonu o univerzitetu, kojim su mu bili oduzeti bitni elementi autonomije. Pored ozbiljnih priprema za rad na reformi, prvo da kažemo par reči o stvaranju atmosfere zajedništva na Univerzitetu koje je obeleženo nekolikim aktivnostima. Uvedene su toge koje su oblačene u svečanim prilikama, rektorsko vino, štampani su i posebni rokovnici kao obeležja identiteta UB. Vrata Rektorata su otvorena za promocije knjiga, održavanje naučnih skupova koje su organizovali pojedini fakulteti, profesionalna udruženja i, naravno, SANU. Nastava na međunarodnom univerzitetskom poslediplomskom smeru (prvi uvedeni smer ovog tipa prema Bolonjskoj deklaraciji) „Upravljanje državom i humanitarne aktivnosti“ (*joint master* sa Rimom i Sarajevom), održavana je takođe u zgradi Rektorata, na engleskom jeziku, sa domaćim i italijanskim nastavnicima, i jednosemestralnim boravkom studenata na Univerzitetu u Rimu (ukupno 42 studenta prve i druge generacije). Uvedena je i svečana promocija novoizabranih redovnih profesora koja se obavljala na sednicama NNV Univerziteta, a kokteli za upravo penzionisane nastavnike bili su toplo pozdravljeni. Uvedeno je da fakulteti na račun Rektorata uplaćuju određenu svotu (po 5000 dinara mesečno) za podmirivanje određenih materijalnih troškova. Posebno prijatna atmosfera stvarala se tokom zajedničkih večera svih članova NNV za novogodišnje praznike uz mali muzički program. Posećivali su nas ambasadori stranih zemalja sa čijim univerzitetima smo uspostavljali saradnju, a sa predstavnicima ambasada održan sastanak radi dogovora o lakšem dobijanju viza za nastavnike i studente koji posećuju strane univerzitete. Predsednici Francuske, Italije i Mađarske i premijer Grčke su svojom posetom ukazali čast našem Univerzitetu. Svi navedeni događaji menjali su atmosferu na Univerzitetu i u jednu tihu, administrativnu ustanovu, postepeno unosili i živost i lepotu akademskog života.

Aktivnosti kojima se stvarala osnova za uvođenje reforme

Tako je Univerzitet postepeno vraćao samopouzdanje i ugled u Evropi, a i šire. Nakon oktobra 2000. godine, Ministarstvo prosvete i sporta je omogućilo univerzitetima i fakultetima da sami predlažu spoljne članove saveta, da fakulteti sami biraju svoje dekane. Samo na pet fakulteta UB (od 30) Ministarstvo je imenovalo dekane, uz prethodne konsultacije sa kolegama sa tih fakulteta. Imenovani dekani bili su poznati po svojoj demokratskoj orijentaciji. Formirana je Zajednica univerziteta Srbije i republička Komisija za izradu prelaznog zakona o univerzitetu koji je dao legalni okvir za vraćanje autonomije univerzitetu. Na UB su formirane radne grupe koje su radile na upoznavanju sa osnovnim principima Bolonjske deklaracije, a tokom vremena proučavana su i ostala evropska dokumenta koja su pratila prethodni i označavala njegove dopune.

Međutim, svaka ozbiljna reforma zahteva i veliki novac, a volonterski rad entuzijasta bio je često usporavan od strane onih koji nisu bili spremni ni za kakve promene. Ipak, Univerzitet je radio na organizovanju redovne nastave, koja je dugi niz godina bila prekidana, i na intenziviranju ostalih aktivnosti. Ovde treba reći da je organizovano nekoliko međunarodnih konferencija o reformi univerziteta u samom Rektoratu i na pojedinim fakultetima. Cilj ovih konferencija je bio da se što širi krug nastavnika i saradnika upozna sa ciljevima i principima reforme. Budući da ekonomsko okruženje nije omogućavalo dovoljno brzo i efikasno osavremenjivanje materijalne osnove nastave, jer reforma podrazumeva sredstva za popunjavanje biblioteka, opremanje laboratorija, sredstva za terenski rad, korišćenje savremenih tehnoloških sredstava, rešenje je traženo putem donacija stranih vlada (preko ambasada), univerziteta, asocijacija i uključivanja u rad na međunarodnim projektima.

Od donacija stranih vlada pominjemo samo neke veće. Francuska vlada finansira reformu upravljanja Univerzitetom putem finansiranja formiranja jedinstvenog informatičkog sistema; italijanska vlada je opremila kompjutersku učionicu za italijanski jezik; španska vlada je opremila *Aula Cervantes;* japanska vlada je finansirala formiranje japanskog vrta u Botaničkoj bašti i opremila jezičku laboratoriju; kineska vlada je finansirala izdavanje udžbenika za kineski jezik i izvršila akreditaciju Odeljenja za kineski jezik; finska vlada finansira reformu učiteljskih fakulteta; koreanska vlada donirala je audiovizuelnu opremu za Univerzitet i FPN; SAD su opremile studio na FPN; Nemačka rektorska konferencija (HRK) finansirala je Akademsku mrežu i Simulacionu računarsku laboratoriju na Mašinskom fakultetu. Akademska mreža u saradnji sa ostalim univerzitetima, intenzivno se razvija. Dvadeset puta je povećana brzina veze prema svetu uz visok kvalitet usluga i elektronski pristup do preko 10 000 stranih časopisa. Nemačka rektorska konferencija je finansirala

i aktivnost UB za obavljanje eksterne evaluacije Univerziteta nakon sprovedene samoevaluacije. Obe evaluacije su urađene u okviru i prema zahtevima programa EUA 2002. godine, što je značilo sagledavanje realnog stanja na Univerzitetu, dakle, njegovih pozitivnih i negativnih strana, o čemu se potom razgovaralo sa Komisijom za eksternu evaluaciju. Na ovaj način UB je pokazao otvorenost i spremnost da se suoči sa nekim veoma lošim aspektima u svom radu – neefikasno upravljanje, loša organizacija rada, zastareli nastavni programi, neefikasno studiranje, otpori ka promeni („institucionalizovana korupcija“, studentski izraz), nedovoljno razvijena saradnja sa studentima, itd.

Univerzitet u Beogradu je član nekoliko međunarodnih asocijacija, a Rektor je u poslednje četiri godine bio i član u njihovim upravnim telima. Aktivnim radom u Jonsko-jadranskoj asocijaciji (UNIADRION), sa sedištem u Raveni, Univerzitet je dobio studio za proizvodnju i editovanje materijala za učenje na daljinu, koji je smešten na Filozofskom fakultetu i dostupan je za sve članove našeg Univerziteta. Akademska mreža Frankofonija organizuje studijske programe na francuskom jeziku, Asocijacija univerziteta za razvoj demokratskih institucija (AUDEM) organizuje godišnje konferencije upravo na tu temu, dok akademska mreža pod nazivom „Međunarodni centar za istraživanje za centralnu i jugoistočnu Evropu“ (CIRCEOS, sa sedištem u Bariju) razvija programe za učenje na daljinu. U međunarodne projekte namenjene visokom obrazovanju, koji su omogućavali ne samo izučavanje evropskih iskustava već i nabavku odgovarajuće opreme, pominjemo TEMPUS. TEMPUS je omogućavao finansiranje upravo projekata reformskog sadržaja (promene kurikuluma, kontrola kvaliteta, informatičke tehnologije, poboljšanje rukovođenja, itd.) a 25% – 30% sredstava izdvajano je za opremu. Za tri godine UB je radio na 25 ovih projekata, i, pri tom, u 12 projekata bio je koordinator. Na projektima koje je nudio WUS za opremanje laboratorija, za razvoj kurikuluma, *brain gain*, za kofinansiranje pokretljivosti mladih, učestvovali su nastavnici i saradnici UB. Radom na projektima i angažovanjem kod stranih donatora, za Rektorat su obezbeđena dva video-bima, veći broj kvalitetnih kompjutera, i već pomenuti studio za učenje na daljinu i audio-vizuelna oprema.

Mnogi fakulteti su takođe putem projekata i donacija opremali svoje učionice savremenim tehnološkim uređajima, a biblioteke osavremenili od donacija stranih univerziteta. Univerzitetska biblioteka je uvela KOBSON sistem za pristup elektronskim bazama stručnih i naučnih časopisa, a dobijen je i TEMPUS projekat za povezivanje univerzitetskih biblioteka Srbije.

Međunarodna univerzitetska saradnja je izuzetno razvijena kako na bilateralnoj osnovi tako i preko Univerziteta. Na osnovu podataka dobijenih od pojedinačnih fakulteta preko 170 bilateralnih ugovora o saradnji je prisutno, a Univerzitet je potpisao ugovore o saradnji sa 58 univerziteta u svetu, u 25 zemalja. Na našem univerzitetu boravio je 51 stipendista iz 16 zemalja, a u

okviru recipročne saradnje 51 stipendista sa našeg univerziteta boravio je na stranim univerzitetima. Znatan broj poslediplomaca boravio je, na predlog Rektorata, na stranim univerzitetima, u trajanju od nedelju dana do tri meseca.

U prikazivanju glavnih aktivnosti tokom poslednje četiri godine ovde svakako treba navesti i aktiviranje rada Fondacije za rešavanje stambenih potreba mladih naučnih radnika UB. Na ovom pitanju se jako mnogo radilo da bi se, bar donekle, umanjio odliv mozgova, te je do ovog momenta useljeno 85 stanova, a do kraja novembra ove godine očekuje se useljenje u još 90 stanova. Preostaje još 268 stanova da bude useljeno do kraja iduće godine, dok predviđeni ukupan broj stanova u ovom naselju (Blok 32) treba da bude 815.

U pripremne zadatke na uspostavljanju uslova za reformske poteze svakako spadaju i neposredni i intenzivni razgovori uprave Univerziteta sa predstavnicima Ministarstva i Vlade radi stvaranja jednog modela finansiranja koji bi omogućio stabilnost i napredak u radu ove obrazovne institucije. S tim ciljem osnovana je i prva komisija za formulisanje jednog takvog modela u koju je ušao i predstavnik Univerziteta u Nišu. Ova komisija je uspela da modifikuje postojeću uredbu, ali efekat nije mnogo poboljšao materijalni položaj Univerziteta. Zbog ukupno loše ekonomske situacije u zemlji i odluke Ministarstva za finansije da se visokom i višem obrazovanju smanje materijalna sredstva za 70% u odnosu na 2003. godinu, nastavila se akcija Univerziteta. Novoformirana komisija, nakon razgovora Rektora o ovom pitanju sa premijerom i relevantnim ministrima, nova Komisija UB, sa kolegama sa drugih univerziteta, zahtevala je bar primenu postojeće uredbe. Ostalo je da se situacija razmotri prilikom rebalansa budžeta. Sve ovo, kao i promene ministara za visoko obrazovanje (tri za četiri godine), govori koliko je obrazovni sistem, iako veoma značajan, na margini onih koji misle samo politički a ne i sa šireg društvenog stanovišta. Sektor za legate i fondacije UB učinio je dosta na oživljavanju njihovog rada i adekvatnom korišćenju tih sredstava.

Tokovi reforme na Univerzitetu u Beogradu

U navedenom kontekstu aktivnosti i atmosfere koja se uspostavljala na UB, možemo uočiti nekoliko bitnih tokova koji su se paralelno odvijali kako bi se postepeno ostvarivao definisani cilj. Te tokove možemo označiti kao:

1. rad UB na formulisanju nacrta zakona o univerzitetu,
2. rad na kurikularnoj reformi (dvostepene studije, interdisciplinarnost, ECTS),
3. kontrola kvaliteta nastave.

Rad Univerziteta u Beogradu na formulisanju nacrta zakona o univerzitetu

NNV Univerziteta formiralo je tokom 2003. godine Komisiju za izradu zakona o univerzitetu koja je intenzivno radila nekoliko meseci. U Prednacrtu su ponuđena rešenja koja pružaju legalni okvir za uvažavanje Bolonjske deklaracije i njenu primenjivost u uslovima i na način koji bi obezbedili ostvarivanje reformskih ciljeva. Nakon javne duskusije na fakultetima i na NNV Univerziteta, na kojem je Prednacrt prihvaćen ogromnom većinom glasova, tekst je predat Ministarstvu prosvete i sporta u maju 2004. godine. Komisiju je činilo 13 članova (rektor i dva prorektora, četiri pravnika, troje ekonomista, jedan elektroinženjer, dva filozofa, uz tehničku pomoć dva asistenta i službenika iz pravne službe Rektorata).

Ovde navodimo one članove Prednacrta kojima su neposredno formulisani reformski principi:

Član 4

Delatnost visokog obrazovanja zasniva se na sledećim principima:

- Akademske slobode;
- Autonomija univerziteta;
- Jedinstvo nastave i naučnoistraživačkog rada na univerzitetu;
- Otvorenost prema javnosti, građanima i društvenoj zajednici;
- Uvažavanje humanističkih i demokratskih vrednosti evropske i nacionalne tradicije;
- Poštovanje ljudskih prava i individualnih sloboda;
- Usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje akademske mobilnosti nastavnog osoblja i studenata;
- Učešće studenata u upravljanju, posebno u pitanjima koja se tiču kvaliteta nastave.

Član 26

Studijskim programom utvrđuje se:

- Naziv studijskog programa;
- Vrsta studija i ishod procesa učenja;
- Stručni, odnosno akademski naziv;
- Uslovi za upis na studijski program;
- Lista obaveznih i izbornih studijskih područja, odnosno predmeta, sa okvirnim sadržajem;
- Način izvođenja studija i potrebno vreme za izvođenje pojedinih oblika studija;

- Bodovna vrednost svakog predmeta iskazana u skladu sa Evropskim sistemom prenosa bodova (u daljem tekstu: ESPB bodovi);
- Bodovna vrednost diplomskog rada, specijalističkog rada, magistarske teze, odnosno doktorske disertacije, iskazana u ESPB bodovima;
- Preduslovi za upis pojedinih predmeta ili grupe predmeta;
- Način izbora predmeta iz drugih studijskih programa;
- Uslovi za prelazak sa drugih studijskih programa u okviru istih ili srodnih oblasti studija.

Član 27

Svaki predmet iz studijskog programa vrednuje se brojem ESPB bodova.

Ukupno trajanje studija izražava se zbirom ESPB bodova.

- Akademske dodiplomske studije imaju od 180 do 240 ESPB bodova.
- Strukovne dodiplomske studije imaju 180 ESPB bodova.
- Magistarske studije imaju:
- najmanje 60 ESPB bodova, kada je prethodno ostvaren obim dodiplomskih studija od 240 ESPB bodova,
- najmanje 120 ESPB bodova kada je prethodno ostvaren obim dodiplomskih studija od 180 ESPB bodova.
- Doktorske studije imaju:
- najmanje 180 ESPB bodova, uz obavezno prethodno ostvareni obim studija od najmanje 300 ESPB bodova na dodiplomskim i magistarskim studijama.
- najmanje 300 ESPB bodova, uz prethodno ostvareni obim studija od najmanje 180 ESPB bodova na akademskim dodiplomskim studijama.
- najmanje 240 ESPB bodova, uz prethodno ostvareni obim studija od najmanje 240 ESPB bodova na akademskim dodiplomskim studijama.

Član 48

Statutom visokoškolske ustanove, aktom o osnivanju visokoškolske jedinice i opštim aktima visokoškolske jedinice utvrđuju se ovlašćenja i način upravljanja koji obezbeđuju jedinstvenu i usklađenu delatnost visokoškolske ustanove.

Univerzitet integriše funkcije svih ustanova i jedinica u svom sastavu, a posebno fakulteta, tako što sprovodi jedinstvenu politiku čiji je cilj stalno unapređenje kvaliteta nastave, usavršavanje naučnoistraživačkog rada i umetničkog stvaralaštva.

Radi ostvarenja ciljeva iz stava 2. ovog člana, univerzitet, odnosno akademija strukovnih studija, posebno ima nadležnosti u sledećim oblastima:

- strateško planiranje;
- donošenje studijskih programa;
- obezbeđenje i kontrola kvaliteta;
- politika upisa;

- izbor u zvanje nastavnika;
- izdavanje diploma i dopuna diploma;
- međunarodna saradnja;
- planiranje investicija;
- formiranje i razvoj jedinstvenog informacionog sistema.

Kurikularna reforma

Iz navedenih članova mogu se videti glavni aspekti kurikularne reforme – dvostepene studije, ECTS, multidisciplinarnost, kontrola kvaliteta nastave, elementi funkcionalne integracije univerziteta.

Već pomenuta aktivnost Univerziteta na sprovođenju samoevaluacije i eksterne evaluacije, kao i ostale navedene aktivnosti, značile su razvijanje kako uslova tako i svesti o tome da ne smemo ostati izolovani i van evropskog obrazovnog procesa. Na planu kurikularne reforme utvrdili smo da je polovina fakulteta uradila temeljnu reformu studijskih planova i programa na osnovnim studijama, a 6 fakulteta i na poslediplomskim. Univerzitetske multidisciplinarne studije su u potpunosti usklađene sa Bolonjskom deklaracijom i to na svih 9 smerova magistarskih i doktorskih studija. Ovde svakako treba reći da je prisutan i sve veći broj interfakultetskih interdisciplinarnih programa (Medicinski i FON), kao i osavremenjivanje načina izvođenja nastave kroz organizovanje međufakultetskih seminara (Medicinski i Filozofski, Poljoprivredni i Filozofski). Filozofski fakultet sa deset različitih studijskih grupa omogućuje interdisciplinarnost u nastavi unutar samog fakulteta između različitih odeljenja, kako na osnovnim tako i na poslediplomskim studijama, a još od 1972. godine počele su sa radom fakultetske interdisciplinarne magistarske studije na koje se mogu upisati studenti sa drugih fakulteta. Interdisciplinarnost je zastupljena i angažovanjem nastavnika sa drugih fakulteta za obavljanje nastave na nizu izbornih predmeta ovog fakulteta. O svim ovim pitanjima konkretnije će govoriti kolege sa odgovarajućih fakulteta.

Praćenje i unapređivanje kvaliteta nastave

Već na početku ovog perioda pokazalo se, na osnovu rezultata samoevaluacije, eksterne evaluacije, razgovora sa nastavnicima i studentima, da se mora ozbiljno prići unapređivanju nastavnog procesa. Inicijalna analiza je ukazala na postojanje značajnog broja fakulteta (17) koji primenjuju neki od oblika kon

trole kvaliteta nastave uz uvažavanje međunarodnog iskustva, ali bez sinhronizacije na nivou Univerziteta. Ova činjenica je nalagala da se formira radna grupa za izradu sistema za praćenje i unapređivanje nastave, na nivou Univerziteta. Ova grupa je bila mala, a uključivala je kolege koji su razvili ili su učestvovali u razvijanju uspešnih sistema na svojim fakultetima. Početno, ova grupa je prikazala jednom širem univerzitetskom telu, sastavljenom pretežno od prodekana za nastavu ili predstavnika fakulteta, na koji način su sprovodili kontrolu kvaliteta. Već na sledećem sastanku veći broj predstavnika fakulteta prikazali su svoj način rada. Pokazalo se da dubina procedure varira od najjednostavnije do razvijenijih oblika. Formalizovan sistem evaluacije studija, nastave i upravljanja na osnovu upitnika za studente i precizne analize dobijenih odgovora (Filozofski fakultet), preko formulisanja preciznih protokola za pripremu predavanja, izvođenja vežbi, obavljanja ispita, pisanja udžbenika itd. (Ekonomski), sve do prihvatanja standarda kao što je ISO 9001 (Stomatološki, Institut za molekularnu genetiku i genetički inženjering). O ovim iskustvima konkretnije će govoriti kolege koji su pripremili svoja izlaganja.

Upoznavanje sa postojećom praksom o načinu praćenja kvaliteta nastave na fakultetima i formiranje radne grupe na Univerzitetu koja bi osmislila jedan opšti model u tu svrhu, a fakulteti ga potom prilagođavali svojim specifičnostima, omogućilo je da napišemo studiju „Institucionalno-funkcionalna integracija i njen uticaj na razvoj nove kulture kvaliteta na UB".

Sa ovom studijom UB se predstavio na konferenciji na poziv i u organizaciji UNESCO-CEPES koja je održana u Beču u martu, 2004.

G G G

Iza nas je, dakle, jedan vremenski period koji je određivao granice šta se i koliko može učiniti. U uslovima prisutne ukupne marginalizacije univerziteta u zemlji, potpuno svesni i upućeni u ono što se događa u evropskom obrazovnom prostoru, veliku pažnju smo posvetili iznalaženju najcelishodnijih puteva za reformu Univerziteta i njegovo uključivanje u evropski obrazovni prostor, uz istovremeno podizanje kvaliteta nastavno-naučnog rada i efikasnosti studiranja, kao i očuvanje dostignutog stupnja autonomije. U taj posao krenulo se promišljeno i postepeno, prilagođavajući se konkretnim uslovima u kojima je promene trebalo uvesti.

Main Reform Tendencies at the Belgrade University – Global perspective –

S U M M A R Y

This paper presents the activities undertaken during the past four years in order to achieve successful academic and teaching practice. It refers to the social and political situation which has not been favourable for the successful functioning of the university. Great deal of energy has been invested in organizing the continuous teaching process after several years of protests and under highly inauspicious financial circumstances. A transitional University Act has been worked upon in order to restore the legal framework to the basic elements of the University autonomy. Serious efforts that have been made in order to improve financial standings of the University, with the emphasis on its social role and significance, received no adequate attention from the government as yet.

In difficult social conditions, an atmosphere of togetherness and belonging to the University that, although marginalized, managed to renew and expand the international cooperation, to take part in TEMPUS and WUS projects, has been created. That cooperation rendered the means for the improvement of financial aspects of teaching, created opportunities for our professors and students to visit the universities abroad and for foreign colleagues to visit ours, even established common post-graduate studies (La Sapienza – Rome, Bologna), contributed to the forming of commissions that continuously worked on becoming acquainted with the principles of the Bologna declaration and university teaching reforms, managing and other following elements. This paper deals only with some of the concrete examples of reform activities such as: making the draft of University Act, curricular reform at the majority of faculties, quality control. The first task should provide the legal framework for reform implementation, and the next two to assure the quality and efficiency of teaching.

Nebojša Janićijević
Ekonomski fakultet
Alekandar Baucal, Slobodan Cvejić
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

FORMULISANJE STANDARDA I UNAPREĐENJE KVALITETA NASTAVE NA UNIVERZITETU U BEOGRADU

Ciljevi i značaj formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu

Potreba za formulisanjem standarda i unapređivanjem kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu polazi od uočenih neusklađenosti i disfunkcionalnosti u organizaciji nastave i upravljanja. Te manjkavosti su identifikovane kroz vrednovanje sadržaja i organizacije nastave obavljene od strane samih fakulteta i/ili studenata i nastavnika, kao i od potrebe za redefinisanjem odnosa studenti–uprava–nastavnici u smislu povećanja interaktivnosti i refleksivnosti. Dodatni podsticaj za formulisanje ovog dokumenta predstavlja prihvatanje/usklađivanje standarda definisanih aktima kojima se reguliše integracija evropskog visokog obrazovanja. Proces reforme Univerziteta u skladu sa evropskim tokovima reformi univerzitetskog obrazovanja (Bolonjski proces) podrazumeva više međusobno povezanih promena. Idući u susret promenama, koje će se svakako desiti, a kojima će se Univerzitet uključiti u tokove evropske integracije, on treba da odigra vodeću ulogu u kreiranju tih promena. Jedno od ključnih područja reformi jeste formulisanje standarda i unapređivanje kvaliteta nastave i ukupnog rada na Univerzitetu.

Ciljevi formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta procesa nastave jesu:

- *Obezbeđenje bazičnog nivoa kvaliteta nastavnog procesa.* Nivo kvaliteta nastavnog procesa sada nije toliko nizak koliko je neujednačen. Formulisanje standarda i unapređivanje kvaliteta nastavnog procesa

neće moći nikada u potpunosti da ujednači nastavni proces, ali će obezbediti da on bude uvek iznad minimalno propisanih standarda. To je i zadatak koji proizlazi iz Bolonjskog procesa reformi univerziteta i bez njega je nemoguće primeniti evropski sistem prenosivih bodova (ECTS).

- *Uključivanje Univerziteta u evropske procese reformi visokog obrazovanja.* Unapređivanje kvaliteta nastave kroz proces formulisanja standarda i vrednovanja njihove realizacije stvara preduslove za dalje promene koje treba činiti u procesu reforme (ECTS, reforma nastavnog plana i režima studiranja).
- *Saradnja sa svetskim fakultetima i školama.* Univerzitet je u prilici da uđe u partnerstvo sa mnogim poznatim svetskim univerzitetima, što bi svakako podiglo njegov rejting i povećalo njegovu konkurentnost. Preduslov za to jeste određeni nivo standarda u nastavi koji naš univerzitet može da obezbedi.
- *Praćenje i unapređivanje zadovoljstva studenata i nastavnika kvalitetom nastave i upravljanja.* Redovno praćenje zadovoljstva studenata i nastavnika kvalitetom nastave i upravljanja predstavlja jedan od najvažnijih pokazatelja stepena dostignutog kvaliteta.

Osnovni principi formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu

Univerzitet u Beogradu predstavlja veliku i organizaciono složenu celinu. Čini ga 30 fakulteta iz svih naučnih oblasti koji su teritorijalno rašireni po celom Beogradu i koji imaju autonomiju u planiranju i sprovođenju nastave. Univerzitet raspolaže malim finansijskim sredstvima i slabim instrumentima administrativnog upravljanja da bi mogao nezavisno da organizuje, koordinira i sprovede uvođenje kontrole kvaliteta na svim fakultetima.

Imajući u vidu navedene specifičnosti Univerziteta u Beogradu, smatramo da prilikom razvijanja koncepcije treba poštovati sledeće principe:

1. Realizam. Ovo podrazumeva da se ciljevi moraju postaviti tako da uvažavaju postojeće stanje na fakultetima u pogledu kvaliteta nastave i upravljanja, nivo svesti o značaju unapređenja kvaliteta i raspoložive resurse za sprovođenje ovog cilja.

2. Praktičnost. Projekat treba da uvaži dosadašnja iskustva iz formulisanja standarda, kao i praćenja i unapređivanja kvaliteta koja postoje na pojedinim

fakultetima i da na njihovoj osnovi razvija modele za sve fakultete na Univerzitetu.

3. Fleksibilnost. Projekat mora biti postavljen tako da podrazumeva prilagođavanje specifičnostima na različitim fakultetima u smislu karaktera nastave, broja studenata i nastavnika, kao i tehničkih i organizacionih mogućnosti za sprovođenje praćenja i unapređivanja kvaliteta.

4. Participativnost. Za izvodljivo i postojano uvođenje sistema praćenja i unapređivanja kvaliteta potrebno je da što veći broj studenata i nastavnika na Univerzitetu u Beogradu stekne svest o značaju ovog posla i uzme učešća u njegovoj realizaciji. Iz tog razloga je potrebno da svi fakulteti budu uključeni još u fazi osmišljavanja projekta, kao i da rano krene proces razmene informacija između tela koje bude osmišljavalo projekat i upravljalo njegovom realizacijom i svih zainteresovanih aktera. Na taj način bi se obezbedilo da model koji bude razvijen bude široko prihvaćen i usklađen sa specifičnim okolnostima Univerziteta u Beogradu i njegovim potrebama.

5. Decentralizovanost. Fakulteti bi trebalo da što ranije počnu da postepeno preuzimaju odgovornost za praćenje i unapređivanje kvaliteta, kako u organizacionom, tako i u finansijskom smislu. Univerzitet u Beogradu treba, pre svega, da ima supervizijsku, savetodavnu i koordinacijsku ulogu.

6. Postupnost. S obzirom na različita iskustva i dostignuća koja fakulteti imaju na planu formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta, kao i na dostignuto stanje svesti o značaju ovog procesa, uvođenje formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta u praksu trebalo bi izvesti postupno, najpre u nekim elementima i na nekim fakultetima.

7. Efikasnost. Ovaj princip se odnosi na dva aspekta problema. Najpre se misli na efikasnost u realizaciji ciljeva. Glavni cilj mora biti operacionalizovan tako da omogući postepenu i relativno brzu realizaciju manjih ciljeva, što će dovesti do rasta samopouzdanja kod učesnika u procesu praćenja i unapređivanja kvaliteta i širenja informacije o izvodljivosti projekta. Da bi ovaj princip bio realizovan, neophodno je najpre ispuniti drugi vid efikasnosti, a to je efikasnost u upravljanju projektom. Ovaj princip podrazumeva takva organizaciona rešenja i raspolaganje neophodnim resursima koji će omogućiti brzo formulisanje plana projekta i njegovu nesmetanu realizaciju.

Strategija formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu

Strategija reforme nastavnog procesa zasniva se na standardizaciji toga procesa i praćenju sprovođenja standarda. Jedini način da se obezbedi podizanje

nivoa kvaliteta u nastavnom procesu jeste da se formulišu određeni standardi koji se u tom procesu moraju poštovati i da se zatim, na adekvatan način, prati sprovođenje tih standarda. Ključni faktor uspeha ovakvog pristupa jeste „mera“ u preciznosti standarda. Oni moraju biti dovoljno konkretni i precizni da bi mogli da se koriste kao mehanizam za obezbeđenje nivoa kvaliteta. Sa druge strane, oni ne smeju biti suviše uski da ne bi ograničili kreativnost i slobodu u radu nastavnika i saradnika. Podjednak značaj u strategiji reforme nastavnog procesa ima i praćenje kvaliteta kojim se utvrđuje da li realni nastavni proces odstupa od postavljenih standarda. Unapređenje kvaliteta nastave nemoguće je ukoliko se ne uspostavi mehanizam za praćenje odvijanja toga procesa. Proizlazi da su dve osnovne komponente reforme nastavnog procesa:

I. Formulisanje bazičnih standarda nastavnog procesa

II. Praćenje i vrednovanje kvaliteta nastavnog procesa.

Komponente nastavnog procesa čiji se oblik i nivo kvaliteta standardizuje i vrednuje su:

- Priprema nastave
- Nastava: predavanja i vežbe
- Udžbenici
- Ocenjivanje
- Seminarski i diplomski radovi studenata.

Organizacija formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastavnog procesa na Univerzitetu u Beogradu

Na Univerzitetu, odnosno na svim fakultetima u njegovom sastavu izvodi se projekat formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastavnog procesa.

U skladu sa principima dobrovoljnosti i participativnosti, fakulteti samostalno donose odluku, oblikuju i realizuju svoje projekte formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastavnog procesa.

Univerzitet u tom procesu ima tri uloge:

- Provajdera: Univerzitet obezbeđuje potrebna znanja i informacije o formulisanju standarda i unapređivanju kvaliteta nastave i na taj način daje osnovne elemente i usmerava proces,
- Integratora: Univerzitet obezbeđuje razmenu iskustava fakulteta u procesu realizacije projekata formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave,

- Koordinatora: Univerzitet koordinira i usklađuje realizaciju projekata formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave na različitim fakultetima.

Svoje uloge u procesu formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta Univerzitet ostvaruje preko Komisije za praćenje i unapređenje kvaliteta, preko stalne Stručne grupe ove komisije i preko radnih grupa grupacija fakulteta.

Komisija za uvođenje sistema praćenja i unapređenja kvaliteta

Komisiju za uvođenje sistema praćenja i unapređenja kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu čine predstavnici svih fakulteta Univerziteta u Beogradu. Zadatak Komisije je da razmatra i odobrava delatnost Radne grupe za pripremu modela sistema praćenja i unapređenja kvaliteta i radnih grupa grupacija fakulteta, kao i da usmerava rad na projektima formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastavnog procesa po oblastima i na pojedinačnim fakultetima.

Radna grupa za pripremu modela sistema praćenja i unapređenja kvaliteta

Radnu grupu svojom odlukom formira rektor i određuje njene članove. Članovi Radne grupe nisu predstavnici fakulteta već se biraju prema stručnoj kompetentnosti za standardizaciju i kontrolu kvaliteta. U Radnu grupu su uključeni i stručni saradnici na Univerzitetu, kao i predstavnici svih grupacija fakulteta na Univerzitetu u Beogradu. Članovi Radne grupe za svoj rad primaju mesečnu nadoknadu koja se određuje odlukom rektora.

Zadaci ove radne grupe su:

I. Planiranje i praćenje procesa formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave na fakultetima.

- Radna grupa izrađuje Plan realizacije projekata formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na Univerzitetu.
- Radna grupa prati realizaciju planova standardizacije i kontrole kvaliteta po fakultetima, razmatra realizaciju planova i o tome izveštava

Komisiju za uvođenje sistema praćenja i unapređenja kvaliteta, a preko nje i sve fakultete Univerziteta.

II. Kreiranje, strukturiranje i stalno unapređivanje baze znanja o procesima formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave u visokoškolskom obrazovanju kroz:

- Prikupljanje relevantnih znanja, informacija i iskustava o formulisanju standarda i unapređivanju kvaliteta u visokoškolskom obrazovanju kako iz zemlje tako i iz inostranstva;
- Kreiranje sopstvenih metoda, koncepata, tehnika, modela koji se mogu koristiti u procesu formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta. Ovaj se zadatak ostvaruje kreativnom obradom prikupljenih informacija i znanja.

III. Korišćenje baze znanja o procesima formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave u visokoškolskom obrazovanju kroz obezbeđenje pristupa toj bazi fakultetima i njihovim organima koji rade na projektu formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta. Ovaj se zadatak može ostvariti kroz:

- Davanje na uvid fakultetima i korišćenje svih raspoloživih izvora informacija o formulisanju standarda i unapređivanju kvaliteta;
- Izradu i publikovanje dokumenata koji se koriste kao izvor informacija u procesu formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na fakultetima: uputstva, modeli, metodi i sl.;
- Direktnu pomoć članova Radne grupe organu fakulteta koji realizuje projekat formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta.

IV. Razmena iskustava fakulteta u realizaciji projekata formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta nastave kroz:

- Organizovanje konferencija, skupova, seminara na kojima fakulteti direktno razmenjuju svoja iskustva u projektima formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta;
- Podršku direktnoj komunikaciji fakulteta u toku realizacije projekata formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta.

Radne grupe grupacija fakulteta

Fakulteti se u procesu planiranja i realizacije projekta standardizacije i kontrole kvaliteta mogu udružiti po grupacijama. Oni pri tom treba da formiraju

radnu grupu grupacije u koju bi ušli predstavnici fakulteta, a koja bi neposredno vodila proces i obavljala sve zadatke u planiranju i izvođenju projekta formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta. Grupisanje fakulteta po oblastima ima za osnovni cilj da fakultetima olakša proces unapređivanja kvaliteta, a nikako da ih onemogući da ispolje svoje individualne specifičnosti. Fakulteti, u tom smislu, ne moraju, ako ne žele, da se povežu sa srodnim fakultetima u neku oblast, već mogu raditi i samostalno. Osim toga, kada se u nekoj oblasti oblikuje određeni projekat formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta, svaki fakultet unutar te oblasti može taj projekat dodatno prilagoditi svojoj specifičnoj situaciji. Pored svojih zadataka u neposrednom vođenju projekta, radna grupa grupacije preuzima za sve fakultete zadatak komuniciranja sa Radnom grupom Univerziteta.

Radne grupe fakulteta

Fakultetima će biti predloženo formiranje radnih grupa koje bi imale zadatak da pripremaju i vode projekte formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta. U sastav radnih grupa treba da uđu nastavnici i saradnici sa određenim iskustvom ili interesovanjem i afinitetom prema poslovima formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta. Fakulteti samostalno finansiraju rad svojih radnih grupa.

Standardization and Enhancement of the Quality of Teaching at Belgrade University

SUMMARY

The need for standardization and enhancement of the quality of teaching at Belgrade University comes from disharmony and disfunctionality in organization of teaching and management observed through the process of evaluation. Another impulse for production of this document comes from need to bring into accordance local procedures and rules with international standards (Bologna process). The goals to be reached through standardization and enhancement of the quality of teaching process are: provision of basic level of teaching process quality, inclusion of BU in the process of higher education reform in Europe, cooperaton with other universities worldwide, evaluation and improvement of satisfaction of students and employees with the quality of teaching and management. Basic principles of standardization and enhancement of the quality of teaching are: realism, practicality, flexibility, participation, decentralization, graduality and efficiency. Components of teaching process to be standar

dized are: preparation of classes, lectures and practice, textbooks, examination, students' papers and bachelor's works. Considering organization of standardization and enhancement of the quality of teaching, faculties and departments make decision about, shape and implement their projects related to the process. Belgrade University plays the role of provider, integrator, and coordinator. This role is being played through Comission for Evaluation and Enhancement of Quality, Expert Team of the Comission, Working Groups of the faculties' groupings and, finaly, through Working Groups at the faculties.

Slika 1. shema organizacije i sprovođenja projekta formulisanja standarda i unapređivanja kvaliteta na Beogradskom univerzitetu

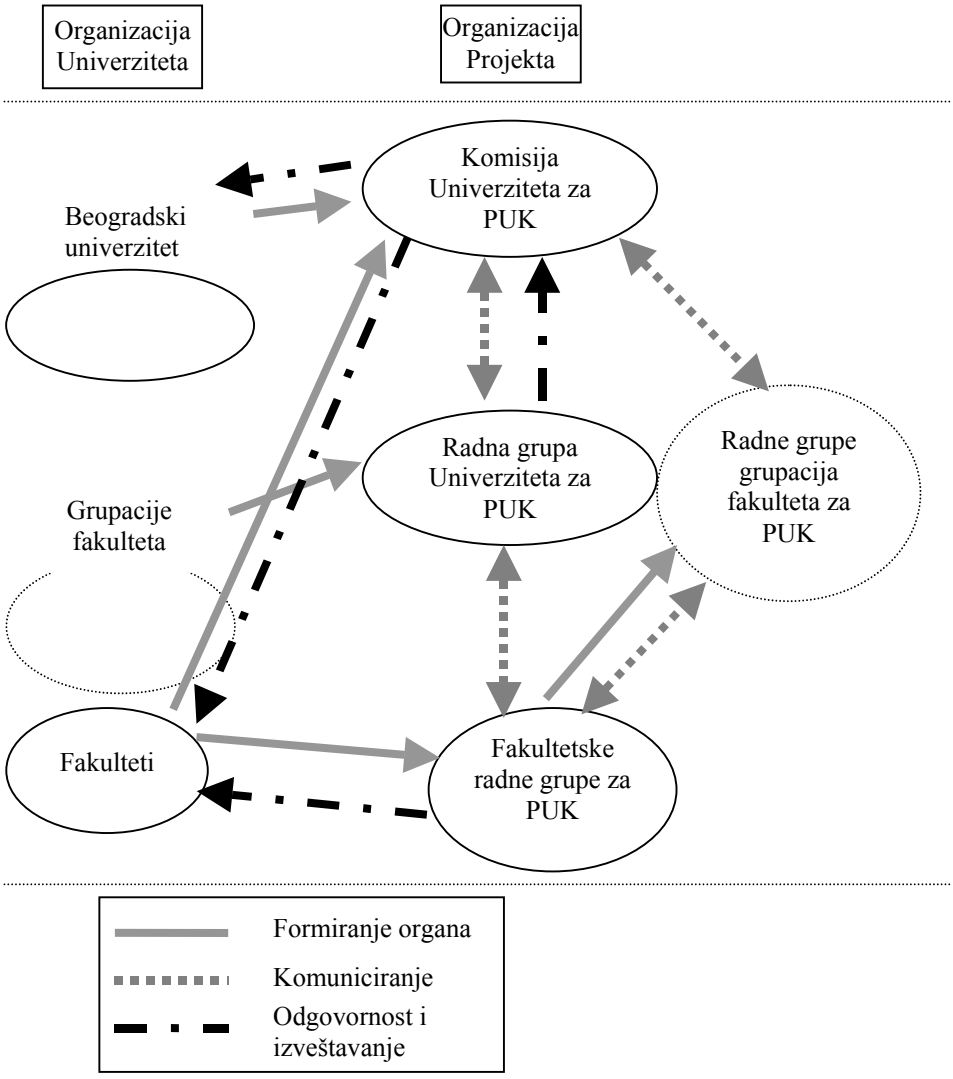

Nebojša Janićijević
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

OBEZBEĐENJE KVALITETA NASTAVE NA EKONOMSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BEOGRADU*

Značaj i ciljevi obezbeđenja kvaliteta nastavnog procesa

Proces reforme univerziteta u skladu sa evropskim tokovima reformi univerzitetskog obrazovanja (Bolonjski proces) podrazumeva više međusobno povezanih promena. Idući u susret promenama, koje će se svakako desiti, a kojima će se univerzitet uključiti u tokove evropske integracije Srbije, Ekonomski fakultet treba da odigra aktivnu ulogu u kreiranju tih promena. Ukoliko je procena da će promene na univerzitetu biti neizbežne, svakako je bolja strategija staviti se na čelo tih promena i tako dobiti mogućnost uticaja na pravac tih promena nego im se slepo opirati sve dotle dok ne budemo prisiljeni da prihvatimo nametnute promene.

Reforma univerziteta će obuhvatiti promene u više, međusobno povezanih, oblasti. Poenta je da su promene u različitim oblastima rada fakulteta tako povezane da jedne bez drugih neće dati rezultate. Stoga se sve promene moraju voditi paralelno i koordinirano. Promene u toku reforme univerziteta i našeg fakulteta možemo grupisati na sledeći način:

Slika 1: Sadržaj reforme nastave Ekonomskog fakulteta

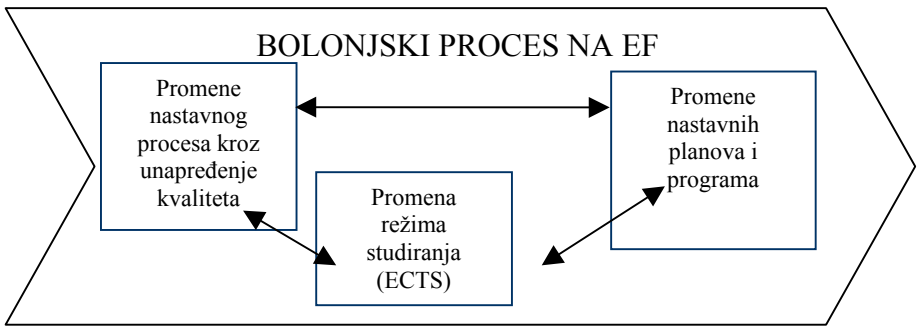

* Rad na ovom projektu je finansiran sredstvima Fonda za otvoreno društvo i Ekonomskog fakulteta u Beogradu.

Proizlazi da je unapređenje kvaliteta procesa nastave samo deo ukupnih promena na fakultetu, da su kao takve uslov ostalih promena, ali i da se one ne mogu izvesti bez odgovarajućih promena u ostalim oblastima. Uvođenje sistema prenosivih bodova (ECTS) je nemoguće bez prethodnog podizanja nivoa i ujednačavanja kvaliteta nastavnog procesa, ali je isto tako tačno da samo uvođenje sistema prenosivih bodova inicira niz korisnih promena u nastavnom procesu.

Ciljevi obezbeđenja nastavnog procesa su:

- Podizanje i ujednačavanje nivoa kvaliteta nastavnog procesa
- Uključivanje fakulteta u evropske procese reformi visokog obrazovanja i saradnja sa svetskim fakultetima i školama
- Podizanje nivoa zadovoljstva ključnih stejkholdera fakulteta a time i konkurentnosti fakulteta na tržištu visokog obrazovanja.

Strategija obezbeđenja kvaliteta nastave

Strategija obezbeđenja kvaliteta nastavnog procesa zasniva se na standardizaciji toga procesa i kontroli poštovanja standarda. Jedini način da se obezbedi podizanje nivoa kvaliteta u nastavnom procesu jeste da se propišu određeni standardi koji se u tom procesu moraju poštovati i da se zatim, na adekvatan način, kontroliše sprovođenje tih standarda. Ključni faktor uspeha ovakvog pristupa jeste „mera“ u preciznosti standarda. Oni moraju biti dovoljno konkretni i precizni da bi mogli da se koriste kao mehanizam za obezbeđenje nivoa kvaliteta. Sa druge strane, oni ne smeju biti suviše uski da ne bi ograničili kreativnost i slobodu u radu nastavnika i saradnika. Podjednak značaj u strategiji reforme nastavnog procesa ima i kontrola kvaliteta kojom se utvrđuje da li realni nastavni proces odstupa od postavljenih standarda. Podizanje nivoa kvaliteta nastave nemoguće je ukoliko se ne uspostavi mehanizam za kontrolu odvijanja toga procesa. Da bismo kontrolisali kvalitet nastavnog procesa prvo moramo postaviti standarde po kojima se on odvija. Međutim, ni samo postavljanje standarda u nastavi nema smisla ako se ne kontroliše njihovo sprovođenje. Proizlazi da su dve osnovne komponente reforme nastavnog procesa:

- Standardizacija nastavnog procesa – izrada standarda kvaliteta nastavnog procesa
- Evaluacija i kontrola kvaliteta nastavnog procesa – kontrola primene standarda kvaliteta

Proces obezbeđenja kvaliteta nastave obuhvata tri osnovna koraka: definisanje postojećeg stanja nastavnog procesa, definisanje željenog stanja i tranziciju od postojećeg ka željenom stanju. Definisanje postojećeg stanja bazirano je na uvidu u postojeći nastavni proces na fakultetu, ali i na poređenju sa ostalim fakultetima u zemlji i inostranstvu. Definisanje željenog nivoa kvaliteta nastavnog procesa uključuje izradu i usvajanje predloga standarda u nastavi i metoda kontrole sprovođenja tih standarda. Najzad, tranzicija od postojećeg ka željenom stanju podrazumeva proces upravljanja promenama. Ovaj proces treba da dovede do sprovođenja standarda u nastavi i njihove kontrole. Za to će biti potrebno planirati promene i obezbediti resurse za njih.

Slika 2: Tri koraka u obezbeđenju kvaliteta nastave

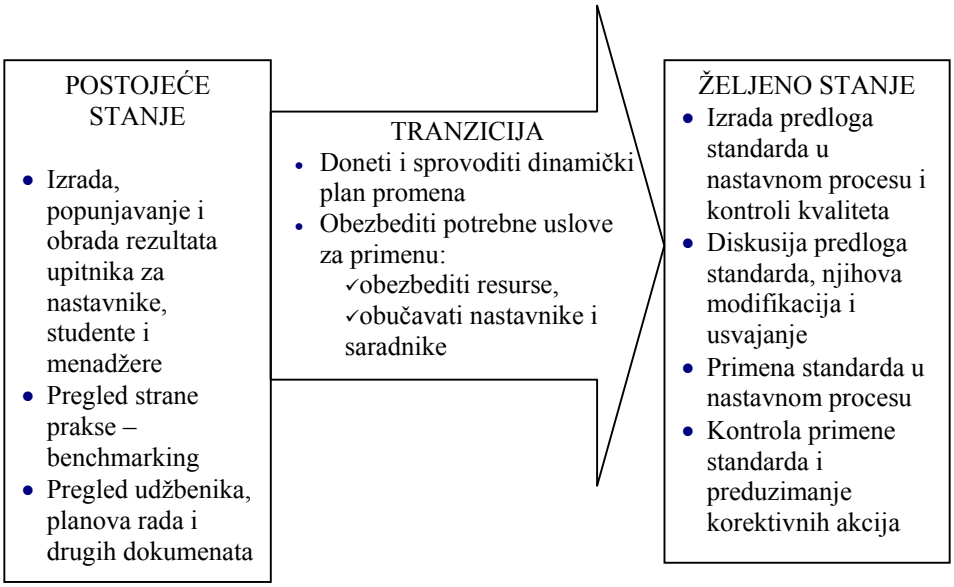

Oblasti obezbeđenja kvaliteta nastavnog procesa

Komponente nastavnog procesa čiji se oblik i nivo kvaliteta standardizuje su: 1. Priprema nastave; 2. Nastava: predavanja i vežbe; 3. Udžbenici; 4. Ocenjivanje; 5. Seminarski i diplomski radovi studenata. U navedenim oblastima nastavnog procesa postavljaju se određeni minimalni standardi koji se moraju ostvariti i kontroliše se da li su oni ostvareni. Standardizacija i kontrola kvaliteta obuhvata sledeće konkretne elemente po oblastima nastavnog procesa:

Priprema nastave. Standardizacija pripreme nastave podrazumeva da se za svaki predmet izradi plan rada koji se studentima daje na samom početku izvođenja nastave na predmetu. Standardizacija podrazumeva da se propišu standardi koje plan rada mora da zadovolji u pogledu:

- Sadržaja – šta plan rada mora da sadrži (cilj predmeta, struktura predmeta, oblici rada na predavanjima i vežbama, način ocenjivanja, plan časova)
- Obima: koliko plan rada može maksimalno da bude obiman
- Forme: kako plan rada treba da izgleda.

Nastava: Predavanja i vežbe. Standardizacija predavanja i vežbi podrazumeva definisanje minimalnih standarda koje treba dostići u procesu predavanja i vežbi. Standardi predavanja i vežbi treba da odrede:

- Obavezne oblike rada na predavanjima i vežbama: ex-katedra predavanja, interaktivni oblici rada (analize slučajeva iz prakse, igre uloga), samostalni rad studenata itd.
- Generalnu strukturu vremena posvećenu određenim oblicima rada na predavanjima i vežbama.

Udžbenici. Standardizacija udžbenika podrazumeva da se propišu minimalni standardi koje udžbenici koji se koriste na našem fakultetu moraju zadovoljiti. Standardi udžbenika treba da odrede:

- Obim udžbenika
- Strukturu: broj i veličinu poglavlja, ilustracije, zadatke, slučajeve iz prakse, rečnik, pitanja itd.
- Formu i izgled
- Stil pisanja.

Ocenjivanje studenata. Standardizacija ocenjivanja studenata podrazumeva da se postave minimalni standardi koji određuju:

- Oblike rada studenata koji se ocenjuju (rad na vežbama, provere znanja u toku nastave, završni ispit)
- Način ocenjivanja različitih oblika rada studenata
- Relativan odnos ocena različitih oblika rada studenata u ukupnoj oceni na predmetu.

Seminarski i diplomski radovi studenata. Seminarski i diplomski radovi studenata se standardizuju tako što se propisuje:

- Lista tema za seminarske i diplomske radove

- Obim i struktura seminarskih i diplomskih radova
- Broj seminarskih radova po studentu i po predmetu

Kontrola kvaliteta nastavnog procesa

Standardizacija procesa nastave neće ostvarivati svoje efekte i nema smisla bez kontrole poštovanja postavljenih standarda. Zato je kontrola kvaliteta kompatibilna i nerazdvojiva od procesa standardizacije. Kontrola kvaliteta obuhvata kontrolu ispunjavanja postavljenih standarda u nastavi. Za svaki od standardizovanih procesa u nastavi mora biti definisan način kontrole njegovog kvaliteta (ispunjavanja standarda).

Tri su načina na koji se vrši kontrola kvaliteta:

- Pregled dokumentacije: pregled i kontrola planova rada na predmetima, udžbenika, testova za proveru znanja
- Anketiranje studenata o obavljenim zadacima na nastavi. Studenti se redovno i sistematski anketiraju i na taj način se dobijaju informacije o tome da li se postavljeni standardi u nastavi poštuju.
- Analiza nastave od strane organa fakulteta: katedre, Nastavna komisija ili posebne sertifikacione komisije. Ova analiza se vrši na osnovu izveštaja, ali i na osnovu direktnog uvida u nastavu (posete časovima, ispitima itd).

Organizacija i tok procesa obezbeđenja kvaliteta nastave

Proces rada na obezbeđenju kvaliteta nastave na Ekonomskom fakultetu obuhvata sledeće korake:

1. *Pripremu predloga* standarda kvaliteta nastavnog procesa, metoda kontrole kvaliteta, nosilaca kontrole i procedure primene standarda i kontrole kvaliteta.
2. *Diskusiju i usvajanje konačnog predloga* standarda, metoda, nosilaca i procedure primene standarda i kontrole kvaliteta nastavnog procesa
3. *Donošenje odluke* o standardima, metodama, nosiocima i procedurama primene standarda i kontrole kvaliteta nastavnog procesa
4. *Primenu standarda* kvaliteta u nastavnom procesu

5. *Kontrolu kvaliteta* nastavnog procesa
6. *Korekciju* standarda i metoda kontrole kvaliteta.

Slika 3: Proces obezbeđenja kvaliteta nastave

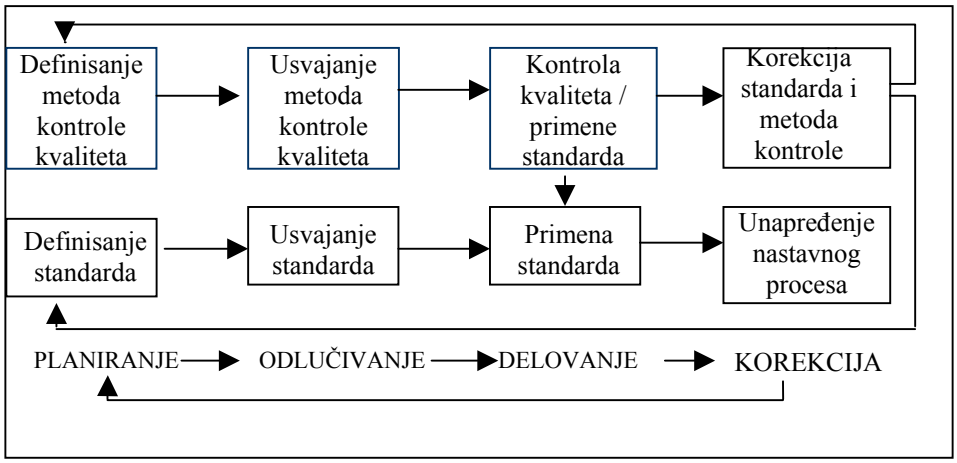

Nosioci zadataka u procesu obezbeđenja kvaliteta su: Komisija za obezbeđenje kvaliteta, katedre na fakultetu, Nastavna komisija i Naučno-nastavno veće. Pored njih, značajnu ulogu imaće i posebno formirane komisije u procesu kontrole kvaliteta, kao i studenti. Konkretni zadaci ovih tela u procesu obezbeđenja kvaliteta mogu se videti iz sledeće tabele:

Tabela 1: Nosioci zadataka u procesu obezbeđenja kvaliteta nastave

ZADACI	NOSIOCI
Priprema predloga standarda i metoda kontrole kvaliteta	Komisija za obezbeđenje kvaliteta
Diskusija predloga, modifikacija i konačan predlog	Katedre i Nastavna komisija
Usvajanje predloga standarda i metoda kontrole kvaliteta nastavnog procesa	Naučno-nastavno veće
Primena standarda nastavnog procesa	Nastavnici i saradnici
Kontrola kvaliteta nastavnog procesa	Katedre, komisije, studenti
Korekcija standarda	Komisija za obezbeđenje kvaliteta

S ciljem realizacije procesa obezbeđenja kvaliteta nastave, Naučno-nastavno veće Ekonomskog fakulteta je formiralo Komisiju za obezbeđenje kvaliteta nastave koju čini 7 članova iz različitih katedara fakulteta. Zadatak Komisije u procesu jeste da bude agent promena koji će operativno voditi proces. Konkretno, zadaci ove Komisije bi bili:

- Priprema predloga standarda kvaliteta i njihovih metoda kontrole po elementima nastavnog procesa
- Planiranje i organizovanje primene standarda kvaliteta i kontrole kvaliteta u nastavnom procesu
- Praćenje sprovođenja standarda i kontrolisanje njihovog poštovanja
- Korekcija standarda kvaliteta.

Pored tih zadataka, Komisija treba da ostvari tesnu saradnju sa Komisijom i Radnom grupom Univerziteta u procesu obezbeđenja kvaliteta. Predsednik Komisije je zadužen za komuniciranje i koordinaciju procesa standardizacije i kontrole kvaliteta na fakultetu sa sličnim procesom koji (treba da) se odvija na nivou Univerziteta.

Dinamika rada na obezbeđenju kvaliteta nastave je takva da podrazumeva paralelno, ali i sukcesivno kreiranje, primenu i kontrolu standarda kvaliteta po elementima nastavnog procesa. Tako će izrada standarda i metoda kontrole kvaliteta krenuti u nekim elementima nastavnog procesa pre drugih, ali se neće čekati da se promene u jednoj oblasti završe da bi se počelo sa promenama u drugim oblastima, već će se promene po oblastima preklapati.

Tabela 2: Dinamika rada na obezbeđenju kvaliteta na Ekonomskom fakultetu

	Priprema nastave*	Studentski radovi	Udžbenici	Nastava	Ocenjivanje
Priprema predloga standarda i metoda kontrole kvaliteta	15.10–30.11. 2004	15.10–30.11. 2004	15.10–31.12 2004	1.01–31.03 2005	1.01–31.03 2005
Diskusija predloga, modifikacija i konačan predlog	1.12–31.12. 2005	1. 12–31.12. 2005	1.01–31.02. 2005	1.04–30.05 2005	1.04–30.05 2005
Usvajanje predloga standarda i metoda kontrole kvaliteta	1.1–15.2. 2005	1.1–15.2. 2005	1.03–1.04. 2005	1.06–1.07. 2005	1.06–1.07. 2005
Primena standarda nastavnog procesa	Od 15 02. 2005	Od 15 02. 2005	Od 1.04. 2005	Od 1.10. 2005	Od 1.10. 2005
Kontrola kvaliteta nastavnog procesa	Od 15 02. 2005	Od 15 02. 2005	Od 1.04. 2005	Od 1.10. 2005	Od 1.10. 2005

Iz Tabele 2. se može videti da se u obezbeđenju kvaliteta kreće sa onim elementima nastavnog procesa kod kojih je lakše postići konsenzus o potrebnim promenama. Budući da je Ekonomski fakultet već ostvario određene rezultate na području pripreme nastave, to će u ovoj oblasti nastavnog procesa doći samo do kontrole poštovanja standarda i eventualne korekcije tih standarda. Zatim će se prići izradi standarda kvaliteta i metoda kontrole u oblasti studentskih radova, kao i u oblasti udžbenika, s tim što će rad na izradi standarda kvaliteta i metoda

kontrole kvaliteta udžbenika potrajati nešto duže. Najzad, kao najosetljiviji elementi nastavnog procesa, nastava i ocenjivanje biće ostavljeni za kraj, kada Fakultet stekne određeno iskustvo i kada pozitivni efekti obezbeđenja kvaliteta iz drugih oblasti smanje očekivani i prirodni otpor promenama. Ipak, planirano je da se izrada standarda, metoda i procedure kontrole kvaliteta u svim oblastima završi u toku ove školske godine.

Zaključak

Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu je izabrao pristup obezbeđenju kvaliteta nastave koji se zasniva na standardizaciji kvaliteta i kontroli primene postavljenih standarda. Pri tome, odlučeno je da se obezbeđenje kvaliteta ostvari u svim elementima nastavnog procesa. Ovakav pristup, međutim, zahteva vrlo visok stepen saradnje svih učesnika u procesu. Posebno je važno obezbediti saradnju Komisije za obezbeđenje kvaliteta sa katedrama i Nastavnom komisijom u toku izrade predloga standarda kvaliteta i metoda kontrole kvaliteta. Saradnja je važna jer uspeh čitavog procesa obezbeđenja kvaliteta nastave zavisi od sposobnosti svih aktera u tom procesu da u izradi standarda i metoda kontrole njihove primene pronađu onaj fini balans između potrebe da se nametnu određeni standardi koji garantuju željeni nivo kvaliteta nastave, sa jedne strane, i potrebe da se očuva autonomija nastavnika i saradnika kao izvor njihove inicijative i kreativnosti koji vode ka razvoju kvaliteta nastave, sa druge strane. Ubeđeni smo da se taj balans može postići samo aktivnom i otvorenom saradnjom svih učesnika u procesu obezbeđenja kvaliteta.

Quality Assurance of Teaching Process at the Faculty of Economics in Belgrade

SUMMARY

The paper presents experience and results of the quality assurance of teaching process at the Faculty of Economics at Belgrade University. Reforms of teaching through improving quality of that process are seen as important component of overall reforms of the University altogether with curriculum changes as well as introduction of ECTS. The strategy of quality assurance at Faculty of Economics is based on two elements: enactment of quality standards of teaching and control of implementation of standards in teaching. Areas of teaching that are standardized and controlled are: preparation of teaching, lectures and exercises, evaluation of students, textbooks and student papers. The paper also presents the process through quality assurance is going to be implemented at Faculty of Economics.

Aleksandar Baucal, Slobodan Cvejić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

VREDNOVANJE KVALITETA NASTAVE I UPRAVLJANJA NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U BEOGRADU

Osnovni cilj ovog teksta je da prikaže dosadašnji tok procesa razvijanja sistema za praćenje i unapređivanje kvaliteta nastave na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Ovaj proces je započeo 2001. godine i još je u fazi razvoja. Iako u ovom tekstu ne možemo ponuditi gotova rešenja, ipak smatramo da naša dosadašnja iskustva mogu biti korisna svima koji se nalaze u istom procesu ili nameravaju da ga započnu.

Ovom prilikom treba reći i par reči o načinu na koji funkcioniše Filozofski fakultet jer se radi o specifično organizovanoj instituciji. Naime, Filozofski fakultet je sačinjen od 10 odeljenja koja u praksi imaju veoma visok stepen autonomije. Prilikom upisa studenti konkurišu za pojedina odeljenja i kada se upišu, iako su formalno studenti Filozofskog fakulteta, oni skoro sve svoje obaveze (osim u pojedinim slučajevima) realizuju u okviru odeljenja na koje su se upisali. Na neki način može se reći da je Filozofski fakultet univerzitet u malom.

Strateški cilj koji je postavljen je bio da se osmisli i implementira sistem za praćenje kvaliteta nastave koji bi bio usklađen sa specifičnim karakteristikama Filozofskog fakulteta kao institucije i koji bi omogućio da se unapredi kvalitet kurseva, ali i razvoj kulture evaluacije i samoevaluacije kao deo institucionalnog etosa. Uspostavljanjem ovakvog sistema postali bi sposobni da realnije sagledamo vrednost kurseva koji se realizuju na Filozofskom fakultetu, da uočimo koji kursevi su uspešnije realizovani, a koji kursevi bi u nekim aspektima mogli biti bolji. Na taj način, institucija bi ojačala i unapredila sopstvene mehanizme učenja što bi ubrzalo dalji razvoj kvaliteta kurseva na Filozofskom fakultetu.

Važni principi

Već na samom početku ovog procesa definisani su i određeni principi kojih smo se pridržavali u svakoj fazi dosadašnjeg rada:

Poštovati prethodno iskustvo. Na Filozofskom fakultetu su već postojali određeni mehanizmi praćenja kvaliteta nastave i sva ta iskustva smo analizirali i uzeli u obzir prilikom oblikovanja sistema za praćenje kvaliteta nastave.

*Poštovati tradiciju i kulturu institucije***.** Filozofski fakultet ima dugu i bogatu istoriju tokom koje je oblikovan etos institucije, tj. određeni sistem vrednosti i pravila, koji treba poštovati, koji se podrazumeva i koji je deo identiteta same institucije. Stoga je važno da se prilikom dizajniranja sistema i njegove implementacije uzme u obzir postojeći etos Filozofskog fakulteta.

Postepenost. Sistem za praćenje u svojoj razvijenoj formi biće složen iz različitih komponenti. Niti se sve te komponente mogu razvijati i implementirati nezavisno, niti bi to bilo poželjno. Zato je važno da se sistem izgrađuje i implementira postepeno kako bi se obezbedilo dovoljno vremena za pilotiranje rešenja.

Participativnost. Od velike važnosti je da se obezbedi da studenti i nastavnici mogu da učestvuju u procesu oblikovanja sistema za praćenje kvaliteta nastave. Na taj način se obezbeđuje da pojedina rešenja budu podržana i prepoznata kao ono što će doprineti razvoju kvaliteta nastave, a ne kao nešto što je „došlo sa strane“ ili kao nešto što „nam je neko nametnuo“.

Usklađenost sa praksom na drugim fakultetima kod nas i u svetu. Svi prethodni principi su imali funkciju da obezbede da sistem bude usklađen sa „unutrašnjim svetom“ same institucije. Ipak, s obzirom da će naš univerzitet u perspektivi biti u sve većoj meri povezan sa drugim univerzitetima iz naše zemlje, ali i sa univerzitetima iz drugih zemalja, smatrali smo da prilikom dizajniranja sistema treba voditi računa da on bude usklađen i sa praksom koja postoji na drugim univerzitetima.

Prethodno iskustvo

Kao što je već rečeno, na Filozofskom fakultetu u Beogradu postojala su određena iskustva u vezi sa praćenjem kvaliteta nastave i pre 2001. kada je započet sistematski rad na oblikovanju sistema za praćenje kvaliteta nastave. Naime, između 5 i 10% nastavnika (20 do 30 nastavnika) svake godine je primenjivalo anakete u kojima su studenti mogli da izraze svoje mišljenje o pojedinim aspektima kurseva. Pri tome, instrumenti koji su korišćeni bili su veoma različiti (neke su osmislili sami nastavnici, ali u većini slučajeva se radilo o instrumentima koji su, uz manje ili veće izmene, preuzeti od kolega iz drugih zemalja).

Pored toga, na nekim odeljenjima Filozofskog fakulteta s vremena na vreme su bile pravljene analize uspešnosti studiranja s ciljem sagledavanja

mogućih razloga za produženo studiranje kako bi se modifikovali programi studija radi povećanja efikasnosti.

Tokom 2001. godine Odeljenje za sociologiju je prvi put sprovelo anketiranje studenata na svim kursevima. Tako je anketiranje studenata dobilo institucionalnu formu. Rezultati do kojih se došlo ovom anketom razmatrani su na samom Odeljenju za sociologiju i oni su bili jedan od pokretača promena nastavnih planova i programa. Iskustvo koje je imalo Odeljenje za sociologiju motivisalo je upravu Filozofskog fakulteta da se sličan proces započne i na nivou celog fakulteta.

Stvaranje institucionalnog okvira

S obzirom da je bilo važno da sistem za praćenje bude usklađen sa potrebama i institucionalnom kulturom Filozofskog fakulteta bilo je važno da se od samog početka postavi odgovarajući institucionalni okvir za rad na osmišljavanju i implementaciji sistema za praćenje. Iz tog razloga na nivou fakulteta je osnovana *Komisija za vrednovanje kvaliteta nastave* u koju su ušli predstavnici svih odeljenja. Ova komisija ima zadatak da rukovodi celim procesom i da donosi strateške odluke u pogledu toga kako će izgledati praćenje kvaliteta studija, kako će se ono implementirati, kako će se koristiti podaci itd. Važan zadatak Komisije odnosio se i na proces institucionalizacije dogovorenih rešenja. Naime, Komisija ima zadatak da formuliše pravilnike i ostala dokumenta kojima bi se regulisao sam sistem za praćenje i svi aspekti u vezi sa vrednovanjem kvaliteta nastave i da nakon njihovog formulisanja, po potrebi, radi na njihovom daljem razvoju.

Pored Komisije formirana je i *Stručna grupa* koja je bila sastavljena od nastavnika koji su imali zadatak da realizuju sam proces u skladu sa odlukama Komisije, ali i da savetuju članove Komisije prilikom donošenja strateških odluka.

Iskustva iz dosadašnjeg rada

Jedna od prvih ključnih odluka je bila da se razvoj sistema za praćenje kvaliteta nastave započne sa studentskom evaluacijom postojećih kurseva. Ovakva odluka je doneta, pre svega, zbog toga što je takva praksa već postojala na fakultetu. Ocenjeno je da bi bilo najbolje da se spontani proces anketiranja studenata podrži i da se prenese na nivo celog fakulteta. Pored toga, doneta je odluka da se u okviru prvog koraka izvrši i anketiranje nastavnika kako bi se utvrdilo kako nastavnici i saradnici ocenjuju uslove u kojima rade, kako vide studente sa kojima rade (njihovu zainteresovanost, stil učenja, razloge zbog

kojih neki studenti imaju problem sa ispitima itd.), kako procenjuju kvalitet svog rada i u nastavi i u okviru naučnoistraživačkog rada itd.

Tako je 2002. godine obavljeno anketiranje studenata i nastavnika. Studenti su imali priliku da ocene sve nastavnike sa kojima su do tada sarađivali, i to tako što su dobili celokupnu listu nastavnika koji su im držali kurseve sa zadatkom da ocene sledeće dimenzije: program kursa, način rada na časovima, obim literature, posvećenost nastavnika i način na koji ocenjuje studente. Može se uočiti da su studenti ocenjivali veoma opšte karakteristike kurseva, ali je takva odluka bila doneta zbog činjenice da je svaki student trebao da oceni veliki broj nastavnika i, ako bi se proširila lista dimenzija koje se ocenjuju za svakog nastavnika, to bi zahtevalo puno vremena. Iako su na ovaj način dobijeni nešto opštiji podaci nego što bi trebalo, smatrali smo da je to sasvim dovoljno za prvi korak. Pored ocenjivanja pojedinačnih nastavnika, studenti su imali priliku da ocene i neke druge aspekte: uslove u kojima rade, kvalitet upravljanja fakultetom, rad studentske službe i biblioteka. Takođe, studenti su imali mogućnost da navedu tri kursa koji oni smatraju najboljim i tri kursa koje smatraju najmanje dobrim, zajedno sa obrazloženjima, kao i listu problema sa kojima se suočavaju i konkretne predloge šta bi Fakultet trebao da učini da bi se poboljšali uslovi studiranja. Na osnovu dobijenih rezultata napravljene su tri vrste izveštaja. Prva, i najbrojnija kategorija, bili su izveštaji za nastavnike. Tako je svaki nastavnik dobio sopstveni izveštaj u kojem je dobio svoje prosečne ocene, kao i to koliko puta se njegov kurs našao na listi najboljih i na listi najmanje dobrih, zajedno sa obrazloženjem studenata. Druga vrsta izveštaja se odnosila na pojedinačna odeljenja gde su prikazani prosečni rezultati za odeljenje u celini, a treći izveštaj je bio za upravu Fakulteta koja je dobila podatke za svako odeljenje pojedinačno, ali samo zbirne, prosečne rezultate.

Tabela 1. *Neki nalazi dobijeni na osnovu ankete studenata*

Kao najveće probleme studenti su istakli:
• Obim literature
• Sistem informisanja studenata
• Neposvećenost nastavnika
Predlozi za unapređenje kvaliteta nastave:
• Više praktičnog rada
• Veća posvećenost nastavnika
• Savremeniji programi

Upitnik za nastavnike je pokrivao veliki broj različitih tema (uslovi u kojima rade, stepen opterećenja, naučna saradnja, druge obaveze, produkcija, problemi i potrebe itd.) tako da je na osnovu izveštaja uprava mogla da stekne dobru sliku o tome kako nastavnici ocenjuju organizaciju i rad Fakulteta, uslove rada i sve ostale aspekte koji su relevantni za jednu ovakvu instituciju.

Tabela 2. *Neki nalazi dobijeni na osnovu nastavničkog upitnika*

- Od svih aspekata, nastavnici su najlošije ocenili uslove za naučnoistraživački rad
- Najveći broj nastavnika smatra da bi plata trebala da se poveća oko 30%
- Upravljanje Fakultetom je uglavnom ocenjeno kao dobro
- U proseku nastavnik sa Filozofskog fakulteta ima 10 diplomskih radova i 3 teze (magistarske i doktorske) u 5 godina
- 5 najvažnijih razloga dugog studiranja po mišljenju nastavnika su:
  - ❑ Fiksiran plan studija i mogućnost da se ispiti polažu neograničeno
  - ❑ Nepovoljne opšte društvene i ekonomske prilike
  - ❑ Način na koji studenti uče (kampanjsko učenje, dominacija učenja napamet)
  - ❑ Tradicionalna organizacija studija koja se svodi na slušanje predavanja i polaganje ispita
  - ❑ Preobiman obim studija

Nakon ovog prvog koraka odlučeno je da se ide na razvijanje novog upitnika za studente i da se modifikuje organizacija studentske evaluacije koji su primenjivani 2003. i 2004. godine.

Kao što je već rečeno, dimenzije preko kojih su studenti ocenjivali kurseve 2002. godine bile su nešto opštije i, samim tim, nisu bile dovoljno informativne. Zato je odlučeno da se napravi novi anketni list koji će omogućiti studentima da ocene veći broj specifičnih karakteristika kurseva. U procesu prikupljanja mogućih stavki za ovaj novi instrument pregledane su sve ankete koje su nastavnici Filozofskog fakulteta koristili samoinicijativno, kao i 50–60 anketa koje se koriste na različitim univerzitetima širom sveta. Na osnovu pregleda svih tih materijala napravljena je šira lista od oko 100 stavki koje su izdvojene na osnovu toga što su pokrivale neki važan aspekt nastave i na osnovu učestalosti njihovog pojavljivanja u različitim anketama koje su pregledane. Nakon toga obavljene su konsultacije sa studentima i nastavnicima u okviru konferencije „Nastava budućnosti“ (SUS) u vezi sa pojedinim stavkama kako bi se izdvojio manji broj stavki koje bi sačinjavale novi anketni list. Na osnovu svih konsultacija izdvojeno je 28 stavki koje su pokrivale važne aspekte

kvaliteta kurseva (organizacija kursa, teme koje su obrađivane, koliko je kurs pobudio interesovanje kod studenata, kvalitet nastave, interakcija sa studentima, literatura, ispitivanje i ocenjivanje itd.). Pored ovih 28 stavki, studenti su davali i globalnu ocenu za dati kurs. Sve stavke su bile ocenjivane na petostepenoj skali od 1 do 5.

Pored toga, modifikovana je i procedura ocenjivanja kurseva od strane studenata. Na kraju semestra u kojem se završava određeni kurs na sam čas bi došli anketari koji bi anketirali studente. Tokom evaluacije nastavnik bi bio odsutan iz učionice. Anketari bi podelili ankete, dali osnovne informacije i objašnjenja, i na kraju bi prikupili popunjene ankete od studenata.

Na osnovu ovako dobijenih podataka napravljeni su izveštaji za nastavnike, izveštaji za odeljenja i izveštaj za upravu Fakulteta. U okviru tabele 3 prikazan je jedan izveštaj za nastavnike. Kao što se može videti, svaki nastavnik je dobio izveštaj iz kojeg je mogao da sazna koliko studenata je ocenjivalo njegov kurs, kao i neke njihove karakteristike (polna struktura, studentski status, prosek ocena i očekivana ocena na datom kursu). Pored toga, nastavnik ima informaciju kako je, u proseku, njegov kurs ocenjen od strane studenata po svakoj od 28 dimenzija. Prosečna ocena nosi određenu informaciju sama po sebi. Ako je dati kurs ocenjen visokom ocenom (npr. 4.31 za tvrdnju da je predmet unapredio znanje studenata), onda bi nastavnik mogao da kaže da je u tom pogledu njegove kurs relativno dobar. Ipak, da bi nastavnici stekli sliku o tome da li njihov kurs spada u bolje ocenjene po datoj dimenziji, za svaku dimenziju nastavnik je dobio informaciju o rangu njegove ocene. Na primer, prosečna ocena 4.31 je bila 10. najbolja ocena u okviru odeljenja na kojem je predmet iz navedenog primera. To znači da je na tom odeljenju bilo 9 kurseva koji su imali višu prosečnu ocenu. Međutim, na različitim odeljenjima postoji različit broj kurseva koji su ocenjivani, pa samim tim nije isto ako neko ima rang 10 na odeljenju gde je ukupno ocenjivano 10 kurseva i na odeljenju gde je ocenjivano 30 kurseva. Iz tog razloga nastavnici su dobili i informaciju o kategoriji u koju spada njihov kurs u odnosu na datu dimenziju. Kategorija A označava da dati kurs spada u 20% najbolje ocenjenih kurseva na datom odeljenju, kategorija B da spada u drugih 20% najbolje ocenjenih, kategorija C da spada u trećih 20% najbolje ocenjenih itd. Na taj način nastavnici su mogli da sagledaju svoje prosečne ocene i iz još jedne perspektive. Konačno, na kraju izveštaja, nastavnik je imao informaciju kako je njegov kurs ocenjen u globalu.

Tabela 3. *Izgled jednog izveštaja za nastavnike*

Naziv predmeta XXX

PODACI O STUDENTIMA KOJI SU OCENJIVALI PREDMET

Redovni	25	Muško	15	Prosek dosadašnjih ocena	8.24
Sufinansirajući	16	Žensko	28	Očekivana ocena	8.54
Samofinansirajući	1				

KAKO STUDENTI OCENJUJU PREDMET

TVRDNJA	Prosečna ocena	Rang na odeljenju	Kategorija
Predmet je unapredio moje znanje o tematici koju pokriva	4.31	10	B
Predmet je za mene bio preobiman	2.83	16	D
Predmet je za mene bio težak	2.50	15	C
Predmet je bio dobro organizovan i pripremljen	3.65	20	D
Predmet je bio intelektualno izazovan i zanimljiv	3.55	19	D
Predmet je doprineo da bolje razumem i rešavam probleme koje pokriva	4.00	12	C
Kada bi ovaj kurs bio na slobodnom izboru svakako bih ga izabrao	3.71	12	C
Literatura za ovaj predmet je lako dostupna	3.05	17	D
Literatura za ovaj predmet je preobimna	3.17	15	C
Literatura za ovaj predmet je pogodna za ovaj kurs	3.35	23	E
Literatura za ovaj predmet je teška, komplikovana	2.71	10	B
Preko godine sam izvršavao/la sve obaveze u veza sa ovim predmetom	3.72	24	E
Ciljevi kursa su jasno postavljeni na samom početku	4.12	20	D
Zahvaljujući metodama nastave lakše sam shvatio nove pojmove	4.19	10	B

Sadržaj koji pokriva kurs je dobro sažet uz isticanje onog najbitnijeg	4.05	10	B
Tokom kursa su korišćeni dobri i ilustrativni primeri	3.79	13	C
Različite teme u okviru kursa su bile dobro povezane	4.14	10	B
Teme kursa su bile dobro povezane sa temama drugih kurseva	3.47	8	B
Diskusije su bile dobro vođene i usmeravane	3.79	12	C
Studentima je na konsultacijama poklanjana puna pažnja	4.28	9	B
Tokom kursa uvažavane su ideje i mišljenja studenata	4.19	15	C
U toku kursa jednaka pažnja je poklanjana svim studentima	4.38	20	D
Merila za ocenjivanje su bila unapred jasno postavljena	4.35	7	B
Po mom dosadašnjem iskustvu u okviru ovog kursa studenti su pravedno ocenjivani	4.17	18	D
Nastava je držana u dogovorenim terminima i bez kašnjenja	4.35	15	C
Tokom nastave nastavnici su pokazali potcenjujući stav prema nekim studentima	1.67	22	E
Imam osećaj da ocene na ovom ispitu neće biti odraz samo znanja već i nečeg drugog (socijalno poreklo, izgled, druženje van nastave, novac...)	1.55	20	D
U toku nastave korišćeni su primeri koji potcenjuju određene društvene grupe (Rome, homoseksualce, Amerikance, žene i sl.)	1.34	21	E
UKUPNO GLEDANO OVOM KURSU BIH DAO OCENU	3.95	14	C

Treba ukazati i na činjenicu da su izveštaji za nastavnike dostupni samo nastavnicima. Dakle, upravnik odeljenja i uprava Fakulteta nisu imali uvid u to kako je koji kurs ocenjen. Oni su imali uvid u prosečne ocene na nivou odeljenja. Isti takav izveštaj je bio dostupan i studentskim organizacijama.

Odluka da nastavnički izveštaji budu dostupni samo nastavnicima doneta je jer se smatralo da je neophodno da se nastavnici zaštite dok se ceo sistem ne proveri i dok se ne dođe do optimalnog modela koji će biti prihvaćen od strane nastavnika i studenata kao relevantan i dobro postavljen. U perspektivi Komisija za vrednovanje će doneti odluku o tome na koji način će biti korišćeni ovi podaci, kome će biti dostupni, koje odluke će se donositi na osnovu ovih podataka, ko će donositi te odluke itsl. Dok se ne ostvari dogovor oko tih pitanja ceo sistem će biti u pilot fazi.

Neke dileme i naredni koraci

Nakon dvogodišnjeg iskustva sa postojećim instrumentom i procedurom uočeno je da bi bilo dobro da se postojeći instrument podvrgne još jednoj proveri, da se modifikuje i dotera. U tu svrhu, svi nastavnici, kao i predstavnici studentskih organizacija imaće priliku da ocene sam instrument i svaku njegovu stavku. Na osnovu tako organizovanog procesa instrument će biti modifikovan. Na taj način on će biti ne samo usklađen u većoj meri sa potrebama institucije, nastavnika i studenata, nego će biti povećan i stepen prihvaćenosti dobijenih rezultata i njihova upotreba prilikom unapređivanja kvaliteta kurseva.

Pored toga, postepeno se približavamo trenutku kada će se otvoriti pitanje upotrebe podataka dobijenih na osnovu studentske evaluacije. U tom kontekstu ključna pitanja će biti: ko će dobijati podatke o tome kako je neki kurs ocenjen, ko će na osnovu tih podataka donositi odluke, koja vrsta odluka će se donositi na osnovu ovih podataka, na koji način će se donositi te odluke itd.

Posebno pitanje koje se otvorilo u dvogodišnjoj praksi je pitanje šta je predmet ocenjivanja – kurs ili nastavnik. Ova dilema ne postoji u onim slučajevima kada nastavnik samostalno realizuje određeni kurs jer u tom slučaju je sasvim isto da li student ocenjuje kurs ili nastavnika. Međutim, u velikom broju slučajeva pojedini kursevi su realizovani od strane grupe nastavnika, pri čemu postoje veoma raznovrsni modeli njihove podele uloga. Na primer, ima dvosemestralnih kurseva koji su samo u administrativnom smislu dvosemestralni, a u praksi se radi o dva jednosemestralna kursa koji su realizovani od strane dva nastavnika. U tom slučaju bi možda bilo smislenije ocenjivati nastavnike jer se pokazalo da među nastavnicima koji drže posebne delove kursa postoje velike razlike i onda studenti koji treba da ocene takav kurs nisu sigurni koga ocenjuju, niti kako da uzmu u obzir razlike između nastavnika. Ipak, postoje

kursevi na kojima podela uloga nije tako jasna, a opet postoje velike razlike među nastavnicima koji zajednički rade na tom kursu. U ovom trenutku postoji tendencija da se cela studentska evaluacija fokusira na pojedine nastavnike koji realizuju neki kurs, a ne na same kurseve.

I, konačno, polako se otvara i pitanje koje još komponente sistema za praćenje kvaliteta nastave treba razvijati. Jedna od ideja je da se u većoj meri posveti pažnja određenim standardima u pripremi i realizaciji nastave, kao što je to slučaj na Ekonomskom fakultetu u Beogradu (na koji način kurs treba da bude definisan, koji su kriterijumi koje treba da zadovolji obavezna literatura, koje kriterijume treba da zadovolji sam proces nastave i u pogledu sadržaja i u pogledu načina rada, kakav treba da bude odnos između studenata i nastavnika i slično). Jedan od razloga koji se navodi u prilog ovakvom rešenju jeste bojazan da bi kvalitet kurseva mogao da se snižava ukoliko bi oni bili evaluirani samo od strane studenata. Naime, postoji bojazan da će studenti lošije ocenjivati kurseve koji su na visokom akademskom nivou, a da će bolje ocenjivati kurseve na kojima su zahtevi veoma niski i koje studenti lako polažu.

Zaključak

U ovom radu su prikazana neka iskustva iz trogodišnjeg procesa razvijanja sistema za praćenje kvaliteta nastave na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Kao što se može videti, ovaj proces je još relativno daleko od svog završetka i još se kao institucija i kao pojedinci suočavamo sa brojnim pitanjima i dilemama. Ipak, nadamo se da će naša iskustva biti korisna za sve one koji su već započeli ili nameravaju da započnu sličan proces na svojim fakultetima.

Quality Evaluation of Teaching Process and Management at the Faculty of Philosophy in Belgrade

SUMMARY

This paper presents some experiences of three year process of developing the monitoring system of the quality of teaching process at the Faculty of Philosophy of the Belgrade University. As one can see, this process is still comparatively far from its completion and we, both as an institution and as individuals, are facing numerous questions and dilemmas. However, we are hoping that our experience will be useful to all those who have already initiated or are about to initiate similar processes at their universities.

Senka Kovač, Vera Vasiljević
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

REFORMA PLANOVA I PROGRAMA NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U BEOGRADU: POČETNA ISKUSTVA

Filozofski fakultet u Beogradu je „mali univerzitet“ sa deset studijskih grupa: psihologija, pedagogija, andragogija, filozofija, sociologija, arheologija, istorija umetnosti, istorija, etnologija i antropologija, i klasične nauke.

Tokom akademske godine 2001/2002, na Filozofskom fakultetu je jasno iskazana potreba i odgovarajuća, pozitivna atmosfera da se izvrše temeljne izmene kurikuluma u skladu sa promenama u visokom školstvu u Evropi, a na principima formulisanim u Bolonjskoj deklaraciji. Reforma evropskog visokoškolskog obrazovanja se podudarila sa našom potrebom da se postojeći sistem studiranja, u koji su tokom poslednjih decenija postepeno unošene neke izmene i inovacije, temeljno reformiše i sadržaj i metodi nastave osavremene. Početkom 2002. godine, sva su odeljenja i Fakultet kao celina obavili samoevaluaciju. Dobijeni podaci su poslužili kao osnov za pristupanje reformi kurikuluma i poboljšanju uslova rada na fakultetu. Prilikom reforme vodilo se računa o potrebama obrazovnog procesa, obrazovnog profila, odnosno struke i očuvanju i poboljšanju kvaliteta studija, uz stvaranje fleksibilnih okvira u kojima bi se programi studija neprekidno prilagođavali kako sve bržim promenama u oblasti tehnologije, nauke i zahtevima društva, tako i individualnim potrebama studenata. Istovremeno, kao važan cilj je postavljeno povećanje efikasnosti studiranja.

U maju 2002. je donet Zakon o univerzitetu koji nije ponudio sva željena rešenja, ali je odškrinuo vrata za promene. Oslanjajući se na Zakon, Fakultet je u julu 2002. godine doneo novi statut fakulteta koji je dao okvir i za kvalitetniju promenu nastavnih planova i programa i postavio jasne zahteve u pogledu njihove izrade. Statut je takođe pružio mogućnost da odeljenja u svoje programe studija, pored obaveznih, uvedu veći broj izbornih predmeta nego do sada i time omoguće da se studenti u znatno većoj meri individualno stručno profilišu.

Dva odeljenja, Odeljenje za arheologiju i Odeljenje za etnologiju i antropologiju su ove izmene dočekala sa već pripremljenim, od starih temeljno različitim, programima studija. Komisije ovih odeljenja su definisale razloge za reformu, pripremile nacrt predloga, stupile u kontakt sa budućim potencijalnim partnerima iz Evropske unije i iz regiona, te o svojim namerama i planovima izvestile upravu Fakulteta i dobila otvorenu saglasnost. Programi ova dva odeljenja su usvojeni u leto 2002. godine, kada je i upisana prva generacija studenata (2002/2003) po novom planu.

Tokom 2002/2003. veće izmene nastavnih planova i programa pripremila su još tri odeljenja: Odeljenje za sociologiju, Odeljenje za istoriju umetnosti i Klasične nauke, a u narednoj školskoj godini ih prvi put primenili na svojim studijskim grupama. Manje izmene u nastavnim planovima izvršila su i Odeljenje za istoriju i Odeljenje za psihologiju.

U reformu se krenulo korak po korak. Budući da je *Zakon otvorio mogućnost za usklađivanje sa Bolonjskim procesom, ali promene nije učinio obavezujućim,* uprava Fakulteta je mogla da podršku da onima koji su za temeljne promene svojih programa bili spremni, ali nije imala sredstva da takve promene nametne drugim odeljenjima. Formirana je radna grupa, iz koje je kasnije nastala Komisija za vrednovanje nastave i upravljanja. Njen prvi zadatak je bio da izradi pravilnik o vrednovanju studiranja, nastave i upravljanja, kao i, radi uvođenja evropskog sistema prenosa bodova (ECTS), pravilnik o sistemu bodovanja oblika nastave. Prvo samostalno, a potom u saradnji sa Komisijom za nastavu, Komisija za vrednovanje je pomogla nastavnicima i saradnicima da planove i programe izrade u skladu sa Statutom. Komisije su izradile nekoliko uputstava sa ciljem da se programi predmeta pripreme na odgovarajući način i vodeći računa o kvantitativnom opterećenju studenata tokom studija, pri čemu je kao sredstvo za izračunavanje studentskog opterećenja korišćen evropski sistem prenosa bodova (ECTS). Odeljenja su podsticana da napuste praksu izvođenja nastave na predmetima sa četiri i više semestara i težište premeste na jednosemestralne i dvosemestralne predmete.

Na Filozofskom fakultetu je uvedena kompjuterska prijava ispita i na taj način smo mogli da pratimo izlaznost i prolaznost na ispitima, i uspešnost studenata koji studiraju po novim programima. Napravljeni su i prvi koraci koji su vodili ka demokratizaciji nastavnog procesa kroz uvođenje studentske evaluacije nastave. Ovi podaci su pažljivo analizirani i poslužili su kao osnov za dalje poboljšanje kvaliteta nastave i uslova rada na fakultetu.

Zbog složenosti Filozofskog fakulteta i neujednačenosti kretanja nije se moglo krenuti u organizaciju i reformu postdiplomskih studija. Treba naglasiti da su odeljenja, sa izuzetkom Odeljenja za istoriju umetnosti, reformisala nastavne planove i programe bez finansijske podrške.

U narednom periodu će se podsticati intenzivnija razmena iskustava među odeljenjima u radu na reformi studija. Ona će doprineti iznalaženju optimalnih rešenja kako na osnovnim, tako i na postdiplomskim studijama na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Reform of the Curricula at the Faculty of Philosophy in Belgrade – First Experiences

S U M M A R Y

Reforms of higher education in Europe coincided with the need that existed at the Faculty of Philosophy in Belgrade since year 2002 to thoroughly reform the existing HE system and to renew the contents and methods of teaching.

The reform had step by step approach taking into account the needs of educational profile, preserving and improving the quality of the studies, while creating flexible frameworks within which the curricula could be adjusted to the changes in science, demands of the society and students needs.

Slobodan Cvejić
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

UVOĐENJE NOVOG NASTAVNOG PLANA NA ODELJENJU ZA SOCIOLOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

U toku 2002. i 2003. godine na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu formulisan je i usvojen novi nastavni plan (kurikulum) studija sociologije. Prva generacija studenata po ovom nastavnom planu upisana je u oktobru 2003. godine. Novi nastavni plan je usklađen sa preporukama Bolonjske deklaracije. Osnovni principi ovog dokumenta poslužili su kao pogodan okvir za izmene bazirane na uočenim slabostima i disfunkcionalnostima starog nastavnog plana.

U toku nekoliko ranijih godina na Odeljenju je raspravljano o kvalitetu studija. Nakon samoevaluacije i studentske evaluacije iz 2002. godine konstatovan je određeni stepen neefikasnosti studiranja (produženo studiranje), preopterećenost studenata gradivom i literaturom, niska participativnost studenata iskazana kroz slabu posećenost nastave i preveliku usmerenost studenata na ispite, slaba prilagođenost nastavnog plana uslovima na tržištu rada, kao i nedovoljna individualizacija kurikuluma iskazana kroz izuzetno mali broj izbornih predmeta/kurseva.

Novi nastavni plan je usmeren na rešavanje uočenih problema, a formulisan je kroz niz kompromisa:

1. između različitih shvatanja potrebe za reformom, njenih ciljeva i pravca odvijanja – novi kurikulum je morao da pomiri različita shvatanja univerzitetskog obrazovanja i da promeni neke usađene navike nastavnika i studenata;
2. između različitih shvatanja sociologije kao discipline i organizacije studija sociologije – zaposleni na Odeljenju za sociologiju su imali različita viđenja stručnog profila sociologa, njegove pozicije na tržištu rada i sadržaja i oblika znanja koje on treba da stekne tokom studiranja (srazmera opštih i uže stručnih predmeta, srazmera teorijskog i praktičnog znanja, itd.);

3. između maksimalnih zahteva i postojećih resursa (ljudskih, finansijskih, prostornih, tehničkih) – prva, radna verzija novog nastavnog plana je predstavljala radikalniji otklon od stare koncepcije, ali je konačna verzija usklađena sa realnim uslovima i prihvaćena je kao prva etapa u temeljnoj izmeni uslova i načina studiranja; realan nedostatak finansijskih i materijalnih sredstava predstavlja jednu od najvećih prepreka za potpunu primenu principa Bolonjske deklaracije;
4. između principa Bolonjske deklaracije i pozitivnih zakonskih rešenja – ovo dvoje je neusklađeno u čitavom nizu detalja kao što su: dužina trajanja semestra, broj sati nastave u toku nedelje, način prenosa obaveza u narednu godinu, itd.

Osnovne prednosti koje su nam stajale na raspolaganju su:

– preovlađujuća volja i motivacija među zaposlenima na Odeljenju – od samog početka većina zaposlenih na Odeljenju je uzela aktivno učešće u kreiranju novog plana i razradi programa sopstvenih kurseva;

adekvatna organizaciona sposobnost – formirana je odeljenjska komisija za izradu predloga novog kurikuluma koja je sumirala predloge i zaključke diskusija, formulisala i odeljenjskom veću predstavljala različite verzije kurikuluma;

reformski impulsi u oblasti visokog obrazovanja i upoznatost sa principima Bolonjske deklaracije – na samom početku rasprave o nedostacima starog nastavnog plana svi članovi Odeljenja su upoznati sa osnovnim principima Bolonjske deklaracije;

kooperativnost uprave FF – uprava Filozofskog fakulteta je od početka upoznata sa namerom Odeljenja da izradi novi nastavni plan i u skladu s tim je pružila Odeljenju adekvatnu stručnu podršku u tumačenju pravnih okvira za formulisanje novog plana;

– dobra komunikacija sa studentima – studenti kao glavna ciljna grupa su se našli u fokusu novog pristupa kurikulumu; mišljenje studenata o nastavi sociologije je uključeno u izradu kurikuluma formalno, putem komunikacije sa organizacijama studenata sociologije i kroz rezultate studentske evaluacije, kao i neformalno kroz brojne individualne kontakte;
– kontinuitet u adaptaciji kurikuluma i popravljanju uočenih nedostataka (povremene promene nastavnog plana u toku poslednjih 20 godina);

Osnovne slabosti koje su stajale pred članovima Odeljenja u procesu izrade novog nastavnog plana su:

– nepostojanje odgovarajućih zakonskih rešenja (trajanje semestra, nedeljni broj časova, uslovi za upis naredne godine, itd.);

- nedostatak iskustva u racionalizaciji i merenju opterećenja studenata;
- relativno nizak kvalitet novoupisanih studenata (loš uspeh u školi, slabe radne navike);
- nedostatak odgovarajućih nastavnih resursa (literatura, učionice, tehnička oprema);
- nepostojanje jedinstvenog reformskog trenda na svim odeljenjima Filozofksog fakulteta, što ograničava kvalitet izbornosti nastave, ometa racionalno korišćenje resursa, itd.

S jedne strane, Odeljenje se našlo pred mogućnošću da organizuje fleksibilniju, interaktivniju i lakšu nastavu. S druge strane, postojala je i još postoji pretnja isprazne formalizacije u slučaju da se ne održava svest o potrebi reforme nastave i da čitava koncepcija reforme nije praćena odgovarajućim resursima.

Da bi se izbegao rizik isprazne formalizacije, uvedena su odgovarajuća pravila kojima se racionalizuje organizacija nastavnog procesa i definisanje sadržaja nastave (nastavnih programa pojedinačnih kurseva). Što se tiče organizacije nastave, studenti su obavezni da pohađaju sve oblike nastave. U toku semestra dozvoljena su po dva izostanka sa predavanja i vežbi (ne mogu se akumulirati kao 4 na jednom obliku nastave) i još po jedan koji se mora nadoknaditi izradom dodatnog seminarskog rada ili slično. Smatra se da sa više od tri izostanka na jednom obliku nastave u toku semestra (u semestru ima ukupno 12 nedelja nastave) student nije u stanju da prati nastavu i zadovolji kriterijume koji se ocenjuju, tako da ne može dobiti potpis nastavnika u indeks, niti izaći na završnu proveru znanja, a samim tim mora iznova slušati nastavu iz datog kursa. Nastavnici su obavezni da redovno vode evidenciju o posećenosti nastave, kao i da omoguće studentima sticanje minimalno 50% ocene u toku izvođenja nastave kroz izradu seminarskih radova, provere znanja i aktivnost na času, a na osnovu jasnih i unapred predočenih pravila.

Što se tiče definisanja nastavnih programa kurseva i određivanja pravila za sticanje ocene iz kursa, nastavnici su dužni da pre kraja školske godine prijave nastavni program kursa za sledeću godinu po ustaljenoj proceduri. Ova procedura podrazumeva izračunavanje broja kredita koji se pripisuju kursu, pre svega zbog toga da bi nastavnici tačno proračunali stepen opterećenja koje njihov kurs donosi studentima. Pri izradi nastavnog plana članovi Odeljenja se usaglašavaju oko toga koliki broj kredita minimalno i maksimalno mogu nositi pojedini kursevi s obzirom na njihov značaj za studije sociologije, s obzirom na to da li su obavezni ili izborni, opštestručni ili užestručni, itd. U ovim okvirima nastavnik određuje cilj i sadržaj kursa, kao i obim literature, a na tome zasniva procenu vremena koje će studenti utrošiti na pripremu za čas, samu nastavu, izradu domaćeg rada, pripremu za završnu proveru znanja, itd. U nastavku je prikazan jedan primer nastavnog programa sa planom rada (opterećenja), brojem kredita, literaturom i pravilima ocenjivanja:

Tabela 1. Primer nastavnog programa jednog kursa u okviru novog nastavnog plana studija sociologije

Naziv kursa	Klasične sociološke teorije
Ime predavača	Aljoša Mimica
Nivo kursa	Osnovni, na osnovnim studijama
Status kursa	Obavezni (izborni za druge studijske grupe)
Raspored opterećenja	72 sata nastave + 48 sati domaćeg rada + 24 sata pisanja seminarskog rada + 66 sati pripreme za završnu proveru znanja = 210 sati / 900 sati ukupno u semestru = 0.233
Br. kredita	Ukupno za semestar 30 x 0.233 = 7
Semestar	II
Sadržaj kursa	Kurs se nastavlja na *Istoriju političkih i socijalnih teorija* (I semestar), u okviru koje su se studenti upoznali s „predistorijom" sociologije, tj. s razvojem političke i socijalne filozofije od antičkog doba do Francuske revolucije. U ovom kursu se ne teži sveobuhvatnom istoriografskom prikazu razvoja sociologije kao nauke u XIX i XX veku, već je pažnja poklonjena pre svega: (a) analizi osnovnih saznajnih, teorijskih i metodoloških problema u rekonstrukciji sociološke tradicije i (b) ispitivanju nekoliko najznačajnijih teorijskih paradigmi u formativnom i klasičnom razdoblju istorije sociologije, te raspoznavanju njihovog uticaja u *Savremenim sociološkim teorijama* (vid. odgovarajući kurs).
Cilj kursa	Cilj kursa je da se studenti upoznaju s istorijom klasičnih sociooloških učenja i osposobe za stvaralačko korišćenje teorijskog nasleđa, što će im omogućiti da uspešnije prate nastavu u okviru većine ostalih obaveznih i izbornih kurseva.
Oblik nastave i br. časova	Jedan semestar, 12 x 2 časa predavanja, 12 x 2 časa vežbi, 12 x 2 časa radionica.
Preduslovi	Za uspešno pohađanje kursa potrebno je elementarno poznavanje opšte istorije XIX i XX veka, uvid u evropsku kulturnu istoriju toga razdoblja, te vladanje bar jednim stranim jezikom.
Obaveze studenata	Studenti su dužni da redovno pohađaju nastavu, pripremaju se za časove, aktivno učestvuju u seminarskom radu, te da napišu bar jedan esej obima od 15.000 slovnih mesta (cca 8 stranica).
Literatura i izvori podataka	M. Đurić, *Sociologija Maxa Webera* (str. 7–174). A. Fiamengo, *Saint-Simon i Auguste Comte* (str. 95–179). Ž. Gurvič, *Savremeni poziv sociologije* (str. 37–72). V. Korać, *Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva* (str. 7–113). A. Milić (red.), *Sociologija društvene akcije Talkota Parsonsa*

	(str. 9–84). V. Milić, *Prilozi istoriji sociologije* (str. 5–64). A. Mimica, *Radikalska sociologija* (str. 9–101; 140–182). A. Mimica (red.), *Tekst i kontekst. Ogledi o istoriji sociologije.*
Način ocenjivanja	Redovno pohađanje nastave = 15%, aktivno učestvovanje u seminarskom radu = 15%, esej = 20%, završna usmena provera znanja = 50%.
PLAN KURSA (p – sati pripreme + n – sati nastave)	(a) *Metodološki problemi istorije sociologije* 1. Upoznavanje sa sadržajem kursa, raspodela seminarskih radova (4p + 6n) 2. Predistorija i istorija sociologije (4p + 6n) 3. Istorija sociologije kao „sociologija sociologije“ (4p + 6n) 4. Istorizam *vs*. prezentizam u istoriji sociologije (4p + 6n) 5. Tekstualističko *vs*. kontekstualističko tumačenje klasičnih tekstova (4p + 6n) 6. „Izvansociološko“ nasleđe sociologije (4p + 6n) (b) *Sociološki klasici* 7. Ogist Kont (4p + 6n) 8. Karl Marks (4p + 6n) 9. Emil Dirkem (4p + 6n) 10. Maks Veber (4p + 6n) 11. Talkot Parsons (4p + 6n) 12. Značaj „klasičnog kanona“ u savremenoj sociologiji (4p + 6n)

Neke razlike u sadržaju i rezultatima između starog i novog kurikuluma se mogu videti u sledećoj tabeli.

Tabela 2. Uporedni prikaz nekih karakteristika nastave i studiranja po starom i novom nastavnom planu na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu

Karakteristika	*Stari plan*	*Novi plan*
Trajanje studija	Realno 9 semestara (8 semestara nastave i izrada diplomskog rada)	8 semestara
Mera opterećenja studenata	319 kredita, prosečno 10,5 sati dnevno	243 kredita, prosečno 8 sati dnevno

Karakteristika	*Stari plan*	*Novi plan*
Maksim. obim literature po jednom predmetu po semestru	1000 str.	700 str.
Broj kurseva/predmeta	28	46
Procenat izbornih kurseva, u kreditima	3%	26%
Prosečna posećenost nastave	30–60%	80%
Prosečna dužina studiranja	realno oko 8 godina	?
Prolaznost na drugu godinu	30–40%	Oko 75%

Već u ovoj fazi je očigledno da je povećanje interaktivnosti nastave i preusmeravanje studenata sa ispita na sam proces nastave dovelo do rasterećenja studenata i poboljšanja efikasnosti studiranja. Efekti novog načina studiranja na tržištu rada moći će da se vide tek nakon što nekoliko generacija okonča studiranje po novom nastavnom planu.

Introduction of New Curriculum at Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

SUMMARY

In October 2003. new curriculum was introduced at Department of Sociology, Faculty of Philosophy in Belgrade. The curriculum was directed towards solving of problems registered in self-evaluation and students' evaluation in 2002. It was guided by the basic principles of Bolognia Declaration. The new curriculum increases participation and interactivity of studying. Its implementation is based on several procedures that bring rationalisation in planing of teaching and learning process. The increase in efficiacy of studying could be spoted already after the first year of implementation.

Staša Babić, Vera Vasiljević
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beograd

REFORMA NASTAVNOG PLANA NA ODELJENJU ZA ARHEOLOGIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

Reforma nastavnog plana na Odeljenju za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu započeta je tokom zime 2001/2002 godine, na osnovu nekoliko međusobno povezanih smernica: opštih tendencija reforme visokog obrazovanja, iskazanih u Bolonjskoj i Lisabonskoj deklaraciji, čiji je tadašnja SR Jugoslavija bila potpisnik, kao i pratećim dokumentima i preporukama Evropske unije univerziteta i Saveta Evrope; rezultatima procesa samoevaluacije Univerziteta u Beogradu i Filozofskog fakulteta kao njegovog konstitutivnog dela i, najzad, rezultata analize postojećeg stanja na samom odeljenju. Zajednički elementi u svim ovim dokumentima su:

- potreba za većom efikasnošću procesa studiranja;
- nužnost uvođenja interaktivnih metoda nastave i aktivnog učešća studenata u procesu nastave;
- zahtevi svih disciplina, a posebno humanističkih, za interdisciplinarnim povezivanjem;
- zapažanje o sve većem broju mladih ljudi koji ulaze u proces visokoškolskog obrazovanja.

S obzirom na ove opšte ciljeve reforme visokog obrazovanja u Srbiji, u procesu analize postojećeg stanja na Odeljenju, koji smo započeli januara 2002. godine, uočene su sledeće *slabosti*, koje smo želeli da prevaziđemo izmenama nastavnog plana:

- veliki udeo zastarelih metoda nastave, uz zastarela i nedovoljna nastavna sredstva;
- dugački ciklusi predavanja, koji vode polaganju ispita posle 4, pa i 6 semestara nastave;

- veoma slaba efikasnost studiranja (prolaznost od maksimalno 30 %) i dugačak prosečan period studiranja (8 godina);
- teškoće u usklađivanju obima i sadržaja nastave na predmetima koje studenti slušaju i polažu na drugim odeljenjima Fakulteta;
- veliki broj studenata u studijskim grupama (u proseku 60 brucoša godišnje);
- nedovoljna opterećenost nastavnog osoblja, posebno u svetlu nove politike finansiranja univerziteta.

S druge strane, uočene su i *prednosti* u radu Odeljenja, koje smo nastojali da naglasimo i afirmišemo u predlogu izmena nastavnog plana:

- širina polja istraživanja obuhvaćena planom nastave i praćena odgovarajućom strukturom nastavnog osoblja u smislu specijalizacija;
- postojanje ograničeno upotrebljenih, ali potencijalno veoma velikih kapaciteta za izvođenje praktične nastave;
- veoma izraženo raspoloženje među članovima Odeljenja da se nastavni plan reformiše i entuzijazam sa kojim se prišlo izradi predloga.

Uz analizu stanja na Odeljenju, početni elementi u izradi novog plana bila su i iskustva drugih visokoškolskih ustanova koje obrazuju arheologe, kao i univerziteta izuzetno uspešnih u sprovođenju reforme, kao što je Univerzitet Ernst Moric Arnt u Grajfsvaldu, Nemačka. Najzad, jedan broj članova Odeljenja je, uz nastavno iskustvo u drugim akademskim sredinama, raspolagao i iskustvom sa alternativne akademske scene, koja je bila veoma aktivna u Srbiji tokom godina koje su prethodile reformi nastave arheologije u Beogradu.

Specifičnosti nastave arheologije

Odeljenje za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu jedina je visokoškolska institucija u zemlji koja izdaje diplome arheologa, i otud je isključivo odgovorno za profil stručnjaka koji se zapošljavaju u ovoj oblasti. U okviru nastavnog plana, starog kao i novog, izučavaju se oblasti arheologije koje su na pojedinim univerzitetima organizovane kao posebne studijske grupe (praistorijska, klasična, srednjovekovna, bliskoistočna arheologija, egiptologija). Sa razvojem discipline, teorijske i metodološke pretpostavke istraživanja zahtevaju sve veću specijalizaciju u pojedinim oblastima. S druge strane, gotovo vek duga tradicija nastave arheologije na Beogradskom univerzitetu svedoči o veoma pozitivnim rezultatima koji se postižu tako što se studentima nudi širok spektar

arheoloških znanja i, u isto vreme, mogućnost za specijalizaciju u određenoj oblasti. Ovakva je mogućnost postojala i u ranijim nastavnim planovima našeg odeljenja, u vidu blokova izbornih predmeta na IV godini studija, koji su povezani sa oblašću diplomskog rada kandidata. S obzirom na prirodu naše discipline i pozitivna iskustva koja smo do sada imali, nastojali smo da zadržimo specifičnosti Odeljenja i da ih uklopimo u opšte tendencije i zahteve reforme. S druge strane, nastojali smo i da novim, reformisanim nastavnim planom u većoj meri izađemo u susret potrebama raznolikih institucija koje zapošljavaju diplomirane arheologe (zavodi za zaštitu kulturnog nasleđa, pokrajinski muzeji, ustanove kulture, mediji i slično).

Struktura nastavnog plana

Slika 1. Struktura reformisanog nastavnog plana po semestrima i nedeljnom opterećenju studenata, stanje iz 2002. godine

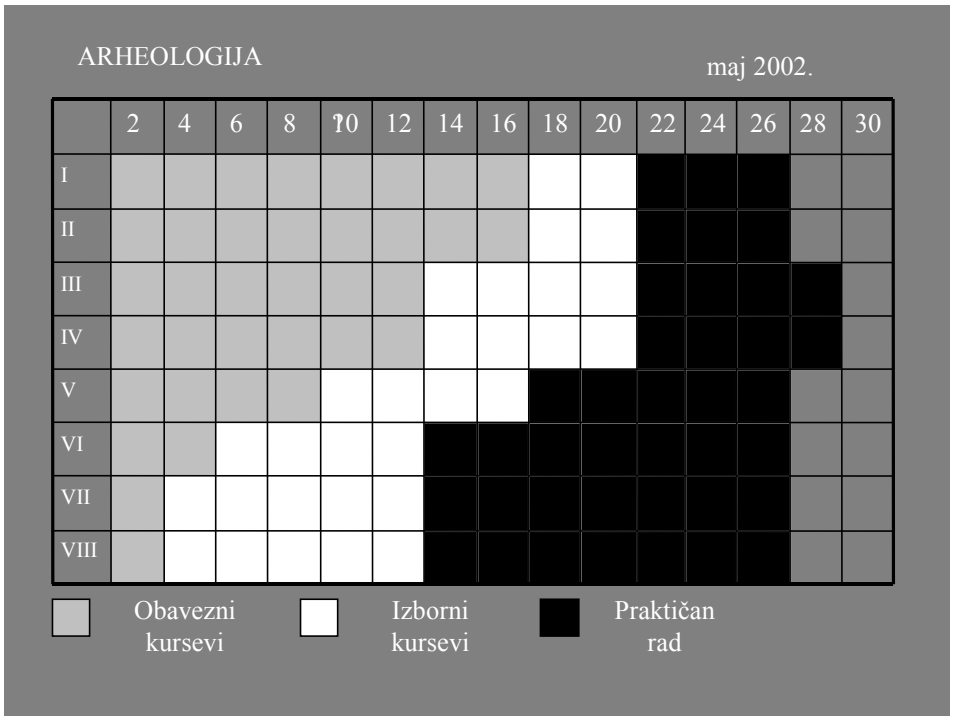

S obzirom na prethodno iznete posebne odlike nastave na našem odeljenju i nameru da ih očuvamo i unapredimo, novi nastavni plan podrazumeva *obaveznu* dvosemestralnu nastavu iz svih oblasti arheologije (praistorijska,

klasična, srednjovekovna, bliskoistočna arheologija, egiptologija, fizička antropologija, numizmatika), kao i iz predmeta koji predstavljaju neophodne sadržaje u nastavi (teorija i metodologija arheoloških istraživanja). Osim oblasti iz kojih nastavu izvode članovi Odeljenja, studenti pohađaju obavezne kurseve koji se izvode na drugim odeljenjima Fakulteta (istorija starog veka, opšta istorija srednjeg veka, muzeologija, strani jezik, latinski jezik). Ukupan broj kurseva pokriven nastavnim sadržajem obaveznim za sve studente iznosi 8 na prvoj godini, 6 na drugoj, 2 odnosno 1 na trećoj, i 1 na četvrtoj godini studija (Slika 1)[1].

Produbljivanje znanja iz određenih oblasti odvija se kroz široku ponudu *izbornih* kurseva, koji su organski povezani sa gradivom izloženim u obaveznim kursevima. Njihov broj raste sa godinom studija, pod pretpostavkom da je znanje stečeno tokom obaveznih kurseva neophodno za izbor oblasti u kojoj će se student detaljnije specijalizovati. Broj izbornih kurseva iznosi po semestru: 2 na prvoj godini studija, 3 na drugoj, 4 na trećoj, i 5 na četvrtoj, završnoj godini studija (Slika 1). Tokom V semestra studenti odlučuju o oblasti svog diplomskog rada i dodeljuje im se mentor. Time je studentski izbor kurseva usmeravan zahtevima za pristupanje određenom kursu iskazanim u programu izbornog kursa, a od VI do VIII semestra i kroz konsultacije sa predmetnim nastavnikom i/ili mentorom diplomskog rada. Na ovaj način postiže se postepeno produbljivanje znanja i omogućava se studentima i predavačima da izabranu oblast obrade daleko detaljnije nego što je to postojećim planom moguće, pri tome ne zapostavljajući široko opšte obrazovanje u oblasti arheologije, stečeno tokom prve dve godine studija.

Na svakoj godini studija predviđen je fond radnih sati po sedmici (6 u prvoj, 8 u drugoj, 10–14 u trećoj i 14 u četvrtoj godini studija) za *interaktivne oblike rada* sa studentima, u kojima posebno opterećenje snose mlađi saradnici Odeljenja, pre svega asistenti. Kroz seminarska vežbanja i praktičan rad postiže se produbljivanje znanja stečenog kroz osnovnu nastavu i studentima se nudi neposredno profesionalno iskustvo. S druge strane, kapaciteti Odeljenja, posebno u obliku Arheološke zbirke Filozofskog fakulteta, koji nisu bili iskorišćeni u dovoljnoj meri, na ovaj način dobijaju svoju punu vrednost. U ovaj fond radnih sati takođe se ubrajaju i mentorske konsultacije sa studentima završne godine, kojima rukovode nastavnici. Proporcionalna zastupljenost različitih oblika rada (obavezni kursevi, izborni kursevi, seminarska vežbanja, praktičan rad, mentorski rad) pruža dinamičan i efikasan ambijent studiranja i namera je bila da se i na ovaj način skrati prosečna dužina studija na našem odeljenju.

1 Već tokom prve školske godine rada po reformisanom planu, uočene su neke njegove slabosti, tako da su 2003. i 2004. godine unošene sitne korekcije. Ovde priložena tabela predstavlja stanje 2002. godine, dakle, originalnu verziju reformisanog plana.

Tokom izrade novog nastavnog plana načinjen je pokušaj da se opterećenje studenata izrazi u bodovima u skladu sa sistemom ECTS (European Credit Transfer System). Međutim, projekat uvođenja sistema ECTS na Filozofskom fakultetu još je u početnoj fazi i ne postoji usaglašen okvir na nivou cele institucije, pa tako ni način da Odeljenje zvanično i u potpunosti primeni ovaj sistem. Ostaje nada da će primena ECTS-a uskoro otvoriti mogućnost za dinamičnije povezivanje studijskih grupa unutar Filozofskog fakulteta.

Saradnja sa drugim odeljenjima Fakulteta

Budući da je Odeljenje za arheologiju jedna od jedinica Filozofskog fakulteta, i da je po oblasti svog rada kompatibilna sa drugim nastavnim grupama, novi nastavni plan podrazumeva da se ova mogućnost interdisciplinarne saradnje maksimalno operacionalizuje. Među kursevima obaveznim za sve studente arheologije predviđenim predlogom novog nastavnog programa nalazi se pet predmeta iz kojih nastavu ne izvode članovi Odeljenja za arheologiju: Istorija starog veka (Istorija antičke Grčke/Istorija starog Rima), Opšta istorija srednjeg veka, Muzeologija, strani jezik, Latinski jezik. Uz to, studentima je otvorena i preporučena mogućnost da u svakom semestru tokom studija pohađaju po jedan izborni kurs na drugom odeljenju Fakulteta, u pogledu čega se, kao i u slučaju odabira između kurseva ponuđenih u okviru Odeljenja za arheologiju, predviđa konsultacija sa predmetnim nastavnikom, odnosno mentorom. Ovo rešenje, međutim, u vreme kada je reforma na Odeljenju započeta, nije bilo moguće na osnovu važećeg statuta Fakulteta, tako da je suspendovano do trenutka izmene ovog akta.

S obzirom da su svi obavezni predmeti, sa izuzetkom jednog, matični na našem Odeljenju, svedeni na dvosemestralne kurseve, kako bi se postigla što veća fleksibilnost programa, isto je pravilo primenjeno i na nastavu iz predmeta koje studenti arheologije slušaju i polažu na drugim odeljenjima Fakulteta. Tako je predviđeno da se i nastava stranog jezika takođe odvija u dva semestra, ali u ovom smislu nismo naišli na razumevanje koleginica i kolega iz fakultetskog Kabineta za strane jezike, koji nisu bili voljni da svoj plan rada prilagode izmenama kurikuluma studenata arheologije. Iz tog razloga, fond časova tokom III i IV semestra povećan je na 28, umesto optimalnih 26 nedeljno.

Ovim primerima želimo da ilustrujemo ne samo to da potencijal Filozofskog fakulteta, kao kompozitne obrazovne institucije sa velikim poljem uzajamnog dopunjavanja disciplina koje se na njemu izučavaju, nije u potpunosti iskorišćen, nego i činjenicu da slaba koordinacija njegovih jedinica ponekad otežava već pokrenute inicijative.

Iskustva i dosadašnji efekti izmena

Efekti izmena koje smo uneli i koji se mogu kvantifikovati daju osnova za zadovoljstvo postignutim rezultatima. U trenutku nastanka ovog priloga, prva generacija studenata arheologije koja je upisala studije po novom programu upisivala je treću godinu studija. Podaci o prolaznosti prikazani su na sledećoj tabeli:

Godina	*Upisanih*	*%*
Generacija 2002		
I godina	67	
II godina	56	83,6%
III godina	41	61,2%
Generacija 2003		
I godina	72	
II godina	56	77,8%

Dakle, prolaznost na ispitima, koja je po prethodnom programu iznosila maksimalno 30 %, a najčešće nije premašala 20 %, značajno je podignuta. Takođe, rezultati projekta evaluacije koji se već tri godine sprovodi na Fakultetu (v. prilog A. Baucala i S. Cvejića u ovom zborniku), pokazuju da su studenti zadovoljni izmenama. Uz to, tendencija studenata upisanih na prvu godinu studija po prethodnom nastavnom planu da podnose zahtev za prelazak na studiranje po novom planu ukazuje da smo u velikoj meri izašli u susret njihovim potrebama. Nužno je na ovom mestu napomenuti da novi nastavni plan ne smanjuje obim gradiva na mehanički način i time omogućava lakše polaganje ispita, nego da je nastavni sadržaj u potpunosti prestrukturiran. Ukupno opterećenje studenata nije smanjeno, nego je drugačije raspoređeno.

Ostaje da zaključimo da su preliminarni rezultati izmena nastavnog plana na Odeljenju za arheologiju veoma zadovoljavajući, uprkos mnogim teškoćama sa kojima se susrećemo u realizaciji reformisanog programa nastave. Ovo se, pre svega, odnosi na organizacionu i logističko-tehničku podršku u izvođenju projektovanog plana i još veoma prisutnu inerciju kako nastavnog tako i nenastavnog osoblja, kao i na materijalne i finansijske uslove pod kojima se nastava odvija. Najzad, smatrajući da je posao na reformi univerziteta dug i dinamičan proces, uvereni smo da će i u narednom periodu naš kurikulum biti podvrgavan periodičnim izmenama i poboljšanjima. Neki od problema koje smo uočili na početku reformskog procesa, međutim, ne mogu se rešiti samo

radom unutar Odeljenja, već zavise i od ukupnog ambijenta Fakulteta i Univerziteta. Donošenje novog zakona o univerzitetu svakako će otkloniti neke od teškoća i nedoumica sa kojima se suočavamo. Ostaje nada da će zakonodavac ne samo imati sluha za već pokrenute inicijative nego i podstaći aktivniji pristup reformi u celokupnoj akademskoj zajednici Srbije.

Curricular Reform at the Department of Archaeology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

SUMMARY

The curricular reform at the Department of Archaeology, started during the winter of 2001/2002, has been aimed at harmonizing the specific traits of higher education in archaeology with the current developments and trends in the European HE. The vast area covered by the curriculum of the Department from its very beginnings, and the huge potential for interdisciplinarity, have directed the general tendency of the new curriculum towards modularization, allowing for solid basic education in general archaeological knowledge and at the same time a profound work in the particular area, chosen by a student. The initial results, monitored primarily by the efficiency of the students, but also in the results of students' evaluations, show that the reformed curriculum meets the set goals. The problems, however, remain, mainly deriving from the financial constraints and the poor coordination with the wider context in which the Department works – that of the Faculty of Philosophy and the University in Belgrade, but also from the deeply set habits of the staff.

Mirjana Pešić
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Ibolya Gera, Dragana Bojković,
Milica Ćebić, Slađana Anđelković
Viša škola za obrazovanje vaspitača, Beograd

REFORMA OBRAZOVANJA VASPITAČA DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA U BEOGRADU

Polazište za reformisanje obrazovanja vaspitača su dokumenta kao što su: Bolonjska deklaracija; Koncepcija zakona o visokom obrazovanju i Nacrt zakona o visokom obrazovanju iz 2003. godine; Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja dece uzrasta od tri do sedam godina; Kvalitetno obrazovanje za sve: od vizije do prvih koraka, MPS, decembar 2001. g.; ECTS sistem prenosa bodova; rezultati ispitivanja stavova studenata; zapažanja o teškoćama tokom studiranja; radni materijali i preporuke komisije za razvoj programa stručnog usavršavanja nastavnika i komisije za reformu predškolskog vaspitanja (2002–2003. godine).

Nemali uticaj na rad tima tokom izrade Koncepcije reforme obrazovanja vaspitača imali su aktuelni nacionalni ciljevi: ekonomska revitalizacija i razvoj Srbije, kontinuirani demokratski razvoj zemlje i uključivanje u tokove evropske i međunarodne integracije.

Bitno mesto u koncipiranju reforme obrazovanja vaspitača predstavljaju sledeći principi: odlučivanje zasnovano na informacijama; participativno donošenje odluka; ostvarivanje konsenzusa; povećavanje nivoa osposobljenosti; razvoj škole ili princip razvojnosti; institucionalna izgradnja škole i korišćenje raznovrsnih oslonaca za razvoj škole.

Analiza postojećeg stanja

Potreba za analizom postojećeg stanja proistekla je iz različitih stručnih razgovora i preispitivanja, analiza na sastancima Nastavnog veća, na osnovu zapažanja i samoevaluacije nastavnika, njihovih osvrta na sopstvenu praksu. Ovaj proces je snažno podstakla aktivnost Ministarstva prosvete i sporta na

polju reforme sistema obrazovanja u periodu od 2001. do 2003. godine. Želeći da očuvamo pozitivna iskustva i tradiciju naše škole napravili smo presek i analizu postojećeg stanja, pri čemu smo se bavili istraživanjem sopstvenih snaga i prepoznatljivih šansi, kao i sopstvenih slabosti i teškoća u ostvarivanju nove koncepcije Škole.

Snage koje smo prepoznali su sledeće: kadrovski i tehnički potencijal Škole; odgovarajuća lokacija, bogat i raznovrstan prostor, veliki amfiteatar, veliki broj učionica, kabineta, radionica, oprema za rad i sportska sala i tereni oko škole; dugotrajna tradicija škole itd.

Slabosti sa kojima se suočavamo: dominiraju klasične metode, oblici i postupci rada sa studentima (frontalna predavanja, verbalne metode) koje u maloj meri poštuju specifičnosti učenja studenata – odraslih; nedovoljno praćenje razvoja prakse vaspitno-obrazovnog procesa u predškolskim ustanovama; nedovoljno uključivanje studenata u savremene vaninstisucionalne programe obrazovanja; nedovoljno uključivanje stručnih službi (opšta i studentska služba i biblioteka) Škole; zatvorenost Škole prema alternativnim, vaninstitucionalnim oblicima rada, privatnim vrtićima, prema drugim školama istog i sličnog profila i slično; nepovoljan je odnos teorijskog i praktičnog rada sa studentima u korist teorijskog rada; naša škola se do sada nije dovoljno bavila uvođenjem u profesiju, izgrađivanjem lične filozofije vaspitanja budućih vaspitača; inoviranje sadržaja i načina izvođenja nastave ostajalo je na nivou individualne inicijative nastavnika, a nije bilo ugrađeno u koncepciju razvoja Škole; slab bibliotečki fond za pojedine oblasti; bibliotečki fond nije računarski obrađen; nedovoljno jasna pozicija studenata; pasivna uloga studenata u obrazovanju za profesiju; nepostojanje strategija za praćenje napredovanja u profesionalnom razvoju studenata (delimično tek, u oblasti metodika); neadekvatna selekcija pri upisu studenata; slabo praćenje potreba ostalih zainteresovanih strana (predškolske ustanove, roditelji, tržište rada...); nedovoljna obučenost nastavnika i ostalih zaposlenih za primenu računarske tehnologije.

*Naše šanse***,** koje procenjujemo kao realne, su: reforma vaspitno-obrazovnog sistema, a naročito predstojeća reforma sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja; velika potreba za organizovanje stručnog usavršavanja praktičara (vaspitača i sestara-vaspitača); dobar prijem od strane predškolskih ustanova naših nastojanja da poboljšamo i povećamo povezanost obuke studenata sa praksom; potreba za povećanjem obuhvata dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem radi obavezne pripreme za polazak u školu; potreba za obrazovanje vaspitača za sve složenije zadatke (kao i uključivanje u rad sa decom u prvim razredima osnovne škole); diversifikacija programa za rad sa decom predškolskog uzrasta; stvaranje sve većih mogućnosti za međunarodnu razmenu i saradnju u oblasti razvoja obrazovanja.

Moguće teškoće u ostvarivanju koncepcije: nedostatak stručnog kadra (profila, zvanja) koji odgovara potrebama visokoškolskog obrazovanja va

spitača; strah od promena koje donosi reforma; strah od nekompetencija izgubljenog koraka i gubitka posla; neprepoznavanje i/ili gubitak smisla; nedostatak energije, zasićenost i iscrpljenost; različita dinamika promena u srodnim i relevantnim delatnostima (reforma visokog obrazovanja, predškolskog obrazovanja, sistema finansiranja); dalja fluktuacija kadra; nedostatak finansija i logistike; veliki broj nepoznanica koje donosi reforma; istovremeni/paralelni rad po staroj i novoj, još neučvršćenoj koncepciji.

Vizija reformisane škole

Ciljevi reforme obrazovanja vaspitača su složeni i jedinstveni, ali se mogu posmatrati na dva nivoa. Ciljevi koji određuju karakteristike budućeg vaspitača koji se obrazuje u našoj školi i ciljevi koji se odnose na reformu i razvoj Škole.

Vaspitač koji će se obrazovati u našoj školi će poznavati prirodu deteta i njegovog razvoja; puteve podsticanja razvoja; institucionalne i vaninstitucionalne oblike rada sa decom; načine prepoznavanja dečjih potreba; oblike saradnje sa decom, roditeljima, ostalim vaspitačima, stručnim saradnicima i lokalnom zajednicom; identifikaciju i korišćenje resursa (u vrtiću i izvan njega); postupke individualizacije i poštovanja prava na različitosti i osobenosti dece i njihovih roditelja; principe inkluzivnog obrazovanja za decu sa posebnim potrebama.

Naš cilj je takođe da obrazujemo stručnjake koji će: znati i želeti da uče; da se lično i profesionalno stalno razvijaju; pratiti i istraživati efekte svog rada sa decom; biti vešti u komunikaciji i timskom radu; profesionalno odgovorno se ponašati.

Viša škola za obrazovanje vaspitača u Beogradu će se razvijati tako što će pratiti promene u oblasti obrazovanja vaspitača i praksi predškolskog vaspitanja i obrazovanja i stvarati uslove, atmosferu i sredinu koja podstiče na razvoj i učenje nastavnika i studenata, kao i pratiti efekte, analizirati rezultate, inicirati i sprovoditi aktivnosti unapređivanja procesa obrazovanja u našoj školi.

Cilj Škole je da stvara uslove i podstiče razvoj lične filozofije obrazovanja, osmišljavanje ličnog plana profesionalnog razvoja i usavršavanja, kao i sposobnosti procenjivanja ličnih snaga i slabosti u profesionalnom razvoju, kako nastavnika tako i naših studenata, budućih vaspitača.

Gore navedeni ciljevi i zadaci razvoja Škole i obrazovanja vaspitača služe za unapređivanje položaja studenata, metoda učenja, kompetencija i uloga nastavnika, organizacije i upravljanja, samoevaluacije i evaluacije ukupnog obrazovnog procesa u Školi.

Položaj studenta

U reformisanoj Školi očekujemo da će se uspešno postići poštovanje principa reforme i unaprediti položaj studenta, aktivnog i značajnog činioca sopstvenog obrazovanja, tako što: aktivno doprinosi opštoj atmosferi u Školi; utiče na svoj položaj i koristi sve raspoložive informacije; kreira i samostalno odlučuje o svom profesionalnom profilu – bira izborne predmete; inicira promene u postojećem programu, metodama i oblicima obrazovanja; iskazuje mišljenje, postavlja pitanja, formuliše probleme; gradi odnose razmene i saradnje sa drugim studentima; samoevaluira se i uključuje se u internu evaluaciju kurikuluma Škole; gradi sopstvenu filozofiju vaspitanja; kreativno se iskazuje putem produkata različitih vrsta; traži i dobija povratne informacije o sopstvenom napredovanju; ima mogućnosti da koristi različite resurse i izvore saznanja; raspolaže vremenom za konsultacije i razmenu sa nastavnikom i ostvaruje pravo na prostor, vreme i opremu za rad studentske organizacije.

Učenje i metode obrazovanja vaspitača za koje se zalažemo

Učenje je celoživotni proces od suštinskog značaja za svaku vrstu razvoja. Učenje može podsticati razvoj ukoliko onaj koji uči vidi smisao svog učenja. Otuda će Škola svoj razvoj i unapređivanje obrazovanja vaspitača zasnivati na sledećim principima, polazeći od prirode i karakteristika učenja odraslih i dece, naših studenata, kao što su: uvažavanje prethodnih znanja i iskustava studenata; primena oblika učenja u kojima su svi učesnici aktivni; uvažavanje osobenosti i individualnih stilova učenja; pružanje mogućnosti za primenu i praktikovanje znanja; podsticanje preuzimanja i deobe odgovornosti za učenje.

U izboru metoda obrazovanja vaspitača rukovodili smo se karakteristikama učenja i glavnim odlikama buduće profesije naših studenata. Među poznatim metodama koje se grade na navedenim polazištima i za koja se zalažemo su: interaktivni oblici učenja; timsko; učenje izradom projekata; učenje osmišljavanjem i izradom kolekcija, zbirki i pregleda; učenje putem klasifikovanja i sistematizovanja saznanja, aktivnosti i produkata; učenje postavljanjem pitanja i prepoznavanjem problema; učenje rešavanjem problema; učenje ekspresivnim tehnikama; dramsko obučavanje i učenje putem igranja uloga; učenje putem modela; učenje vođenjem dnevnika o svom učenju; učenje putem učenja kako se uči itd.

Kao što se vidi, veliki broj oblika učenja formulisan je na osnovu različitih dimenzija učenja. Takođe, jedna od karakteristrika ovog izbora metoda je ta da se u njemu navode i savremene naspram klasičnih metoda. To ne znači da

klasične metode nemaju mesta u budućoj školi, nego da se našim opredeljenjem očekuje srazmerno veća zastupljenost savremenih vidova učenja, koji su više primereni potrebama specifičnog primenjenog studija, obrazovanja za vaspitača predškolske dece.

Sadržaji i oblici obrazovanja vaspitača

Principi razvijanja programskih sadržaja proizlaze iz brojnih zahteva polaznih dokumenata i ciljeva ove koncepcije. Neki od najvažnijih su: obezbeđivanje individualizacije većim mogućnostima za izbore i odlučivanja studenata tokom njihovog profesionalnog obrazovanja; fleksibilno i otvoreno planiranje i programiranje relevantnih sadržaja obrazovanja; obezbeđivanje uslova za efektivno studiranje (kvalitet, dužina, fiunkcionalnost).

Relevantne situacije učenja u budućem obrazovanju vaspitača imaće različite oblike i postavljaće studenta u aktivan položaj, studenta i nastavnika u partnerski odnos, a Školu na mesto institucije za profesionalni razvoj budućih vaspitača, kao što su: mentorsko vođenje, predavanja, prezentacije, diskusije i debate, panel diskusije i okrugli stolovi, simulacije i igre uloga, mikro-nastavne situacije, timski rad, praćenje, upoznavanje, učestvovanje u svim životnim situacijama u kojima se uči, u vrtiću i van njega, vezano za razvoj i vaspitanje predškolske dece.

Kursevi

Obrazovanje vaspitača po reformisanom konceptu odvijaće se putem kurseva. To su problemski orijentisane nastavne celine koje, zahvatajući određeno vaspitno-obrazovno područje, idu u dubinu (umesto u širinu kao što su to ranije činile naučne discipline, odnosno nastavni predmeti koji imaju tendenciju da ih reprezentuju u idealnom smislu), imajući za cilj stvaranje određene profesionalne kompetencije (Slika 1). Oni ne nastaju jednostavnim usitnjavanjem korpusa znanja iz jedne oblasti, a takođe nisu sasvim varijabilni i nepredvidljivi jer se adaptiraju aktuelnim potrebama prakse i civilizacijskim trendovima. Kursevi pružaju veću mogućnost adaptiranja naučnih oblasti potrebama korisnika i neophodnim profesionalnim kompetencijama koje su uvek dinamična kategorija jer ih definiše ne samo istorijski stečeni korpus naučnih znanja, istraživački domet i stanje stvari u konkretnoj nauci nego, u velikoj meri, i društveni okvir u kojem se delatnost odvija. Oni pružaju bolju centriranost na polaznike i na kvalitet veština koje se deklarišu kao ishod; veću

elastičnost; horizontalnu i vertikalnu pokretljivost unutar celokupnog iskustva studiranja; veću programsku raznovrsnost; bolju priliku da nastavno osoblje bira područja i prirodu kurseva koja odgovara njihovim preferencijama i naučno-istraživačkom iskustvu; transparentnost tj. dostupnost programa kurseva svim zainteresovanim polaznicima (studenti sa drugih odeljenja, npr.) i uvid u to šta i kako se radi u okviru pojedinih predmeta ili kurseva (što još nije postalo praksa univerzitetskog obrazovanja u regionu, na početku 21. veka!) itd. Iskustva su pokazala da kursevi to u većoj meri omogućuju.

Struktura kurseva

Prilikom koncipiranja kurseva neophodno je da oni imaju sledeće elemente u svojoj strukturi:

- neophodne pretpostavke za realizaciju kursa: predznanja ili iskustva koja polaznik treba da ima da bi pratio prirodu kursa; materijali i neophodni resursi (ljudski, materijalni), te situacije koje će učesnike kursa očekivati; moguće specifičnosti/konekcije/sličnosti/perspektive kursa u odnosu na druge kurseve i sl.
- zadatke vezane za vođenu praksu: šta će učesnici raditi na terenu; vrste zadataka; vreme i način angažmana; povratnu informaciju i vrstu mentorskog delovanja i sl.
- transparentno definisan domet kursa: za koga je najviše namenjen; bazičan ili izborni, ili samo participativan (bez akademskih posledica i sticanja kredita); navedena literatura; ciljevi, sadržaj i način prezentovanja; najveći i najmanji broj učesnika i sl.
- sinopsis kursa u vidu opisa svih aktivnosti koje će se dešavati na času ili na terenu, u kojima su navedeni ne samo sadržaji i ciljevi nego i procedura, uloge nastavnika i uloge učesnika, metode, izvodi i prateći materijali za rad na samom kursu i sl.
- evaluacija kursa: uloga mentora/nastavnika; način procenjivanja; krediti; definisana lista profesionalnih veština koje kurs razvija.

Generalno, na izbor programskih sadržaja obuke deluju činioci kao što je, pre svega, nauka, zatim, nacionalni kurikulum, istorijsko-društveni uslovi, lokalna zajednica i, ne u maloj meri, kadrovske mogućnosti Škole.

U skladu sa ovom koncepcijom, Škola se bori da ulaganjem u svoje kadrove, njihovim podsticanjem na razvoj, postigne i održava kapacitete za poštovanje postavljenih standarda kvaliteta.

Napredovanje tokom studija

Prema predloženoj koncepciji reforme, obrazovanje vaspitača će se odvijati kroz kurseve. Oni se mogu podeliti na nekoliko grupa: prema mestu u obrazovanju (obavezni i izborni kursevi) i profesionalnom razvoju (stručno usavršavanje profesionalaca, popularni stručni kursevi za neprofesionalce – roditelje, stručnjake iz srodnih oblasti i sl.).

Napredovanje tokom studija će se odvijati po sistemu sakupljanja bodova. Bodovni sistem će izgledati približno ovako: u svakom nivou se stiče oko 30 bodova; ukupno se sakuplja 180 bodova do kraja studija i tada se stiče pravo na polaganje završnog ispita; može se sakupiti i više bodova, ukoliko student napravi više bodova birajući veći broj kurseva ili one sa više bodova; među fakultativnim kursevima može biti i teorijskih i praktičnih; svaki kurs ima svoj broj bodova...(ECTS).

Studenti su tokom celokupnog trajanja studija svrstani u razvojne grupe od po 12 do 15 studenata. Za njihovo praćenje i pomaganje tokom studija zadužen je jedan profesor od prvog nivoa do kraja studija. On im je mentor (ili „supervizor“). Uz njega je dobro da sa studentima stalno kontaktira i jedan vrstan vaspitač iz prakse, vaspitač-mentor. Profesor i vaspitač su u stalnoj saradnji.

Naša Škola će definisati *osnovne, izborne kurseve* koji čine kritičnu masu studija. Bez njih se ne može realizovati nastava i za njih treba obezbediti neophodan stalni nastavni kadar koji će ih realizovati. Sa druge strane, da bi studenti mogli individualizovati način studiranja, bazični kursevi ne bi trebalo da zauzimaju više od 60% nastavnih jedinica i kredita. Izborni kursevi se organizuju zavisno od toga da li ima predavača – potencijalnog realizatora tog kursa i dovoljno zainteresovanih.

Nastavnim planom i programom naša reformisana škola nudi jednu vrstu blage specijalizacije tokom petog semestra studija u vidu grupe predmeta, tj. modula.

Prelazak na studiranje putem kurseva neizbežno nas dovodi i do problema: oglašavanja i biranja kurseva; selekcije kako predavača tako i učesnika; kombinovanja stečenih kredita; akreditacije i validacije kurseva i sl.

Za razliku od fiksiranih studijskih planova, planiranje kurseva mora se obaviti mnogo ranije: potrebno je obavestiti korisnike na vreme adekvatnim i razumljivim sredstvima informisanja; izraditi propratne publikacije u kojima su kursevi opisani; napraviti kurseve transparentnim i integrisati u njih obaveznu evaluaciju koja će voditelju davati povratnu informaciju o mogućem načinu poboljšavanja i pravcima daljeg razvoja kursa.

Termin predavač, kao što je jasno vidljivo, zamenjen je izrazom voditelj, budući da uvođenjem kurseva, nastavnike i profesore čeka nova uloga. Da bi se napravio dobar kurs, koji nije trivijalno komercijalan, a niti zbirka dosadnih predavanja, potrebno je mnogo više veština od poznavanja određene naučne oblasti. Biće potrebno puno više fleksibilnosti, saradnje sa kolegama, dobijanja povratnih informacija od polaznika (za početak od studenata!), razmišljanja o mogućim populacijama koje kurs opslužuje, revidiranja metoda i sadržaja i ishoda.

Reformisana uloga nastavnika

U skladu sa ciljevima i načelima ove koncepcije, uloga nastavnika ima više dimenzija:

Planira, osmišljava (kreira), ostvaruje, prilagođava i prati program obrazovanja u celini, tj. kurikulum Škole i svoje pojedinačne oblasti;

Organizuje i stvara opšte uslove za učenje, razvoj i život studenata u Školi tako što organizuje fizičku sredinu (prostor, sredstva, materijale) i socijalnu sredinu (način grupisanja studenata, trajanje i raspored situacija za učenje, stvara opštu socijalnu klimu);

Direktno podstiče profesionalni razvoj i učenje studenata tako što: pruža podršku, pomoć i informacije potrebne studentima (dijagnostičar); dogovara se i učestvuje u zajedničkim aktivnostima sa studentima; modeluje ponašanje, postupke, tehnike, koje služe kao modeli budućem vaspitaču; predlaže i inicira aktivnosti, načine rada, izvore saznanja, nove sadržaje; pruža povratne informacije studentima (supervizor); stvara uslove za konstruktivne razmene među studentima (medijator) i sl.

Nadalje, nastavnik ima ulogu onog koji promišlja i vrednuje sopstveni rad i koji poziva studente da pruže povratne informacije o kvalitetu obrazovanja i stepenu u kojem ono izlazi u susret njihovim potrebama za profesionalnim razvojem.

Organizacija i upravljanje

Ukupan rad na obrazovanju vaspitača zasniva se i sprovodi timski prema Školi (iznutra i spolja) postavljenim standardima kvaliteta.

Organizacija i upravljanje Školom izvodi se u skladu i po principima na kojima se zasniva i Zakon o visokom obrazovanju.

Evaluacija (praćenje i procena rezultata) izvodi se partnerski, sa učešćem nastavnika, studenata, predškolske ustanove i drugih zainteresovanih grupa.

Škola donosi i održava standarde kvaliteta. Donosi ih timski, partnerski i na osnovu dokaza o njihovom održavanju aplicira za akreditaciju ili njeno potvrđivanje.

Primerena organizacija predstavlja raspored različitih aktivnosti na nivou škole koje su organizovane u vremenu i prostoru i usklađene sa potrebama svih učesnika procesa obrazovanja, studenata, nastavnika i ostalih zaposlenih (uprava, studenske službe, tehnička podrška). Način organizovanja je u funkciji ostvarenja cilja škole, tj. obrazovanja budućih vaspitača.Takođe, organizacija je u funkciji stvaranja podsticajnih uslova za pripremu i profesionalni razvoj vaspitača.

Korišćenje prostora i opreme je veoma važan elemenat reformskih aktivnosti u Školi. Standardi, pravila i protokoli za korišćenje prostora i opreme su predmet daljih istraživanja stanja povodom ovog pitanja u Školi i pronalaženja optimalnih rešenja.

Organizacija vremena je u velikoj meri određena normativima o optimalnom opterećenju studenata u obrazovnom procesu. Opet, samo evaluacijom, tj. praćenjem, tumačenjem i ocenjivanjem uspešnosti može se vreme kao činilac programa obrazovanja vaspitača korisititi na pravi način.

Nastavnim planom utvrđuje se trajanje studija, nastavnih kurseva i ostalih situacija za učenje; njihov raspored po nedeljama, semestrima i godinama studija. On predstavlja bitan, ali u smislu pojma kurikulum ne i jedini elemenat organizacije vremena.

Obim svih oblika nastave može se iskazati brojem bodova umesto brojem časova. Bodovi predstavljaju ukupno potrebno angažovanje studenta na pojedinom kursu, u Školi i van nje.

Studentska praksa

Koncepcija trogodišnjeg plana i programa obrazovanja vaspitača predviđa posebno osmišljenu praksu studenata. Ona je stavljena u funkciju profesionalnog osposobljavanja putem različitih oblika sticanja iskustava u vezi sa ulogom vaspitača. Angažovanje studenata tokom studija praksom u realnim uslovima rada sa decom iznosi ukupno 36 ECTS bodova što iznosi 20.00 % od ukupno 180 predviđenih bodova tokom studija. Tome se mogu dodati i časovi vežbi u kursevima čiji broj raste od semestra do semestra i koji, shodno principima koncepcije reforme, imaju funkciju razvijanja profesionalnih veština.

Tokom prvog semestra predviđa se *volontiranje studenata u različitim oblicima predškolskog vaspitanja* (3 ECTS boda) u trajanju od 30 sati. U toku ove prakse studenti treba da prepoznaju, prate, posmatraju, uključuju se i evidentiraju sve raznovrsne životne i svakodnevne situacije u toku boravka dece u vrtiću. Ovaj oblik pedagoške prakse organizuje i njime rukovodi tim nastavnika, pedagoga, psihologa i lekara.

Tokom drugog semestra predviđa se studentska praksa u vidu *upoznavanja mogućnosti, potreba i interesovanja dece u vrtiću* (5 ECTS bodova) u trajanju od 30 sati rada na terenu i 30 sati analize. Ova praksa uključuje saradnju sa porodicom i lokalnom zajednicom. Jedan od glavnih ciljeva je da student stekne veštine prepoznavanja individualnih razlika kod dece. Obaveze studenata su izrada i podnošenje izveštaja sa prakse u vidu grupnih projekata, na nivou vaspitne grupe ili objekta. Praksu organizuju i prate profesori-mentori i vaspitači-mentori.

Tokom četvrtog semestra izvodi se *kontinuirana praksa posebnih i integrisanih metodika* (18 ECTS bodova). Ova praksa ima za cilj da se preko praćenja i izvođenja praktičnih aktivnosti iz različitih oblasti vaspitno-obrazovnog rada studenti osposobe, steknu veštine integrisanja aktivnosti, postupaka i sadržaja i da traže i stvaraju veze između različitih oblasti vaspitno-obrazovnog rada. Praksu organizuju, prate i vrednuju profesori-mentori svih metodičkih oblasti.

Praksa studenata tokom VI semestra je definisana zahtevima u okviru odabranog modula (10 ECTS bodova). Studenti se u V semestru opredeljuju za jedan od ponuđenih modula. U saglasnosti sa tim koji je modul izabrao, student počinje sa osmišljavanjem, planiranjem, organizovanjem, izvođenjem i samoevaluacijom rada koji proizlazi iz sadržaja i ciljeva određenog modula. Time se produbljuju i stvaraju veze između odabranog modula i prakse. Studenti imaju mogućnosti da upoznaju i praktikuju različite organizacijske oblike rada sa decom u vrtiću i u posebnim uslovima. Kroz ovako organizovanu praksu studenti se i praktično pripremaju za završni rad koji će proisteći iz izabranih modula i sprovedene prakse. Ovakav praktičan rad studenata prati tim profesora-mentora koji prate i izradu završnog rada studenta.

Za kraj

Koncepcija reforme obrazovanja vaspitača i nastavni plan i program trogodišnjeg obrazovanja vaspitača dece predškolskog uzrasta odobren je rešenjem Ministarstva prosvete i sporta broj 022-05-00032/2004-04 od 01. 03. 2004. godine Dalja podrška za njegovu primenu je izostala.

Slika 1. Plan i program trogodišnjeg obrazovanja vaspitača dece predškolskog uzrasta u Beogradu, I semestar

I godina		Naziv kursa	sati/ned	ECTS	
1.	I semestar	Telesni razvoj i nega deteta	1+1	3	Suma ECTS na obaveznim kursevima 27
2.		Psihologija dečjeg razvoja	3+2	5	
3.		Predškolska pedagogija	3+3	6	
4.		Filozofske ideje o ranom vaspitanju	1+1	3	
5.		Strani jezik	1+2	4	
6.		Veštine rada na računaru (nivo A i B, B može i kao izborni nakon A	0+2	2	
7.		Fizičko vaspitanje za studente	0+1	1	
PRAKSA		Volontiranje studenata u različitim oblicima predškolskog vaspitanja	30 sati	3	
	izborni	Kultura govora	1+1	2	
		Likovna radionica za studente	0+2	1	
		Muzička radionica za studente	0+2	1	
		Dramska radionica za studente	0+2	1	

Komentar: čak i opšte discipline od samog početka usmerene su na relevantne veštine za struku (1. i 4.); izbornim predmetima student može da neguje sopstveni umetnički izraz.

Reform of the Preschool Teacher's Education in Belgrade

SUMMARY

The education reform of preschool teacher's education is based on Bologna Declaration. The main points of change are: the quality of teaching methods, the position of the student, courses, the role of educators, ECTS, organization and the aims of the student – practice, development of teachers professional philosophy and possibility of individual choices in the three year professional development.

This concept and plan of preschool teachers education was verified by the Ministry of Education and Sport of Serbia at March 01. 2004, but the reform was immediately stopped by the next – new minister, so this plan had no chance, yet, to be implemented.

Dragoslav Perić, Dragoljub Martinović,
Slobodan Obradović
Viša elektrotehnička škola, Beograd

TRANSFORMACIJA NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA VIŠE ELEKTROTEHNIČKE ŠKOLE U BEOGRADU 1996–2004.

Uvod

Više škole u SCG imale su u prethodnim decenijama socijalni status znatno nepovoljniji od fakulteta jer ove institucije nisu mogle da računaju na sredstva od istraživanja i saradnje sa privredom. Među višim školama koje su pokazale vitalnost opstanka i razvoja interesantna je i Viša elektrotehnička škola u Beogradu. U ovoj školi su, s ciljem približavanja potrebama studenata, obezbeđivanja opstanka visokoobrazovnih institucija i poboljšanja materijalnog položaja, počev od 1996. godine vršene različite transformacije. Većina promena vezana je za nastavne planove i programe.

Novi smerovi

Do 1997. godine na VETŠ [1,3] postojala su četiri smera (studijska programa): *Elektronika, Energetika, Računarska tehnika i Automatika*. Nastavni programi ovih smerova bili su pravljeni po uzoru na slične programe na fakultetima. Ta sličnost je podrazumevala prvu godinu sa uglavnom teorijskim predmetima, sa programima i načinom realizacije po uzoru na odgovarajuće fakultetske, a razlike su se uglavnom svodile na smanjenje zahteva prema studentima na ispitu („snižavanje kriterijuma“). Druga karakteristika programa bio je relativno veliki broj zajedničkih predmeta za različite smerove, što je snižavalo troškove nastave, a studenti nekih smerova imali su teškoća sa polaganjem ispita užestručnih za druge smerove – i nije ostajalo vremena za specijalizovane predmete.

Smer *Nove računarske tehnologije* (NRT) osnovan je 1997. godine po uzoru na slične, uglavnom britanske nastavne programe. Na prvoj godini predmeti su bili obavezni, a na drugoj i trećoj godini svi su bili izborni. Svakom izbornom predmetu dodeljen je određeni broj poena, koji student dobija kada položi taj predmet (nezavisno od ocene koju je dobio na ispitu). Broj poena je određivan prema fondu časova predmeta i prema značaju predmeta, a u narednim godinama, do uvođenja ECTS bodova, uglavnom je usvojeno pravilo da se broj poena određuje kao n/2, gde je n ukupni nedeljni fond časova predavanja i vežbi po semestru, pri čemu se za dvosemestralne predmete sabiraju fondovi časova u oba semestra. Tako se broj poena za jedan predmet kretao uglavnom od 2 do 4, dok su se vrednosti 1 i 5 pojavljivale samo izuzetno.

Uvođenju novog smera prethodile su duge i često žučne rasprave na Nastavnom veću VETŠ. Osporavan je nivo znanja koji će steći svršeni studenti, što je rešeno odlukom da po završetku studija student stiče zvanje: *inženjer za nove računarske tehnologije*, za razliku od zvanja na ostalim smerovima koja su *inženjer elektrotehnike za elektroniku, energetiku, računarsku tehniku ili automatiku*. Drugi ključni argument bio je da će studenti izabirati samo „lake“ predmete i da tako neće biti dovoljno osposobljeni. Sprovođenje nastavnog programa je pokazalo da ovaj argument nije tačan i da „težina“ nije glavni kriterijum za odlučivanje o izboru predmeta, već daleko više kvalitet nastave i značaj predmeta u smislu upotrebljivosti stečenih znanja za nalaženje posla.

Slika 1. Smerovi, predmeti i broj diplomiranih studenata

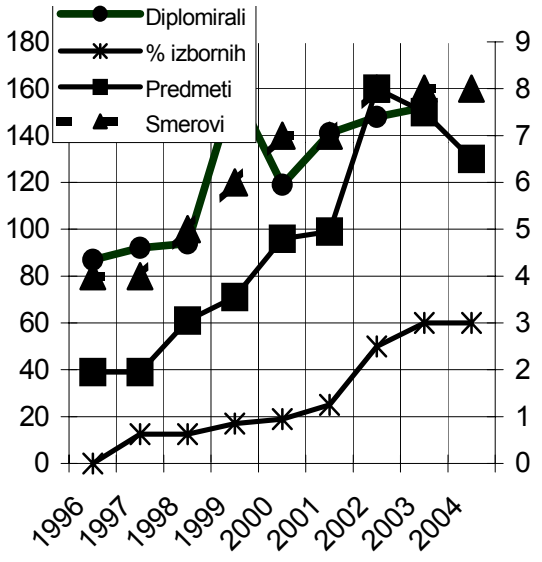

Zahvaljujući i drugim pozitivnim karakteristikama programa, smer NRT se pokazao veoma uspešnim, tako da su sa sličnim konceptom osnovani i smerovi *Menadžmet u elektrotehnici* (1999), *Audio i TV tehnologije* (2000 – sada *Audio i video tehnologije*) i *Elektronsko poslovanje* (2002). Na slici 1 prikazan je porast broja smerova u razmatranom periodu.

Uvođenje novih smerova se generalno pokazalo kao dobar način za uvođenje promena u nastavne planove i programe, jer se tako uvode novi sadržaji u nastavu, novi pristupi realizaciji nastave, koji se kasnije ugrađuju i u postojeće smerove.

Izborni predmeti

Vođeno dobrim rezultatima primene izbornih predmeta, Nastavno veće VETŠ je 1999. godine, takođe posle dugih rasprava, u programe svih smerova unelo odredbu: *Jedan od predmeta sa druge godine i V semestra može se zameniti za jedan ili dva predmeta sa drugih smerova, tako da ukupan broj semestar-predmeta nastave ostane isti.* Ova odredba je u primeni dovela do zamene uglavnom jednog dvosemestralnog predmeta koji nije užestručni na smeru sa dva jednosemestralna predmeta. Efekti primene ove odredbe vidljivi su u broju diplomiranih studenata prikazanom na slici 1.

Na smerovima Energetika i Računarska tehnika izborni predmeti su uvedeni 2001, a 2002. godine na svih osam smerova na VETŠ uveden je ECTS sistem, izborni predmeti i pravilo da su svi predmeti jednosemestralni.

Na slici 1 prikazan je pregled ukupnog broja predmeta na VETŠ i procentualnog udela izbornih predmeta. Ako student na jednom smeru treba da položi N predmeta da bi završio studije, a od toga ima n obaveznih predmeta, onda je udeo izbornih predmeta u njegovom studiranju (N-n)/N. Kako broj N zavisi od izbora studenta, udeo izbornih predmeta na jednom smeru može se samo proceniti. Na slici je prikazan procentualni prosečni udeo izbornih predmeta za sve smerove.

Ukupan broj predmeta na VETŠ prirodno je naglo porastao 2002. godine kada su dvosemestralni predmeti transformisani u jednosemestralne i kada je uveden još jedan novi smer. Zato se posle 2002. težilo smanjenju ukupnog broja predmeta.

Sa slike 1 može se uočiti da je ukupan broj predmeta u korelaciji sa procentom izbornih predmeta, ali i da ukupan broj diplomiranih studenata raste sa brojem smerova i predmeta.

Posebna kategorija izbornih predmeta su tri predmeta prvog semestra, zastupljena na svim smerovima: Uvod u višu matematiku, Engleski jezik i Uvod

u operativne sisteme. Ovi predmeti imaju za cilj da sve studente dovedu na isti nivo (pred)znanja i veština iz, redom, matematike, engleskog jezika i veštine korišćenja računara, te su obavezni za studente koji na odgovarajućim proverama postignu nezadovoljavajuće rezultate.

Generalno bi se moglo reći da izborni predmeti poskupljuju nastavu, ali i da dovode do dodatne motivacije nastavnika, predstavljaju mehanizam da studenti utiču na nastavni plan i način da se nastavni plan brže (ili uopšte) menja i prilagođava zahtevima društva i vremena. Ključni problem pri uvođenju izbornih predmeta je rezervisan stav nastavnika prema davanju slobode izbora studentima i prema stavljanju nastavnika u uslove konkurencije.

ECTS

U trenutku kada se 2002. pristupilo uvođenju ECTS sistema postojalo je iskustvo sa izbornim predmetima i njihovim bodovanjem, koje je pokazalo da predmeti sa velikim brojem bodova, odnosno dvosemestralni predmeti „gube“ u konkurenciji sa jednosemestralnim, tako da je doneta odluka o uvođenju samo jednosemestralnih predmeta. U prvoj fazi dvosemestralni predmeti su formalno podeljeni na dva jednosemestralna predmeta, koji su preimenovani tako da su im dodati sufiksi I i II, odnosno kasnije, 1 i 2. Kasnije su većini ovih predmeta, na predlog predmetnih nastavnika, dati pogodniji nazivi i delimično su izmenjeni nastavni programi.

Uvođenje ECTS bodova dovelo je do ujednačavanja opterećenja studenata na različitim smerovima, dodavanjem novih i izmenama određenog broja postojećih predmeta.

Dodeljivanje ECTS bodova predmetima započelo je polazeći od težnje da se nedeljni fond časova nastave svede na 25 časova za nominalno opterećenje studenata. Na taj način srednji odnos između broja bodova i broja časova treba da bude 30 ECTS/25 časa = 1,2. Kako za broj časova n od 3 do 7 važi n*1,2 = n+1, onda je usvojeno da po pravilu važi da predmet sa nedeljnim fondom časova n ima n+1 ECTS bodova. Ovim je postignut cilj da se opterećenje studenta nastavom smanji na oko 25 časova nedeljno, tako da u okviru 40-satne radne nedelje ostane vremena za učenje i druge predispitne obaveze.

Godine 2002. najviše su bili zastupljeni predmeti sa 5 i 6 ECTS bodova. Pojavljivanje različitih vrednosti bodova direktna je posledica primene pravila n+1. Različite vrednosti komplikuju organizaciju nastave i pravljenje kombinacija predmeta sa zbirom od 30 i 60 bodova. Najmanja preporučena razlika između ECTS bodova dva predmeta prema ECTS sistemu je 0,5, ali je svakako bolje da korak bude veći, ako je to moguće. Na primer, ako najveći broj

predmeta ima vrednost od 6 ECTS bodova, bilo bi prosečno 5 predmeta po semestru, a sa stanovišta kombinovanja predmeta najbolje vrednosti bi bile 4–6–8, 3–6–9 ili 3–4,5–6–7,5–9. Ako najveći broj predmeta ima vrednost od 5 ECTS bodova, bilo bi prosečno 6 predmeta po semestru, a sa stanovišta kombinovanja predmeta najbolje vrednosti bi bile 2,5–5–7,5. Kao dobra osnova mogu da posluže analize i primeri dati u [4].

Promene nastavnog plana 2003. i 2004. [2] nisu, međutim, išle u navedenom pravcu, nego su se ECTS bodovi uglavnom koristili kao sredstvo za smanjenje ukupnog broja predmeta i generalno smanjenje opterećenja studenata kroz dodeljivanje većeg broja bodova većini predmeta. Efekti ovih čestih promena nastavnog plana mogli bi se dobro analizirati kroz poređenje smerova *Elektronsko poslovanje*, koji su 2002. godine sa jedinstvenim nastavnim planom i programom osnovani na VETŠ i na Višoj ekonomskoj školi u Valjevu (VEŠ). Nastavni plan i program je potom na VETŠ menjan 2003. i 2004. godine dok je na VEŠ [5] ostao nepromenjen.

Iako se uvođenje ECTS bodova inicijalno tretira kao formalni postupak preslikavanja godišnjeg iznosa od 60 bodova na pojedine predmete, veoma je važna i značajna promena pristupa prema kojem se meri (i po prvi put uopšte uvažava) ukupno radno opterećenje studenata. ECTS bodovi nužno pomeraju sada dominantni pristup pri pravljenju nastavnih planova predstavljen pitanjem „koje sadržaje studenti treba da uče“ na pitanje „koliko vremena studenti treba da se bave određenim sadržajima“.

Problemi vezani za ECTS bodove lakše će se rešavati kada se pristupi bilo kakvom merenju opterećenja studenata (kroz ankete i sl.), čime će uticaj studenata biti direktniji. Takođe, treba imati u vidu da su bodovi deo ECTS sistema koji podrazumeva razmenu studenata, te treba težiti da se već postojeća razmena između domaćih institucija i prelasci između odseka/smerova u okviru iste institucije sprovode primenom ECTS bodova. Kao dobar primer mogu da posluže rešenja data u [5]. ECTS bodovi, takođe, treba da postanu osnovni mehanizam priznavanja ispita i tako obezbede „nepovredivost studentskog rada“.

Preciziranje aktivnosti i obaveza studenata za svaki predmet

Preciziranje aktivnosti i obaveza studenata ima za cilj da motiviše studente za veći rad u toku nastave i omogući polaganje ispita sa završetkom semestra, odnosno školske godine. Blagovremeno završavanje svih obaveza omogućava razmenu studenata, što je osnovni cilj ECTS sistema. Osnovna ideja je da se aktivnosti i obaveze studenta za jedan predmet (predavanja, vežbe,

domaći zadaci, seminarski radovi, delovi ispita) vrednuju sa ukupno 100 (procentnih) poena. Na primer, ulazni test 10 poena, seminarski rad 30, kolokvijum u sredini semestra izjednačen sa prvim delom ispita 30 i drugi deo ispita, koji se daje i u poslednjoj nedelji nastave kao drugi kolokvijum, 30 poena.

Početna iskustva na VETŠ pokazala su da studenti prihvataju ovakav način rada i, s obzirom na to da u toku nastave više rade, znatno brže polažu ispite. Tako je postepeno dolazilo do sve veće zastupljenosti različitih oblika provere znanja. Pregled zastupljenosti pojedinih oblika provere znanja u predmetima prema nastavnom planu i programu 2004. prikazan je u tabeli 1. Zastupljenost od, na primer, 75% označava da se od ukupno 130 predmeta na VETŠ, pismeni oblik ispita pojavljuje u 75%*130 = 97 predmeta.

Tabela 1. Zastupljenost različitih oblika provere znanja 2004.

Oblik provere znanja	Zastupljenost
Pismeni	75%
Usmeni	57%
Kolokvijum	42%
Seminarski (projekat)	30%
Praktični	29%
Ostali oblici	18%
Samo jednodelni usmeni ispit	5%
Samo jednodelni pismeni ispit	3%

Diskusija i zaključci

Viša elektrotehnička škola u Beogradu je težeći opstanku u prostoru visokog obrazovanja ušla u reforme nastavnog plana i programa i kroz period od 8 godina, uz izvesne teškoće i nedoumice, postigla značajne pomake u usklađivanju sa Bolonjskim procesom reforme visokog obrazovanja. Reforma nastavnih planova i programa se odvijala kroz uvođenje novih smerova, novih i izbornih predmeta, ECTS bodova i kroz preciziranje obaveza i aktivnosti studenata. Iskustva VETŠ mogu korisno poslužiti i drugim visokoobrazovnim institucijama, uz sugestiju da sve navedene promene budu u boljoj meri

sinhronizovane, i samim tim efikasnije, što je neophodno imajući u vidu da je Bolonjski proces došao do polovine planiranog vremena.

Literatura

1. *Nastavni planovi i programi Više elektrotehničke škole u Beogradu*, 1996–2004.
2. www.vets.edu.yu
3. Perić D., Martinović D., Obradović S., *Jedno početno iskustvo sa uvođenjem ECTS sistema*, *TREND 2003*, Kopaonik, 2003, pp. 62–67
4. Anđus, V., *Obrazovanje inženjera po Bolonjskom modelu*, Alternativna akademska obrazovna mreža, 2003.
5. www.ves..edu.yu

Curriculum Transformation of College of Electrical Engineering in Belgrade 1996–2004

SUMMARY

Financial situation in advanced schools in Serbia and Montenegro in the last decade was different from the faculty, because of the inability to gain money outside of scholarships. College of electrical engineering in Belgrade passed through different stages of transformation since 1996, seeking the way to approximate to the needs of students and, in that way, to assure survival in the higher education institutions. In this paper, by curriculum, is analyzing the experience of the initiation of four new study programs and modernization of four existing, migration to one semester courses, initiation of elective courses and ECTS credits, as well as other practices to stimulate activity of the students and teachers. The mistakes and perfections of transformation are analyzed too. Attention is given to the experiences that could be used as recommendations to other higher institutions.

Ilija Vujačić
Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu
Bojan Komnenović
Alternativna akademska obrazovna mreža, Beograd

PROCES UVOĐENJA EVROPSKOG SISTEMA PRENOSA BODOVA NA FAKULTETU POLITIČKIH NAUKA U BEOGRADU

U cilju realizacije opšte reforme nastavno-naučnog procesa na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, aprila 2004. godine je započet proces uvođenja Evropskog sistema prenosa bodova (ESPB). Uvođenje ESPB-a podrazumeva stručnu, potpunu, sistemsku i sveobuhvatnu implementaciju Evropskog sistema prenosa bodova, prema pravilima iz preporuka Komiteta za visoko obrazovanje Evropske komisije, kao i iz Bolonjske deklaracije, kominikea sa skupova evropskih ministara zaduženih za visoko obrazovanje održanih u Pragu 2001. godine i Berlinu 2003. godine, i zaključaka sa Konferencije Evropske unije o visokom obrazovanju, održanoj u Dablinu marta 2004. godine.

Postavljeni ciljevi i predviđene aktivnosti

U realizaciju ovog cilja pošlo se od nekoliko konkretnih zadataka:

- formiranje Kancelarije za ESPB na Fakultetu političkih nauka;
- prilagođavanje postojećih obrazovnih programa (predmeta) osnovnim pravilima i odrednicama ESPB;
- definisanje obrazovnih programa prema pravilima ESPB;
- neposredna primena ESPB na obrazovne programe određivanjem broja bodova za svaki predmet pojedinačno;
- organizaciono i funkcionalno restrukturisanje postojećih službi Fakulteta za praćenje rada studenata (službe za izdavanje evidencija i javnih isprava);

- priprema i razvoj odgovarajućih pratećih dokumenata (informacioni paket, formular za prijavu studenata, ugovor o studiranju, prepis ocena, dodatak diplomi, itd.).

S tom svrhom je prvo formirana jedna kompetentna i efikasna Kancelarija za ESPB sastavljena od tri osobe: koordinatora, organizatora i stručnog sekretara (studenta), koja je od uprave Fakulteta dobila punu podršku za realizaciju projekta uvođenja ESPB-a na Fakultetu.

Kancelarija za ESPB FPN je pošla od uvida da je radi uspešnog uvođenja ESPB u obrazovni sistem Fakulteta neophodno dobro pripremiti svaki korak, uključiti u proces više administrativnih i stručnih lica, ali i ceo nastavni kadar Fakulteta, svesna da uspešnost realizacije ovog projekta zavisi prvenstveno od efikasnosti službe koja će biti najviše angažovana, ali i od spremnosti profesora i asistenata na saradnju.

Ovakvu odluku da se reforma započne jednim segmentnim praktičnim projektom uvođenja ESPB-a, umesto da joj se pristupi sa sveobuhvatnim unapred pripremljenim planom celovite rekonstrukcije kurikuluma i silabusa, na čijem bi se kraju nalazio postupak implementacije ESPB-a, Kancelarija je donela na osnovu činjenice da je opredeljenost za reformu na Fakultetu, kao i šire na Univerzitetu, još uvek više deklarativne prirode, da dominira očekivanje da podsticaj za reformu treba da dođe „odozgo“, od strane Vlade i Univerziteta, kroz novi zakon o univerzitetu, da nije ostvaren pun akademski konsenzus i da još postoje znatni otvoreni i prikriveni otpori u delu akademske javnosti i nastavnika i saradnika, i da je najprimereniji put da se krene od manjih praktičnih koraka ka većim i obimnijim. Tako je i proces reformi započet procesom uvođenja ESPB-a, i to na taj način da se u prvim koracima izvrši opšte obaveštavanje, edukovanje i informisanje nastavnika i saradnika Fakulteta o zahtevima Bolonjske deklaracije i ESPB-a, kao i da se izvrše pripremne radnje za uvođenje ESPB-a, s ciljem inicijacije obuhvatne reforme kurikuluma, silabusa i uvođenja standarda i pravila Bolonjske deklaracije, sistema kontrole kvaliteta i evaluacije, praktično, svega onoga što podrazumeva jedna sveobuhvatna reforma nastave. S tim ciljem Kancelarija je prvo pripremila neke osnovne dokumente (obaveštenje o formiranju kancelarije i pokretanju procesa uvođenja ESPB-a na FPN; kratko obrazloženje o smislu i značaju uvođenja ESPB-a i osnovnim koracima i dinamici projekta; Silabus formular ESPB za svaki predmet) i „otvorila svoja vrata“ (elektronski, fahovski i fizički), obaveštavajući nastavnike i saradnike o radnom vremenu kancelarije i njenoj otvorenosti za pružanje dodatnih obaveštenja, obrazloženja i pomoći nastavnicima i saradnicima pri popunjavanju formulara.

U obaveštenju nastavnicima, pored obavezujućih razloga realizacije ciljeva Bolonjskog procesa (kojem je Srbija pristupila 2003. godine potpisivanjem

Bolonjske deklaracije, a koji predviđa uvođenje ESPB do sredine 2005. godine), predočen je niz prednosti koje proizlaze iz uspešne primene ESPB:

- započinjanje sistemske reforme obrazovanja u skladu sa savremenim trendovima u Evropi;
- stvaranje osnove za razvoj novih modela nastave (multidisciplinarnost, interaktivnost), kao i novih struktura studija;
- kreiranje jasnih i uporedivih silabusa za sve studente (domaće i strane), kao i druge zainteresovane (profesore, asistente, poslodavce, itd.);
- bolja organizacija postojećih studijskih programa i stvaranje novih;
- podsticanje konkurentnosti u odnosu na druge institucije u zemlji i Evropi;
- otvaranje mogućnosti za učestvovanje u različitim reformskim projektima pokrenutim i/ili organizovanim od strane različitih evropskih institucija;
- povećanje efikasnosti studiranja i podizanje kvaliteta nastave.

Prepreke u realizaciji i pojedina rešenja

Primena ESPB predstavlja deo reformskog procesa visokoobrazovnog sistema koji podrazumeva niz prethodnih aktivnosti – institucionalnih i organizacionih priprema – i greške koje se učine u početku primene ESPB mogu kasnije imati negativne posledice po dalji razvoj obrazovnog programa i značajno usporiti reformu i sprovođenje (primenu) evropskog sistema prenosa bodova, i time dati suprotan efekat onome koji ovaj sistem ima kao svoj osnovni cilj – transparentnost i omogućavanje pokretljivosti studenata i profesora. Puko prikazivanje postojećih nastavnih programa kroz broj bodova koje ESPB propisuje, a koje je ponegde preduzimano, ne doprinosi suštinskoj i sistemskoj reformi, već samo unosi dodatnu zabunu. Zato je Kancelarija naročito vodila računa da izbegne svaku improvizaciju i voluntarizam u pripremi.

Pošto do sada još nije usvojen zakon koji bi obavezivao fakultete da se reformišu i implementiraju ESPB (a što se čini da je jedini način da se fakulteti i univerziteti u Srbiji „nateraju“ da pristupe ozbiljnim reformama okoštalog, inertnog, zastarelog i neefikasnog obrazovnog sistema u Srbiji) i s obzirom na prisutnu skepsu i nespremnost da se pokrenu reformski procesi (što je potvrdio i ovaj projekat), Kancelarija je svoj početni cilj i zahtev nastavnicima i sarad

nicima Fakulteta da svoje kurseve odmah prilagode standardima i zahtevima ESPB-a (jednosemestralnost kurseva, diverzificiranost različitih izbornih i opcionih kurseva, prilagođenost literature, oblika nastave, ispita, načina izvođenja nastave, istraživačkog rada i praktične obuke, kao i zahteva koji se postavljaju pred studente, a sve to u skladu sa unapred postavljenim ciljevima koja znanja, veštine, sposobnosti i kompetencije jedan diplomirani student treba da stekne) redukovala na mnogo skromniji ali realističniji zahtev da se formulari ispune tako da svaki nastavnik i saradnik svoj nastavni program što je moguće više prilagodi pravilima ESPB-a u standardizovanoj ESPB formi koju je Kancelarija pripremila, unoseći trenutno stanje na predmetu (predviđeni broj časova predavanja, vežbi, praktične i ostalih oblika nastave; broj stranica obavezne i dodatne literature, oblici i vrste ispitnih zahteva itd.). Ovakav pristup Kancelarije pokazao se opravdanim, jer su u toku ispunjavanja silabus-formulara nastavnici mogli da uporede dosadašnje tradicionalne forme nastave sa zahtevima koje postavlja Bolonjska deklaracija i na taj način se sami „suoče“ sa vrstom, veličinom i karakterom nesaglasnosti postojećeg stanja nastave na sopstvenom predmetu sa standardizovanim ESPB normama. Time su nastavnici u toku popunjavanja formulara već mogli da koriguju različite aspekte nastave na predmetu, upoznaju se sa potrebama koje treba da se zadovolje i postanu svesni potreba i pravaca reforme sopstvenog silabusa, tako da se ona ne doživi kao nečiji „nalog“ koji oni samo treba slepo da izvrše, a pogotovo ne kao nalog Kancelarije kao stručnog tela.

Iz tih razloga je kritični momenat realizacije projekta predstavljala dobra priprema celog postupka i adekvatno obaveštavanje nastavnika, i pomoć Kancelarije nastavnicima u njihovom samoreformisanju predmeta. Pred nastavnike su postavljeni sledeći zahtevi:

- da popune formular na osnovu kojeg će Kancelarija izračunati bodove za svaki predmet i sakupiti neophodne informacije za formiranje informacionog paketa;
- da prilagode programe pravilima ESPB-a, podrazumevajući uvođenje različitih oblika nastave, stvaranje uslova za veću interaktivnost tokom nastavnog procesa, uključivanje studenata kao partnera u nastavni proces, stalno praćenje pojedinačnog rada svakog studenta tokom cele godine, organizovanje češćih provera znanja kroz različite metode (pismene i usmene provere, testove, radionice, seminarske i istraživačke radove itd.) čiji će rezultati biti uključeni u konačnu ocenu;
- da započnu pripreme za reorganizaciju dvosemestralnih predmeta u jednosemestralne kurseve.

Nastavnicima je skrenuta pažnja da ovako sastavljen silabus predstavlja neku vrstu ugovora između predavača i studenata, u kojem je jasno definisano

šta predmet nudi, šta se od studenata očekuje, ali i šta je predavač dužan da pruži. Takođe je posebno naglašeno da je izuzetno važno da podaci budu što tačniji i zasnovani na stvarnim mogućnostima da se predviđene obaveze ispune, s obzirom da će informacije koje se nađu u popunjenom formularu biti dostupne svakom studentu koji želi da studira na Fakultetu političkih nauka, a naročito s obzirom na činjenicu da će se na osnovu tih podataka odrediti broj ESPB bodova za svaki predmet. U rubrikama za predviđene aktivnosti za pripremu studenata za časove vežbi ili predavanja trebalo je upisati samo one aktivnosti koje su ostvarive i za koje se može proveriti da li ih je student zaista i ispunio. S druge strane, naznačeno je da se očekuje da profesor zaista realizuje ono što je naveo u programu svog predmeta. Za svako pitanje je dato i kraće pojašnjenje šta se pod njim podrazumeva, čime se olakšava popunjavanje upitnika.

Na osnovu prikupljenih formulara moglo se uočiti da je ukupno predviđeno opterećenje studenta tokom jedne školske godine nerealno veliko. Razlozi su, u zavisnosti od predmeta, različiti – pojedini profesori su predvideli obaveze koje su uvršćene u neke druge predmete, te se one dupliraju; negde je procena o potrebnom vremenu za realizaciju određenih zadataka (pisanje seminarskog rada, čitanje originalnih dela, priprema ispita ili predavanja i vežbi, itd.) nerealno visoka; pojedini profesori su određivali procenjeno opterećenje uniformno (isto potrebno vreme za sve obaveze), bez obzira na stvarne zahteve itd. Iako su ovi nedostaci odmah otklanjani, preostaje da se u narednoj fazi primene ESPB ovi problemi sistemski reše, tj. da se nastavni planovi i programi pojedinačnih predmeta formiraju u „sadejstvu“ sa drugim predmetima, čemu će, između ostalog, značajno doprineti i stvaranje Komisije za reformu kurikuluma.

U pogledu daljih reformi, naznačeno je da Kancelarija za ESPB nije nadležna da propisuje da li će pojedini predmeti biti jednosemestralni ili dvosemestralni i ukazano je na prednosti ovakvog uređenja nastave – između ostalog, student intenzivnije obrađuje materiju na odnosnom predmetu (čime se povećava kvalitet i efikasnost studiranja, ali i profesor može efikasnije da prati napredak svakog studenta), a ovim se rasterećuju i sami profesori pošto im preostaje jedan čitav semestar za neke druge aktivnosti. Naglašeno je takođe da će popunjavanje formulara poslužiti Kancelariji da „snimi“ raspoloženje nastavnika za prelazak na jednosemestralne predmete, da bi u sledećem koraku implementacije ESPB-a bio uspostavljen kooperativni odnos nastavnika koji svoj predmet treba da uoče kao deo celine kojoj treba da bude prilagođen u svakom elementu.

Onim nastavnicima koji su pokazali spremnost da već u ovoj pripremnoj fazi svoj dvosemestralni predmet pretvore u jednosemestralni skrenuta je pažnja:

- da se broj časova i vežbi tokom jednog semestra ne može automatski duplirati prebacivanjem časova iz jednog semestra u drugi;

- da ukupno opterećenje studenta tokom jednog semestra mora biti manje od ukupnog opterećenja predviđenog za dvosemestralni predmet;
- da predviđene obaveze moraju biti ostvarive i uklopljene u jednosemestralni okvir, što znači da se nastavni program mora izmeniti;
- da svaki nastavnik koji namerava da svoj dvosemestralni predmet organizuje kao jednosemestralni mora da ima na umu da je njegov predmet deo celine koju sačinjavaju sve discipline u jednom semestru, odnosno na jednoj godini, tako da i opterećenje studenta na jednom predmetu mora da se „uklopi“ u celokupno opterećenje na jednoj godini u okviru budućeg reformisanog kurikuluma;
- da treba da se predvide različiti, što je moguće više interaktivni, odnosno participativni oblici nastave, u kojima studenti nisu puki slušaoci, već aktivni učesnici (vežbe, seminarski radovi, istraživanja, terenski rad);
- da tamo gde se već praktikuje „portfolio sistem“ evidencije i evaluacije studenata on bude usaglašen sa predvidljivim reformskim efektima.

Jedan od problema u realizaciji ovog projekta je bilo i (ne)razumevanje zainteresovanih (studenata i profesora) Evropskog sistema prenosa bodova. S jedne strane, pojedini (uglavnom studenti) su očekivali da će se samim uvođenjem ESPB smanjiti obim studija i skratiti vreme potrebno za diplomiranje, dok su neki (uglavnom nastavnici) smatrali (a mnogi i danas smatraju) da je ESPB samo trenutna „moda“ u Evropi i da će se ovaj proces sam od sebe ugasiti. Značajan deo aktivnosti Kancelarije bio je usmeren na pojašnjavanje suštine ESPB i ukazivanje da se njime doprinosi većoj efikasnosti studiranja (ali se studenti ne oslobađaju pojedinih obaveza), kao i da se njime ne uvodi nikakvo ograničavanje nastavnicima.

Konkretni rezultati i dalje aktivnosti

U toku šestomesečnog procesa uvođenja ESPB na FPN ostvareni su sledeći rezultati:

- formirana je Kancelarija za ESPB na FPN kao glavni organ implementacije projekta;
- pripremljen je i nastavnicima i saradnicima distribuiran Pravilnik o ESPB, formular upitnika za silabus i prateća dodatna uputstva i objašnjenja za popunjavanje upitnika;

- nastavnici i saradnici su upoznati sa ciljevima projekta i sopstvenom ulogom u njegovoj realizaciji, kao i pripremnoj aktivnosti za ostvarenje celovite reforme nastavno-obrazovnog i naučnog procesa na Fakultetu;
- podstaknuto je uključivanje većeg broja nastavnika, saradnika i studenata u proces reforme;
- redovnim obaveštavanjima i savetima, nastavnicima i saradnicima je pružana pomoć i dodatna uputstva za popunjavanje upitnika i uključivanje u proces realizacije projekta;
- od većine nastavnika i saradnika prikupljeni su popunjeni upitnici;
- prikupljeni upitnici su obrađeni i svakom predmetu pojedinačno određen odgovarajući broj bodova;
- ostvarena je neposredna primena ESPB na obrazovne programe, onako kao što su trenutno definisani u nastavi;
- ostvarena je evaluacija projekta.

Zbog institucionalnih i normativnih nedostataka pojedine predviđene aktivnosti nisu u potpunosti realizovane. Naime, restrukturisanje službi na Fakultetu nije u potpunosti završeno, a takođe ni odgovarajući prateći dokumenti (informacioni paket, ugovor o studiranju, prepis ocena, dodatak diplomi...) nisu uvršteni u zvanična dokumenta Fakulteta, iako su razvijeni u Kancelariji za primenu ESPB. Razlog ovome je što postojećim zakonom o visokom obrazovanju, ni Statutom Fakulteta političkih nauka još nije predviđen ESPB, pa nije ni doneta formalna odluka o ovim izmenama.

Na osnovu interne evaluacije od strane Kancelarije, utvrđeno je da je za punu realizaciju šireg projekta u toku školske 2004-2005. godine u proces implementacije ESPB potrebno uključiti sve strukture na Fakultetu i angažovati sve službe i organe na Fakultetu. S tim ciljem, uprava Fakulteta treba da celom procesu pribavi više obavezujući karakter i na taj način nastavnike i saradnike podstakne da odgovore svojim obavezama u reformi nastave. Za naredni period neophodno je ostvariti sledeće aktivnosti:

- preduzeti aktivnosti na podsticanju nastavnika i saradnika na angažovanije učešće u procesu reforme, dajući joj obavezujući karakter;
- formirati komisiju za reformu kurikuluma;
- kreirati novi reformisani kurikulum;
- izvršiti određivanje ESPB po godinama i za studije u celini i tako dobiti „relativno“ mesto svakog silabusa u okviru celokupnog reformisanog kurikuluma;
- u potpunosti reformisati silabuse i prilagoditi ih uslovima ESPB;

- započeti primenu ESPB na poslediplomskim i specijalističkim studijama.

Sve pomenute realizovane aktivnosti predstavljaju početni korak u opštoj reformi kojoj Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu teži. I pored pojedinih nedostataka i problema, potvrđeno je da je reformski proces opšteprihvaćen i da postoji volja za dalju implementaciju. Naredne aktivnosti će težiti da prevaziđu uočene nedostatke, ali i da se orijentišu na specifična pitanja i produbljivanje započetog procesa. Uspešna realizacija prve faze projekta daje podsticaj budućim aktivnostima u pogledu primene ESPB ne samo na Fakultetu političkih nauka već i na drugim fakultetima i univerzitetima u zemlji.

Projekat „Uvođenje Evropskog sistema prenosa bodova u nastavni proces Fakulteta politikih nauka“, kao deo šireg projekta „U susret Bolonjskom procesu“, realizuje se uz finansijsku podršku Fonda za otvoreno društvo – Srbija.

Process of Implementation of ECTS at the Political Science Faculty in Belgrade

SUMMARY

The project aimed to competently and systematically implement European Credit Transfer System at the Political Science Faculty of the University in Belgrade, as a part of a broader reform process of the higher education system. Activities included forming the ECTS Office, development of short manual for ECTS and a syllabus form, ECTS credits allocation for all subjects, restructuring some of existing subjects according to the ECTS norms, etc. Although there were numerous obstacles and shortcomings, the project was successfully realised.

The text presents, discusses and analyses main objectives, characteristics, and activities of this process. It also analyses above-mentioned obstacles and shortcomings. Also are enumerated principle recommendations for successful realisation of the broader reform process.

Radmila Vasić
Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

PROGRAM I PLAN UNAPREĐIVANJA PRAVNIH STUDIJA NA PRAVNOM FAKULTETU U BEOGRADU

Odlukama Nastavno-naučnog veća i Dekana Fakulteta formirana je, maja 2003. godine, Radna grupa za unapređivanje nastavnog procesa, u sastavu: prof. dr Dejan Popović, predsednik, profesori dr Mirko Vasiljević, dr Sima Avramović, dr Zoran Tomić, dr Radmila Vasić, članovi, i predstavnici studenata. Pošto je usvojila osnovna načela, okvirni program i smernice za rad, Radna grupa je inicirala formiranje posebnih podgrupa za pojedine oblasti u kojima će se proces unapređivanja odvijati. To su: Radna grupa za nastavni plan, Radna grupa za režim studija i prelazni režim, Radna grupa za poslediplomske studije, Radna grupa za materijalno-finansijske poslove i Radna grupa za statut.

Polazeći od formulisanih ciljeva i zadataka i svesni značaja uključivanja u takozvani *Bolonjski proces*, koje bi do kraja decenije trebalo da stvori uslove da se, posle deset godina izolacije, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu vrati u porodicu evropskih pravnih fakulteta i u njoj zauzme ono važno mesto koje mu je vek i po pripadalo, formiran je predlog unapređivanja nastavnog procesa, s osloncem na:

- izborenu autonomiju univerziteta, koja se neprestano mora štititi i unapređivati;
- vitalnu ulogu univerzitetskog obrazovanja u promociji mira, uzajamnog razumevanja i tolerancije, kao i u stvaranju uzajamnog poverenja među ljudima i narodima;
- bogatstvo u kulturnim, socijalnim, političkim, filozofskim, verskim i ekonomskim razlikama među evropskim obrazovnim sistemima, koje predstavlja izuzetnu prednost koju u punoj meri treba uvažavati;
- opredeljenje da bi svakom studentu trebalo pružiti mogućnost da što potpunije koristi tu prednost, tako da mu bude olakšan pristup univerzitetskim ustanovama u zemlji i u Evropi i, posebno, da mu bude

omogućeno da dovrši započeto ili da nastavi svoje školovanje u drugim univerzitetskim ustanovama u Srbiji, u Crnoj Gori ili u bilo kojoj drugoj državi na našem kontinentu;

- činjenicu da priznavanje studija, sertifikata, diploma, akademskih i naučnih stepena, realizovanih, odnosno stečenih u drugoj evropskoj državi predstavlja značajnu meru za podsticanje akademske mobilnosti između država;
- ubeđenje da pravično priznavanje kvalifikacija predstavlja ključni elemenat sadržaja prava na obrazovanje i potvrdu stepena odgovornosti društva u obezbeđivanju toga prava;
- uverenje da je naučni rad *conditio sine qua non* kvalitetnog univerzitetskog obrazovanja;
- dostignuća generacija koje su tokom proteklih više od 160 godina stvarale na beogradskom Pravnom fakultetu, ostavljajući duboki trag u razvoju naučne misli u Srbiji, a ponekad i izvan nje;
- verovanje da modernizacija nastave i njeno približavanje oblicima koji se, uprkos razlikama, postepeno harmonizuju u Evropi, predstavlja jedini put koji našem fakultetu garantuje da će imati značajnu ulogu u novoj, demokratskoj i evropskoj Srbiji.

Mere sadržane u ovom predlogu trebalo bi da do donošenja novog zakona o univerzitetu ispune dva cilja: a) da modernizuju nastavni proces u meri koja je moguća u datom pozitivnopravnom okviru i b) da načinom postupnog uvođenja pripreme aktere obrazovnog procesa, studente i nastavnike, za objektivno korisne i, ako nije preterano reći, istorijski nužne promene.

Osnovne studije

Za Pravni fakultet je od strateškog značaja da se u ovom trenutku definiše jasna vizija njegovog razvoja, a da se zatim postojeći model nastave postepeno menja, uz vođenje računa o kadrovskim, pedagoškim i finansijskim okolnostima. Postepenost, međutim, ne treba da podrazumeva odugovlačenje: jednom utvrđen plan bi trebalo sprovoditi po dinamici koja bi obuhvatala tri stadijuma. U prvom stadijumu, za koji verujemo da je sprovodiv odmah, realizovali bi se predlozi sadržani u ovom materijalu. Drugi stadijum bi obuhvatio reformu nastavnog plana (*curriculum*) i nastavnih programa (*syllabi*) – koji bi, ukoliko je moguće, bili usklađeni na celom pravnom akademskom prostoru države (kao što je predviđeno dokumentom koji su na sastanku u Novom Sadu 30. i 31. maja 2003. godine prihvatili svi pravni fakulteti iz Srbije), kao i

ugrađivanje novina koje bi najavljeni zakon o visokoškolskom obrazovanju eventualno doneo (a koje u ovom materijalu nisu anticipirane). Tu, posebno, imamo u vidu potrebu za sveobuhvatnom reformom poslediplomskih studija. Želimo, konačno, da podvučemo da smatramo da je uloga asistenata u realizaciji osnovnih studija izuzetno važna, kako zbog kvaliteta rada sa studentima, tako isto i zbog obezbeđivanja naučnog i pedagoškog podmlatka. Otuda se zalažemo da oni nađu svoje mesto i u novom zakonskom uređenju univerzitetske nastave.

U trećem stadijumu – pred kraj ove decenije – Univerzitet bi, na račun fakulteta, preuzeo određene nadležnosti („progovorio jednim glasom" – kako to „bolonjski dokumenti" formulišu), što bi sve trebalo da bude praćeno postepenim promenama u upisnoj politici i politici finansiranja univerzitetskog obrazovanja. To, međutim, ne znači da fakulteti nužno treba da izgube status pravnog lica, jer bi na velikim univerzitetima, kakav je Univerzitet u Beogradu, takvo centralizovano rešenje moglo da dovede i do niza negativnih posledica. U međuvremenu, treba očekivati da će kroz neizbežne postupke akreditacije i evaluacije Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu izaći ojačan, a da će se „akademska scena" u Srbiji bar donekle raščistiti.

Predlog unapređivanja nastavnog procesa odnosi se, dakle, samo na prvi stadijum reformi i ne pretenduje da menja nastavni plan, niti da direktno utiče na nastavne programe. Jedine izmene u nastavnom planu tiču se, sasvim minimalnog, premeštanja po jednog predmeta sa II na I i sa III na II godinu studija, kako bi se obezbedilo ravnomernije opterećenje studenata po godinama. Pored toga, u skladu sa predlogom formulisanim u tački (4), na drugoj godini studija uveo bi se jedan opcioni predmet (strani jezik – prvi nivo), na trećoj godini bi ostao jedan opcioni predmet s utvrđene liste, dok bi se na četvrtoj godini studija polagala dva opciona predmeta: jedan strani jezik (drugi nivo) i jedan sa utvrđene liste.[1]

Predlozi konkretnih izmena su sledeći:

(1) *Prevođenje svih predmeta iz nastavnog plana u jednosemestralni status, s tim što bi svaki zadržao svoj postojeći fond časova predavanja*. Drugim rečima, ako je, primera radi, Rimsko pravo do sada imalo 4 časa predavanja i seminara nedeljno (tokom dva semestra), u novom režimu imalo bi 8 časova predavanja i seminara nedeljno tokom jednog semestra. Na ovaj način omogućila bi se veća efikasnost studiranja, kondenzovanje nastave i rasterećenje studenata, bolje korišćenje prvog semestra i ravnomernije raspoređivanje vremena za učenje, realizacija sistema „godina za godinu", kvalitetniji rad na vežbama i prelazak na sistem kraćih a intenzivnijih akademskih ciklusa,

1 Određene, ne mnogo važne, intervencije bile bi nužne u raspoređivanju predmeta u jesenji, odnosno prolećni semestar, u kontekstu realizacije predloga formulisanih u tački (1).

koji predstavlja pravilo u drugim zemljama Evrope i sveta. Mane koje je sistem jednosemestralnih ispita pokazivao u godinama kada je postojao na našem fakultetu (zapostavljanje dvosemestralnih ispita zbog koncentrisanja studenata na jednosemestralne) otklanjaju se principom opšte jednosemestralnosti. Na ovaj način bi i nastava u drugom semestru bila efikasnija i bolje posećena, pogotovo od strane najboljih studenata, koji bi sada bili u stanju da se koncentrišu samo na predmete koji se u tom semestru slušaju. Ovakav koncept zahteva da predmeti budu ravnomerno raspoređeni po semestrima.

(2) *Uvođenje ECTS (European Credit Transfer System) sistema* – sistema kredita (bodova). Na svakoj od četiri godine osnovnih studija za sticanje stepena *diplomirani pravnik* (LL. B. – *Bachelor of Laws*), odnosno na svakoj od dve godine za sticanje stepena pravnik i uz dodatne uslove propisane Statutom, student bi morao da ostvari po 60 kredita, što predstavlja opšteusvojeni standard u Evropi. Broj kredita po predmetu izračunavao bi se na osnovu postojećeg fonda časova predavanja na određenom predmetu u ukupnom fondu časova predavanja na datoj godini studija.[2] Primera radi, ako je na prvoj godini ukupan fond časova predavanja 48, a Rimsko pravo ima 8 časova, njegov udeo je 16,67% (8/48), te mu pripada 10 kredita (16,67% od 60). Ovako postavljen sistem kredita ne bi izazvao nikakve promene u postojećem statusu predmeta, već bi u osnovi predstavljao samo računsku operaciju, ali bi našim studentima omogućio veću mobilnost, priznavanje položenih ispita i lakši prelazak na studije na drugim fakultetima u Evropi i svetu, gde gotovo svugde postoji sistem prenošenja kredita (bodova). Što se tiče priznavanja ispita položenih na drugim fakultetima, o tome bi odlučivalo Nastavno-naučno veće, vodeći računa o akreditacionom statusu određenog fakulteta, postojanju odgovarajućeg sporazuma i nastavnom programu, s tim što bi priznavanje moglo biti potpuno ili delimično, u kom slučaju bi se polagao samo deo ispitne materije.

(3) *Uspostavljanje ravnomernosti prilikom upisivanja studenata na smerove („nastavne grupe") i prilikom izbora opcionih predmeta*. Zdrava konkurencija između smerova i opcionih predmeta bi se postigla atraktivnošću programa, a ne kriterijumom ocenjivanja. U tom smislu, predlaže se uvođenje minimalnog i maksimalnog broja studenata koji mogu optirati jedan predmet, odnosno smer, pri čemu bi se prednost u izboru davala studentima na osnovu postignutog uspeha i efikasnosti studiranja. Pri tom bi se vodilo računa i o kadrovskoj opremljenosti pojedinih smerova, odnosno opcionih predmeta. Kao osnovni i primarni kriterijum, pored navedenih, sačuvao bi se i slobodan izbor studenata, odnosno njihova želja da polažu one predmete koji odgovaraju njihovim interesovanjima.

2 Jedino bi se opcionim predmetima dodeljivao jednak broj kredita nezavisno od godine na kojoj se predaju (na primer po 3).

(4) *Uvođenje širokog kruga opcionih predmeta,* koje bi, na predlog katedri, utvrđivalo Nastavno-naučno veće pred svaku školsku godinu, pored jednog broja opcionih predmeta, koji bi, kao i do sada, bili predviđeni Statutom. U tom smislu, predlaže se uvođenje predmeta kao što su Pravničko pisanje i nomotehnika, Debata, *Moot court*, Pravna klinika, Internet pravo (upoznavanje sa bazama propisa, sudske prakse, i tako dalje), Finansijski menadžment, Institucionalno pravo Evropske unije, Evropska zaštita ljudskih prava, Pravo konkurencije, Pravo svetske trgovinske organizacije, i tako dalje. Status opcionog predmeta Nastavno-naučno veće bi moglo priznati i kursu koji, u odgovarajućem fondu časova, na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu održi strani profesor. Takođe bi bilo moguće da jedan opcioni predmet na svakoj godini student zameni polaganjem željenog predmeta na nekom drugom fakultetu Beogradskog univerziteta, na osnovu ugovora koji bi bio zaključen sa određenim brojem srodnih fakulteta. Time bi se intenzivirala funkcionalna akademska integracija u okviru Univerziteta u Beogradu. Takav model mogao bi se primeniti i u slučaju kada student položi određeni predmet u inostranstvu, na fakultetu sa kojim Pravni fakultet u Beogradu ima zaključen odgovarajući sporazum.

Opcioni predmeti počeli bi se izučavati već na drugoj godini studija (izbor jednog od stranih jezika); na trećoj godini bi se izučavao jedan, a na četvrtoj godini dva opciona predmeta, od kojih bi jedan morao da bude, kao što je rečeno, strani jezik (drugi nivo). Drugim rečima, s obzirom na neophodnost da diplomirani pravnik dobro poznaje bar jedan strani jezik, predlaže se uvođenje dva nivoa provere znanja stranog jezika.

(5) *Ukupan odnos opšteobaveznih predmeta, s jedne strane, i predmeta sa smera i opcionih predmeta,* s druge strane, trebalo bi da bude u odnosu 70% prema 30%.

(6) *Unošenje u Statut paralelnog slovnog sistema ocenjivanja (A+, A, B, C, D, F), pored već postojećeg numeričkog sistema*, što bi olakšalo akademsku mobilnost studenata u Evropi i svetu zbog prepoznatljivosti takvih ocena, pri čemu bi se u praksi u potpunosti zadržao postojeći sistem ocenjivanja.

(7) *Nastavne aktivnosti studenata tokom školske godine (vežbe, kolokvijumi, stručna grupa, stručna praksa, seminarski radovi, i tako dalje) mogle bi biti vrednovane određenim brojem kredita (bodova) i uračunavale bi se u konačnu ocenu.* Pri tom bi se za svaki predmet pojedinačno utvrđivalo koliko bodova može doneti određena aktivnost studenta.

(8) *I studenti finansirani iz budžeta i samofinansirajući studenti imaju ista prava i obaveze u toku osnovnih studija*. Za lica koja žele da studiraju uz rad, u drugom stadijumu reforme treba predvideti poseban režim studiranja.

(9) *Uspostavljanje praktičnog karaktera vežbi*. To bi uključivalo i uvođenje obaveze da se za svaki predmet na početku školske godine upravi

Fakulteta dostavi plan praktičnog rada na vežbama, koji bi podrazumevao rešavanje praktičnih problema, pisanje pravnih akata, odlazak u sud, skupštinu, ministarstva, policiju, zatvor, i tako dalje. Razmotrena je mogućnost da vežbe vode i istaknuti stručnjaci iz prakse, naročito na pozitivnopravnim predmetima, što je nekada bilo uobičajeno na Fakultetu.

(10) *Omogućavanje redovne i organizovane prakse u sudu za procesne predmete*, što bi studentima donosilo određeni broj kredita (bodova).

(11) *Propisivanje udžbeničke i dopunske literature za svaki predmet*. Na predlog katedri, Nastavno-naučno veće bi pred početak svakog semestra donosilo odluku o obaveznoj udžbeničkoj i dopunskoj literaturi, na kojoj bi se zasnivala nastava na svakom od predmeta. Literatura se nalazi u okvirima koje je uspostavio nastavni program, čime se postižu dva željena efekta: (a) student se upućuje na stvarno studiranje, s pravom da koristi bilo koji od odobrenih udžbenika, kao i predviđene dopunske materijale (članke, izvore, komentare, odabrane delove monografija), i (b) student se štiti od neumerenih zahteva, koji bi značili da se izlazi iz utvrđenih okvira (u pogledu obima tekstova i strukture gradiva). Fakultet je dužan da studentima učini dostupnom dopunsku literaturu za rad na vežbama i u stručnim grupama, za izradu seminarskih radova, kao i za pripremu ispita.

(12) *Uvođenje širih mogućnosti pismenog polaganja ispita*, što znači da bi Statutom trebalo predvideti da se ispiti polažu pismeno, usmeno, ili i pismeno i usmeno, o čemu, na predlog katedri, odluku donosi Nastavno-naučno veće pre početka svake školske godine.

(13) *Evaluacija kursa od strane studenata* treba da se sprovede na kraju svakog semestra, a pre polaganja ispita. Evaluacija se vrši na osnovu istih, stručno pripremljenih upitnika, u skladu sa upitnicima koji se koriste na evropskim univerzitetima. Rezultati koji se dobiju kroz evaluaciju imaju informativni karakter i na raspolaganju su samo upravi Fakulteta i predmetnom nastavniku ili saradniku, kako bi se, u skladu sa njima, usavršavao kvalitet nastave. Rezultati studentske evaluacije uzimaju se u obzir prilikom izbora asistenta-pripravnika u zvanje asistenta.

(14) *Uvođenje diplome za završeni prvi stepen studija (viša školska sprema)* i sticanje stručnog zvanja *pravnik*, pod Statutom propisanim uslovima i na lični zahtev studenta. Ova konkretna mera je u skladu sa evropskim standardima i preporukama za specijalizovanje i stepenovanje sticanja visokoškolskog obrazovanja.

(15) *Uvođenje dodatka diplome (diploma supplement)* takođe je u skladu sa evropskim standardima. Pomoću posebnog dokumenta koji se izdaje studentu posle diplomiranja (i koji, donekle, podseća na sadašnje uverenje o položenim ispitima), budući poslodavac biće u stanju da sagleda profil institucije na kojoj

je diploma stečena, detalje programa studija, usmerenje za koje se student opredelio (smer, položeni opcioni predmeti), kao i da stekne uvid u posedovanje drugih posebnih znanja kandidata (opcioni predmeti ili predmeti sa drugog smera koje je student položio preko potrebnog minimuma od 60 bodova), i tome slično.

Uže radne grupe su, u domenu oblasti za koje su bile zadužene, podržale i podrobnom razradom dopunile predloženi program reformi studija prava. Nastavno-naučno veće će, uz savlađivanje pretpostavljenih otpora proističućih iz konzervativnosti kao konstante ljudske prirode, odlučivati o uvođenju pojedinih mera, shodno objektivnim mogućnostima kojima Fakultet u ovom trenutku raspolaže, oceni prioriteta i proceni pretpostavljenog kvaliteta sa kojim se predloženi poduhvati mogu u ovom trenutku realizovati.

Dosad je postignuta saglasnot, i verifikacija Statutom, o uvođenju prvog stepena pravničkog obrazovanja (viša školska sprema). Od savremenih praktičnih programa, na Fakultetu se već treću godinu odvija rad *Pravne klinike*, a u ovoj školskoj godini počeće, kao pilot program, kurs *Pravno istraživanje i pisanje pravnih dokumenata.*

The Development Programme of Law Studies at the Faculty of Law, University of Belgrade

SUMMARY

The work group, established in May, 2003, and charged with the improvement of the studies of law, has proposed, as the first stage attainable prior to adopting new legislation on university, the following reforms at the Faculty of law in Belgrade:

- *Making all offered subjects one-semester courses, still maintaining their current hours*
- *Introducing the ECTS system and defining the number of credits per subject according to the number of hours for a particular course as compared to the total numbers of hours at a particular year of study*
- *Introducing a wide spectrum of optional courses*
- *Introducing the letter grade system, parallel to its numerical equivalents, into the Faculty regulations*
- *Evaluating the student's participation during a course and incorporating such credit points into the final grade*
- *Self-paying students have the same rights and duties during the law studies as those who have scholarship*

- *Introducing interactive in-class activities and court practice for courses in procedural law*
- *Introducing wider possibilities of taking written exams*
- *Introducing course evaluation (by students)*
- *Introducing a law diploma equivalent to a college diploma (certificate) vs. a university degree*
- *Introducing a diploma supplement.*

Živana Milićević, Zoran Latković,
Tanja Jovanović, Vladimir Kostić
Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu

PROMENA KURIKULUMA NA MEDICINSKOM FAKULTETU U BEOGRADU: IZMEĐU TRADICIJE I TRENDOVA

Nastavni plan Medicinskog fakulteta u Beogradu nije značajnije menjan godinama. Promene su se najčešće sastojale u dodavanju novih činjenica u program studija, bez suštinske revizije. Posledice ovakvih promena su opterećeni nastavni programi, za čije savladavanje je studentima potrebno dosta vremena, a većina studenata nije u stanju da položi ispite u za to predviđenom vremenu (na primer, samo 3,6% studenata je upisalo treću godinu studija bez prenetih ispita iz druge godine). Zbog toga studenti ponavljaju godine ili se upisuju u sledeće sa prenetim nepoloženim ispitima iz prethodne godine, što remeti nastavni proces. Rezultat su neefikasne studije (prosek 8,2 god.) i veliki procenat onih koji napuštaju studije (20%). Ako se tome doda tradicionalni didaktički pristup i zastarela tehnologija izvođenja nastave, studije na Medicinskom fakultetu u Beogradu dospele su u ozbiljnu krizu i postale neprimerene današnjim potrebama. Zbog toga je Medicinski fakultet u Beogradu odlučio da kroz nekoliko međusobno povezanih i komplementarnih akcija, a to su: 1) predlog novog nastavnog plana, 2) revizija metodologije učenja i 3) uvođenja kontrole kvaliteta nastave, utiče na poboljšanje sadašnje situacije.

Formirana je Komisija za reformu nastave koja je dobila zadatak da analizira postojeće stanje i pripremi predlog novog nastavnog plana. Komisija za reformu nastave sprovela je niz aktivnosti:

- održala zajedničke sastanke sa Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom prosvete
- uradila analizu i kritičku evaluaciju aktuelnog plana, programa i procesa izvođenja nastave
- tražila i dobila mišljenja i predloge većine katedri o racionalizaciji nastave u reformisanim studijama

- uradila analizu nastavnih planova velikog broja referentnih fakulteta, pre svega, Evropskog univerzitetskog prostora
- upoznala se sa standardima Svetske federacije za medicinsku edukaciju (WFME)
- definisala ciljeve reforme i
- odredila promene i postupke koje je potrebno primeniti da bi se postigli ciljevi.

Predlog novog nastavnog plana zasnovan je na iskustvima Medicinskog fakulteta u Beogradu i iskustvima evropskog medicinskog prostora, a u skladu je sa opštim stavovima Zajednice medicinskih fakulteta Srbije.

Ciljevi reformisanog nastavnog plana su da:

- omogući bolju edukaciju studenata za nove potrebe društva
- poveća efikasnost studiranja
- usaglasi plan naših studija sa planovima evropskog univerzitetskog prostora i približi standardima WFME
- osposobi studente za korišćenje biomedicinskih i informacionih tehnologija i pripremi ih za kontinuiranu medicinsku edukaciju.

Promene i postupci koji će omogućiti da se postignu ciljevi:

- uvođenje osnovnog nastavnog plana (core curriculum) sa predmetima obaveznim za sve studente, koji obuhvata 80% nastave i obaveznih izbornih predmeta (special study modules). Kroz nastavu predmeta osnovnog nastavnog plana studenti stiču znanja, veštine i stavove neophodne i bitne za medicinsku praksu, a predviđeno je da ispite iz ovih predmeta studenti ne mogu prenositi u narednu godinu. Obavezni izborni predmeti omogućavaju studentu da aktivno bira oblasti (laboratorijska medicina, preventivna medicina, istraživanje u medicini itd.) i probleme koje želi detaljno da izuči. Predviđa se da student treba da ima u svakoj školskoj godini 60 časova izborne nastave, a ispiti iz ovih predmeta mogu se prenositi u narednu godinu.
- uvođenje integrativnih vidova nastave, horizontalne i vertikalne integracije i integracije između pretkliničkih i kliničkih predmeta. Predviđa se integracija nastave fizike sa medicinskom biohemijom i hemijom, fiziologijom i radiologijom; integracija nastave hemije sa biohemijom i fiziologijom; integracija nastave fizikalne medicine sa internom medicinom, neurologijom, hirurgijom i pedijatrijom; integracija nastave medicine rada sa internom medicinom, dermatovenerologijom, neurologijom, psihijatrijom, hirurgijom, pedijatrijom, gine

kologijom i akušerstvom, ORL i oftalmologijom itd. Sociologija, medicinska etika i socijalna medicina će imati integrisanu nastavu u okviru predmeta Medicina i društvo.

- omogućavanje ranog kontakta studenata sa pacijentom i bolnicom. Na prvoj godini studija u okviru novog predmeta Osnovi kliničke prakse (30 časova) studenti će provoditi radno vreme na klinikama Medicinskog fakulteta.
- omogućavanje sticanja i provere stečenih praktičnih veština. Posebna pažnja je posvećena ovom problemu, tako da već od prve godine kroz novi predmet Prva pomoć (30 časova), zatim na drugoj godini u okviru novog predmeta Osnovi kliničke prakse (60 časova), kroz ujedinjenu internu i pedijatrijsku propedeutiku (125 časova) i na kliničkim predmetima koji povećavaju broj časova praktične nastave u odnosu na teorijsku nastavu, studenti mogu steći praktične veštine, izgraditi stavove i pravilno donositi odluke. Predviđa se i da XII semestar u celini bude posvećen kliničkoj praksi.
- kondenzacija nastave višesemestralnih predmeta (interna, hirurgija) u dvosemestralnu uz kontinuirano ocenjivanje.

Restructuring Medical Curriculum at the Medical Faculty in Belgrade

SUMMARY

Restructuring Medical Curriculum stems from the fact that in many cases new knowledge that arose from advancement in science was simply added on the top of existing programs. The increased volume of facts required on exams made studies prolonged (average being 8.2 years) and inefficient (high drop-out rate: 20%). The main task of restructuring Medical Curriculum will be to apply the concept of a core curriculum with options. Besides new core curriculum, Special Study Modules will be set up to provide opportunities in perceiving, understanding and evaluating family/community context. In addition, the following guidelines will be applied to the particular subjects/courses:

- *course modules will be linked according to their content and relevance to the particular system/organ/function/disease*
- *clinical subjects will be restructured to emphasize bedside teaching and acquisition of practical skills*

reorganization of 4-semester courses into 2 semester modules.

Marina Stamenković-Radak, Jelena Knežević-Vukčević, Gordana Cvijić
Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

REFORME NA BIOLOŠKOM FAKULTETU U BEOGRADU: IZMEĐU ŽELJA I MOGUĆNOSTI

Iako se za početak nastave biologije na najvišem akademskom nivou u Beogradu uzima godina 1853, tek od 1995. godine Biološki fakultet postaje samostalna članica Univerziteta u Beogradu. Primarna delatnost Biološkog fakulteta je obrazovanje visoko kompetentnih stučnjaka u različitim oblastima biologije. Fakultet je organizovan u tri instituta: Institut za zoologiju, Institut za botaniku i Botanička bašta „Jevremovac" i Institut za fiziologiju i biohemiju. Katedre fakulteta, njih 12, su nosioci organizacije i izvođenja teorijske i praktične nastave unutar 22 naučne oblasti. Biološki fakultet nema svoju zgradu. Ovo predstavlja poseban problem u komunikaciji, upravljanju, administraciji, nastavi i istraživanjima na fakultetu. Nastava se odvija u 4 odvojena objekta u gradu, čija površina ne odgovara potrebama, što nepovoljno utiče na kvalitet nastave i predstavlja dodatno opterećenje za studente.

Struktura studija

Osnovne, dodiplomske studije, organizovane su u 4 studijske grupe, čiji odvojeni kurikulumi vode do istoimenih diploma *(1) Biologija, (2) Molekularna biologija i fiziologija, (3) Ekologija i zaštita životne sredine, (4) Profesor biologije i hemije*. Tokom studija *(1)* i *(2)* studenti se usmeravaju ka užim oblastima, pohađajući osim osnovnih i izborne kurseve (16 paketa predmeta), ali to ne utiče na ishodni naziv diplome. *Poslediplomske studije* vode ka diplomi magistra ili specijaliste bioloških nauka; organizovane su u okviru 23 oblasti i otvorene i za diplomirane studente srodnih fakulteta. Deo nastave se organizuje u saradnji sa drugim fakultetima i naučnim institutima. Diplome Biološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu visoko su cenjene i prepoznatljive i naši diplomirani studenti i magistri nemaju problema pri upisu na doktorske studije

na svetskim univerzitetima, ali je činjenica da se oko 70% naših diplomiranih studenata zapošljava u prosveti.

Reforma na Fakultetu

Fakultet se od 2001. godine uključio u aktivnosti Univerziteta u Beogradu oko reforme sistema visokog obrazovanja, u skladu sa Bolonjskom deklaracijom. Osnovni ciljevi su stoga i definisani u smislu povećanja efikasnosti studiranja i smanjenja broja onih koji odustaju od studija, uvođenja mehanizama kontrole kvaliteta nastavnog procesa, kako nastavnih programa, tako i izvođenja nastave i uključivanja studenata u ove procese. Prvobitna ideja da se, u očekivanju novog zakona o visokom obrazovanju, uradi „šminka" tj. mala promena planova studija i kurikuluma je ubrzo napuštena, jer nije imalo smisla uložiti skoro isti trud za mali efekat. Međutim, za veće i suštinske promene uslovi se tek polako stiču. Još nismo ni jednu celu generaciju studenata izveli sa kompletnim, ratom ili drugim prekidima neometenim, nastavnim procesom. Veliko dostignuće će biti kada nam prva takva generacija diplomira 2005/2006. godine. Iz svima poznatih razloga, kršenje zakona i Statuta fakulteta donošenjem privremenih odluka o snižavanju uslova za upis, dodatnim rokovima, itd., dugo su bili gorka stvarnost. Normalizacija nastave i života, uz povratak „navike" da se zakon i statut moraju poštovati, doprinelo je postepeno povećanju efikasnosti studiranja, i to je postalo očigledno pri upisu ove školske godine. Osnovni stav na Fakultetu je bio i ostao: „radimo reformu kao da će uslova za nju već sutra biti..., to jest ne čekamo da se ona sama po sebi desi ili nametne". Fakultet je, shodno tome, *radio* na reformi, ali je ocenio da bi njeno sprovođenje u sadašnjoj situaciji bilo ishitreno, čak i neodgovorno. Da bi se kvalitetno i kompletno uveli reformisani kurikulumi, skraćeni kursevi, jedinstvena kontrola kvaliteta itd., potrebna su i čvrsta pravila igre, tj. zakon o univerzitetu, koji će sve „trendove ka Bolonji" staviti u formalni okvir. Tako je, na primer, prenošenje ispita koje sadašnji zakon dozvoljava u potpunoj suprotnosti sa osnovnim postavkama reforme visokog obrazovanja, gde se i samo pohađanje sledećeg kursa uslovljava polaganjem prethodnog, pa se čini da ma kako idealne kurikulume mi smislili, bez novih pravila oni će biti teško izvodljivi.

SWOT analiza

Na Biološkom fakultetu je tokom 2002/03. školske godine oformljena Komisija za reformu, koja je u svoj sastav uključila i predstavnike studenata.

Kao svoj prvi zadatak, u okviru programa analize kvaliteta nastave (Quality Assurance Analysis – Q.A.A.), koju je započeo Univerzitet u Beogradu, Komisija je analizirala postojeće stanje na Fakultetu sa posebnim osvrtom na nastavne procese. Koristeći SWOT analizu (Strenghth, Weeknesses, Oportunities, Threats) i primenivši je u ocenjivanju našeg fakulteta, došli smo do zaključaka koji su bili osnova za rad na reformi.

Jedinstvena je ocena da je glavni kvalitet Fakulteta posedovanje *visokokvalifikovanog nastavnog kadra*, kao i velikog broja mladih nastavnika i saradnika spremnih da u nastavne procese implementiraju dobru nastavnu praksu isprobanu u svetu; *kontakti sa inostranim univerzitetima; dobra pokrivenost nastavnih oblasti*; *praćenje savremene literature i dostignuća u nauci*, sopstvenim naporima i vezama uprkos činjenici da se dugi niz godina veoma malo ili nimalo odvajalo za ovu namenu.

Slabosti su *loša materijalna situacija i ograničen prostor*, zbog čega je jedan deo predmeta i dalje pretežno eks-katedra. Zahvaljujući Ministarstvu za nauku i jednom broju WUS i drugih projekata, poslednjih godina napravljen je pomak u osavremenjavanju opreme na fakultetu.

Postojanje kurseva velikog obima koji traju dva semestra, kao i *mogućnost prenošenja ispita* u narednu godinu studiranja, *rigidnost studija*, koja se ogleda u veoma teškom menjanju studijskih grupa u toku studija, doprinose *niskoj efikasnost studiranja* (prosek 7 godina).

ECTS

U želji da što pre „progovori“ jezikom komunikacije između visokoškolskih ustanova u Evropi kroz Evropski sistem prenosa kredita (ECTS), Fakultet je izvršio procenu svojih postojećih kurseva kroz ECTS. Način izračunavanja obavljen je prema uputstvu Ministrastva prosvete i sporta. Pošto ECTS podrazumeva merenje ukupne opterećenosti studenata, što direktno utiče na efikasnost studiranja, ovo je bio jedan od prvih zadataka Komisije za reformu na Fakultetu. Nezavisna studentska analiza procene utrošenog vremena na kursevima studijskih grupa se, nakon razjašnjavanja metodoloških nesporazuma, u velikoj meri poklopila sa analizom Komisije i kvantitativno potvrdila ono čega smo i bili svesni: osim svega nekoliko uže bioloških predmeta, takozvani „nebiološki“ predmeti, koje studenti u prvoj ili u prve dve godine pohađaju na drugim fakultetima Prirodno-matematičke grupacije, pokazali su se kao veliki „kamen spoticanja“ i identifikovani su kao delovi kurikuluma koji bi morali pretrpeti najveće promene, pre svega, rasterećenost. Na usaglašavanju tih programa i davanju pravog mesta i težine u kurikulumima Biološkog fakulteta

tek moramo da radimo, ali je broj mogućih prepreka veliki, jer to podrazumeva i reformu matičnih fakulteta.

Nakon dostavljanja ECTS analize nastavnicima Biološkog fakulteta, nekoliko kurseva je izvršilo poboljšanje u sopstvenoj organizaciji, modularizovalo kurs, uvelo višekratnu proveru znanja i polaganje ispita nakon obrade više celina. Ovako izmenjeni kursevi postali su lakše savladivi za studente i oni su potpuno spremni za promenu kurikuluma na nivou celih studija. Ideja modularizacije nastave je prihvaćena kao dobra, ali je Komisija zaključila da je pre njenog uvođenja potrebno preispitati postojeće programe, uporediti programe srodnih predmeta da ne bi bilo nepotrebnog ponavljanja gradiva, ili pak, da se ne bi propustile pojedine oblasti, smatrajući da su obrađene u okviru drugih kurseva. Međutim, prema našem shvatanju, postoje i opasnosti modularizacije nastave, koje se sastoje u tome što studenti mogu da biraju module po liniji manjeg otpora (lakše, manjeg obima). Rešenje ovog problema je determinisanje ulaznih kriterijuma za pojedine module, kao i definisanje broja obaveznih i izbornih modula za pojedine profile studiranja.

Diploma i dodatak diplomi

Fakultet je prihvatio preporuku da promenu kurikuluma treba koncipirati „odozgo nadole“, a ne obratno, što podrazumeva da se prvo utvrdi *koje profile stručnjaka, istraživača ili pedagoga iz pojedinih oblasti želimo da obrazujemo* (koje diplome želimo da damo). Ovo je bio sledeći cilj rada na reformi. Za sada se ostalo na stanovištu da se zadrže postojeće diplome, jer naše društvo u tranziciji još nema definisane potrebe za određenim (novim) profilima. Međutim, bilo bi neophodno da se studentima uz glavnu diplomu daje i Diploma Supplement koja bi bliže opisivala za šta su specijalizovani, a što proizlazi iz odabranih modula, odnosno izbornih celina koje su odslušali i položili. Rad na pripremi dodatka diplomi (Diploma Supplement) je u toku.

Reforma kurikuluma

Razvoj kurikuluma je termin prihvatljiviji nego promena kurikuluma, a i tačniji (Curricullum development, engl.). U tom smislu, kvalitativan razvoj postojećeg i kvantitativna preraspodela unutar postojećeg, osnova su rada na reformi na Biološkom fakultetu. Studije na Biološkom fakuletu traju 9 semestara (osim do diplome Profesor biologije i hemije, koje traju 8). Nakon toga, postoje poslediplomske studije, magistratura i specijalizacija. Reformu

kurikuluma vidimo u skraćenju osnovnih studija na 8 semestara, što bi u postojećim uslovima bilo moguće, te bi jedan broj predmeta prešao na poslediplomske studije. Tako bi koncept studija bio 4+1. (Slika 1.).

Slika 1. Radna skica promene kurikuluma na Biološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, 2004.

<table>
<tr><td>DOKTORSKE STUDIJE</td><td>180</td><td colspan="4">smerovi, oblasti???</td></tr>
<tr><td>MASTER, Sci</td><td>60</td><td colspan="4">(Master of Science) isti smerovi kao diplome ili dodatka diplome (krediti u istraživačkom pravcu)</td></tr>
<tr><td>MASTER, MA</td><td>30</td><td colspan="4">(Master of Art) „specijalizacija“ isti smerovi kao diplome ili dodatka diplome (krediti u praktičnom smeru)</td></tr>
<tr><td>DIPLOMA, BSC</td><td></td><td colspan="4" rowspan="2">zadržati sadašnje 4
??</td></tr>
<tr><td>DODATAK DIPLOMI</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="2">IV</td><td rowspan="2">60</td><td>IZBORNI (B)</td><td>IZBORNI (MBF)</td><td>IZBORNI (E)</td><td>IZBORNI (N)</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td><td>OBAVEZNI (N) PPM</td></tr>
<tr><td rowspan="2">III</td><td rowspan="2">60</td><td>IZBORNI (B)</td><td>IZBORNI (MBF)</td><td>IZBORNI (E)</td><td>IZBORNI (N)</td></tr>
<tr><td>OBAVEZNI (B)</td><td>OBAVEZNI (MBF)</td><td>OBAVEZNI (E)</td><td>OBAVEZNI (N) PPM</td></tr>
<tr><td>II</td><td>60</td><td colspan="4">ZAJEDNIČKI OSNOVNI KURSEVI</td></tr>
<tr><td>I</td><td>60</td><td colspan="4">ZAJEDNIČKI OSNOVNI KURSEVI</td></tr>
<tr><td>UPIS</td><td></td><td>B</td><td>MBF</td><td colspan="2">EZŽS NS ?</td></tr>
</table>

Legenda:
B – biologija;
MBF – molekularna biologija i fiziologija;
EZŽS – ekologija i zaštita životne sredine;
NS – nastavnički smer

Utvrđivanje zajedničke prve godine za sve studijske grupe i kasnije usmeravanje ka različitim diplomama je takođe jedna od opcija na kojoj radimo. U tom smislu su i urađene prve skice predloga kurikuluma, koji se po predmetima umnogome oslanja na postojeće kurseve, ali u reorganizovanom jednosemestralnom obliku. Pokazalo se najracionalnijim da nastavnici dvosemestralne kurseve dele na I i II, ili „osnovni“ i „viši“, ili „osnovni“ i „izborni“.

Smanjenje rigidnosti studiranja, tj. nemogućnosti promene „puta“ ka nekoj od diploma u toku studija, što je karakteristika sadašnjeg načina studiranja, takođe je jedan od prioriteta reforme.

Posebna pažnja u razvoju kurikuluma posvećena je poslediplomskim studijama, koje bi trebalo da obuhvate, direktno ili nakon magistarskih, i doktorske studije, za koje vlada sve veće interesovanje. Fakultet, u ovom trenutku, ima te

škoće da ih organizuje. Predlozi projekata za organizovanje doktorskih studija su u konsultaciji sa nekoliko univerziteta u Evropi.

Mišljenja smo da smo dosta uradili na pripremi reforme na Biološkom fakultetu, ali nedovoljno realizovali, za šta ima realnih opravdanja. Na primer, kada smo probali da razvijemo i realizujemo promenu kurikuluma, tzv. „Nastavničkog smera“, odnosno da posebno mesto, kakvo taj profil i zaslužuje, postavimo u skicu novog koncepta, došlo je do problema koji bi obeshrabrili i mnogo avangardnije i avanturistički raspoloženije sredine! Reforma kurikuluma tog smera zavisi najviše od potrebe tržišta za određenim profilom, tj. od osnovnog i srednjeg obrazovanja. Kao što znamo, tu je u poslednje 3 godine došlo do krupnih zaokreta, pokušaja promena, pa zaustavljanja promena, itd., te sada apsolutno ne znamo u kom pravcu da reformišemo kurikulum. A ako taj deo ostane „po strani“ cele skice i rada na reformi, osnovni koncept pada u vodu. Ovo je realnost koja je dodatno usporila sprovođenje reforme.

Zaključak

Rad na reformi obrazovnog procesa na Biološkom fakultetu mogao bi se okarakteristi kao uspešan po zalaganju da se nešto promeni, ali kao spor zbog nemogućnosti da se to kvalitetno i kompletno sprovede. Normalizacija nastavnog procesa nakon višegodišnjih prekida, kao i ponovno uspostavljanje poštovanja Zakona, bili su primarni protekle dve godine.

Urađena je analiza postojeće strukture studija, kurikuluma, ECTS. Studenti su bili aktivno uključeni u rad Komisije na Fakultetu. Biološki fakultet ima visoko kvalitetan profesionalni kadar i diplome izuzetno cenjene u svetu. Rigidnost studija, kao i preobimnost pojedinih dvosemestralnih kurseva, bili su prvi na listi za reformu i za sada su neki kursevi već modularizovani, čime su donekle rasterećeni semestri.

Diploma koja osposobljava za posao nastavnika predstavlja poseban segment u radu na reformi, ali je razvoj ovog dela kurikuluma povezan sa reformom osnovnog i srednjeg obrazovanja, što je za sada promenljiva i nepredvidiva oblast reforme.

Da bi se osnovni koncept i svi pojedinačni pozitivni napori sproveli u stvarno reformisani, moderan koncept studija na Biološkom fakultetu, potreban je prostor (Fakultet ima nastavu na četiri lokacije u gradu) i finansijska podrška. Inače, loša finansijska politika nadležnih ministarstava, koja se često menja, iščekivanje promene zakona itd., ne hrabri nikoga ko se upušta u sprovođenje reforme, ma kako ona bila opšteprihvaćena sama po sebi.

Biološki fakultet će nastojati da reformu svojih studija što kvalitetnije sprovede u narednim godinama i, što je više moguće, sarađivati sa evropskim univerzitetima, i na nastavnom i na istraživačkom planu, da bi ostvarili reformu studija.

Reforms at Faculty of Biology – Between Wishes and Capabilities

S U M M A R Y

The work on the reform of the teaching process at the Faculty of Biology could be characterised as successful in terms of the efforts towards a change, but slow in terms of a prefered complete and high quality implementation. In the past two years, the priorities were the normalization of the teaching process after several discontinuances in the preceding years and reestablishment of compliance with the Law. An analysis of the current teaching structure, curricula, ECTS, was carried out. The students took an active part in the work on the reform. The Faculty of Biology has a high quality professional staff, and its diplomas are highly regarded world wide. The rigidity of the teaching, as well as too wide scopes of some two-semester courses, were the first on the list to be reformed. Some courses are already modulized, which took the load off the semesters. The diploma that certifies the ability to work as a teacher presents a special piece of work within the reform, but the development of this part of the curriculum is related to the lower levels of education, which is, for now, a variable and unpredictable area of the reform. In order to transform the basic concept and all individual efforts into a reformed, modern concept of the studies, space and finantial support are essential. Inadequate and wildly shifting finantial policies of the Ministries in charge, delaying of the law change, etc., does not encourage anyone who ventures into implementation of the reform, in spite of the positive attitude. The Faculty of Biology is determined on a high quality reform of its teaching in the following years, and on as tight as possible collaboration with European universities, in teaching, as well as in research, to that end.

Sofija Pekić, Vesna Poleksić, Biljana Vučelić-Radović
Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu
Steve Quarrie
Visiting Profesor, Newcastle University
Ana Pešikan
Institut za psihologiju, Univerzitet u Beogradu i Obrazovni forum

PRVI KORACI U POBOLJŠANJU AKADEMSKIH VEŠTINA NA POLJOPRIVREDNOM FAKULTETU U BEOGRADU

Uvod

Grupa nastavnika Poljoprivrednog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u nameri da nastavi reforme započete u periodu 2001/2002. godine [1], okupljena oko želje da unapredi svoje pedagoške i druge akademske kompetencije, organizovala je sa Obrazovnim forumom projekat „Poboljšanje predavačkih i istraživačkih akademskih veština u poljoprivrednim naukama“. Projekat je zasnovan, s jedne strane, na želji nastavnika Poljoprivrednog fakulteta da uče kako da prenesu stečena znanja/veštine na mlađe nastavno osoblje i poboljšaju kvalitet obrazovanja koje pružaju studentima, a, s druge, na nastojanjima ekspertskog tima Obrazovnog foruma da razviju i primene metode aktivnog učenja/nastave (AUN) na univerzitetskom nivou. Svi zajedno: eksperti Obrazovnog foruma i nastavnici smatrali su da postoji potreba za unapređenjem pedagoških kompetencija naših univerzitetskih nastavnika.

Cilj projekta je bio usvajanje metoda AUN [2] od strane grupe univerzitetskih nastavnika koje bi ih osposobile da: kreiraju svoja predavanja korišćenjem AUN metodologije i razviju specifične relevantne aktivnosti studenata za efikasniju primenu stečenih znanja, motivišu studente da aktivnije učestvuju u nastavnom procesu i da steknu sposobnost stručne evaluacije izvedene nastave.

Projekat je finansirao Fond za otvoreno društvo. Trajao je od maja 2003. do juna 2004. godine. Koordinatori projekta su bili dr Aleksandar Bogojević, Obrazovni forum, i Prof. dr Sofija Pekić, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu. Polaznici kursa su bili grupa od 25 nastavnika i asistenata Poljoprivrednog fakulteta i po jedan polaznik sa Biološkog i Farmaceutskog fakulteta.

Sadržaj kursa

Kalendar aktivnosti sa održanim modulima, trajanjem i instruktorima dat je na *tabeli 1*. Osim pedagoških modula čiji je sadržaj detaljnije opisan, nekoliko modula se odnosilo na osnovne principe Bolonjskog procesa, na trening za unapređenje drugih akademskih veština (priprema naučnih projekata, obezbeđivanje finansiranja projekata, prezentaciju rezultata naučnog rada, mentorski rad), na obuku iz dramskih i govorničkih veština i na upoznavanje sa metodama Pedagoškog komiteta KVL, Danska.

Pedagoški moduli

Tokom ovog dela kursa pedagoški eksperti Obrazovnog foruma osposobili su nastavnike za primenu osnovnih principa AUN po kojima je student u centru obrazovnog procesa [2, 3]. Nastavnici su ovladali tehnikama i veštinama da kod studenata razviju:

- Motivaciju za aktivno učešće u nastavnom procesu
- Naviku za učenje u toku nastavnog procesa
- Kritičko i samostalno mišljenje
- Sposobnost za primenu stečenih znanja i sposobnosti u struci
- Sposobnost za timski rad
- Sposobnost za rešavanje problema i donošenje odluka
- Sposobnost za argumentovani dijalog

Nastavnici su obučeni da osmisle časove tako da studenti budu maksimalno angažovani u relevantnim aktivnostima – specifičnim za određenu oblast poljoprivrednih nauka. Osnovni postulat interaktivnog časa je da *što više studenata radi što više relevantnih aktivnosti što je duže moguće*. Koncept interaktivne nastave zasniva se na uspostavljanju veze između tri osnovne komponente: sadržaja (šta), metoda (kako) i cilja (zašto). Polaznici kursa su obučeni da: planiraju, izvedu i evaluiraju interaktivne časove.

Planiranje časa podrazumeva pisanje scenarija sa fokusom na ciljeve i aktivnosti studenata, analizu scenarija u odnosu na definisane ciljeve i koliko su

predložene aktivnosti dostigle ciljeve, kao i doradu scenarija ako analiza pokaže da neki ciljevi nisu pokriveni aktivnostima. Analizirani i dorađeni scenariji su primenjivani u nastavi i evaluirani od strane kolega evaluatora – polaznika kursa koji su prisustvovali časovima. Evaluatori su primenjivali metodu sekvencijalne analize (razvijenu od strane eksperata Obrazovnog foruma) u kojoj su aktivnosti studenata procenjivane na osnovu sledećih parametara:

- Koliko studenata je učestvovalo u aktivnosti
- Koliko je svaka aktivnost trajala
- Koliko su aktivnosti zadovoljile ciljeve.

Ovakva evaluacija omogućava davanje konkretnih predloga za poboljšanje časa.

Tabela 1. Kalendar aktivnosti (moduli)

Modul	*trajanje*	*instruktori*
Uvodni skup	(1 dan) – održan 10.05.2003.	Ivić, Bogojević, Jankov
Osnovni preduslovi za usklađivanje sa Bolonjskom deklaracijom	(2 dana) – održan 20–21.06.2003.	Dajić-Stevanović, Poleksić, Topisirović, Pekić
Obuka iz dramskih i govorničkih veština	(2 dana) – održan 27–28.06.2003.	Mladenović
Aktivno učenje – bazični seminar	(3 dana) – održan 28–30.08.2003.	Ivić, Pešikan, Jankov, Antić
Poboljšanje bazičnih akademskih veština nastavnog osoblja	(2 dana) – održan 26–27.09.2003.	Quarrie
Pregled razvijenih scenarija novih predavanja i vežbi	(1 dan) – održan 25.10.2003.	Ivić, Pešikan, Jankov, Antić
Aktivno učenje – supervizijski seminar	(3 dana) – održan 1–3.11.2003.	Ivić, Pešikan, Jankov, Antić
Implementacija predavanja i vežbi na Poljoprivrednom fakultetu	tokom školske 2003/2004.	
Metode evaluacije učenja i nastave i uvod u problemski centrirano učenje	(2 dana) – održan 19–20.11.2003.	Brimer, Kruse
Analiza kvaliteta eksperimentalnih modula i sertifikacija	(2 dana) – održan 30–31.01.2004.	Ivić, Pešikan, Jankov, Antić
Završni skup o rezultatima projekta	(1 dan) – održan 12.06.2004.	Ivić, Pešikan, Jankov, Antić, Pekić

Evaluacija kursa

Za evaluaciju kursa i odgovor na pitanje da li je kurs interaktivnog učenja, mada sporadično primenjivan, imao efekta na nastavu na Poljoprivednom fakultetu, analizani su studentski upitnici. Budući da su neki nastavnici obavili anketiranje studenata koristeći isti upitnik koji je bio ponuđen studentima za evaluaciju predmeta i nastavnika na fakultetu 2002. godine, bilo je moguće poređenje rezultata. Analizirana su tri predmeta (nastavnika): Botanika, Sofija Pekić (53 studenta), Zoologija, Vesna Poleksić (31 student) i Biohemija, Biljana Vučelić-Radović (41 student).

Tabela 2. Upitnik za evaluaciju predmeta i nastavnika i prosečne ocene

Pitanja	Prosečne ocene[§]		
	Sofija	Vesna	Biljana
OCENA PREDMETA			
1. Materija koja se predaje je interesantna:	**4.18****	3.74	**4.29*****
2. Obim gradiva koji se predaje je optimalan (nije poređeno sa 2002):	3.94	3.37	3.63
3. Tokom nastave sam koristio/la preporučenu literaturu:	**4.24****	**4.39*****	**4.39******
4. Tokom nastave sam potpuno savladao/la gradivo:	3.32	2.94*	**2.88***
5. Posle odslušane nastave moje interesovanje je poraslo:	**3.92****	3.19*	**3.80*****
6. Materija će biti korisna za moje buduće zanimanje:	4.40	4.26	**4.68****
7. Ciljevi predmeta su jasni:	4.41	4.65	**4.39***
OCENA NASTAVNIKA			
8. Način izlaganja je razumljiv:	**4.37****	4.38	**4.15*****
9. Predavanja (vežbe) su interesantna:	4.03	3.71	**3.63******
10. Nastavnik jasno i razgovetno govori:	**4.55****	4.61	**4.40******
11. Nastavnik dolazi spreman na nastavu:	4.90	4.87	**4.39*****
12. Vreme na času je efikasno iskorišćeno:	**4.35****	4.65	**3.95******
13. Zadovoljan sam kvalitetom držanja nastave (kašnjenje, odlaganje):	4.51	4.55	**4.24*****
14. Nastavnik ima blisku komunikaciju sa studentima:	4.51	4.35	**4.56******
15. Nastavnik je studentima na raspolaganju i van časova:	4.37	4.37	**4.28*****
OPŠTA OCENA NASTAVNIKA			

16. Zadovoljan sam načinom na koji održava nastavu:	4.46	4.10	**3.78*****
17. Zadovoljan sam ponašanjem nastavnika:	4.69	4.43	**4.55*****

Legenda: Bold – bolje od proseka 2002, <u>podvučeno</u> – gore od proseka 2002;
§ Značajnost razlika prosečnih ocena 2002. i 2004. testirana Chi kvadrat testom.

Na *tabeli 2***.** prikazane su prosečne ocene (na skali od 1-loše do 5-odlično) predmeta i nastavnika, dobijene 2004. godine i značajnost razlika sa prosečnim ocenama dobijenim 2002. godine.

Slika 1. Distribucija ocena u junskom i septembarskom ispitnom roku

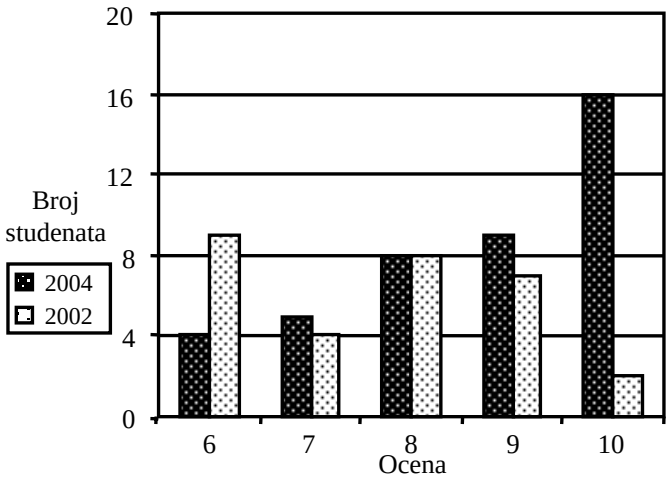

Neki komentari studenata:

- Zadaci i interaktivna nastava je odlična i treba da se što češće primenjuje. Mislim da takođe treba uvesti i kolokvijume posle svake pređene oblasti. Takođe mislim da su vaša predavanja veoma razgovetna i jasna, i cenim vaš trud da vaše znanje prenesete i na nas studente.
- Vi ste prvi profesor koji je sproveo ovu anketu i to mi se sviđa i mislim da je dobro i korisno, a takođe ste jedini profesor koji se trudi da zadrži studente i da ih zainteresuje za predavanja. Nadam se da će se vaš trud isplatiti.
- Ne sviđa mi se što nastavnik koristi video bim. Gradivo se brzo prelazi i mnoge stvari ostaju nejasne (8 ovakvih od ukupno 15 komentara).

Urađeno je i poređenje ocena postignutih na ispitu 2002. i 2004. godine. Na *slici 1*. prikazana je distribucija ocena u junskom i septembarskom ispitnom roku. Razlika u ocenama između godina je značajna ($P = 0.022$).

Zaključci i šta dalje?

Značaj projekta „Poboljšanje predavačkih i istraživačkih akademskih veština u poljoprivrednim naukama“ može da se sagleda kroz nekoliko zaključaka koji se nameću nakon završetka projekta [4]:

- Prvi put su principi AUN razvijeni i primenjeni na univerzitetskom nivou.
- Projekat je pokazao da obezbeđenje kvaliteta akademskih veština započinje izgradnjom kompetencija nastavnika koja vodi ka izgradnji kompetencija studenata, budućih stručnjaka.
- Jedna od osnovnih vrednosti projekta je ostvarena saradnja između pedagoga, eksperata u metodama nastave/učenja i nastavnika fakulteta, primarno eksperata u domenu predmeta koji predaju.
- Polaznici su kurs veoma visoko ocenili.
- Kurs je bio koristan i nastavnicima i studentima, koji su prepoznali unapređenje kvaliteta nastave.
- Potreba za kursevima ovog tipa svakako postoji, mada je još nedovoljno iskazana.

Navedeni zaključci nameću pitanje – šta dalje? Unapređenje postojećeg kursa (dodavanje novih modula kao što je „Upravljanje na Univerzitetu“, usavršavanje implementacije sekvencijalne analize, razvoj metodologije za kolegijalnu kontrolu/analizu ispitne procedure i kriterijuma prilikom ocenjivanja i dr.), širenje postojećeg kursa na druge fakultete BU, kao i na druge univerzitete, samo su neke od ideja. Polaznici kursa nastavljaju da primenjuju stečena znanja i veštine i u novoj školskoj godini, a uvode i nove načine da povećaju efikasnost usvajanja znanja kod studenata (davanjem većeg broja kraćih testova/kolokvijuma posle svakog pređenog poglavlja, ohrabrivanjem studenata da sređuju beleške/izvode). Takođe se nastoji da se poveća efikasnost ispitnog procesa ohrabrivanjem studenata da izlaze na ispit odmah po završenoj nastavi iz datog predmeta, davanjem određenih beneficija za polaganje ispita studentima koji su pokazali rezultate tokom školske godine, na testovima ili interaktivnim časovima. Radi se i na razvijanju metoda za obezbeđenje kvaliteta ispitnog procesa.

Ovaj projekat je do sada prikazan domaćoj i međunarodnoj akademskoj javnosti u nekoliko navrata: Rektorska konferencija poljoprivrednih univerziteta

i fakulteta, Clus-Napoca, Rumunija, novembar 2003; Sastanak članova konzorcijuma IQASU TEMPUS projekta, Beograd, jun 2004; Seminar u Centru za unapređenje kvaliteta nastave Univerziteta u Newcastle-u, UK, jun 2004; Sedma evropska konferencija o visokom obrazovanju u poljoprivredi (ECHAE), Kopenhagen, avgust 2004 [4]; Dodela diploma polaznicima kursa, Rektorat BU, septembar 2004. Na svim pomenutim skupovima iskazana je potreba za nastavkom aktivnosti ovog tipa. Razmatraju se mogućnosti pripreme SCM (Structural and Complementary Measures) ili JEP (Joint European Project) TEMPUS projekta za neke elemente unapređenja kursa, implementacije kursa u okviru postojećih TEMPUS projekata za unapređenje kurikuluma, kao i *pokretanje inicijative za osnivanje centra za unapređenje kvaliteta nastave ili centra za akademski razvoj pri Univerzitetu/Fakultetu.*

Literatura

1. Poleksić, V., Pekić, S., Mratinić, E., and Quarrie, S. (2002): „Managing changes at the Faculty of Agriculture, University of Belgrade“, *6th European Conference on Higher Agricultural Education. Harmonization in European Higher Agricultural Education: Dream or Nightmare?,* School of Agricultural Technology TEI Crete and ICA, p. 137–145.
2. Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. (2002): *Active learning 2*, UNICEF – Institut za psihologiju, Beograd.
3. Pešikan, A. i Ivić, I. (2000): „Interactive teaching – active learning: The learning embedded in socio-cultural context“, *Nastava i vaspitanje*, god XLIX, br 1–2, str. 160–173.
4. Poleksić, V., Quarrie, S., Pekić, S., and Pešikan, A. (2004): „Competence building of teachers: Case of the Faculty of Agriculture, University of Belgrade“, *7th European Congress of Higher Agricultural Education.* KVL and ICA, Copenhagen, August 2004.

First Steps in Improving Academic Skills at the Faculty of Agriculture, University of Belgrade

S U M M A R Y

Several Faculty of Agriculture staff recognised their need to improve academic skills. With Education Forum experts an one-year course, funded by the Open Society, of 10 short modules was organised to improve competences in

pedagogy (active teaching/learning, AUN), the Bologna Process, research, supervisory, proposal writing and presentation and dramatic skills. Pedagogic skills were emphasised through training to design and quality-assess teaching classes to maximise student involvement in relevant activities: to achieve as many students as possible doing as many relevant activities as possible for as long as possible. Teachers and assistants prepared interactive teaching modules which were practiced with students at the Faculty during 2003/2004. Questionnaires completed by students and exam success rates at the end of the 2004 academic year showed that teachers introducing these new interactive methods were able to motivate students to participate actively in the teaching process and stimulate them to learn during the teaching process.

Irena Odžić, Jelica Protić, Milica Kokinović
Elektrotehnički fakultet, Univerzitet u Beogradu

RETROSPEKTIVA I PERSPEKTIVA REFORME NA ELEKTROTEHNIČKOM FAKULTETU U BEOGRADU

Stanje pre reforme

Odsustvom revizije nastavnih planova i programa došlo se do preobimnih programa u kojima ništa nije redukovano već je samo godinama dodavano. Predmeti su uglavnom bili teški, dvosemestralni bez načina da se tokom godine postepeno savladaju. Studenti su dobijali preširoku teorijsku osnovu, a tek u osmom i devetom semestru studija delimično su dolazili u dodir sa svojom strukom. Na žalost, nastavnici i saradnici nisu ulagali trud u izadavanje literature pa se tako tokom godina napravio veliki jaz između onoga što se na nastavi izlaže i onoga što je pokriveno u knjigama. U takvim uslovima studenti uglavnom nisu išli na predavanja jer u tome nisu videli naročitu korist.

Posledice svega toga su bile zabrinjavajuće, rezultati na ispitima su loši, prolaznost na pojedinim ispitima padala je i ispod 15%, što je dovelo do toga da je prosečno vreme studiranja bilo veće od 8 godina. Stečeno znanje studenata je bilo veoma diskutabilno jer se studiranje sa transfera znanja svelo na puko polaganje velikog broja preobimnih ispita. Posmatrano iz ugla studenata, sve je to delovalo veoma demotivišuće.

Šta je promenjeno?

Reforma je započela potpunom promenom nastavnih planova i programa prve godine, potom je reformisana druga, dok je sada u toku rad na promeni treće godine studija. Školske 2003/04. prvi put su upisani studenti koji pohađaju

nastavu po reformisanom programu. Prva godina se sada sastoji od 14, a druga godina od 12 predmeta. Svi predmeti su jednosemestralni, izborni predmeti pojavljuju se od prve godine. Uvedeni su praktikumi, „manji“ predmeti koji bi trebalo da studentima omoguće što više prakse, i to što je moguće ranije u toku studija. Paralelno sa uvođenjem prakse, pokušalo se sa spuštanjem teorije što je više moguće na niže godine, pri čemu je nastavnicima i saradnicima ostalo da, na osnovu svog osećaja, deo teorijskog gradiva, koji je postao nepotreban, redukuju.

Prateći potrebe savremenog obrazovanja, ove godine otvoren je novi odsek za softversko inženjerstvo na kom je primenjen potpuno nov režim studiranja. Naime, na svim predmetima data je mogućnost ocenjivanja tokom godine, gde se svaki ispit može položiti iz tri dela i na sve to se još dodaje bonus koji donose domaći zadaci. Nastava u jednom semestru traje 12 nedelja, van toga su odvojene 2 takozvane kolokvijumske nedelje predviđene samo za polaganje kolokvijuma. Vođeno je računa da se ostavi dovoljno vremena i za spremanje i za održavanje ispita. Pošto su pravila jasno definisana, lakša je kontrola rada kako studenata tako i nastavnika i saradnika.

Odrađene sve obaveze i položeni svi ispiti u školskoj godini nose 60 kredita. Praktikumi, laboratorijske vežbe i društveni predmeti nose po 2 kredita, srednje zahtevni predmeti nose po 5 kredita, a najzahtevniji nose po 7 kredita.

Na najvećem broju predmeta omogućeni su kolokvijumi koji zamenjuju delove ispita, na nekim predmetima postoje i domaći zadaci koji donose dodatne poene na ispitu, pri čemu treba voditi računa da sve te povlastice važe isključivo u prvom, eventualno drugom ispitnom roku.

Studenti uzimaju sve veće učešće u procesu kontrole nastave. Aktivirana je funkcija studenta prodekana, kojem je za obavezu stavljeno da okuplja sve zainteresovane studente i stalno bude u toku sa problemima nastave na svim godinama. Ova obaveza je olakšana uz pomoć delegatskog sistema. Svaka godina ima svoje delegate koji predstavljaju vezu između studenta prodekana i ostalih studenata. Uvedena je obavezna elektronska anketa. Svaki student nakon položenog ispita, čim mu se ocena zavede, dobija mogućnost da preko računara ocenjuje položeni predmet, nastavnike i saradnike, i daje neki svoj opšti utisak. Na osnovu veoma dragocenih rezultata ove ankete kasnije se problemi efikasnije identifikuju i rešavaju. U prošloj godini je obrađeno više od 33 000 anketnih listića.

Pozitivni efekti

Na osnovu generacije studenata upisane 2003/04. posmatraćemo rezultate koji se za sada mogu uočiti.

Grafikon 1. Raspodela studenata na osnovu broja kredita

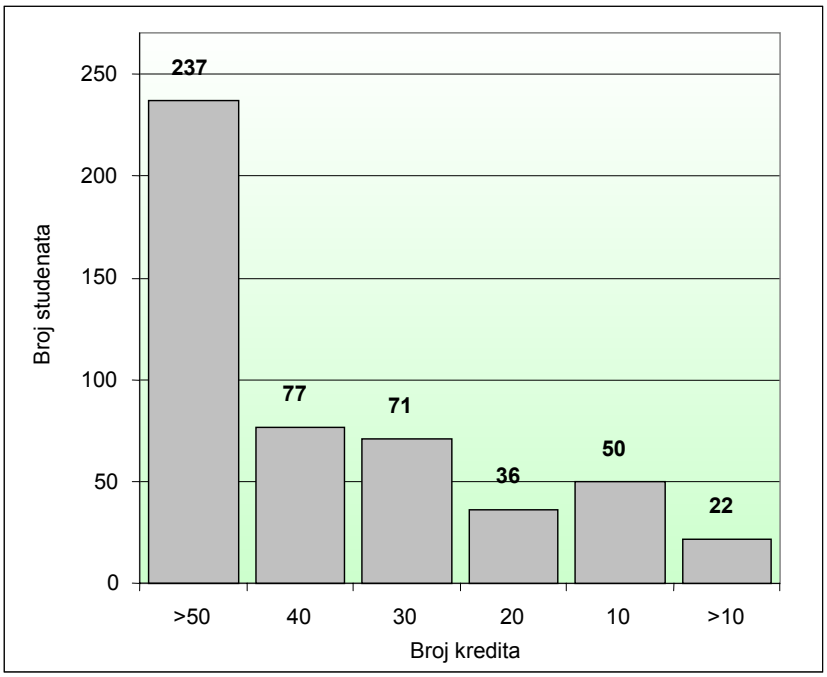

Veliki broj obaveza raspoređen tokom semestra, kao i činjenica da se značajnije vrednuje rad tokom godine doprineli su tome da studenti pohađaju nastavu u većem broju nego što je to ranije bilo uobičajeno, a samim tim i redovnije ispunjavaju obaveze koje se od njih očekuju. Kao rezultat toga što je ocenjivanje znanja češće, a ispiti manjeg obima, studenti lakše uče, imaju veće prosečne ocene i prolaznost na ispitima je veća.

Sa grafikona se vidi da broj studenata raste sa porastom broja osvojenih kredita. Gotovo 78% studenata je uradilo više od pola svojih obaveza, dok je veliki broj studenata (48%) uradio skoro sve svoje obaveze.

Sa drugog grafikona se vidi da je u školskoj 2002/03. odustalo više od 6% studenta dok je prošle školske godine odustalo manje od 3%. Dakle, procenat odustajanja se prepolovio.

Grafikon 2. Poređenje odustalih studenata

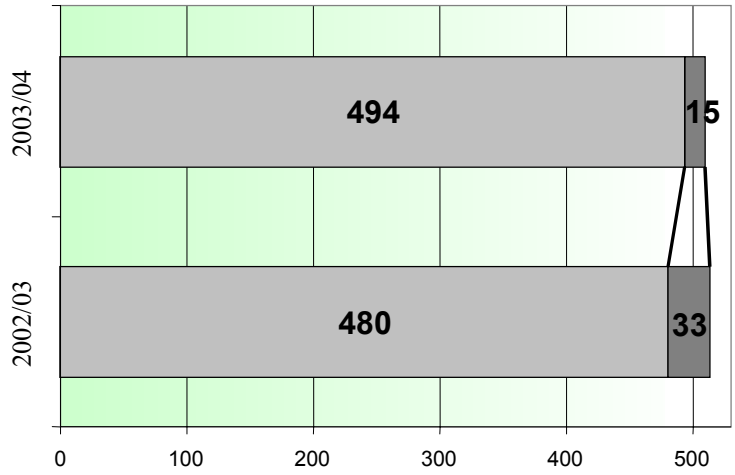

Grafikon 3. Uporedni grafikon godišnje prolaznosti: levo školska 2002/03, desno 2003/04.

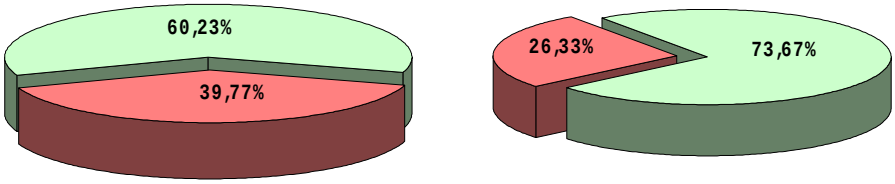

Sa uporednog grafikona se vidi da je prolaznost povećana za 13,5%. Najveći deo ovog procenta čine studenti koji su odradili sve svoje obaveze, ali, na žalost, i deo studenata koji su, zbog podele ispita na manje celine, uspeli da odrade veliki deo „lakših“ obaveza.

Negativni efekti

Treba primetiti da su se sa reformom javili i neki efekti koji su, pre svega, negativnog karaktera. Naime, broj obaveza ionako preopterećenih nastavnika i saradnika je značajno povećan. Kako živimo u lošoj materijalnoj situaciji, bez dodatne motivacije nastavnika i saradnika (na primer, dodatnim varijabilama), oni postaju čak i prepreka sprovođenju reforme.

Pošto je redukovanje gradiva ostavljeno samim nastavnicima i saradnicima, dešava se da nastavnici i saradnici krajnje neobjektivno odlučuju da ne treba ništa redukavati pa je tako na pojedinim predmetima opterećenje studenata daleko veće nego što i sami krediti opisuju. Primera radi, za savladavanje jednog od predmeta koji je nosio 7 kredita, osim 6 časova nastave, bilo je potrebno uložiti u proseku još 11 sati učenja nedeljno.

Treba dodati da se poremećaj težine pojedinih predmeta takođe ogledao u razlici između težine ispita koji su nosili isti broj kredita jer je i taj deo reforme, takođe, bio prepušten osećaju pojedinih nastavnika i saradnika.

Jedan od većih problema koji je nastao posle reforme jeste prelazni period. Naime, teško je napraviti ekvivalenciju starog nastavnog plana i programa sa novim nastavnim planom i programom, pa je studente koji obnavljaju godine veoma teško prebaciti u novi režim studiranja, a gotovo nemoguće ostaviti ih da studiraju po starom jer tehnički uslovi ne dozvoljavaju da se nastava održava i po starom i po novom programu.

Šta dalje?

Ukoliko želimo da reformom ostvarimo cilj, a to znači, pre svega, stvoriti perspektivu da se studira godina za godinu, onda iz ove retrospektive treba izvaditi zaključke i pokušati da se negativni efekti uklone.

Dakle, pre svega, treba uskladiti težinu pojedinih predmeta prema broju kredita koji nose. To se može ostvariti boljom kontrolom nastavnog procesa, pri čemu se ne oslanjati previše samo na osećaj nastavnika i saradnika. Jedan od osnovnih mehanizama je povećati mobilnost predavača, jer se tada oni ne identifikuju sa predmetom koji predaju i imaju bolji osećaj šta je u tom predmetu od suštinske važnosti, a šta nije. Naravno, uz sve to potrebno je obezbediti studentima što bolju literaturu kako bi što bolje ispratili sve nastavne aktivnosti.

Retrospective and Perspective of Reform on Faculty of Electrical Engineering, University of Belgrade

SUMMARY

Short overview of prereform situation on Faculty is described. Steps taken during the reform are given, as well as analyses of various positive and negative effects following the reform. Finally, conditions which have to be satisfied are emphasized in order to make successful continuation of reform.

Zvonimir D. Stanković
Tehnički fakultet u Boru, Univerzitet u Beogradu

EFEKTI REFORMSKIH PROCESA NA TEHNIČKOM FAKULTETU U BORU

Uvod

Izlazeći u susret zahtevima, u to vreme veoma jake privrede, Tehnički fakultet u Boru otpočeo je sa radom 1961. godine pod nazivom Rudarsko-metalurški fakultet i sa dva odseka: rudarskim i metalurškim sa prvom generacijom studenata na oba odseka. Otvaranjem Odseka za neorgansku tehnologiju, kao i Odseka za više obrazovanje radnika, sedamdesetih godina dobija ime koje i danas nosi. Tehnički fakultet u Boru bio je i ostao jedini fakultet Univerziteta u Beogradu čija je lokacija van Beograda. Osamdesetih godina ukida najpre Odsek za više obrazovanje radnika, a nešto kasnije obustavlja i upis na Odseku neorganske tehnologije. Startujući sa brojem od 220 studenata u prvoj generaciji, pridošlim iz gotovo svih republika ondašnje Jugoslavije, i „proizvevši", u periodu od preko 40 godina rada, oko 1500 diplomiranih inženjera, oko 200 magistara i oko 100 doktora tehničkih nauka, našao se u novom milenijumu, naime, 2001. godine, u situaciji da je upisao svega 60-tak studenata u prvu godinu, sa opadajućim trendom u budućnosti, suočivši se i sa realnom mogućnošću da bude ukinut. Ova alarmantna situacija primorala je, prvenstveno rukovodstvo, ali i sve zaposlene, da se pokrenu ka reformskim procesima.

Pristup reformi

Odgovori na pitanja kuda i kako dalje dobijeni su na bazi SWOT analize i ankete (deo rezultata prikazan je na slici 1.) sprovedene među srednjoškolcima i zaposlenima u radnim organizacijama RTB-a Bor. Korišćena su pri tom i dostupna iskustva domaćih i stranih visokoškolskih institucija.

Slika 1: Rezultati ankete o razlozima za reformu na Tehničkom fakultetu u Boru

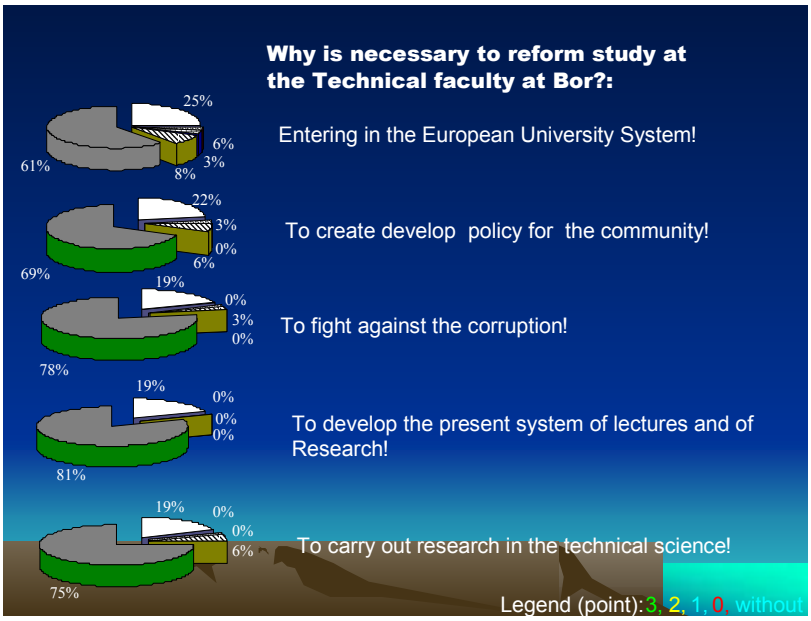

Rezultati

Radi ostvarivanja postavljenih ciljeva modernizovani su nastavni planovi i programi na postojećim odsecima uključivanjem u nastavne planove na Rudarskom, Metalurškom i Odseku neorganske tehnologije, predmeta iz oblasti informatike i menadžmenta i uvođenjem engleskog jezika na svim godinama studija. Studije su skraćene sa 5 na 4 godine i svi predmeti učinjeni jednosemestralnim. Uvedena su i tri nova odseka:

- Odsek za industrijski menadžment;
- Odsek za industrijsku informatiku i
- Odsek za elektromašinstvo,

a na postojećem odseku za neorgansku tehnologiju uveden je novi smer za zaštitu životne sredine. Prva godina je učinjena zajedničkom za sve odseke a druga zajedničkom za pojedine smerove na Rudarskom, Metalurškom i Odseku neorganske tehnologije. Omogućene su i trogodišnje studije uz dobijanje zvanja inženjera odgovarajuće struke.

Od 2004. godine pokrenute su i jednogodišnje magistarske studije, tako da Tehnički fakultet u Boru sada funkcioniše po sistemu 3+1+1.

Sprovedeni reformski zahvati dali su očekivane rezultate, što se najbolje može ilustrovati rezultatima prikazanim na slici 2, na kojoj je prikazan broj studenata upisanih u prvu godinu i broj diplomiranih inženjera od početka rada Fakulteta pa do 2003/4. školske godine.

Slika 2: Broj prvi put upisanih i diplomiranih studenata po školskim godinama

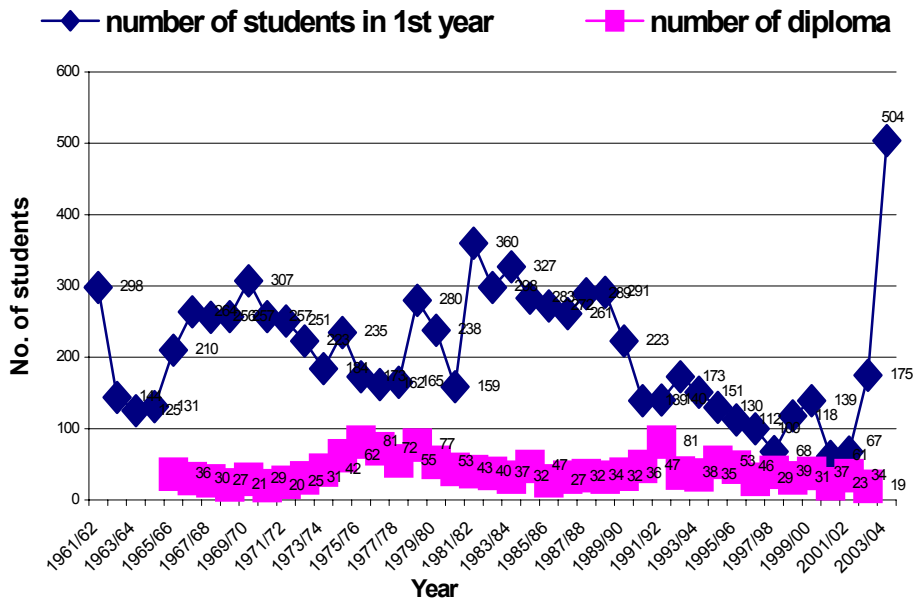

Posle tri godine rada, prva iskustva su veoma pozitivna. Naime, broj studenata se povećao sa 67 u 2001. godini na 175 u 2002. godini, da bi u 2003. i 2004. godini dostigao vrednost od preko 500 studenata. Takođe su i finansijski efekti veoma pozitivni.

The Effect of the First Step of Reform Process at the Technical Faculty in Bor

S U M M A R Y

The Technical Faculty in Bor was founded in 1961 to meet the requirements of different companies for gaining the professional title of specialist in scientific disciplines in the area of mining, metallurgy and chemical technology.

Starting with the number of students of over 220 in the first semester of the first year and with the „production“ of over 1500 diploma engineers, and over 200 masters of science and over 100 doctors, in the period of over 40 years, it found itself in the situation to have only 60 students per year in the 2001, with decreasing trend in the future. This alarming data pushed the stuff and all personnel at the Technical Faculty in Bor toward reformation processes in order to overcome this unfavorable situation.

Based on the results of the SWOT analyses, as well as on the poll conducted among the secondary school population (the potential „custumers“), on one side, and on the results of the poll of the business stuff on the other side, the Technical Faculty in Bor started three new educational programmes in 2002, namely, the following three new scientific disciplines with the corresponding departments:

- *Industrial memagment,*
- *Industrial informatics and*
- *Electromechanical engineering.*

After two year and a half, the first experiences are very positive. The number of students in the first semester of the years 2002, 2003 and 2004 is 175, 500 and over 500, respectively. The finacial effects are very satisfactory, too.

Dejan Popović
Rektor Univerziteta u Beogradu

PROCENA RIZIKA U PRVOJ FAZI IMPLEMENTACIJE REFORME UNIVERZITETA

Prošlo je više od petnaest meseci od kako je tadašnje Ministarstvo prosvete i sporta uputilo na javnu raspravu Prednacrt zakona o visokom obrazovanju (u daljem tekstu: Prednacrt MPS). Pažljivo razmotren u jednim, a nervozno odbačen u drugim univerzitetskim sredinama, Prednacrt MPS je ipak ostavio značajan trag. On je, po prvi put, ponudio konkretna rešenja o tome kako bi trebalo da izgleda visoko obrazovanje u Srbiji u okvirima uspostavljenim tzv. „bolonjskim dokumentima“, a podstakao je univerzitetske krugove – u Beogradu i drugde – da sa većom predanošću pristupe razmatranju otvorenih pitanja oko integracije srpskih univerziteta u jedinstveni evropski akademski prostor. Verovatno najznačajniju „isprovociranu“ reakciju predstavljao je Prednacrt zakona o visokom obrazovanju Veća Univerziteta u Beogradu (u daljem tekstu: Prednacrt BU), predat na uvid javnosti prvi put u poslednjem kvartalu 2003. godine, a finalizovan početkom drugog kvartala 2004. godine. Ministarstvo prosvete i sporta je svoj dokumenat delimično izmenilo, u skladu s idejama sadržanim u prvoj verziji Prednacrta BU, a i Univerzitet u Beogradu je u svoj konačni tekst ugradio neke od solucija iz finalne verzije Prednacrta MPS. Uporedna analiza Prednacrta BU i Prednacrta MPS pokazala bi da su preostale razlike uglavnom marginalne, tako da se može postaviti pitanje zbog čega je bilo potrebno da prođe gotovo godinu dana (od pojavljivanja prve verzije Prednacrta BU), odnosno sedam meseci (od usvajanja konačne verzije toga teksta) a da sledeći potez nije povučen. Na dva meseca pred kraj 2004. godine Srbija i dalje nema moderni zakon o visokom obrazovanju, a čini se da je konsenzus tako blizu. Odgovor verovatno leži u okolnosti da je Ministarstvo prosvete i sporta nove Vlade Republike Srbije, formirane marta 2004. godine, drugim pitanjima dalo prioritet u prvih sedam meseci svoga mandata. Inerciji je, dakle, plaćena visoka cena – izgubljena je gotovo cela godina.

Ako se pretpostavi da će politički put biti učinjen prohodnim (što je, naravno, oboriva pretpostavka), čini se da je važno oceniti rizike koji se mogu

pojaviti po usvajanju zakona o visokom obrazovanju. Univerziteti ih moraju blagovremeno prepoznati i definisati postupke kojima bi se tim rizicima upravljalo, umesto da se dozvoli da oni upravljaju ostvarivanjem reforme. Navodim pet najznačajnijih rizika iz perspektive Univerziteta u Beogradu, verujući da ne postoje prevelike razlike u procenama na ostalim državnim univerzitetima u Srbiji.

Funkcionalna integracija univerziteta u uslovima zadržavanja pravnog subjektiviteta fakulteta

Do sada postignuti reformski konsenzus na Univerzitetu u Beogradu u velikoj je meri proistekao iz pretpostavke da je funkcionalnu integraciju univerziteta moguće ostvariti bez ukidanja statusa pravnog lica fakulteta. Da li će koncentracija, i to neujednačena, finansijskih resursa na nivou fakulteta moći da se uravnoteži sa prenošenjem funkcija strateškog planiranja, donošenja studijskih programa, obezbeđivanja i kontrole kvaliteta, politike upisa, izdavanja diploma i dopuna diploma, izbora nastavnika, međunarodne saradnje, planiranja investicija i jedinstvenog informacionog sistema na nivo univerziteta? Da li će inostrani evaluatori prihvatiti ovakvu specifičnost srpskih univerziteta ili će insistirati na tome da se fakultetima oduzme pravni subjektivitet? Da li će, u ovom drugom slučaju, biti omogućen prelazni period (npr. do kraja decenije), da bi tek po njegovom isteku fakulteti izgubili status pravnog lica? Da li je moguće sačuvati univerzitet, kakav je beogradski, sa preko 30 jedinica u njegovom sastavu, u uslovima centralizacije finansijske funkcije? Da li je primenljiv slovenački model računa univerziteta, sa podračunima fakulteta? I konačno, neće li otvaranje pomenutih pitanja ugroziti početni konsenzus?

Finansijska održivost reforme

S obzirom na loše stanje privrede u Srbiji i nizak *per capita* dohodak, postoje objektivni limiti za povećavanje udela sopstvenih prihoda državnih univerziteta u njihovom ukupnom prihodu, pri čemu ono varira, od fakulteta do fakulteta, između 25% i 75%. Srazmerno visoki udeo sopstvenih prihoda kod pojedinih fakulteta, međutim, pre se može objasniti lošim finansiranjem iz budžeta i ekstenzivnom politikom upisivanja i studiranja (veliki broj studenata, dugotrajno studiranje plus plaćanje relativno umerenih školarina i drugih naknada) nego uspešnim osvajanjem tržišta. Da li novi režimi upisa i studiranja (bazirani na intenzivnom pristupu) seku granu sopstvenih prihoda – kako „bogatijim“, tako i „siromašnijim“ fakultetima? Da li je budžet u stanju da pokriva

materijalne troškove u punom iznosu, kada sopstveni prihodi opadnu u novim okolnostima? Da li postoje sredstva, u budžetu i na tržištu usluga obrazovanja, za finansiranje reforme visokog školstva? Da li je moguće uskladiti razvoj srpske ekonomije sa obezbeđivanjem finansiranja ove reforme, odnosno da li će privreda ubuduće pokazivati veći interes za naručivanje usluga iz oblasti istraživanja i visokog obrazovanja? Da li je moguće obezbediti kredit od Svetske banke za finansiranje razvoja visokog obrazovanja u Srbiji? Da li bi takav kredit bio uslovljen ispunjavanjem nekih preduslova (poput ukidanja svojstva pravnog lica fakultetima)?

Reforma kurikuluma i ECTS pristup

Ne radi se o rutinskom preispitivanju nastavnih planova i programa, nego o radikalnoj reorganizaciji studijskih programa, koji bi, po sprovednoj reformi, trebalo da se uklope u okvire postavljene zbirom ECTS bodova. Za Univerzitet u Beogradu to, praktično, znači da njegovi fakulteti, čije su osnovne studije do sada trajale između 4 i 6 godina, trebalo da svoje dodiplomske akademske studije uklope u raspon između 180 i 240 ECTS bodova (tj. u tri ili četiri godine). Magistarske studije imaju 60 ECTS bodova (kada su prethodne dodiplomske studije donele 240 ECTS bodova), odnosno 120 ECTS bodova (kada su prethodne dodiplomske studije donele 180 ECTS bodova), što znači da se diploma *mastera* stiče s ostvarenih 300 ECTS bodova (dakle, posle pet godina studija). Izuzetak je predviđen samo za akademske studijske programe iz medicinskih nauka, koji se mogu organizovati integrisano u okviru dodiplomskih i magistarskih studija, s ukupnim trajanjem od najviše 6 godina (360 ECTS bodova). Da li će fakulteti izabrati „mehanicistički“ pristup, pa – ne dirajući u broj i strukturu predmeta – alocirati raspoloživ broj ECTS bodova (po 60 za svaku godinu) na pojedine predmete (npr. oslanjajući se samo na postojeći broj časova predavanja)? Da li će povesti računa o rešenjima u drugim evropskim državama? Da li će postojati određena koordinacija unutar univerziteta i između istih (ili srodnih) fakulteta na različitim univerzitetima? Da li će se čuti glas studenata prilikom alociranja broja ECTS bodova na pojedine predmete? U kojoj će meri zatečena kadrovska situacija opredeljivati konačna rešenja? Da li će reforma kurikuluma uvažiti mogućnost interfakultetske mobilnosti (kurs sa jednog fakulteta priznaje sa na drugom)? Da li će se pronaći balans između obaveznih i izbornih predmeta?

Akreditacija visokoškolskih ustanova

U prelaznim odredbama Prednacrta BU predviđeno je da bi postupak akreditacije visokoškolskih ustanova trebalo da se obavi u roku od tri godine, s

tim što bi se u međuvremenu postojeći univerziteti koji su dobili rešenje o ispunjenosti uslova za početak rada i obavljanje delatnosti smatrali privremeno akreditovanim. Višim školama dat je rok od godinu dana od dana stupanja zakona na snagu da podnesu zahtev za akreditaciju visoke škole strukovnih studija, s tim što u međuvremenu ne bi mogle upisivati nove studente na studije u višoj školi. Da li će Komisija za akreditaciju, osnovana odlukom sadašnjeg Republičkog saveta za razvoj univerzitetskog obrazovanja, moći da sprovede akreditacioni postupak prema višim školama u roku od devet meseci od dana stupanja na snagu zakona (do kada traje njen mandat)? Da li će novoformirana Komisija za akreditaciju moći promptno da nastavi rad stare komisije i da omogući upis studenata u visoke škole koje – po dobijenoj akreditaciji – treba da proizađu iz viših škola? Da li je rok za sprovođenje postupka akreditacije univerziteta od tri godine dovoljno dug da bi se Komisija za akreditaciju spremila za takav zadatak i sprovela ga, kako u odnosu na državne, tako i u odnosu na privatne univerzitete? Da li će standardi (*quality assurance/quality control*) i postupak akreditacije biti blagovremeno utvrđeni?

Autonomija *versus* odgovornost

Autonomija univerziteta i akademske slobode vraćeni su Zakonom o univerzitetu iz 2002. godine. Osnivač ima obavezu da finansira univerzitet i ostvaruje ulogu u upravljanju preko (skromnog) učešća u organima visokoškolske ustanove. Da li postoji opasnost da univerziteti (naročito državni) izgube osećaj za odgovornost prema ciljevima radi čijeg su ostvarivanja osnovani? Kako sačuvati uticaj osnivača, a da se ne ugrozi s mukom izborena autonomija univerziteta?

The Assessment of Risks in The First Stage of Implementation of the University Reform

SUMMARY

The author assesses that the remaining differences between the Draft High Education Law prepared by the former Ministry of Education and Sports and the Draft High Education Law prepared by the University of Belgrade are actually only marginal. Therefore it primarily depends on the willingness of the new Ministry of Education and Sports whether the Law would be adopted in a short future in order to avoid further delays in Serbia's adaptation to the requirements of the European High Education Area. Fully endorsing the prompt

enaction of new High Education Law, the University should in time assess eventual risks involved into the early stages of the implementation of the Law. The paper discusses the following potential risks:

1. *How functional integration at the University level can be achieved provided the faculties retain the legal entity status?*
2. *Is the reform sustainable given the availability of financial resources?*
3. *How to achieve a genuine reform of curricula, without „mechanical" translation of existing hours of lecturing into ECTS?*
4. *How to implement acreditation in the transition period?*
5. *How to achieve balance between the academic autonomy and the influence of the founders?*

II

UNIVERZITET UMETNOSTI U BEOGRADU

Milena Dragićević Šešić
Rektor Univerziteta umetnosti u Beogradu (2000–2004)

UNIVERZITET UMETNOSTI U BEOGRADU: TOKOVI PROMENA

Uvod

Uključivanje bilo koje institucije u proces promena i reformi zahteva pre svega suštinsku promenu logike njenog postojanja i poslovanja. Univerzitet je upravo onaj tip ustanove u kojoj većina zaposlenih smatra da su i njegova misija i vizija definisane trenutkom osnivanja, te da je najvažniji zadatak zaposlenih očuvanje postojećeg identiteta. No, Univerzitet umetnosti je 2000. godinu i promene dočekao u štrajku – štrajku koji je, sa malim prekidima, trajao gotovo permanentno od marta 1991. godine. Štrajkovali su od maja profesori na Fakultetu dramskih umetnosti zbog batinanja studenata na Arhitektonskom fakultetu. Štrajkovali su od septembra profesori na Fakultetu primenjenih umetnosti zbog postupaka dekana prilikom prijemnog ispita, a profesori Fakulteta likovnih umetnosti sveli su nastavu na minimum procesa rada zbog nedovoljnih sredstava davanih za rad Fakulteta. U toj atmosferi Univerzitet umetnosti je ušao u proces promena, svestan da prvo mora da reguliše sve što je blokiralo rad (ispis neregularno upisanih studenata i sl.), te da intenzivno krene u analizu situacije i izradu strateškog razvojnog plana.

Uključivanje u proces evaluacije Evropske asocijacije univerziteta dočekano je kao izazov (izvršena je autoevaluacija sva četiri fakulteta, a posebno su svoju evaluaciju napravili i samoorganizovani studenti). Taj proces je omogućio senzibilizaciju univerzitetske zajednice za promene i reformu nastave te uvođenje strateškog planiranja kao sistemske aktivnosti.

U toku tog procesa formirane su brojne radne grupe, održan veliki broj predavanja i razgovora sa gostima iz sveta, ali i sa kolegama sa Beogradskog univerziteta. Izrada strateškog plana je, dakle, bila i povod i okosnica oko koje smo nastojali da uspostavimo akcioni duh promena na Univerzitetu. Ipak, temeljna razlika u stavovima univerziteta Srbije i Univerziteta umetnosti odnosi se na pitanje finansiranja nastave. Smatramo da nema istinskih mogućnosti za

reformu i borbu za kvalitet nastave sve dok se ne odvoje sredstva za nastavu od sredstava datih za materijalne troškove funkcionisanja fakulteta. Tek kada sredstva za nastavu (a pod njima podrazumevamo sredstva za realizaciju studijskih projekata i vežbi, ali i studijska putovanja, istraživanja, copyright neophodnih software-a itd.) budu namenski davana i kada se fakulteti budu mogli boriti za njihovu visinu kvalitetom ponuđenih projekata, tek onda će se istinski stvoriti uslovi za uspešno učenje i kvalitetne i svetski kompetitivne rezultate (npr. tek onda će se ostvarivati aktivno učenje, kroz istraživački rad, rad na projektima ili rešavanju problema kroz simulirane situacije i sl.)

Strateški razvojni ciljevi

Tako je Univerzitet definisao sledeće razvojne ciljeve:

- Internacionalizacija
- Podizanje kvaliteta nastave
- Ojačavanje intrauniverzitetske zajednice
- Razvoj naučnoistraživačke delatnosti
- Aktivno uključivanje u razvoj društvene zajednice
- Podizanje kapaciteta upravljanja fakulteta i univerziteta.

Intenzivna *internacionalizacija* svih aktivnosti Univerziteta omogućila je da Univerzitet umetnosti ponovo postane univerzitet regionalnog značaja, da na studije privlači kandidate iz okolnih zemalja, ali i da kroz niz svojih aktivnosti deluje u regionu (savetovanja, letnje škole, radionice). Činjenica da je to najsveobuhvatniji univerzitet umetnosti u regionu, koji u svojim programima pored umetnosti obuhvata i relevantne humanističke (muzikologija, teatrologija, filmologija...) i društvene nauke (menadžment u umetnosti i kulturi, teorija medija, umetnička pedagogija...), čini ga stožernom ustanovom umetničkih i naučnih istraživanja. Ipak, u reformskim procesima osnovni cilj internacionalizacije bio je omogućavanje komparativne analize oblika i metoda školovanja umetnika i teoretičara umetnosti u svetu, pa je kroz univerzitetske mreže Univerzitet umetnosti uključen u evropske tokove (ELIA, SILECT, EUA...) te je, pored same evaluacije, učestvovao i u istraživanjima kojima se prate i upoređuju rezultati primene Bolonjskog procesa u visokoškolskoj nastavi umetnosti.

Naravno, cilj internacionalizacije, nakon dugih godina izolacije, bio je i:

- Podizanje nivoa stručnosti profesora i saradnika (stručni studijski boravci)

- Podizanje kvaliteta nastave – gostovanja stranih stručnjaka, razvoj biblioteke, nabavka inostranih knjiga i časopisa
- Razvoj zajedničkih programa i usklađivanje kurikuluma sa svetskim standardima – potpisani sporazumi o saradnji sa preko 20 univerziteta
- Razvoj magistarske nastave na engleskom i francuskom jeziku s ciljem privlačenja studenata iz regiona i Evrope.

Kroz sve ove aktivnosti jača kvalitet nastave i usavršavaju se metodi rada koji omogućuju da studenti Univerziteta umetnosti još u toku svog školovanja ostvaruju značajne umetničke rezultate krunisane priznanjima na brojnim međunarodnim manifestacijama i festivalima, čime se potvrđuje slogan Univerziteta umetnosti *Gloria discipuli, gloria magistri est!*

Podizanje kvaliteta nastave je jedan od uslova u razvoju reformskih procesa. No, nastava zavisi i od prostornih i materijalno-tehnoloških uslova koje Univerzitet poseduje, te je veliki deo energije upravljačkog tima Univerziteta odlazio na borbu za očuvanje ideje kampusa (blok 28):

- Podizanje nivoa tehničko-tehnološke opremljenosti (prostor, oprema...)
- Podržavanje i dalji razvoj aktivnog učenja (učenje kroz projekte, istraživački rad i rešavanje problema)
- Individualni mentorski rad kao princip nastave Univerziteta umetnosti.

Najteži zadatak strateškog plana: ojačavanje intrauniverzitetske zajednice podržavano je postupno kroz zajedničke projekte profesora sva četiri fakulteta, a posebno uvođenjem interdisciplinarnih magistarskih studija (u skladu sa principima Bolonjske deklaracije: modularizacija, ECTS, kontrola kvaliteta, permanentna evaluacija, inostrana akreditacija programa) te letnjih škola koje karakterišu inovativnost, interdisciplinarnost, multikulturna sredina (Novi Pazar, Subotica, Pančevo, Sirogojno...).

Posebna pažnja poklonjena je razvoju umetničkoistraživačke i naučnoistraživačke delatnosti, te potvrđivanju koncepcije univerziteta kao istraživačke ustanove (mora se priznati da je tokom devedesetih Univerzitet umetnosti definisan, pre svega, kao nastavna ustanova).

Stoga su obavljene pripreme za uvođenje doktorata umetnosti tako da Univerzitet bude spreman da to realizuje onda kada zakon to bude dozvolio.

Istovremeno, data je podrška razvoju međunarodnih naučnoistraživačkih projekata u okviru:

- EU Framework V – Changing City Spaces (izazovi novih kulturnih politika)

- Council of Europe – Compendium projekat (sa studentima magistarskih studija).

Posebno su podržani i naučni projekti fakultetâ umetnosti (FDU i FMU) koje je odobrilo Ministarstvo nauke Republike Srbije. Organizovanjem međunarodnih simpozijuma data je prilika velikom broju profesora-istraživača da rezultate svojih naučnih istraživanja prikažu i uporede sa svetskim dostignućima (napominjem da u domenu teorije umetnosti i medija nema odgovarajućih naučnih instituta, naučnih udruženja i časopisa, pa su samim tim mogućnosti plasmana naučnih rezultata izuzetno ograničene). Pored tri simpozijuma međunarodnog značaja: a) Univerzitet umetnosti kao prostor eksperimenta i inovacije, b) Mediji i obrazovanje i c) Kulturna politika i umetnička produkcija, organizovan je i veći broj skupova na nacionalnom nivou.

Možda najspornija, ali izuzetno značajna strateška aktivnost UU odnosila se na uključivanje Univerziteta u razvoj društvene zajednice i uticanje na šire reformske procese. Ona bi se mogla definisati kao:

- Doprinos razvoju kulturne politike
- Doprinos razvoju medijske politike
- Doprinos razvoju obrazovne politike (nastava umetnosti u osnovnom i srednjem školstvu).

Sve ovo, pre svega, realizovano je osnivanjem Centra za profesionalni razvoj i konsalting u domenu kulture, umetnosti i medija, čime se UU uključio u procese permanentnog, doživotnog obrazovanja u domenima koje pokriva. Centar je organizovao veliki broj aktivnosti, među kojima su najznačajnije:

seminari, treninzi za profesionalce u sva tri domena, kao i rad na predlozima i kritičkoj valorizaciji odgovarajućih zakona (radio-difuzija i sl.). Univerzitet je dao i veliki doprinos evaluaciji nacionalne kulturne politike rađene za Savet Evrope. Istovremeno je UU postao prostor – žarište javnih debata o svim ključnim pitanjima javnih politika u domenu kulture (status umetnika i umetničkih udruženja), medija (ostvarivanje funkcije javnog servisa) i obrazovanja (restrukturisanje umetničkog i medijskog obrazovanja u osnovnom i srednjem školstvu). Tako je, pored obrazovanja za nove funkcije menadžmenta i marketinga u kulturi, u koje je uključio veliki broj ustanova i profesionalaca iz Srbije, Univerzitet nastojao da uvede i nove teme, koncepte i pojmove u kulturnu i medijsku politiku.

No, sve to ne bi bilo moguće bez podizanja kapaciteta upravljanja Univerzitetom u celini, što je realizovano stalnim nastojanjem da se izvrši profesionalizacija administrativnog osoblja Univerziteta i fakulteta. Pored uvođenja novih funkcija (radnih mesta), poput koordinatora međunarodne saradnje, PR-a, menadžera projekata itd.) – uvedena je sistemski profesionalna doedukacija, pa

su gotovo svi zaposleni u Rektoratu pohađali stručne seminare u inostranstvu (foundraising, Salcburg – šef računovodstva; magistarske studije menadžmenta univerziteta, Oslo – koordinator interdisciplinarnih studija; razmena i praksa studenata, menadžment međunarodnih projekata, Edinburg i Banja Luka – koordinator međunarodne saradnje, itd.). Time se postiglo da se uvedu novi metodi rada (diversifikacija izvora finansiranja, bolji odnosi s javnošću) ali i da se poboljša međusobna komunikacija Univerziteta i fakulteta (transparentnost u radu i odlučivanju – e-mail komunikacija, bilteni, aktivan web site...). Kako je sve to ostvareno sa istim brojem zaposlenih u stručnim službama Rektorata (15), očito je da bi sada nova strategija unutrašnje reorganizacije, ali i zapošljavanja, tek mogla da omogući novi razvoj i usklađivanje rada na reformi Univerziteta.

Rezultati

- Postignut je značajan stepen informisanosti o reformskim zadacima – veliki broj katedara pripremio je nove nastavne planove; uvode se izborni predmeti, jednosemestralni...
- Uvedena evaluacija i kontrola kvaliteta (ne u potpunosti)
- Ostvarena intenzivna međunarodna saradnja – razmena profesora i studenata, zajednički programi, istraživački projekti
- Ojačana saradnja među profesorima i studentima sva četiri fakulteta (kroz konkretne programe i akcije)
- Uspostavljeni odnosi saradnje kroz projekte sa fakultetima Univerziteta u Beogradu (Fakultet političkih nauka, Arhitektonski fakultet, Filološki fakultet, itd.) – novi kvalitet studiranja.

Afirmacija i ugled koji je Univerzitet umetnosti stekao u Beogradu tokom četvorogodišnjeg perioda reformi ostvareni su realizacijom niza strateških aktivnosti i posebnih projekata. Akcenat je stavljen na projekte i programe koji su ojačavali regionalnu i evropsku poziciju univerziteta, kao i poziciju univerziteta u kulturi Republike Srbije u najširem kontekstu.

Kao vodeća umetnička obrazovna ustanova u Srbiji, Univerzitet umetnosti je nastojao da uspostavljanjem partnerskih i saradničkih odnosa sa drugim nacionalnim ustanovama kulture, umetničkim udruženjima i organizacijama, kao i fakultetima Beogradskog univerziteta koji obuhvataju područja umetnosti i medija (Fakultet političkih nauka, Arhitektonski fakultet, Filološki...) aktivno učestvuje u procesima reforme obrazovanja, ali i kulture u celini. Institucionalna logika održavanja redovnih aktivnosti zamenjena je organizaciono-projektnom

logikom delovanja, logikom koja je bila usmerena ka stalnom inoviranju programa i stvaranju novih projekata, organizacionih jedinica i akcija. Tako je samo prethodna školska godina bila okarakterisana početkom rada doktorskih studija, zatim prvim interdisciplinarnim programom na francuskom jeziku, osnivanjem Inovacionog centra, aktivnim projektnim radom Studentskog parlamenta (programi umetničkih studentskih akcija na Medicinskom fakultetu i u Ateljeu 212), uključivanjem u prvi međunarodni naučni projekat Evropske unije, dobijanjem prvog samostalnog TEMPUS projekta, te dodelom brojnih priznanja, među kojima se ističu titula UNESKO katedre Grupi za menadžment u kulturi i kulturnu politiku, poziv Grupi za scenski dizajn za učešće na Venecijanskom bijenalu arhitekture, te studentima Teorije i digitalne umetnosti da sa prvim projektom digitalnog teatra učestvuju na Bitefu).

Uprkos činjenici da je tokom 2003–2004. došlo do zaustavljanja procesa društvenih promena (izbori, promena vlasti i privremena blokada rada Parlamenta), pa čak i budžet države nije usvojen na vreme, što je u velikoj meri otežalo rad svih javnih institucija, Univerzitet umetnosti je nastavio rad na realizaciji svojih strateških opredeljenja koja podrazumevaju:

– razvoj međusobnih fakultetskih veza

– razvoj i unapređivanje kvaliteta nastave

– podršku uvođenju interdisciplinarnog pristupa

– jačanje međunarodnih veza i kontakata

– intenziviranje društvene uloge i funkcije Univerziteta

– razvoj umetničkoistraživačkog i naučnoistraživačkog rada.

Nastavljene su aktivnosti vezane za reformisanje univerzitetske nastave, a u konkretnoj saradnji sa pojedinim fakultetima razvijaju se i posebni programi koncipirani u skladu sa Bolonjskom deklaracijom, što podržava i aktivno učešće u evropskim mrežama umetničkih škola (analitički i projektivni procesi pripreme i adaptacije visokoškolske nastave umetnosti zahtevima Bolonjskog procesa).

University of Arts in Belgrade: Changes in Progress

SUMMARY

The main aims of University of Arts strategy in previous four years could be described as: Strategy of internationalization (creation of university of regional importance and university integrated in European processes through ELIA and other networks); Raising the quality of teaching and learning;

Reinforcing the sense of university community (intrauniversity links); Development of research practices;

Active participation in the development of public policies (media, art, culture and education); Raising managerial & leadership capacities in art and culture. The main results of the previous 4 year period can be seen mostly as the development of the sensitivity for the reforms, but also there were many programs and projects which brought positive outcomes. Reform tasks are clear: great number of departments prepare new curricula; elective subjects and ECTS; introduced quality assurance system (sporadically); intensive international cooperation – exchange programs, joint masters, research projects…; Reinforced cooperation among faculties and students of all four schools and joint projects with other art schools in Serbia and relevant schools of Belgrade university.

Čedomir Vasić
Rektor univerziteta umetnosti u Beogradu

DONETI NOVI ZAKON O UNIVERZITETU

Osećam obavezu da zahvalim organizatorima na ovom skupu jer nam je omogućeno da se suočimo sa onim što je na planu reforme visokoškolskog obrazovanja urađeno i da sagledamo šta bi dalje trebalo činiti. Preuzimanjem obaveze uključivanja u evropski prostor visokog obrazovanja, na državnom nivou, čini mi se da su otklonjene dileme o pravcu našeg delovanja. Ukoliko ste pažljivo slušali naše prethodnike na ovom mestu, a kao rektor Univerziteta umetnosti posebno mislim na Milenu Dragićević-Šešić, mogli ste u tom izveštaju da uočite šta je učinjeno a šta tek treba učiniti na planu reforme, iz čega nije teško zaključiti šta će biti naši budući zadaci.

Na prvom mestu nameće se izrada novog zakona o visokom obrazovanju. Jer, bez obzira na interes koji postoji na mnogim fakultetima i značajan broj predstavnika svih univerziteta na ovom skupu, činjenica je da su elan i entuzijazam za promene u međuvremenu opali, a to znači da je neophodno doneti spoljašnji, pravni okvir koji bi usmerio širu univerzitetsku populaciju da krene u pravcu reforme.

Zatim je potrebno raditi na promeni ili podešvanju unutrašnje strukture univerziteta kako na organizacionom nivou tako i na planovima i programima.

U slučaju Univerziteta umetnosti to podrazumeva jačanje veza između četiri fakulteta (muzičke, likovnih, primenjenih i dramskih umetnosti) kako bi se pomoću njihovih kontrastivnih prednosti ostvario dalji razvoj Univerziteta u celini i ostvarilo značajno mesto u regionu. Takođe, kada je reč o Univerzitetu umetnosti čini mi se važnim da se određena postojeća praksa formalizuje, da dobije svoje mesto u dokumentima fakulteta i tako postane očigledan sadržaj studijskih programa. Tu, pre svega, mislim na mentorsku praksu, individualno podučavanje, što se kao standard očekuje od novog obrazovnog procesa. Ona se onda mora pretočiti i u bodovni sistem kako bi imala punu i stalnu „transparentnost“. Jedna od specifičnosti studiranja na fakultetima umetnosti je visoka stopa diplomiranja u roku (nedavno je bila 125% u odnosu na broj upisanih), što usmerava našu pažnju ka problemu stalnog praćenja i određivanja mesta umet

ničkog obrazovanja u odnosu na praksu i pedagogiju. To takođe znači racionalizaciju određenih programa i/ili uvođenje nekih novih, na primer *umetničkog doktorata* kao najvišeg obrazovnog stepena odgovarajućeg onome što postoji u naučnoj sferi. Umetnička delatnost je uvek i istraživačka delatnost i tu se, u skladu sa postojećom umetničkom praksom, polazim od meni najbližih vizuelnih umetnosti, trenutno razvija vrlo bliska veza sa stvarnošću, delovanjem u realnom životnom i umetničkom okruženju. Ta vrsta aktivnosti veoma je značajna za formiranje budućih mladih umetnika jer ih uvodi u stvarnu situaciju potonjeg rada.

Za Univerzitet umetnosti jako je značajno utvrđivanje mesta visokog umetničkog obrazovanja u celini našeg obrazovnog sistema jer se time obezbeđuje veća prohodnost i otvara mogućnost zapošljavanja naših studenata po diplomiranju. Kao sastavni deo ljudskog obrazovanja, umetničko školovanje uvodi, pored bios teoretikos i bios praktikos, neophodan pojam bios poetikos.

Izuzetno su važni putevi i načini finansiranja, naročito kada je reč o umetničkom obrazovanju, pošto je to skupo studiranje i zato to mora da se reši sistemski kako bi se izbegla trenutna demotivacija visokoobrazovnih ustanova u sticanju sopstvenig prihoda. Ovo važi kako na planu materijalnih troškova tako i nivou plata zaposlenih, nastavnika i nenastavnog osoblja.

Značajan prostor biće dat i studentima, njihovom organizovanju i delatnostima kako bi se ovoj populaciji pružila što veća mogućnost stvaralačkog delovanja i kreativnog rada na Univerzitetu.

Naravno da se razvoj bilo kog univerziteta, a naročito Univerziteta umetnosti ne može zamisliti bez intenzivne međunarodne saradnje koja se nalazi u osnovi svakog bavljenja umetnošću.

III

UNIVERZITET U NOVOM SADU

Fuada Stanković
Rektor Univerziteta u Novom Sadu (2001–2004)

UNIVERZITETI U SRBIJI – UNIVERZITET U NOVOM SADU

Uvod

Smatra se da će za budućnost univerziteta biti važni sledeći trendovi: 1) razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija; 2) marketizacija u visokom obrazovanju i nauci; 3) globalizacija; 4) društvo razvijenih mreža (konzorcijumi, strateške alijanse, itd.); 5) razvijeno društvo znanja; 6) kulturni trendovi i 7) demografski trendovi.

Koliko su univerziteti u Srbiji spremni da se suoče sa ovim izazovima?

Kvalitet jednog univerziteta se meri: 1) kvalitetom njegovih resursa i 2) kvalitetom njegovih istraživanja i rezultata u nastavi. Dok koliko toliko raspolažemo kvalitetnim resursima (pre svega ljudskim), još nemamo evropski kvalitet, i to naročito u rezultatima nastavnog procesa (tzv. learning results). Tranzicija univerziteta u Srbiji je neophodna zbog toga, a naravno i zbog dugogodišnjeg zaostajanja i izolacije.

U okviru ovog kratkog prikaza rezultata jednog rektorskog mandata izabrali smo samo nekoliko ključnih tačaka u procesu transformacije Univerziteta u Novom Sadu (u daljem tekstu UNS).

Autonomija

Zakonom iz 1992. godine univerziteti u Srbiji dobili su najveću autonomiju. Za UNS to je bio najveći stepen autonomije od njegovog osnivanja 1960. godine. U pitanju je pre svega bila autonomija od države. Državne nadležnosti

ograničene su na: upravni nadzor, određivanje ukupnog broja studenata, odlučivanje o mreži visokoškolskih ustanova i delegiranje 1/6 članova saveta univerziteta i fakulteta.

UNS je iskoristio slobodu da samostalno donese svoj statut i odlučio da svoj novi statut piše „iz početka“ polazeći od stava da sve što nije zabranjeno Zakonom može da se predvidi statutom. Ideja je bila da se statutom omoguće što šire reforme. Ovakav pristup dobio je pohvale iz šireg evropskog okruženja.[1] Formirana su tri odbora nezavisna od Nastavno-naučnog veća jer ih je formirao Savet UNS: Odbor za internu akreditaciju i kvalitet, Odbor za strateško planiranje i Odbor za kampus. Bio je to prvi korak u procesu integrisanja Univerziteta. Smatrali smo da se kvalitet može uvoditi i konrolisati samo sa nivoa Univerziteta, takođe i strateški planirati razvoj Univerziteta. O kampusu, njegovom održavanju, razvijanju u fizičkom i širem kulturnom smislu takođe treba da brine ceo Univerzitet. Ovi odbori pokrenuli su proces identifikacije fakulteta, studenata, nastavnika i administrativnog osoblja sa Univerzitetom, nakon duge prakse decentralizovanog i isparcelisanog Univerziteta. Napravljen je Nacrt strateškog plana Univerziteta kao rezultat učešća rukovodstva i drugih predstavnika Univerziteta na seminarima o strateškom planiranju. Odbor za internu akreditaciju doneo je Priručnik o internoj akreditaciji na UNS.[2] Ceo ovaj proces trebalo je da ojača svest o tome da autonomija univerziteta podrazumeva ogromnu društvenu odgovornost univerziteta, i to pre svega odgovornost za kvalitet usluga koje univerzitet pruža.

Eksterna evaluacija

Univerziteti na ovim prostorima nisu imali tradiciju samoevaluacije niti eksterne međunarodne evaluacije. Čim smo dobili ponudu od Evropske asocijacije univerziteta (EUA) da se uključimo u njihov program institucionalne evaluacije (2001. godine) to smo oberučke prihvatili i u taj proces ušli zajedno sa svim ostalim državnim univerzitetima u Srbiji. Ova evaluacija je došla u pravom trenutku, kada je UNS morao, posle decenijskog zaostajanja, da redefiniše svoje ciljeve i da uhvati korak sa reformama univerziteta u Evropi. Veoma značajan deo ovog procesa bila je samoevaluacija koja je na UNS imala edukativni karakter.[3]

Drugu eksternu evaluaciju UNS je imao 2004. godine. Uključili smo se u Savetodavni program (Visiting Advisors Programme – VAP) Salcburškog seminara.[4] Razmena mišljenja sa evropskim ekspertima i njihovi izveštaji i preporuke u oba slučaja, poslužili su UNS za formulisanje strategije i pravaca reformi.

Reforma nastave

Strateški cilj UNS je da postane deo jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja – EHEA i zato je još pre formalnog uključivanja univerziteta u Srbiji u Bolonjski proces (na konferenciji ministara u Berlinu 2003) na UNS počela široka diskusija o elementima i nužnosti našeg uključivanja u šire evropske reforme visokog obrazovanja. Danas se već na mnogim departmanima i gotovo svim fakultetima primenjuju mnogi elementi Bolonjskog procesa zasnovani na Statutu UNS (uz očekivanje novog zakona koji bi formalizovao ove procese).

Iz sledeće tabele može se slikovito steći utisak o tome gde se nalazimo:

Bolonja	Srbija
3 + 2 + 3	4–5 + dugotrajne postdiplomske studije sa magistarskom tezom i doktorskom disertacijom
visoka mobilnost studenata i nastavnika interno i eksterno	veoma mala mobilnost
obezbeđenje kvaliteta i akreditacija	nema sistematske kontrole kvaliteta
učenje do kraja života LLL	nema organizovanog LLL
evropska dimenzija	sporadično u nekim oblastima
internacionalizacija, nastava na engleskom jeziku	tek u početnoj fazi, samo nekoliko primera nastave na engleskom jeziku

Bolonjski proces i univerzitetska tradicija u Srbiji

Ključni elementi reforme nastave su: reforma programa ugledanjem na programe najboljih evropskih univerziteta (bench marking), uvođenje jednosemestralnih koncentrisanih predmeta, modularna nastava, fleksibilni interdisciplinarni programi, uvođenje sistema bodova (ECTS) i dodatka diplomi, studentska evaluacija.

Na nivou UNS uvedeni su novi interdisciplinarni smerovi (uz pet već postojećih), to su: Studije roda, Menadžment u obrazovanju, Organizacija i menadžment u primenjenim umetnostima. Od šk. 2005/06. godine počinju postdiplomske studije „European Studies Across Borders“ na engleskom jeziku sa univerzitetima u Münsteru i Klužu (u toku je postupak akreditacije kod nemačke agencije za akreditaciju nastavnih programa – ZEVA). Sa evropskim studijama UNS se takođe uključuje u evropski Tuning program za ujednačavanje curriculuma.

U proteklom periodu internacionalizacija je bila prioritet rukovodstva UNS. Poslednje tri godine redovno se održava nekoliko međunarodnih letnjih škola. Na fakultetima studenti i mlađe nastavno osoblje intenzivno uče engleski i druge evropske jezike. UNS je sa još 14 evropskih univerziteta uključen u projekt Campus Europae čiji je cilj mobilnost studenata i nastavnika i učenje evropskih jezika kojima govori manji broj ljudi. Pet studenata fizike trenutno studira dva semestra na univerzitetima u Portugaliji, Italiji i Belgiji. U narednim godinama dvosmerna razmena studenata i nastavnika treba da se proširi i na druge discipline.

U poslednje tri godine UNS je bio domaćin nekoliko međunarodnih konferencija: 2001: Osiguranje kvaliteta – suorganizatori Rektorska konferencija Nemačke (HRK) i Savet Evrope; 2002: Eksperti Magna Charta Observatory iz Bolonje održali su seminar o autonomiji univerziteta; 2003: Najbolja praksa centara za evropske studije – sa učesnicima iz 11 evropskih zemalja; 2004: Bolonjski proces – iskustva u reformi nastave i kontroli kvaliteta sa učesnicima iz pet evropskih zemalja.

Za reformu univerziteta veoma je važno kvalifikovano administrativno osoblje. Na UNS je u prethodnom periodu stvoreno jezgro mladih, kvalifikovanih ljudi koji se uspešno nose sa novim izazovima međunarodne saradnje, uključivanjem UNS u konkurenciju sa domaćim i stranim univerzitetima, pretvaranjem centralne administracije UNS u servis za integrisane funkcije Univerziteta.

Nauka

Evropa ima svoju viziju u oblasti nauke i obrazovanja – to je Evropa znanja oročena do 2020. godine. To je vizija evropskog univerziteta zasnovanog na istraživanju i inovacijama.

Podsticaće se interdisciplinarna istraživanja, strateški razvoj mreža, upravljanje ljudskim resursima i efektivno donošenje odluka. Razvijaće se okvir za unapređenje transfera znanja – networking, spin-offs, patenti, licence.

Jedan od bitnih elemenata Bolonjskog procesa, posebno naglašen na Konferenciji ministara u Berlinu 2003. godine je stvaranje jedinstvenog istraživačkog evropskog prostora – ERA. Politika Evropske komisije u poslednje vreme je da podstiče ukrupnjavanje istraživačkih timova i istraživačkih institucija, da bi se uvek nedovoljna sredstva koncentrisala u najjače centre i na najvažnije projekte. Poslednje dve godine i istraživači iz Srbije mogu da konkurišu za FP projekte i to je jedinstvena prilika za naše istraživače da postanu deo evropskih istraživačkih timova.

Stejkholderi

Koncept stejkholdera (naša reč bi mogla da bude interesenti) uključuje sve interne i eksterne subjekte koji imaju neki interes vezan za univerzitet.

Univerziteti su uvek doprinosili društvenom i kulturnom razvoju regiona u kojima su locirani. Danas, kada se govori o razvoju, očekuje se „treća uloga" univerziteta koja je integrisana sa njegovom nastavnom i istraživačkom ulogom. Neophodno je da se kreiraju mehanizmi preko kojih će resursi univerziteta moći najbolje da se mobilišu da bi doprinosili razvojnom procesu. Koriste se izrazi kao što je: „univerzitet koji odgovara na potrebe", „menadžment univerziteta koji stvara dodatu vrednost", preduzetnički univerzitet, „region koji zarađuje"...

Univerziteti predstavljaju „skladišta znanja" o budućim tehnološkim, ekonomskim i društvenim trendovima, oni su kapija za globalne informacije. Oni su takođe izvori ekspertize za regionalnu analizu. Oni nužno grade odnose sa lokalnim i regionalnim autoritetima i nužno su uključeni u regionalne razvojne planove i programe. Univerziteti obezbeđuju regionu podloge za planiranje i podržavaju regionalnu infrastrukturu i zaštitu okoline. Oni kreiraju i privlače nove firme u region. Univerziteti razvijaju inetearktivni proces učenja sa svojim okruženjem. [5] [6]

Najvažniji interni stejkhoderi univerziteta su studenti. Oni su postali partneri nastavnicima u Bolonjskom procesu, posebno u reformi nastave.

Univerziteti imaju odgovornost da pripremaju studente za svet rada, učenje uz rad, kontinuirani profesionalni razvoj i osvežavanje znanja. Učenje do kraja života se mora obezbediti za one koji su propustili da se na vreme školuju.

Univerzitet treba da nudi studentima ne samo profesionalno znanje nego i okruženje u kojem će se negovati civilizacijske vrednosti, etika, sloboda misli i sloboda izražavanja i kritičkog mišljenja. Ovo se posebno naglašava u Magna Charta Universitatum koju je UNS potpisao 2002. godine u Bolonji.

Na UNS je u proteklom periodu osnovano nekoliko centara za saradnju sa širim okruženjem: Univerzitetski inovacioni centar, Centar za transfer tehnologija, Inkubator za podsticanje razvoja MSP visokih tehnologija (u saradnji s gradom Novim Sadom i Pokrajinskim izvršnim većem). Osnovan je i Centar za strateška ekonomska istraživanja – CESS sa Pokrajinskim izvršnim većem i Gradom.

Osnovano je ALUMNI udruženje, a vebsajt je postao sredstvo komunikacije sa internim i eksternim stejkholderima.

Ostaje da se u narednom periodu osnuje i centar za učenje do kraja života (LLL) koji će uključivati i učenje na daljinu.

Pokazalo se da UNS nedostaju strateški prioriteti u nastupu prema stejkholderima. Nema organizovanog i sistematskog dijaloga sa stejkholderima o razvoju ljudskih resursa (odsustvo sistematskih kontakata sa bivšim studentima).

UNS i dalje treba da neguje osećaj pripadnosti univerzitetskoj zajednici kod studenata, nastavnika i administrativnog osoblja.

Otvaranjem prema okruženju Univerzitet ostvaruje i svoju kulturnu misiju menjajući shvatanje univerziteta kao „kule od slonovače“ u dragoceni otvoreni centar znanja, kulture i najviših etičkih vrednosti. [7]

Veoma je važno da se sačuvaju tekovine dosadašnjih reformi univerziteta u Srbiji, a pre svega autonomija univerziteta. Bez nje univerziteti ne mogu ostvarivati svoju društvenu ulogu.

Literatura

1. Daxner, M., *Case Studies, Academic Freedom and University Institutional Responsibility in South East Europe (1989–2003)*, Observatory for Fundamental University Values and Rights, Bologna University Press, 2004, s. 54.
2. *Postupak interne akreditacije na Univerzitetu u Novom Sadu*, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 2004.
3. *EUA Institutional Review Programme, University of Novi Sad, February and May 2002, Final Report,* AB Geneva, 28 June 2002.
4. *Report on the Novi Sad University, Serbia and Montenegro, March 15–19, 2004,* Universities Project, Visiting Advisors Program, Salzburg seminar, 2004.
5. Clark, B. R., *Creating Universities: Organizational Pathways of Transformation,* Oxford, Pergamon. 1998.
6. Goddard, J. B., „Universities and Regional Development: An Overview“, u G. Gray (ed.) *Universities and the Creation of Wealth,* Milton Keyens, Open University Press, 1999.
7. De Boer, Harry et al., *Academia in the 21st Century, An Analysis of Trends and Perspectives in Higher Education and Research,* AWT, Netherlands, 2002.

Universities in Serbia – University of Novi Sad

S U M M A R Y

Some of the priorities and major results of the University of Novi Sad concerning its reform in the above mentioned period are presented. The main issues are: university autonomy, external evaluation, education reform, research, stakeholders. Autonomy of universities in Serbia given by the Law in 1992, is the highest level of autonomy ever got. University of Novi Sad used this autonomy to formulate a new constitution which fostered reforms in accordance with Bologna process. Internationalization was one of the priorities of the leadership in the past period and this influenced all the University activities. External evaluation helped UNS to plan its activities. Another priority was strenghtening relations with internal and external stakeholders. Innovation centre, Centre for Technology Transfer, Incubator for supporting new SMEs in high technologies, Centre for Strategic Economic studies were established together with the city of Novi Sad and provincial Government.

Veljko Malbaša
Fakultet tehničkih nauka
Mirjana Đurić
Tehnološki fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

PRIPREMA ZA EVALUACIJU I INTERNU AKREDITACIJU NA UNIVERZITETU U NOVOM SADU*

Uvod

Obezbeđenje kvaliteta u visokom školstvu jedan je od prioriteta u formiranju zajedničkog evropskog akademskog prostora. Sastavni delovi obezbeđenja kvaliteta su evaluacija i akreditacija visokoškolskih institucija i studijskih programa. Evaluacija i akreditacija su devedesetih godina prošlog veka uvedeni kao obavezni postupci u visokom školstvu svih članica Evropske unije. Sa svoje strane, Republički savet za razvoj univerzitetskog obrazovanja početkom 2003. godine osnovao je Komisiju za akreditaciju radi pokretanja, sprovođenja, praćenja i promovisanja postupaka akreditacije u oblasti visokog obrazovanja. Komisija je pripremila kompletnu dokumentaciju koja definiše postupke i kriterijume za evaluaciju i akreditaciju univerzitetskog obrazovanja.

Univerzitet u Novom Sadu, svestan činjenice da će akreditacija biti obavezna i da je obezbeđenje kvaliteta koje obuhvata evaluaciju i akreditaciju uslov za punopravni ulazak u evropski akademski prostor, predvideo je u svom statutu postupak interne akreditacije i formirao Odbor za internu akreditaciju i matičnost. Zadatak Odbora je da formira kriterijume i postupke koji će pomoći da se departmani i fakulteti pripreme za postupak republičke akreditacije.

Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu Vojvodine finansirao je 2003. godine projekat pod naslovom ‘Postupak interne akreditacije na Univerzi

* Rad na projektu „Postupak interne akreditacije na Univerzitetu u Novom Sadu“ finansirao je Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu Vojvodine.

tetu u Novom Sadu'. U radu na projektu, koji je završen u prvoj polovini 2004. godine, učestvovali su Marija Stefanović, Filološki fakultet, Dragoslav Herceg, Prirodno-matematički fakultet, i Veljko Malbaša, Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu. Sa druge strane, Mirjana Đurić, Tehnološki fakultet Univerziteta u Novom Sadu, učestvuje u projektu 'Implementacija obezbeđenja kvaliteta na univerzitetima u Srbiji' koji finasira Tempus program Evropske unije.

Na osnovu dosadašnjeg iskustva i rezultata rada na navedenim projektima, Univerzitet u Novom Sadu će pristupiti samoevaluaciji institucija i studijskih programa kao prvom koraku u obezbeđenju kvaliteta svojih studijskih programa. U ovom radu ukratko su izložena početna uputstva i postupci koji su predviđeni za samoevaluaciju i kasniju internu akreditaciju na Univerzitetu u Novom Sadu.

Opšta pravila

Akreditacija je postupak kojim se utvrđuje da li studije koje izvodi visokoškolska institucija zadovoljavaju minimalne unapred utvrđene kriterijume. Izveštaj o samoevaluaciji je dokumenat koji institucija, matična za studijsku grupu koja je u postupku akreditacije, dostavlja Odboru za internu akreditaciju (u daljem tekstu Odbor). Pošto Odbor svoju odluku jednim delom donosi na osnovu podataka koji se nalaze u izveštaju, izveštaj mora da sadrži sve podatke koji su važni za donošenje odluke o akreditaciji.

Institucija koja izvodi studije mora u postupku akreditacije da pokaže:

- da ima javno publikovane obrazovne ciljeve koje postiže izvođenjem studija,
- da sprovodi procedure kojima proverava stepen postizanja obrazovnih ciljeva i
- da sprovodi postupak unapređenja kvaliteta studija na osnovu rezultata provere stepena postizanja obrazovnih ciljeva.

Matična institucija sastavlja i dostavlja Odboru izveštaj o samoevaluaciji u roku koji je određen opštim pravilima za internu akreditaciju. Izveštaj treba da sadrži podatke koji pokazuju da studije zadovoljavaju postavljene kriterijume. Podaci treba da budu iscrpni i detaljni, tako da radna grupa može na jednostavan način da proveri ispunjenosti svih kriterijuma. Odbor može da akredituje samo studije za koje je odgovorna matična institucija koja pripada UNS-u i po kojima je diplomirala bar jedna generacija studenata. Studije se akredituju na određeno vreme i pre isteka tog vremena postupak akreditacije mora da se ponovi.

Postupak interne akreditacije obuhvata analizu i proveru usklađenosti sa usvojenim minimalnim kriterijumima u sledećim oblastima: nastavnici (koji drže nastavu na datoj studijskoj grupi), nastavni planovi i programi, studenti, opšta služba (administracija) i laboratorijska i druga oprema koja se koristi u izvođenju studija. Ukoliko se jedna ili više oblasti istih studija razlikuju, onda postupak akreditacije mora da se obavi posebno za svaku od tih oblasti. Na primer, ako se studije izvode po istom planu i programu i sa istim nastavnicima i saradnicima na dva različita mesta, moraju se posebno vrednovati opšta služba i laboratorijska i druga oprema na svakom mestu na kojem se organizuju studije.

U postupku akreditacije proverava se da li studije zadovoljavaju opšte i posebne kriterijume. Opšti kriterijumi odnose se na naučne oblasti koje su određene Zakonom o visokom obrazovanju. Posebni kriterijumi se odnose na struke u okviru date naučne oblasti.

Predlog postupka evaluacije i interne akreditacije

Matična institucija koja proceni da studije zadovoljavaju kriterijume za akreditaciju upućuje Odboru za internu akreditaciju predlog za pokretanje postupka akreditacije. Odbor upućuje matičnoj instituciji detaljno uputstvo za pripremu izveštaja o samoevaluaciji. Istovremeno, Odbor formira radnu grupu za akreditaciju koja se sastoji od četiri člana:

- Dva člana radne grupe su sa drugih univerziteta ili iz naučnih institucija iz Srbije i Crne Gore koji imaju zvanje redovnog profesora ili naučnog savetnika i koji su izabrani u zvanje u užoj naučnoj oblasti iz koje su studije koje se akredituju.
- Jedan član radne grupe je sa univerziteta ili iz naučne institucije koja nije na teritoriji Srbije i Crne Gore i ima zvanje koje odgovara zvanju redovnog profesora ili naučnog savetnika i koji je izabran u zvanje u užoj naučnoj oblasti iz koje su studije koje se akredituju.
- Jedan član radne grupe je iz Odbora za internu akreditaciju, izabran u zvanje u užoj naučnoj oblasti koja je najbliža studijama koje se akredituju. Ovaj član radne grupe pre svega je zadužen za organizaciju rada radne grupe i nema pravo glasa kod donošenja odluka radne grupe.

Radna grupa svoju odluku donosi na osnovu izveštaja o samoevaluaciji i na osnovu rezultata posete matičnoj instituciji. Poseta matičnoj instituciji ima za cilj da radna grupa na licu mesta proveri navode u izveštaju o samoevaluaciji,

zajedno sa predstavnicima matične institucije oceni dobre i slabe strane studija, kao i da oceni one faktore koji se ne nalaze u izveštaju. Na osnovu izveštaja i usmenog izlaganja člana radne grupe i nakon diskusije Odbor za internu akreditaciju većinom glasova usvaja odluku o akreditaciji.

Uputstvo za pripremu izveštaja o samoevaluaciji

Prvi deo izveštaja o samoevaluaciji treba da sadrži osnovne podatke o studijama i matičnoj instituciji, naziv i stepen stručnosti koji dobijaju studenti koji uspešno završe studije i odseke, smerove, usmerenja ili studijske grupe koji postoje u okviru studija. U odeljku o studentima treba opisati postupke provere znanja studenata, pomaganja studentima u donošenju odluka prilikom izbora (smera–studijske grupe, izbornih predmeta i slično) i postupak praćenja uspeha studenata u toku studija.

U odeljku o obrazovnim ciljevima treba navesti i detaljno obrazložiti obrazovne ciljeve i pokazati da su usklađeni sa misijom matične institucije iskazanom u Statutu i sa kriterijumima za akreditaciju ove vrste studija. Objasniti kako se realizacijom nastavnog plana i programa postižu postavljeni obrazovni ciljevi studija. Detaljno opisati i dokumentovati postupke kojima se proverava i ocenjuje stepen postizanja ciljeva studija i analiziraju rezultati studiranja. Dokumentovati neprekidno praćenje postizanja obrazovnih ciljeva, rezultate praćenja obrazovnih ciljeva i dokazati da se ovi rezultati koriste za poboljšanje kvaliteta i efikasnosti studija.

Navesti očekivane rezultate koji se postižu izvođenjem studija i objasniti kako se rezultati uklapaju u postavljene obrazovne ciljeve. Pokazati da očekivani rezultati odgovaraju predviđenim kriterijumima za akreditaciju ove vrste studija. Objasniti kako se pojedinačno proveravaju očekivani rezultati studija. Pokazati kako se meri postignuti stepen rezultata koji je neophodan da diplomirani studenti dostignu očekivane obrazovne ciljeve studija. Prikazati kvalitativne i kvantitativne podatke koji su u proteklom periodu dobijeni i korišćeni za ocenu rezultata i pokazati na koji način su analizirani. Opisati način na koji se dobijeni rezultati koriste za dalje unapređenje i poboljšanje kvaliteta studija. Dokumentovati izmene i poboljšanja koja su uvedena da bi se poboljšao kvalitet studija i prikazati podatke koji ilustruju ove izmene.

U posebnom delu izveštaja treba pokazati da se izvođenjem nastavnog plana i programa obezbeđuje da studenti dobiju znanja i savladaju veštine neophodne za samostalno bavljenje strukom. Navesti sve opšteobrazovne, stručne i uže stručne oblasti koje studenti savladavaju u toku studija i pokazati da zadovoljavaju opšte i posebne kriterijume za svoju oblast. Dati analizu predmeta i

njihovog sadržaja po redosledu kojim se izvode i po oblastima koje zahtevaju opšti i posebni kriterijumi za oblast i struku. Pripremiti studentske radove koji pokazuju kako studenti savladavaju pojedine delove gradiva. Pokazati kako se studenti pripremaju za praktičan rad u svojoj struci.

Pripremiti nastavni plan i program, udžbenike i priručnike koji se koriste u nastavi. Za svaki predmet pripremiti naziv i šifru predmeta, departman (odsek, fakultet) koji je matičan za izvođenje nastave, navesti da li je predmet obavezan ili izborni, kratak opis predmeta, preduslove koje student mora da ispuni da bi slušao predmet, cilj i sadržaj predmeta, objasniti kako predmet doprinosi obrazovnom cilju, objasniti kako predmet doprinosi savladavanju znanja i veština potrebnih za struku, dati plan predavanja i izvođenja vežbi po radnim nedeljama, navesti stručnu literaturu (udžbenike, priručnike i drugi materijal) koju studenti koriste za savladavanje gradiva i imena nastavnika koji su pripremili opis predmeta i datum pripreme.

Pokazati da su nastavnici kompetentni da drže nastavu iz svih oblasti koje obuhvata nastavni plan i program. Pokazati da matična institucija ima dovoljan broj stalno zaposlenih nastavnika koji imaju vremena za obavljanje sledećih aktivnosti: izvođenje nastave, održavanje konsultacija sa studentima, savetovanje studenata prilikom izbora predmeta i smera studiranja, savetovanje studenata kod planiranja profesionalne karijere, vođenje studenata u izradi projekata, seminarskih radova, diplomskih radova i drugih obaveza predviđenih nastavnim planom i programom, kontakti sa potencijalnim poslodavcima diplomiranih studenata, učestvovanje u radu komisija, stručnih udruženja i drugih stručnih i profesionalnih organa i profesionalno usavršavanje. Pokazati da nastavnici imaju kvalifikacije neophodne za dalji razvoj i unapređivanje studija. Pokazati da su nastavnici u stanju da razvijaju i implementiraju procese za evaluaciju, proveru postizanja obrazovnih ciljeva i stalno unapređivanje studija.

Za svakog nastavnika priložiti radnu biografiju koja potvrđuje kompetentnost nastavnika za držanje nastave iz poverenih predmeta. U tabelarnom obliku prikazati opterećenje svakog nastavnika za proteklu školsku godinu sa podacima o vremenu koje nastavnik provodi u nastavi i u drugim aktivnostima.

Opisati učionice, laboratorije, opremu, računarsku i informacionu infrastrukturu koje se koriste u izvođenju studija i pokazati da one odgovaraju potrebama za postizanje obrazovnih ciljeva studija. Pokazati da učionice, laboratorije, oprema i infrastruktura odgovaraju opštim i posebnim kriterijumima za oblast i struku. Pokazati da studenti imaju mogućnost da koriste savremenu opremu i alate koji su važni za oblast i struku.

Opisati opštu i studentsku službu i finansijska sredstva kojima raspolaže matična institucija. Analizirati opštu i studentsku službu i aktivnosti koje one obavljaju i pokazati da su dovoljne za postizanje obrazovnog cilja. Konačno,

trreba pokazati da studije zadovoljavaju posebne kriterijume koji će biti definisani posebno za svaku struku.

Zaključak

U radu je prikazan predlog postupka interne akreditacije i uputstvo za pripremu izveštaja o samoevaluaciji studijskih programa na Univerzitetu u Novom Sadu. Predloženi postupak i uputstvo treba da budu osnova za obaveznu internu akreditaciju kao deo obezbeđenja kvaliteta univerzitetskih institucija i studijskih programa.

Literatura

Malbaša, V., D. Herceg i M. Stefanović, *Postupak interne akreditacije na Univerzitetu u Novom Sadu*, publikacija Univerziteta u Novom Sadu, 2004.

Preparation for Evaluation and Acreditation at the University of Novi Sad

S U M M A R Y

This text explains the objectives and tasks of the internal accreditation at the University of Novi Sad and presents guidelines for self evaluation and general procedure for internal accreditation. The proposed procedure and guidelines define internal accreditation as a necessary part of the quality assurance at the University of Novi Sad.

Nada Čemerlić-Ađić, Dragan Benc,
Svetozar Srdić, Bojan Vujin,
Goran Remer
Institut za kardiovaskularne bolesti, Sremska Kamenica,
Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

BOLONJSKI PROCES I KONTROLA KVALITETA: OCENJIVANJE NASTAVNIKA I NASTAVNOG PROCESA

Uvod

Nakon studijskog boravka u Švedskoj, u okviru konkursa „Reforma višeg i visokog obrazovanja i implementacija preporuka Bolonjske deklaracije u vezi s uspostavljanjem Evropskog prostora visokog obrazovanja“, koji je sufinansirao Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i kulturu Vojvodine, a na kojem smo mi participirali sa temom „Primena Bolonjske deklaracije u oblasti kardiologije na predmetu Interna medicina za studente opšte medicine Medicinskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu“ i naslovom projekta „Bolonjska deklaracija u kardiologiji“, u reformskom duhu smo osmislili *mod*el *e*valuacije sveobuhvatnog (individualnog i timskog) *ra*da *l*ekara („*moderal*“).

Cilj

Cilj nam je bio pronalaženje objektivnog načina za procenu kvaliteta rada svih zaposlenih u našoj ustanovi, a u prvom redu lekara.

Metodologija

Klinika za kardiologiju Instituta za kardiovaskularne bolesti u Sremskoj Kamenici, kao društvena ustanova tercijerne zdravstvene zaštite Vojvodine, po definiciji mora da zastupa ravnomerno sve tri svoje osnovne delatnosti: lečenje, nauku i nastavu. U okviru tih delatnosti definisali smo parametre za praćenje individualnog i timskog rada lekara, podelili ih u kategorije, odredili odnose unutar kategorija i između kategorija prema shemi na slici 1. Primenili smo matematičke metode i dobili model skoriranja aktivnosti lekara Klinike za kardiologiju Instituta za KVB, koji smo i testirali na našoj klinici koristeći parametre za 2003. godinu.

Parametri (kriterijumi) su podeljeni u dve osnovne kategorije: 1. Pokazatelji timskog rada lekara i 2. Pokazatelji individualnog rada lekara.

Pokazatelji timskog rada lekara su:

A. Hospitalna aktivnost, i to njen deo koji smo nazvali morbiditet odeljenja, u suštini je predstavljen brzinom protoka pacijenata u odnosu na postojeći broj kreveta (broj lečenih pacijenata / realan broj postelja na odeljenju, gde je realan broj postelja jednak ostvarenom broju B. O. dana / broj otpuštenih pacijenata). Faktori korekcije su: opterećenost lekara (broj lekara / broj lečenih pacijenata), koeficijent teških dijagnoza, prosečna starost pacijenata, spoljni uzroci zastoja protoka pacijenata (čekanje na kateterizaciju, čekanje na operaciju i dr.).

B. Hospitalna aktivnost, i to njen deo koji čini mortalitet odeljenja, u osnovi je predstavljen brojem umrlih / broj lečenih sa faktorima korekcije: koeficijent teških dijagnoza, prosečna starost pacijenata i dr.

C. Uvođenje novih dijagnostičkih tehnika i metoda lečenja

Pokazatelji individualnog rada lekara su:

D. Stručna aktivnost

E. Medicinska edukacija

F. Naučna aktivnost

G. Nastavna aktivnost (odnosi se na medicinske ustanove koje su nastavna baza Medicinskog fakulteta).

H. Finansijski doprinos

S obzirom na temu konferencije, u ovom radu ćemo izdvojiti i prikazati sledeće segmente: E. Medicinska edukacija, F. Naučna aktivnost i G. Nastavna aktivnost.

Slika 1. Shema metodologije

[1] [2] [3] [4] [5] [6]

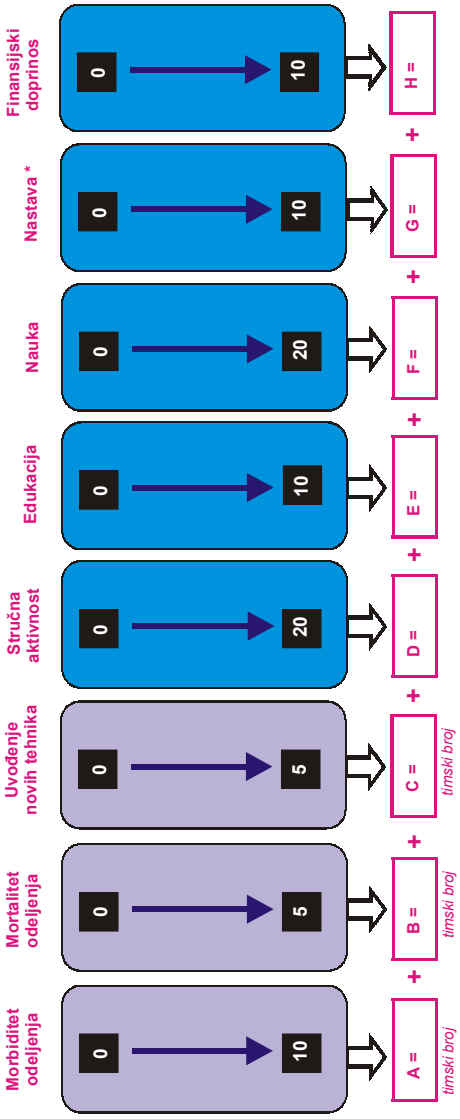

E. Medicinska edukacija

Opšte edukativne kriterijume propisuju evropska strukovna lekarska udruženja i asocijacije: Evropsko udruženje kardiologa (ESC), International Federation of Medical Specialities, European Board for Accreditations, a posebne edukativne kriterijume u Srbiji i Crnoj Gori resorno Ministarstvo za zdravlje i Ministarstvo za prosvetu i sport. [7] [8]

Ovaj segment je podeljen u dve kategorije (Tabela I i Tabela II)

Tabela I. Edukativne posete stručnim sastancima/simpozijumima/kongresima

EDUKACIJA E1	Edukativna poseta (bez rada) stručnim sastancima / simpozijumuma / kongresima	broj	koeficijent
		e11 – domaći	k11=0,01
		e12 – međunarodnog značaja	k12=0,02
		e13 – inostrani	k13=0,04

Tabela II. Edukativni stručni kursevi/seminari/usavršavanja

EDUKACIJA E2	Edukativni stručni kursevi / seminari / usavršavanja / CME-kontinuirana medicinska edukacija	broj	koeficijent
		e21 – domaći	k21=0,1
		e22 – međunarodnog značaja	k22=0,2
		e23 – inostrani	k23=0,4

Ukupna individualna edukativna aktivnost izračunava se po formuli:

E1 = e11 x k11 + e12 x k12 + e13 x k13

E2 = e21 x k21 + e22 x k22 + e23 x k23

E = E1 + E2

F. Naučna aktivnost

Skoriranje segmenta „Individualne naučne aktivnosti“ zasniva se na široko korišćenom i svima znanom „indikatoru naučne i stručne kompetentnosti

i uspešnosti rada istraživača – (R-koeficijentu)“ Ministarstva za nauku Republike Srbije.

Ovaj segment se sastoji od 6 podsegmenata:

P. Predavanja – radovi izloženi na sekcijama/simpozijumima/kongresima

R. Radovi publikovani u časopisima

M. Monografije, knjige

S. Studije, projekti

N. Nagrade

O. Ostalo

Ukupna individualna naučna aktivnost izračunava se po formuli: F = P + R + M + S + N + O koje su posebno razrađene, ali ih u ovom radu nećemo detaljno prikazati.

G. Nastavna aktivnost

Ovaj segment je podeljen u četiri kategorije G1-G4, sa po 4 potkategorije, koje su vrednovane na sledeći način: (Tabela III.)

Ukupna individualna nastavna aktivnost izračunava se po formuli:

$G1 = g11 \times k11 + g12 \times k12 + g13 \times k13 + g14 \times k14$

$G2 = g21 \times k21 + g22 \times k22 + g23 \times k23 + g24 \times k24$

$G3 = g31 \times k31 + g32 \times k32 + g33 \times k33 + g34 \times k34$

$G4 = g41 \times k41 + g42 \times k42 + g43 \times k43 + g44 \times k44$

$G = G1 + G2 + G3 + G4$

Sumarni prikaz moderal skora

Moderal skor se izračunava za svakog lekara pojedinačno sledećim matematičkim modelom:

i – index lekara, n = ukupan broj lekara (i = 1,n)

Ai – skor odeljenjskog morbiditeta

Bi – skor odeljenjskog mortaliteta

Tabela III. *Klasifikacija i vrednovanje parametara nastavne aktivnosti*

NASTAVA		Broj	Koeficijent
G1. dodiplomska srpska	vežbe	g11	k11=0,10
	predavanja	g12	k12=0,12
	kolokvijum	g13	k13=0,14
	ispit	g14	k14=0,16
G2. poslediplomska	vežbe	g21	k21=0,12
	predavanja	g22	k22=0,14
	kolokvijum	g23	k23=0,16
	ispit	g24	k24=0,18
G3. (sub)specijalistička	vežbe	g31	k31=0,12
	predavanja	g32	k32=0,14
	kolokvijum	g33	k33=0,16
	ispit	g34	k34=0,18
G4. dodiplomska engleska	vežbe	g41	k41=0,14
	predavanja	g42	k42=0,16
	kolokvijum	g43	k43=0,18
	ispit	g44	k44=0,20

Ci – skor uvođenja novih dijagnostičkih tehnika i metoda lečenja

Di – skor stručne aktivnosti

Ei – skor edukacije

Fi – skor naučne aktivnosti

Gi – skor nastavne aktivnosti

Hi – skor finansijskog doprinosa

Ukupan moderal skor računa se po formuli: Mi = Ai + Bi + Ci + Di + Ei + Fi + Gi + Hi

Upoređivanjem sa rezultatima ostalih lekara, rezultat lekara (Mi) se klasifikuje u jednu od kategorija: loš (od 0 do 10 bodova), slab (od 11 do 20 bodova), osrednji (od 21 do 30 bodova), dobar (od 31 do 40 bodova) i odličan (preko 40 bodova).

Primer primene moderal skora

Navodimo primer prosečnog kliničkog supspecijaliste A. S. koji radi na kardiološkom odeljenju, obavlja supspecijalističke („polikliničke“) preglede, redovno radi sa hospitalizovanim bolesnicima, a istovremeno radi u ehokardiografskom kabinetu, objavljuje naučne radove i u nastavi je u zvanju docenta na predmetu Interna medicina Medicinskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

Iz ukupnog moderal skora izdvojićemo i prikazati samo segmente E, F i G:

E. Skor edukacije lekara

Lekar A. S. nije učesnik edukativnih kurseva.

E = 0 bodova

F. Skor naučne aktivnosti lekara

Lekar A.S. ima

a) 1 posetu inostranom kongresu

b) 1 oralnu prezentaciju na domaćem CME - nerejtingovanom kongresu – kao prvi autor

c) 1 rad publikovan u domaćem časopisu bez impakt faktora – kao koautor

d) učesnik je u 1 domaćem projektu kao istraživač-saradnik

F = 1,84 bodova

G. Skor nastavne aktivnosti lekara A. S. je:

a) 28 vežbi u dodiplomskoj nastavi

b) 2 predavanja u dodiplomskoj nastavi

c) 5 vežbi u dodiplomskoj engleskoj nastavi

d) 2 predavanja u dodiplomskoj engleskoj nastavi

e) 2 predavanja u poslediplomskoj nastavi

G = 1,92 bod

Skor iz gore navedena tri segmenta je E+F+G = 3,76 bodova, ali ukupan moderal skor lekara A. S. je M = 33,44 bodova što spada u kategoriju: dobar.

Zaključak

Smatramo da je „moderal“ jedna od mogućnosti ocenjivanja opterećenosti nastavnika.

Literatura

1. WHO, *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*, *10th Revision,* Geneva, 1992.

2. *Međunarodna klasifikacija bolesti MKB – 10,* Deseta revizija – knjiga 1, Beograd: Savremena administracija, 1996.

3. The Criteria Committe of the New York Heart Association, *Nomenclature and Criteria for Diagnosys of Diseases of the Heart and Great Vessels*, 1998.

4. *German Diagnosis Related Groups (G-DRG)*, version 1.0, 2003.

5. Vasiljević, J., Mirić, M., *Virusni miokarditis i dilataciona kardiomiopatija,* Beograd, 1995: 3 – 7.

6. Institut za zdravstvenu zaštitu „Dr Milan Jovanović Batut“, *Standardi i normativi zdravstvenih usluga*, Beograd, 2000.

7. Alternativna akademska obrazovna mreža, *Evropski univerzitet 2010?*, Beograd, 2001.

8. Vlasceanu, L., Grunberg, L. i Parlea, D., *Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions*, Bucharest, 2004.

Bologna Process and Quality Control: Estimation of Teachers and the Teaching Process

SUMMARY

Relying on the project „Bologne declaration in cardiology“ we have made the „Model of the evaluation of the comprehensive physicians' (individual and team) work – MODERAL“ with the view to finding an objective way for the estimation of the quality of personnel at the Clinic of cardiology in general and of the physicians in particular. Numerous parameters of the professional work of our health institution have been followed up and individually of all

physicians' activities in the field of treatment of the patients, research work and teaching activity which are presented by the mathematical model.

This paper deals with the activity divided into undergraduate study, postgraduate study, subspecialistic and specialistic training presented by the model. In this way we want to find out whether all teachers and collaborators are equally engaged.

Teachers' individual education and scientific activity are also presented by the mathematical models.

Kornelija Đaković-Švajcer
i grupa nastavnika i saradnika
Medicinski, Tehnološki, Prirodno matematički fakultet,
Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu

KONTINUIRANO PRAĆENJE RADA STUDENATA TOKOM TRAJANJA NASTAVNOG PROCESA*

Implementacija preporuka Bolonjske deklaracije na naše univerzitete, pored opštih načela, donosi i potrebu za sagledavanjem specifičnih problema studiranja kod nas. Jedan od osnovnih ciljeva novog, reformisanog univerziteta svakako je i povećanje efikasnosti studiranja, tj. skraćenje prosečnog vremena studiranja. Problem dugog studiranja prisutan je gotovo na svim našim fakultetima. Jedan od faktora koji doprinosi da se prosečno studiranje produžava i za 50% je i sadašnji režim studija, koji dozvoljava tzv. „prenošenje ispita“ u narednu godinu studija. Posledica toga je neredovnost na gotovo svim vidovima nastave. Materija pojedinog nastavnog predmeta se sluša jedne godine, a uči jednu ili više godina kasnije. Zbog učenja zaostalog gradiva izbegava se pohađanje prvenstveno teorijske, a zatim i praktične nastave i gubi se kontakt s predmetom.

Pored toga, studenti dolaze na fakultet sa nedovoljnim poznavanjem metoda učenja; uče neredovno i nedovoljno efikasno. Retki studenti uspevaju da uče dva ili više predmeta istovremeno. Zbog lošeg svatanja „holističkog“ pristupa materiji, uči se kampanjski, i obično pred određeni ispitni rok.

Jedna od mera s ciljem povećanja efikasnosti studiranja je podsticanje rada studenata tokom nastave uz kontinuirano vrednovanje različitih studentskih aktivnosti u okviru nastavnog predmeta (kolokvijumi, domaći radovi, aktivnost na teorijskoj, odnosno praktičnoj nastavi, seminarski radovi i sl.). Za postizanje punog uspeha neophodno je da sve ove aktivnosti budu valorizovane i ugrađene u konačnu ocenu.

Na Univerzitetu u Novom Sadu sprovodi se kontinuirano praćenje rada studenata tokom nastavnog procesa i valorizacija tog rada kod formiranja

* Istraživanja koja se pominju u ovom radu delimično su finansirana od Sekretarijata za obrazovanje AP Vojvodine i Tempus projekta.

konačne ocene, na više katedri na nekoliko fakulteta. Način na koji se to sprovodi je individualan (svaki nastavnik pravi svoj plan) i povezan je sa karakterom i obimom predmeta.

Metod rada

Prikazani su načini kontinuiranog praćenja rada studenata tokom nastavnog procesa na četiri fakulteta Univerziteta u Novom Sadu: Medicinskom, Tehnološkom, Prirodno-matematičkom i Fakultetu tehničkih nauka.

Tablica 1: Semestri i fondovi časova odabranih predmeta

Predmet	Semestar	Fond časova	Semestar	Fond časova
MEDICINSKI FAKULTET – medicina				
Farmakologija s toksikologijom	VII	3 + 2	VIII	2 + 2
MEDICINSKI FAKULTET – farmacija				
Farmakologija	VII	4 + 2	VIII	3 + 2
TEHNOLOŠKI FAKULTET				
Opšta i neorganska hemija	I	3 + 3	II	3 + 3
Matematika I	I	3 + 3	II	3 + 3
Fizička hemija	III	3 + 3	IV	3 + 3
Matematika II	III	2 + 2	IV	2 + 2
Tehnička termodinamika	III	2 + 2	IV	2 + 2
Mehanika fluida			IV	2 + 2
Hemijska termodinamika	V	2 + 2	VI	1 + 2
Numerička matematika u hemijskom inžinjerstvu			VI	3 + 3
PRIRODNO-MATEMATIČKI FAKULTET				
Finansijska matematika				
Algebra I	I		II	
Opšta algebra	VII		VIII	
Kombinatorika i teorija grafova			IV	

Predmet	Semestar	Fond časova	Semestar	Fond časova
Teorija automata	V	2 + 1	VI	2 + 1
Univerzalna algebra	VII	3 + 3	VIII	3 + 3
FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA				
Odsek grafičkog dizajna – svi predmeti	I		II	
Mašinstvo u zaštiti životne sredine	VII		VIII	

Tablica 2. Oblici provere znanja pre i posle uvođenja kontinuiranog praćenja rezultata rada studenata

Predmet	Pre-ispit	Posle
MEDICINSKI FAKULTET – medicina		
Farmakologija s toksikologijom	5 recepata 6 teoretskih pitanja	4 kolokvijuma u VII sem. 6 kolokvijuma u VIII sem. Prisustvo predavanjima Prisustvo vežbama Popravni test (po potrebi) 5 recepata Test iz toksikologije 6 pismenih pitanja
MEDICINSKI FAKULTET – farmacija		
Farmakologija (1. generacija studenata)		4 kolokvijuma u VII sem. 5 kolokvijuma u VIII sem. Prisustvo predavanjima Prisustvo vežbama Popravni test (po potrebi) 6 pismenih pitanja
TEHNOLOŠKI FAKULTET		
Opšta i neorganska hemija	Pismeni (2 dela) Usmeni (2 dela)	4 testa (teorija i zadaci) 2 eksperimentalna kolokvijuma
Matematika I	Pismeni (2 dela) Usmeni (2 dela)	3 računarska kolokvijuma 3 testa iz teorije
Fizička hemija	5 ulaznih kolokvijuma 5 kratkih računskih kolokvijuma Pismeni Usmeni	5 ulaznih kolokvijuma 5 kratkih računskih kolokvijuma Test iz teorije (2 dela)
Matematika II	Pismeni (2 dela) Usmeni (2 dela)	3 računska kolokvijuma 3 testa iz teorije
Tehnička termodinamika	Pismeni (ili 4 računska	3 računska kolokvijuma 3 domaća zadatka

Predmet	Pre-ispit	Posle
	kolokvijuma) Usmeni	3 testa iz teorije
Mehanika fluida	Pismeni Usmeni	Pismeni 3 testa iz teorije
Hemijska termodinamika	Pismeni (ili 2 računska kolokvijuma) Usmeni	2 računska kolokvijuma 4 testa iz teorije
Numerička matematika u hemijskom inžinjerstvu	Pismeni (2 dela) Usmeni (2 dela)	1 domaći i 1 mali test 1 računski kolokvijum 1 demonstracija na računaru 1 test (umesto usmenog)
PRIRODNO-MATEMATIČKI FAKULTET		
Finansijska matematika	Pismeni Usmeni	7 testova na predavanjima 4 kolokvijuma na računarima Usmeni
Algebra I	Pismeni Usmeni	Više kraćih kolokvijuma (testova) na predavanjima i vežbama Domaći zadaci Usmeni
Opšta algebra	Pismeni Usmeni	Više kraćih kolokvijuma (testova) na predavanjima i vežbama Domaći zadaci Usmeni
Kombinatorika i teorija grafova	Pismeni Usmeni	Domaći zadaci Prisustvo na nastavi Seminarski radovi
Teorija automata	Pismeni Usmeni	3 kolokvijuma A (oslobađaju usmenog ispita) 3 kolokvijuma B (oslobađaju pismenog ispita) Pismeni Usmeni
Univerzalna algebra	Pismeni Usmeni	3 kolokvijuma A (oslobađaju usmenog ispita) 3 kolokvijuma B (oslobađaju pismenog ispita) Pismeni Usmeni
FAKULTET TEHNIČKIH NAUKA		
Odsek grafičkog dizajna – svi predmeti		Veći broj kolokvijuma
Mašinstvo u zaštiti životne sredine	Pismeni Usmeni	4 kolokvijuma

Iz Tablice 1. se vidi da ni na jednom od navedenih fakulteta reformisanje nastave nije počelo samo na prvoj godini studija. Na Tehnološkom fakultetu i Fakultetu tehničkih nauka u reformu su se uglavnom uključili predmeti koji se

nalaze na nižim godinama, što može biti presudno za dalje uspešno školovanje studenata. Ovim reformama obuhvaćeno je oko 10% od ukupnog broja predmeta na ovim fakultetima. Za studente viših godina (npr. na Medicinskom i Prirodno-matematičkom fakultetu), susretanje sa novim načinom rada donosilo je izvesne probleme, budući da su u većini slučajeva upisivali semestar sa jednim ili više nepoloženih ispita iz prethodnih godina.

Posebna šarolikost se vidi u modelima kontinuiranog praćenja rada studenata. Ni na jednom fakultetu nije postojao generalni plan sprovođenja provere znanja, a izmene u odnosu na prethodne godine izvršene su na inicijativu samih predmetnih nastavnika.

Novina, koju su prihvatili gotovo svi nastavnici uključeni u ovaj vid reforme, sastoji se u uvođenju principa sabiranja poena (bodova), stečenih na svakom od oblika ispitivanja. Na taj način student može biti potpuno oslobođen polaganja celog ispita, ili jednog njegovog dela. Uslov za sprovođenje ovakvog proveravanja znanja je redovnost na predavanjima i vežbama, što je u većini slučajeva proveravano (prozivkom ili potpisima).

Rezultati

Broj studenata Tehnološkog fakulteta koji su iskoristili priliku da regulišu svoje obaveze prema predmetu kontinuiranim radom prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Broj studenata Tehnološkog fakulteta koji su oslobođeni polaganja ispita školske godine 2003/04.

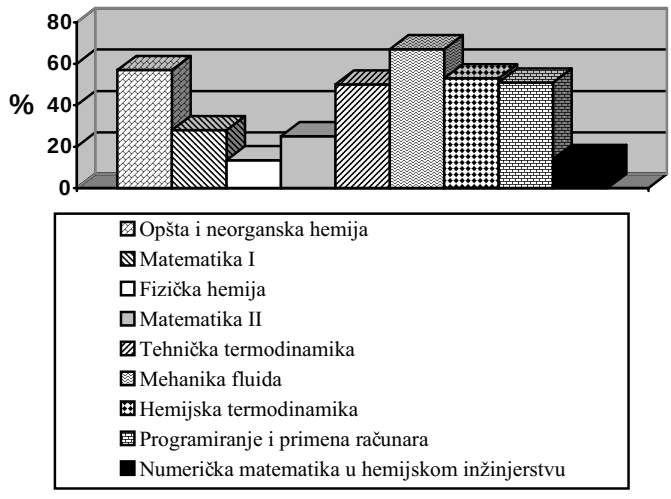

Slika 2. Poređenje efikasnosti polaganja pre i posle reformisanja na Tehnološkom fakultetu

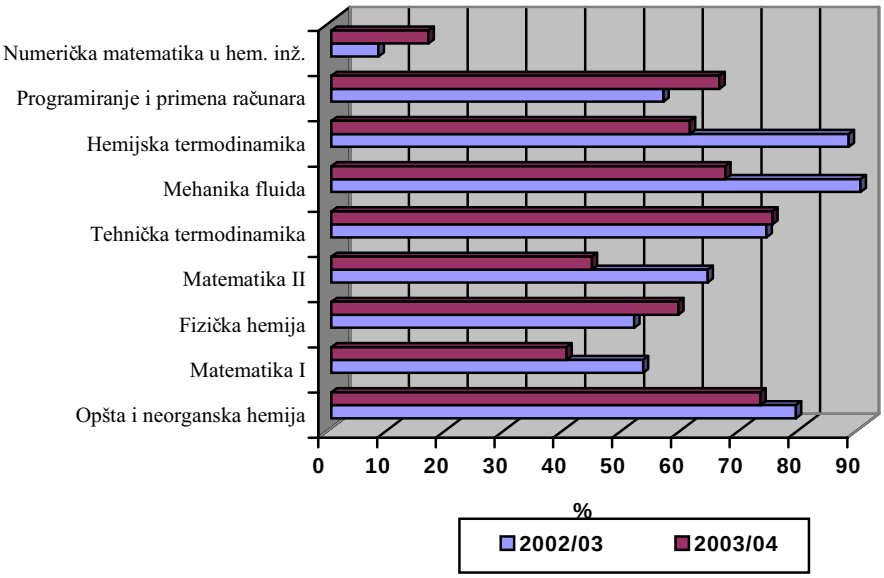

Očekivanja da će provera znanja tokom godine značajno povećati ukupan broj studenata sa položenim ispitima na Tehnološkom fakultetu samo su se delimično ostvarila (Sl. 2). Iz grafikona se vidi da je broj studenata sa položenim ispitom na nekim predmetima čak smanjen. Ovo može biti posledica različitih faktora:

– O oceni studenta na ispitu uglavnom je odlučivao nastavnik prema impresiji koju je stekao na samom ispitu. U novom načinu formiranja ocene značajnu ulogu imaju i saradnici (asistenti) koji pregledavaju i ocenjuju kolokvijume, a u nekim slučajevima ih i sastavljaju.

– Poznato je da se pojedine generacije često razlikuju po uspešnosti studiranja (izrazito „dobre“ i izrazito „loše“ generacije).

– Za sagledavanje ukupnih efekata kontinuiranog ocenjivanja studenata na pojedinim predmetima bilo bi potrebno analizirati uspešnost polaganja ispita i iz ostalih predmeta na istoj godini studija, budući da je studentima koji su položili ispite po reformisanom sistemu iz jednog dela predmeta tokom godine ostalo slobodno vreme za spremanje drugih predmeta koji su ispitivani na klasičan način.

Sa Prirodno-matematičkog fakulteta detaljnije podatke o uspehu studenata na kraju kontinuiranog vrednovanja uspeha imamo samo sa predmeta Algebra I. Kao što se vidi na Sl. 3, rezultati prve godine od uvođenja kontinuiranog polaganja tokom semestra nedvosmisleno pokazuju značajno veću uspešnost studiranja.

Slika 3. Uspeh na završnom ispitu iz predmeta Algebra I na Prirodno-matematičkom fakultetu

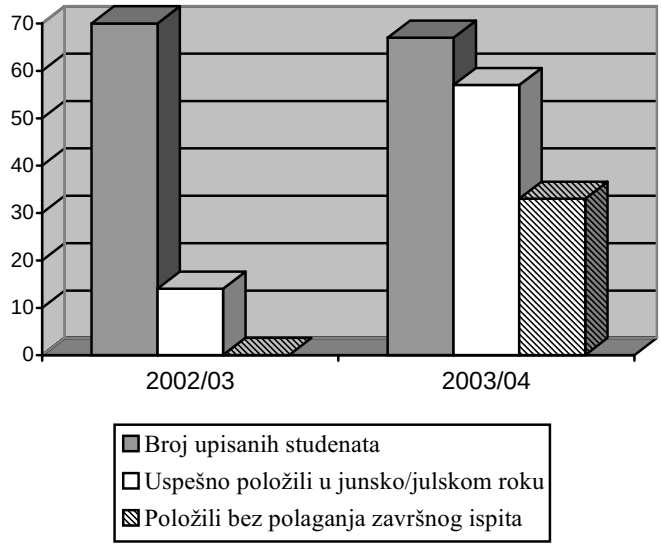

Na predmetu Farmakologija s toksikologijom na Medicinskom fakultetu kontinuirano praćenje rada studenata tokom trajanja nastave sprovodi se već drugu godinu. Rukovođeni idejom o fleksibilnom pristupu visokom obrazovanju, omogućeno je studentima da sami kreiraju svoj tempo studiranja. Tako su u kontinuirano praćenje prihvaćeni i studenti starijih generacija koji su već overili predmet (Sl. 4). Njihove obaveze bile su potpuno jednake obavezama redovnih studenata. Teškoću u kontinuiranom praćenju nastave predstavljao je broj zaostalih ispita iz prethodnih godina studija (Sl. 5).

Slika 4. Struktura studenata prema dužini studiranja na predmetu Farmakologija s toksikologijom na Medicinskom fakultetu

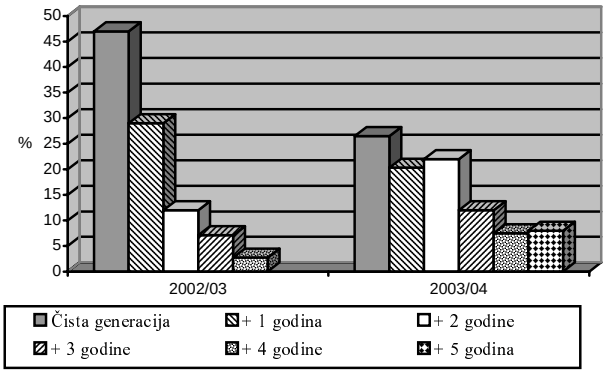

Slika 5. Zaostali ispiti sa prethodnih godina studija kod studenata koji su pohađali nastavu iz predmeta Farmakologija s toksikologijom na Medicinskom fakultetu

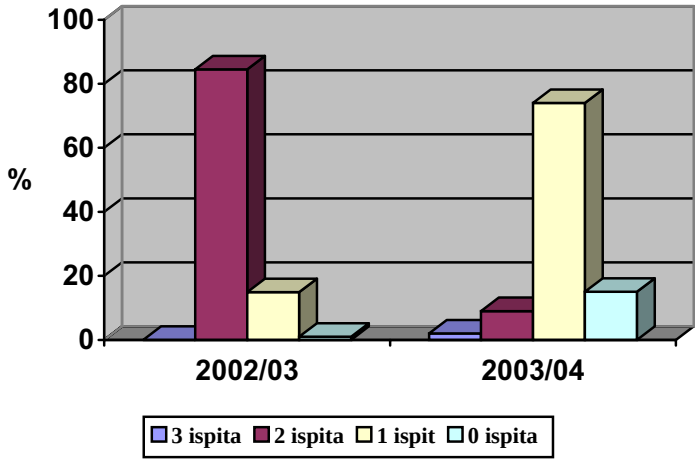

I pored ovako nepovoljnih ulaznih parametara, uspeh studenata bio je značajnije bolji nakon uvođenja kontinuiranog praćenja rada. Ovo se veoma jasno vidi kada se uporede rezultati pre i posle uvođenja reforme (Sl. 6). Procenat neuspešnih izlazaka na ispit je primenom novog načina ocenjivanja sveden na minimum (Sl. 7).

Slika 6. Uspeh studenata u ispitnim rokovima od juna do oktobra po šk. god. od 1999. do 2004. na predmetu Farmakologija s toksikologijom na Medicinskom fakultetu

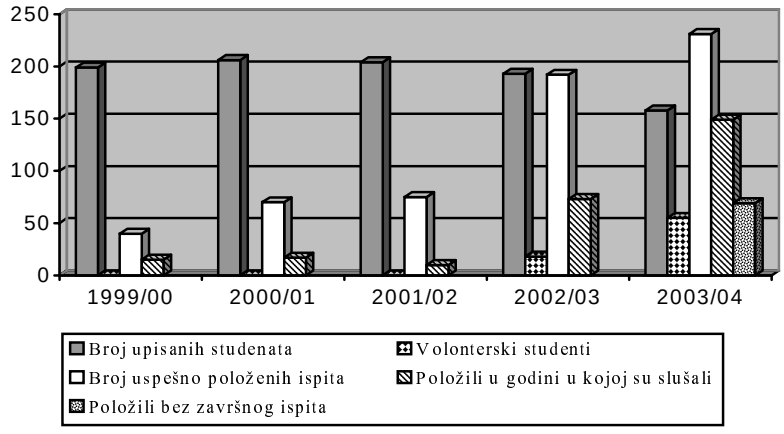

Slika 7. Odnos uspešno i neuspešno završenih ispita u ispitnim rokovima jun-oktobar 2004. godine na predmetu Farmakologija s toksikologijom na Medicinskom fakultetu

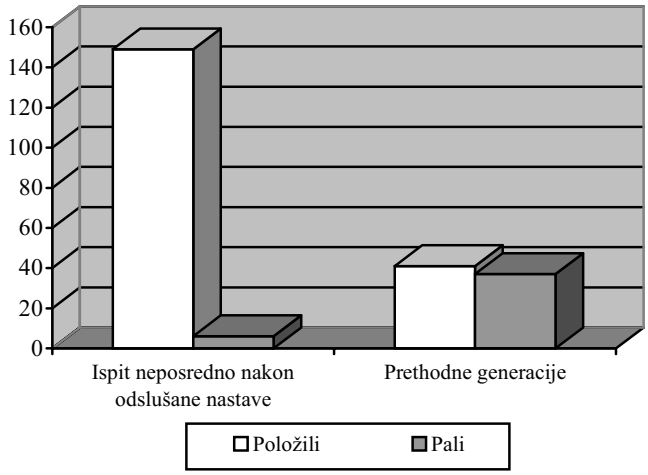

Tokom poslednje dve godine, u kojima je sprovedena reforma, značajno se povećala posećenost predavanja (gotovo 100%). U anketi sprovedenoj među studentima navedeno je da su, pored udžbenika, predavanja bila najveća pomoć u savladavanju nastavnog gradiva.

Diskusija

Na osnovi dosadašnjih rezultata kontinuiranog praćenja rada studenata tokom trajanja nastave još se ne može sa sigurnošću tvrditi u kojoj meri će takav način rada skratiti vreme i poboljšati kvalitet studija. Jedna do dve godine, kako se u većini slučajeva sprovodi ovakav način rada, nisu dovoljan period u kojem se mogu jasno ispoljiti njegove prednosti i nedostaci. Impresije nastavnika i studenata su uglavnom povoljne, iako ima i suprotnih mišljenja.

Primedbe koje se odnose na nedostatke kontinuiranog praćenja rada studenata tokom trajanja nastave često su više tehničke, a manje suštinske. Ovakav način polaganja ispita je nekompatibilan sa sadašnjim Zakonom o univerzitetu, jer omogućava studentu neograničen broj izlazaka na ispit bez obaveze ponavljanja godine. Veliki broj provera znanja tokom semestra dovodi do problema usklađivanja termina i mesta održavanja kolokvijuma. Nužno je sinhronizovati termine održavanja kolokvijuma, naročito na godinama gde se ovakav način provere znanja praktikuje na više predmeta, radi ravnomernog

opterećenja studenata. Nastavnici i saradnici su opterećeni dodatnim stručnim (priprema velikog broja raznolikih zadataka) i administrativnim poslovima (vođenje kompletne evidencije za svakog studenta), pogotovo na predmetima sa velikim brojem studenata. Provera znanja samo putem parcijalnih kolokvijuma (sa ponuđenim odgovorima) može dovesti do smanjenja dubine i širine znanja, kao i izostajanja kompletnog uvida u celokupnu materiju.

Problem koji ograničava rezultate je i još prisutno prenošenje ispita iz prethodnih godina. Ovde su u prednosti predmeti koji se nalaze na prvoj i eventualno drugoj godini studija. Studenti nedovoljno poznaju metod učenja i učenje više od jednog predmeta istovremeno. Na pojedinim predmetima postoji nesrazmernost između velikog broja studenata i broja nastavnika i saradnika, što onemogućava individualni rad sa studentima. Individualni rad sa studentima je često nemoguć i zbog nedovoljne opremljenosti savremenim nastavnim pomagalima (npr. neprekidan pristup internetu za veliki broj studenata). Uvođenje novih odseka i smerova dovelo je do nedostatka prostornih kapaciteta gotovo na svim fakultetima.

Prednosti kontinuiranog praćenja rada studenata ogledaju se u kontinuiranom radu studenata koji je bolji i efikasniji od kampanjskog. Individualni pristup svakom studentu doveo je do izgrađivanja prisnijeg odnosa student–nastavnik, izazvao kod studenta osećaj da je *subjekt*, a ne *objekt* u toku nastavnog procesa, čime se izgradio i pozitivniji odnos studenata prema predmetu. Provera znanja tokom nastave najčešće oslobađa studenta polaganja završnog ispita i povećava broj onih koji uspešno regulišu svoje obaveze tokom studiranja. Određivanje završne ocene na temelju rezultata koje je student ostvario tokom nastave izbegava se subjektivnost prilikom ocenjivanja. To je naročito izraženo kod onih predmeta kod kojih pojedine delove gradiva proveravaju različiti nastavnici.

Zaključci

Preliminarni rezultati pokazuju bolju prolaznost studenata na većini predmeta.

Potrebno je nekoliko godina iskustva u primeni nove metodologije da bi se potvrdili preliminarni rezultati.

Potrebno je uporediti (na nivou iste generacije) prolaznost na predmetima koji formiraju ocene po ustaljenom ili novom načinu.

Permanent Monitoring of Students Activities throughout the Teaching Process: Some Experiences at the University of Novi Sad

SUMMARY

Problem of prolonged studying period is evident at almost all faculties in our country. The system of studying, enabling so-called „transferring" of the exams to the following year of study, directly impacts nearly all aspects of the teaching process. Namely, the program of the particular course (subject) is „studied" over the whole year, sometimes even longer, which results in amassing of delayed exams, and avoiding of all forms of the training, i.e. the lectures as well as the practical training. Our students are not well acquainted with the method of studying, they study irregularly and unproductively. In that respect, permanent monitoring of student activities throughout the teaching process is established at several faculties of the University of Novi Sad. In most subjects, student performance is continuously assessed (points) during the semester, contributing to the end-of-year mark. Introducing of such assessment method resulted in the enhancement of quality of the studies at all cathedras involved. Attending of lectures and practices is significantly increased, and students evolved from passive spectators to active participants of the teaching process. The passing-rate for these particular subjects is increased, as well as the passing to the next year of study. Despite this method brings about much more duties and responsibilities for the teaching staff, most of our teachers are satisfied with the new method and its results. Polls conducted among students (anonymous questionnaires) revealed that majority of them accepted the new approach to the teaching process. In order to determine whether and in which extent this method may shorten the overall time of study, a prolonged screening period is necessary as well as involvement of all, or at least majority of cathedras of our university.

Ilija Kovačević, Janko Hodolič
Fakultet tehničkih nauka
Univerzitet u Novom Sadu

DODATAK DIPLOMI

Uvod

Nekoliko poslednjih godina intenzivno se vodi aktivnost u s vezi reformom nastavnog procesa u skladu sa stavovima iz Bolonjske deklaracije. Jedna od aktivnosti je i uvođenje *dodatka diplomi*, na srpskom i engleskom jeziku.

Dodatak diplomi je dokument koji se pripaja diplomi visokog obrazovanja sa ciljem poboljšanja međunarodne „očiglednosti" i olakšavanja akademskog i profesionalnog prepoznavanja kvalifikacija (diploma, stepena, sertifikata, itd). Napravljen je tako da nudi opis prirode, stepena, konteksta, sadržaja i statusa studija koje je pohađao i uspešno završio pojedinac imenovan u originalnoj kvalifikaciji kojoj se ovaj dodatak pripaja. Trebalo bi da bude bez mišljenja o vrednosti, izjava ekvivalentnosti ili predloga o priznavanju. To je fleksibilan alat koji nije vezan za odredbe i koji je napravljen da bi uštedeo vreme, novac i radno opterećenje. Moguće je prilagoditi ga lokalnim potrebama.

Dodatak diplomi nacionalne institucije prave prema obrascu koji je napravila radna grupa Udružene evropske komisije – Saveta Evrope – UNESCO-a, koja ga je i testirala i odredila mu izgled.

Dodatak diplomi se sastoji iz osam delova (informacije koje identifikuju imaoca kvalifikacije, informacije koje identifikuju kvalifikaciju, informacije o nivou kvalifikacije, informacije o sadržajima i postignutim rezultatima, informacije o funkciji kvalifikacije, dodatne informacije, overavanje Dodatka, informacije o nacionalnom sistemu visokog obrazovanja). Informacije iz svih osam delova trebalo bi da se obezbede. Tamo gde informacije nisu obezbeđene, trebalo bi objasniti zbog čega. Institucije treba da za dodatak diplomi primene istu autentičnu proceduru kao i za samu diplomu.

Opis nacionalnog sistema visokog obrazovanja, u okviru kog je diplomirao pojedinac na čije ime glasi originalna kvalifikacija, mora da se pripoji dodatku diplomi. Ovaj opis daju nacionalni informativni centri za akademsko prepoznavanje (NARIC) i može da se nađe na sajtu: www.enic-naric.net.

Dodatak diplomi

Polazeći od smernica kako treba da izgleda dodatak diplomi [1], na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu su sprovedene intenzivno sledeće aktivnosti:

1. Naučno-nastavno veće Fakulteta je na sednici januara 2003. godine pored ostalog zaključilo da se radi na izradi dodatka diplomi.
2. Naučno-nastavno veće Fakulteta je na sednici januara 2004. godine kao kratkoročni zadatak donelo odluku da se do kraja 2004. uvede dodatak diplomi.
3. Na X skupu Trendovi razvoja, TREND 2004: „Integrisani univerzitet i tehničke struke“, Kopaonik, 8–11. mart 2004. godine, donet je zaključak da se na svim institucijama visokog obrazovanja u tehničkim strukama uvede dodatak diplomi na srpskom i engleskom jeziku (do kraja 2004. godine).
4. Naučno-nastavno veće Fakulteta je na sednici koja je održana početkom aprila 2004. godine donelo sledeće odluke:
   a) Usvojen je sadržaj i izgled dodatka diplomi.
   b) Prve dodatke diplomi na srpskom jeziku dodeliti na promociji diplomiranih inženjera povodom proslave dana Fakulteta 18. 05. 2004. – *tada je i učinjeno*.
   c) Prve dodatke diplome na engleskom jeziku dodeliti na promociji diplomiranih inženjera na promociji u novembru 2004. – *biće dodeljeni dodaci diplomi i na engleskom jeziku*.

Prvi dodatak diplomi u Srbiji i Crnoj Gori na srpskom jeziku je promovisan i na Međunarodnoj konferenciji „Bolonjski proces – iskustva u reformi nastave i kontroli kvaliteta“, Novi Sad, 4–5. jun 2004. godine. Izgled dodatka diplomi je prikazan na sledećim slikama: slika 1. (strana 1), slika 2. (strana 2), slika 3. (strana 3) i slika 4. (strana 4).

Slika 1. Prva strana dodatka diplomi na srpskom jeziku

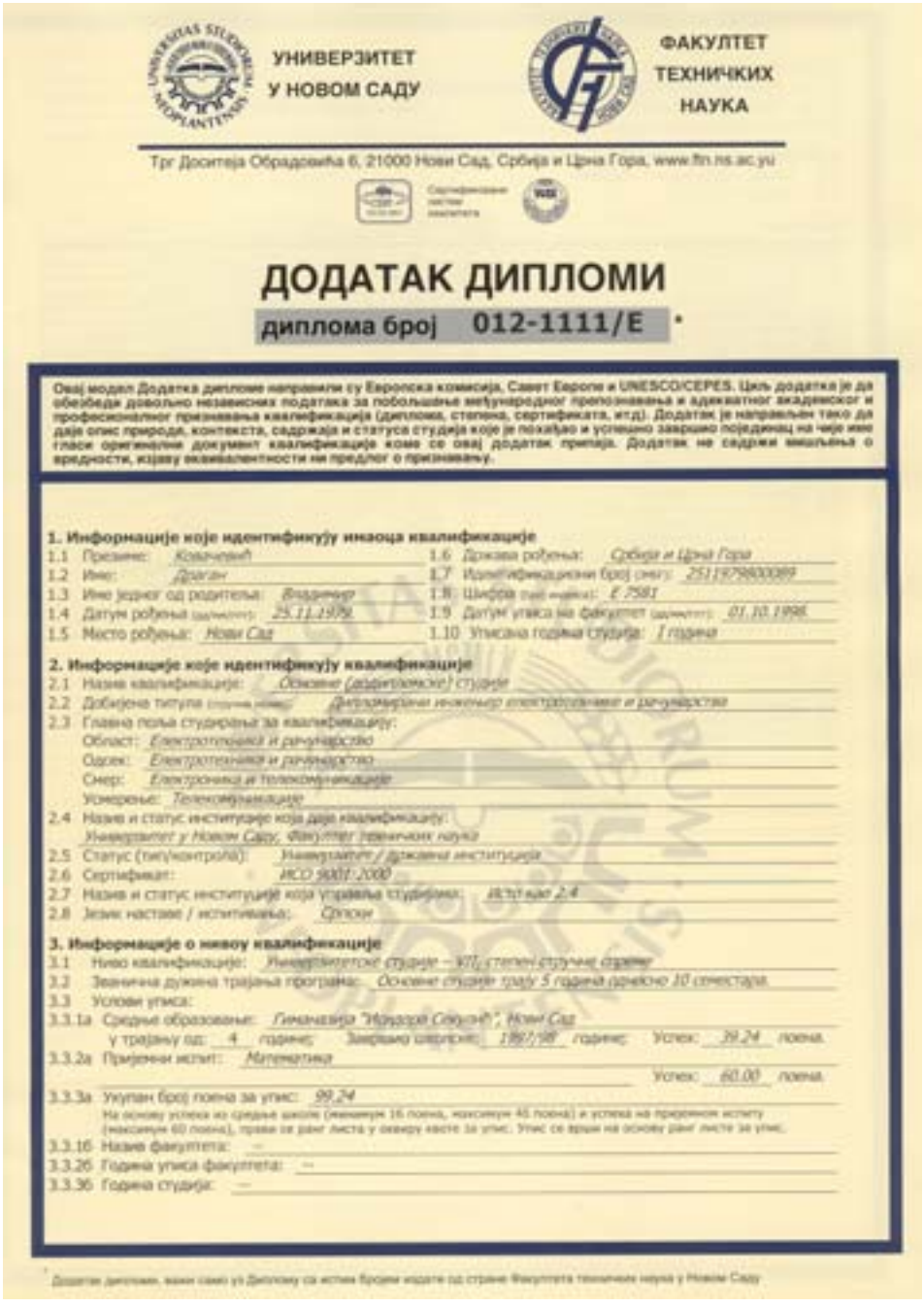

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФАКУЛТЕТ ТЕХНИЧКИХ НАУКА

Трг Доситеја Обрадовића 6, 21000 Нови Сад, Србија и Црна Гора, www.ftn.ns.ac.yu

ДОДАТАК ДИПЛОМИ

диплома број 012-1111/E *

Овај модел Додатка дипломи направили су Европска комисија, Савет Европе и UNESCO/CEPES. Циљ додатка је да обезбеди довољно независних података за побољшање међународног препознавања и адекватног академског и професионалног признавања квалификација (диплома, степена, сертификата, итд). Додатак је направљен тако да даје опис природе, контекста, садржаја и статуса студија које је похађао и успешно завршио појединац на чије име гласи оригинални документ квалификације коме се овај додатак прилаже. Додатак не садржи мишљења о вредности, изјаву еквивалентности ни предлог о признавању.

1. Информације које идентификују ималаца квалификације

1.1 Презиме: Ковачевић
1.2 Име: Драган
1.3 Име једног од родитеља: Владимир
1.4 Датум рођења (дан/месец/год): 25.11.1970.
1.5 Место рођења: Нови Сад
1.6 Држава рођења: Србија и Црна Гора
1.7 Идентификациони број (МБГ): 2511970800389
1.8 Шифра (број индекса): E 7581
1.9 Датум уписа на факултет (дан/месец/год): 01.10.1998.
1.10 Уписана година студија: I година

2. Информације које идентификују квалификацију

2.1 Назив квалификације: Основне (академске) студије
2.2 Добијена титула (скраћени назив): Дипломирани инжењер електротехнике и рачунарства
2.3 Главна поља студирања за квалификацију:
Област: Електротехника и рачунарство
Одсек: Електротехника и рачунарство
Смер: Електроника и телекомуникације
Усмерење: Телекомуникације
2.4 Назив и статус институције која даје квалификацију:
Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука
2.5 Статус (тип/контрола): Универзитет / државна институција
2.6 Сертификат: ИСО 9001:2000
2.7 Назив и статус институције која управља студијама: исто као 2.4
2.8 Језик наставе / испитивања: Српски

3. Информације о нивоу квалификације

3.1 Ниво квалификације: Универзитетске студије – VII степен стручне спреме
3.2 Званично дужина трајања програма: Основне студије traju 5 година односно 10 семестара.
3.3 Услови уписа:
3.3.1a Средње образовање: Гимназија "Исидора Секулић", Нови Сад
У трајању од: 4 година; Завршио школске: 1997/98 година; Успех: 39.24 поена.
3.3.2a Пријемни испит: Математика
Успех: 60.00 поена.
3.3.3a Укупан број поена за упис: 99.24
На основу успеха из средње школе (минимум 16 поена, максимум 40 поена) и успеха на пријемном испиту (максимум 60 поена), прави се ранг листа у оквиру квоте за упис. Упис се врши на основу ранг листе за упис.
3.3.1б Назив факултета: –
3.3.2б Година уписа факултета: –
3.3.3б Година студија: –

* Додатак дипломи, важи само уз Диплому са истим бројем издате од стране Факултета техничких наука у Новом Саду

3.3.1ц Назив више школе: --

3.3.2ц Званична дужина трајања студија на вишој школи: --

3.3.3ц Година уписа више школе: -- Година завршетка више школе: --

3.3.4ц Просечна оцена студија на вишој школи: --

4. Информације о садржајима и постигнутим резултатима

4.1 Начин студирања: *Редовно*

4.2 Захтев програма:

Шифра	Предмет	Број часова: Предавања	Број часова: Вежбе	Испит: Полагао	Испит: Признато	Оцена	Наставник
E101	Математичка анализа 1	60	45	+	-	10	(доцент) Ковачевић Игор
E102	Дискретна математика	60	45	+	-	10	(доцент) Дорословачки Рade
E103	Физика	90	60	+	-	10	(доцент) Сегедић Милан
E201	Основе електротехнике	120	90	+	-	10	(доцент) Грегорић-Нађ Нађа
E202	Основе рачунарства	60	60	+	-	10	(доцент) Перишић Бранко
E104	Математичка анализа 2	60	60	+	-	10	(доцент) Стојковић Милу
E204	Системи аутоматског управљања	60	60	+	-	10	(доцент) Кулић Драган
E141	Случајни процеси	30	30	+	-	10	(доцент) Стојковић Милу
E241	Теорија електричних кола и сигнала	75	60	+	-	10	(доцент) Новак Лидија
E242	Основе електронике	75	60	+	-	10	(доцент) Живанов Љиљана, Нађ Ласло
E212	Основе телекомуникација	60	60	+	-	10	(доцент) Туповски Жељко
E212	Електрична мерења	60	60	+	-	10	(доцент) Жупунски Иван
E243	Електромагнетизам	60	45	+	-	10	(доцент) Грчић Мирослав
E321	Уметничке дизајн за инжењере	0	60	+	-	10	(доцент) Шефберт Јелисавета
E401	Дискретни системи и алгоритми	45	45	+	-	10	(доцент) Новак Лидија
E402	Дигитална телекомуникација	60	60	+	-	10	(доцент) Малбашки Владимир
E403	Микропроцесорска електроника	60	60	+	-	10	(доцент) Малбашки Жељко
E404	Теорија информација и кодовања	90	60	+	-	10	(доцент) Шовш Лидија
E405	Линеарна и радио електроника	60	60	+	-	10	(доцент) Нађ Ласло
E406	Импулсна и дигитална електроника	75	75	+	-	10	(доцент) Нађ Ласло
E407	Дигитална обрада сигнала	45	45	+	-	10	(доцент) Јелић Бошко
E408	Пренос података	45	30	+	-	10	(доцент) Десподов Мирослав
E409	Електронска мерења и инструментација	75	60	+	-	10	(доцент) Боровић Градимир
E214	Основе електроенергетике	75	60	+	-	10	(доцент) Шовш Лидија
E481	Програмски језици	30	45	+	-	10	(доцент) Малбашки Душан
E482	Електроакустика и дигитална обрада аудио сигнала	45	45	+	-	10	(доцент) Јелић Бошко
E483	ТВ техника и дигитална обрада слике	45	45	+	-	10	(доцент) Туповски Жељко
E421	Обрада биомедицинских сигнала	75	60	+	-	10	(доцент) Бајић Драгана
E484	Мобилни радио комуникације	75	60	+	-	10	(доцент) Малбашки Владимир
E485	Телекомуникационе мреже и комутација	60	60	+	-	10	(доцент) Десподов Мирослав
E361	Социологија науке	30	0	+	-	10	(доцент) Радовановић Радмила
E322	Инжењерске комуникације, логистика и менаџмент	45	0	+	-	10	(доцент) Лендак Аттила, Гвозденовић Милан
E486	Оптичке телекомуникације	45	45	+	-	10	(доцент) Дорословачки Мирослав
E475	Предмет: Основе телекомуникација	--	--	+	-	10	(доцент) Туповски Жељко
E471	Дипломски испит (Дипломски рад)	105	105	+	-	10	(доцент) Туповски Жељко

Тема дипломског рада: *"Интеграција IP-а и телефонске мреже"*

Наставник (ментор) дипломског рада: *Туповски Жељко*

Датум одбране дипломског рада (месец): *27.07.2004.*

4.3 Детаљи програма:

Наставни план и програм основних студија: *Електротехника и рачунарство, 1997. година*

, Студентска служба Факултета техничких наука.

Slika 2. Druga strana Dodatka diplomi na srpskom jeziku

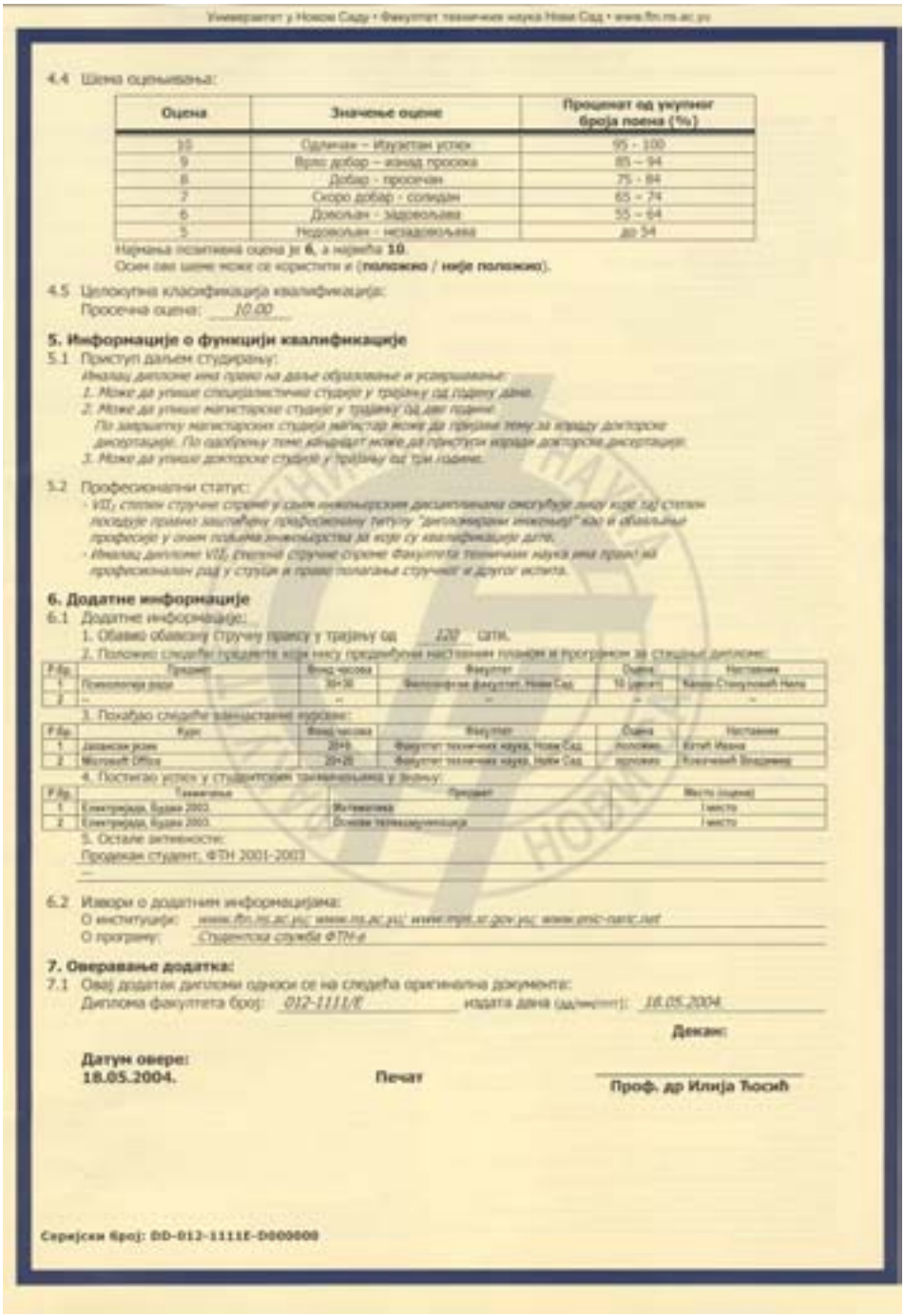

Универзитет у Новом Саду • Факултет техничких наука Нови Сад • www.ftn.ns.ac.yu

4.4 Шема оцењивања:

Оцена	Значење оцене	Проценат од укупног броја поена (%)
10	Одличан – Изузетан успех	95 – 100
9	Врло добар – изнад просека	85 – 94
8	Добар - просечан	75 - 84
7	Скоро добар - солидан	65 – 74
6	Довољан - задовољава	55 – 64
5	Недовољан - незадовољава	до 54

Најмања позитивна оцена је **6**, а највећа **10**.
Осим ове шеме може се користити и (**положио / није положио**).

4.5 Целокупна класификација квалификација:
Просечна оцена: *10.00*

5. Информације о функцији квалификације

5.1 Приступ даљем студирању:
Иналац дипломе има право на даље образовање и усавршавање:
1. Може да упише специјалистичке студије у трајању од годину дана.
2. Може да упише магистарске студије у трајању од две године.
По завршетку магистарских студија магистар може да пријави тему за израду докторске дисертације. По одобрењу теме кандидат може да приступи изради докторске дисертације.
3. Може да упише докторске студије у трајању од три године.

5.2 Професионални статус:
- VII₁ степен стручне спреме у сам инженерским дисциплинама омогућује лицу које тај степен поседује правно заштићену професионалну титулу "дипломирани инженер" као и обављање професије у оним пољима инженерства за које су квалификације дате.
- Иналац дипломе VII₁ степена стручне спреме Факултета техничких наука има право на професионалан рад у струци и право полагања стручног и другог испита.

6. Додатне информације

6.1 Додатне информације:
1. Обавио обавезну стручну праксу у трајању од *120* сати.
2. Положио следеће предмете који нису предвиђени наставним планом и програмом за стицање дипломе:

Р.бр.	Предмет	Фонд часова	Факултет	Оцена	Наставник
1	Психологија рада	30+30	Филозофски факултет, Нови Сад	10 (десет)	Капор-Стануловић Нела
2	–	–	–	–	–

3. Похађао следеће ванцаставне курсеве:

Р.бр.	Курс	Фонд часова	Факултет	Оцена	Наставник
1	Јапански језик	20+0	Факултет техничких наука, Нови Сад	положио	Котић Ивана
2	Microsoft Office	20+20	Факултет техничких наука, Нови Сад	положио	Ковачевић Владимир

4. Постигао успех у студентским такмичењима у знању:

Р.бр.	Такмичење	Предмет	Место (оцена)
1	Електријада, будва 2003	Математика	I место
2	Електријада, будва 2003	Основи телекомунікација	I место

5. Остале активности:
Продекан студент, ФТН 2001-2003
–

6.2 Извори о додатним информацијама:
О институцији: *www.ftn.ns.ac.yu; www.ns.ac.yu; www.mps.sr.gov.yu; www.pnic-naric.net*
О програму: *Студентска служба ФТН-а*

7. Оверавање додатка:

7.1 Овај додатак дипломи односи се на следећа оригинална документа:
Диплома факултета број: *012-1111/E* издата дана (дд/мм/гг): *18.05.2004*

Декан:

Датум овере:
18.05.2004.

Печат

Проф. др Илија Ћосић

Серијски број: DD-012-1111E-D000000

Slika 3. Treća strana dodatka diplomi na srpskom jeziku

Универзитет у Новом Саду • Факултет техничких наука Нови Сад • www.ftn.ns.ac.yu

8. Информације о високом образовању у Србији:[1]

Информације о националном систему високог образовања (Извод из Закона о универзитету у Србији, "Службени гласник РС" бр. 98/21, 23.04.2002, www.mps.ar.gov.yu)

8.1 ТИПОВИ ИНСТИТУЦИЈА И КОНТРОЛА ИНСТИТУЦИЈА

8.2 ДЕЛАТНОСТ УНИВЕРЗИТЕТА И ФАКУЛТЕТА

8.2.1 ОБРАЗОВНА ДЕЛАТНОСТ

8.2.1.1 ИСПИТИ

8.2.1.2 МАГИСТАРСКА ТЕЗА И СПЕЦИЈАЛИСТИЧКИ РАД

8.2.1.4 ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

8.2.1.5 ПОЧАСНИ ДОКТОРАТ

8.2.1.6 НИВО ОБРАЗОВАЊА И НАСТАВАЊА

8.3 НАУЧНА И ИМЕТНИЧКА ДЕЛАТНОСТ

8.4 ОДОБРЕЊЕ / АКРЕДИТАЦИЈА ПРОГРАМА И ДИПЛОМА

8.5 РЕПУБЛИЧКИ САВЕТ ЗА РАЗВОЈ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

Slika 4. Četvrta strana dodatka diplomi na srpskom jeziku

Zaključak

Ministarstvo prosvete i sporta treba da donese *propis* u vezi s dodatkom diplomi (izgled, sadržaj, ...) i obaveže sve fakultete da u razumnom roku počnu sa izdavanjem dodatka diplomi na srpskom i engleskom jeziku.

Literatura

1. Nedučin–Marinković, R.; Lazetić P.: *Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu*, *Vodič kroz ECTS*, Alternativna akademska obrazovna mreža, Masarikova 5, Beograd, 2002.
2. *http://www.aic.lv/ace/ace_disk/Dipl_Sup/about_ds.htm*
3. *http://europa.eu.int/comm/education/policies/rec-gual/recognition/diploma_en.html*
4. *http://www.cepes.ro/hed/recogn/groups/diploma/pattern.htm*
5. *http://www.buwiwm.edupl/eng/ds.htm*
6. *http://www.aic.lv/ENIC/ds/latvian_DS.htm*

Diploma Supplement

SUMMARY

The Diploma Supplement is a document attached to a higher education diploma aiming at improving international „transparency" and at facilitating the academic and professional recognition of qualifications (diplomas, degrees, certificates, etc). The Diploma Supplement is composed of eight sections (information identifying the holder of the qualification, information identifying the qualification, information on the level of the qualification, information on the contents and results gained, information on the function of the qualification, additional information, certification of the Supplement, information on the national higher education system).

1. *At the meeting held at the beginning of April 2004, Educational-Scientific Council, Faculty of Technical Sciences in Novi Sad, concluded the following:*
   a. *The content and the appearance of the Diploma Supplement was adopted;*

b. *First Diploma Supplements in the Serbian language should be delivered at the promotion of graduated engineers on May 18th, 2004, the day of the Faculty – it was performed on that occasion;*

c. *First Diploma Supplements in the English language should be delivered at the promotion of graduated engineers in November 2004 – Diploma Supplements will be delivered in the English language as well.*

The very first Diploma Supplement in Serbia and Montenegro in the Serbian language was also promoted at the International Conference „Bologna Process – experiences in education reformations and quality control", Novi Sad, June 4th–5th, 2004. Ministry of Education and Sport should adopt the regulation concerning the Diploma Supplement (appearance, content...) and demand all Faculties to start issuing the Diploma Supplement in both the Serbian and English languages in the shortest period possible.

Vladislava Felbabov, Randall Major
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

FILOZOFSKI FAKULTET U NOVOM SADU: REFORMISANI KURIKULUM NA ODSEKU ZA ANGLISTIKU

Uvod

Novi reformisani nastavni kurikulum za Odsek za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu usvojen je juna 2003. godine i primenjuje se u nastavi od 2003/2004. školske godine. Sada ulazi u drugu školsku godinu primene. Prvi je potpuno reformisani kurikulum na anglističkim odsecima u zemlji. Novi kurikulum je urađen po evropskim uzorima. Odsek se rukovodio potrebom da se nastava osavremeni i prilagodi novim generacijama čije se prethodno školovanje iz objektivnih razloga razlikovalo od onoga koje su dobijale prethodne generacije. Odsek se takođe rukovodio činjenicom da će ove generacije studenata raditi u XXI veku. Želelo se da se krene u susret novom zakonu o univerzitetu, za koji se očekuje da će uključiti osnovne postulate Bolonjske deklaracije, kao što su učešće studenata u radu, kontinuirano ocenjivanje, mogućnost izbora i sopstvenog profilisanja stručnosti, što bi trebalo da se pokaže u dodatku diplomi koju studenti dobijaju po završenim studijama. Omogućeno je i sticanje ECTS kredita za mobilnost studenata tokom studija. Očekuje se zvanična akreditacija reformisanog kurikuluma. Odsek se rukovodio potrebama društva, a to je povećan broj nastavnika i profesora engleskog jezika, kao i sve veća potreba za prevodiocima. Uz postojeće magistarske, Odsek za anglistiku ima u planu otvaranje specijalističkih i doktorskih studija.

Iskustva

Reformisanje kurikuluma engleskog jezika i književnosti

Nekadašnji dvosemestralni predmeti, neki čak i četvorosemestralni, pretočeni su u jednosemestralne kurseve adekvatne sadržine. Nastavni sadržaji nisu sažimani već skraćeni i umnogome modifikovani sa drugačijih, savremenijih polazišta. Kursevi savremenog engleskog jezika, na kojima je potrebno da studenti još usavršavaju znanje jezika, sada su kursevi integrisanih jezičkih veština. Umesto nekada odvojenih časova i disciplina konverzacije, pisanja eseja, obrade engleskih tekstova, danas imamo objedinjene veštine koje će nakon tri godine dovesti studente na evropski jezički nivo C1, a nakon četiri godine na nivo C2. Kursevi gramatike engleskog jezika su jednako osavremenjeni, a uveden je kurs fonetike, na zahtev studenata, već na I godinoj studija. Engleska književnost predaje se sa žanrovsko-istorijskog aspekta. Ukinut je nepotrebni istoricizam i memorisanje, naglasak je sa predavanja, čiji je broj časova smanjen, prenet na časove seminara, čitanja i obrade pojedinačnih, velikih književnih dela. Obimni seminarski radovi pretočeni su u usmene prezentacije koje omogućavaju studentima da sistematičnije prouče književnu građu i analiziraju književna dela samostalnije nego ranije. Uvedeni su kursevi savremene engleske odnosno američke civilizacije i kulture. Na kasnijim godinama studija predviđeni su kursevi novih, značajnih književnosti engleskog govornog područja, kanadske i australijske. Među izbornim predviđeni su kursevi afro-američke književnosti i naučne fantastike. Nastava je na većini kurseva već od I godine na engleskom jeziku. Opštih predmeta, kao što je sociologija, u prvim semestrima više nema. Sociologija može u kasnijim semestrima postati neki od izbornih kurseva. Pedagoški, pedagoško-psihološki i metodički predmeti su zastupljeni u nastavničkom smeru. U I godini, umesto nekadašnjeg glomaznog i zastarelog četvorosemestralnog kursa srpskog jezika, studenti sada imaju dva savremeno koncipirana kursa pravopisa sa kulturom izražavanja i funkcionalnih stilova maternjeg jezika. Informatika, kao časovi vežbanja u kompjuterskoj učionici, uvedeni su već na II godini studija.

Kurikulum engleskog jezika i književnosti

U prve dve godine studija kurikulum na Odseku za anglistiku u Novom Sadu se sastoji pretežno od obaveznih kurseva, dok mogućnost izbornog oblikovanja sopstvenog usmerenja raste sa semestrom studija do čak polovine kredita iz izbornih kurseva tokom VI do VIII semestra studija. Na trećoj godini studija predviđeni su smerovi u kurikulumu engleskog jezika i književnosti:

pedagoški, prevodilački, lingvistički i književni, svaki sa svojim posebnim nizom kurseva i mogućnostima unakrsnog biranja i kombinovanja sa kursevima sa Odseka za anglistiku i drugih odseka na Fakultetu, za sada, a na Univerzitetu u budućnosti. Kod pedagoškog smera predviđena je i diploma nakon VI semestra, na nivou znanja jezika C1 i sa odgovarajućim pedagoško-metodičkim kursevima i drugim, kao, na primer, kursom dečije književnosti. Ovom diplomom kandidati stiču pravo da predaju u prva tri razreda osnovne škole (odnosno na prvom ciklusu, kako je to bilo definisano prethodnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju). Diploma na pedagoškom smeru nakon VIII semestra osposobljava za rad na jezičkom nivou C2 i drugom ciklusu i u srednjem i višem obrazovanju. Prevodilački smer je predviđen za prevodioce koji će se stručno profilisati tokom, ali i po završetku studija, kako na radnom mestu, tako i na planiranim specijalističkim studijama. Smerovi lingvistički odnosno književni zamišljeni su kao akademski i priprema za dalje akademsko obrazovanje na magistarskim odnosno doktorskim studijama.

Kontinuirano ocenjivanje

Provera znanja studenata je kontinuirana. Svake tri do četiri nedelje studentima se daju testovi, a kod nekih kurseva se ocenjuju i studentske aktivnosti na času, njihovi radovi i prezentacije. Za književne prezentacije izrađen je ujednačen sistem kriterijuma i elementi koji se prate i ocenjuju. Kod većine predmeta do 60% ocene čine kontinuirane provere, a preostali deo su pismeni i/ili usmeni ispiti. Na osnovu kontakt sati u nastavi i rada koji se očekuje za pripremu časa, kursevi se vrednuju u rasponu od osam do dva kredita. Studentima je bilo omogućeno da izlaze i na popravne testove ukoliko nisu uspeli da ih polože. Pokazalo se da je bilo studenata koji su želeli da pokažu bolje znanje i poprave ocenu, pa su ponovo izlazili na pojedine testove.

Uspeh reformisanog kurikuluma

Godina dana primene novog kurikuluma donela je i rezultate. Generacija koja je primljena na studije 2003/2004. odabrana je na osnovu složenog prijemnog ispita iz engleskog jezika (nivo znanja evropski B2), kako to Odsek već niz godina čini. Za svako slobodno mesto na konkurs za studije se prijavilo 3,5 kandidata. Upisano je 80 studenata. Prosek bodova sa prijemnog ispita i uspeha iz srednje škole bio je 86 od mogućih 100. Jedna je studentkinja odustala od studija tokom I semestra. Kod studenata koji studiraju po novom režimu (ne samo planu i programu) uočava se izrazit entuzijazam za studije. Ocena studenata je

da im je ovaj način rada nov, zanimljiv i da rado pohađaju časove. Kod studenata se pokazala i želja da se postignu što bolji rezultati, ali se istovremeno stvorilo osećanje za timski rad, koje je nedostajalo kod prethodnih generacija. Nastavnici i saradnici su takođe motivisaniji za ovakav način rada, iako imaju veći broj kurseva i povećan obim obaveza zbog kontinuiranog ocenjivanja studenata.

Uspeh studenata

Sve se ovo odražava i na uspeh generacije 2003/2004. na studijama. Uspeh na pojedinim predmetima ne zavisi više od jednog ispita ili susreta sa nastavnikom. Do izlaska na ispit svaki kandidat ima niz kontinuirano stečenih ocena. Onima koji nisu uspeli da polože neki test tokom kontinuranog ocenjivanja omogućeni su dodatni, „popravni" testovi. Samo tri studenta nisu uspela da polože više od 4, od ukupno14 kurseva koliko ih na I godini studija sada ima, te bi trebalo da ponavljaju godinu. Ovakav uspeh nije zabeležen u skorijoj istoriji Odseka, mada je na Odseku za anglistiku veća efikasnost studija nego na drugim odsecima Fakulteta i od 1999. godine postoji vrlo dobra srazmera između broja upisanih i broja diplomiranih tokom jedne školske godine. U želji da pokažu da mogu bolje nego što su u nekom trenutku pokazali, pojedini studenti su ponavljali testove i radili dodatne prezentacije. Raspon postignutih konačnih ocena, za pojedine kurseve za koje je ovaj proračun rađen, u potpunosti odgovara Gausovoj krivoj. Osim veoma malog broja studenata koji su pali na nekom kursu/ispitu, broj šestica je bio proporcionalan broju desetki, a glavnina ocena generacije nalazila se između sedmice i devetke.

Sistem mentora

Kao deo reformisanih studija na Odseku za anglistiku u Novom Sadu uveden je sistem mentorâ, koji prate studente jedne generacije kroz sve četiri godine studija. Ovaj sistem je dao rezultate koje bi trebalo preneti. Na svakih deset studenata I godine koji studiraju po novom kurikulumu određen je mlađi mentor koji je svojoj grupi studenata zakazivao redovne konsultacije, pratio njihov uspeh/neuspeh na testovima, razmatrao probleme koje imaju, pružao savete. Ponekad ih je dodatno upućivao na konsultacije sa nastavnikom. Rad tima mlađih mentora pratio je stariji mentor koji je konstatovao opšte probleme i predočavao ih Odseku, šefu Odseka, pojedinim nastavnicima. Stariji mentor je i sakupljao i analizirao podatke o prolaznosti na pojedinim kursevima. Ukoliko je bilo potrebno i stariji mentor je primao studente sa specifičnim problemima i savetovao ih kako da ih prevaziđu. Na ovaj način se dobio uvid u uspeh ne

samo na pojedinačnim kursevima već i u ukupan uspeh pojedinačnih studenata, nastavnika, saradnika i kurseva.

Problemi

Pored svih uspeha i odličnog iskustva sa reformisanim programom studija na Odseku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, u njegovoj primeni naišli smo i na niz slabosti i poteškoća. One se mogu podeliti u dve grupe:

Problemi koji proističu iz šireg obrazovnog konteksta

Nepostojanje zakonske/institucionalne podrške procesu reforme

Zakonska podrška

Veoma je teško raditi bez novog zakona o visokom obrazovanju. Često nagađamo o pravima i obavezama, kako studenata tako i nastavnog osoblja. Iako smo svojevremeno dobili nezvaničnu verziju onoga kako bi zakon *mogao* da izgleda, bilo je veoma teško odrediti koji nastavnici mogu ili treba da drže koje kurseve i kako uklopiti te kurseve u novi sistem. Isto tako, budući da statuti fakulteta treba da budu u skladu sa zakonom, u radu nam nedostaje i važna pravna podrška: statut i različiti propisi koji iz njega proističu, a koji regulišu režim studiranja, ispitne rokove, početak i kraj semestra, status studenata itd.

Institucionalna podrška

Pod institucionalnom podrškom podrazumevamo *podršku viših institucija*, to jest Ministarstva i delimično i samog Univerziteta. Osim „zelenog svetla“ da nešto uradimo i povremenih saveta tipa „učinite najbolje što možete s onim što vam je na raspolaganju“, bilo je zaista veoma malo konkretne podrške programu koji sprovodimo i predlozima koje smo davali u pogledu njegovog budućeg razvoja. Jedan od primera koji ovo ilustruju je sledeći. Mi obrazujemo buduće prevodioce, ali nemamo odgovarajuću opremu i prostor gde bismo ih obučavali za konsekutivno i simultano prevođenje. Napravili smo tri različita predloga kako da se reši ovaj problem, i svaki put smo dobili odgovor: „Videćemo“. Ima i drugih primera, ali ih ovom prilikom nećemo iznositi. Velika je sreća da smo, uz podršku Rektorata i Nastavno-naučnog veća Univerziteta, mogli da uradimo barem elementarnu reformu samog programa.

Ispitivanje tržišta/društvene potrebe

Koliko nam je poznato, nije urađena nijedna zvanična studija o društvenim potrebama za određenim kadrovima, na osnovu koje bismo znali koje profile bi naš Odsek trebalo da obrazuje. U nedostatku boljeg pokazatelja, u kontaktima sa studentima koji su diplomirali, evaluirali smo njihove profesije, a zatim svoj program modelovali prema ovim profilima (profesori, prevodioci, lingvisti i radnici u kulturi). Takođe smo pogledali i evropske tržišne projekcije, koje govore da će do 2010. (verovatno 2015. u Srbiji) rasti potrebe za profesorima engleskog jezika, a da će se zatim potrebe društva zadovoljiti, te će tražnja za ovom profesijom biti smanjena. Potreba za obučenim i kvalifikovanim prevodiocima rašće i posle 2020. godine. Trenutno radimo na planu za uspostavljanje tešnjih veza sa našim svršenim studentima, kao i sa sektorom privatnih škola, s ciljem sticanja boljeg uvida u broj upisanih đaka i društvene potrebe, barem na lokalnom nivou. Na primer, očekujemo da će rasti potrebe za menadžmentom, PR i drugim oblastima koje zahtevaju veći stepen interdisciplinarnih aktivnosti.

Akademski kalendar

Bolonjski proces zahteva određeno opterećenje studenata, izraženo u satima, tokom svakog semestra (ili trimestra). Postojeći akademski kalendari nisu u skladu s ovim, posebno zato što sadašnji zakon o univerzitetu specifikuje da zimski semestar počinje 1. oktobra, zbog čega je ovaj semestar znatno kraći od letnjeg. Stoga je praktično nemoguće ostvariti broj sati koje zahteva Bolonjski dogovor.

Predloženi akademski kalendar detaljno je razrađen do 2010. godine. Trebalo bi ga revidirati i usvojiti na nivou Univerziteta. Takođe, trebalo bi pripremiti i kalendar koji uključuje letnju školu, večernju školu i programe za obrazovanje tokom celog života. Ovo će biti olakšano smanjivanjem broja ispitnih rokova i širokim prihvatanjem kontinuirane evaluacije.

Saradnja na međuuniverzitetskom i međukatedarskom nivou

Brzo smo shvatili da će svi razgovori o mobilnosti studenata i kompatibilnosti sa evropskim univerzitetskim programima biti uzaludni ukoliko se ovo ne organizuje barem na nacionalnom nivou. Održali smo četiri međukatedarska sastanka sa predstavnicima odseka za engleski jezik Univerziteta u Beogradu i Univerziteta u Nišu, na kojima smo razmenili ideje, kurikulume i programe. Nadamo se da ćemo uskoro razmeniti iskustva u sprovođenju programa i da ćemo moći da započnemo pilot-program jednosemestralne razmene studenata sa naših odseka.

U međuvremenu, ostaje da se unutar našeg fakulteta i Univerziteta reši problem mobilnosti studenata i odgovarajućih bodova koje bi oni doneli s drugih fakulteta. Ne vidimo nikakav razlog zašto, na primer, student društvenih nauka ne bi mogao da uzme kurs iz istorije muzike ili arhitekture, i da mu se za to priznaju bodovi na matičnoj studijskoj grupi. Uvereni smo da još puno treba raditi na razvijanju koncepta „univerzitetski obrazovane osobe“, kao protivteže usko specijalizovanim stručnjacima.

Problemi koji proističu iz samog programa i njegove primene

Sreli smo se s nizom poteškoća u primeni novog programa, koje proističu iz prirode reforme koja se od nas očekuje.

Redukovanje obima materije za učenje na prihvatljiv nivo

U procesu razvoja jednosemestralnih kurseva ubrzo je postalo jasno da su stari modeli predavanja i obim materije koju treba pokriti veliko opterećenje u procesu učenja. Naši nastavnici su, i treba im odati pohvalu zbog toga, proveli celu godinu razrađujući programe koji su sada veoma blizu onoga što je našim studentima potrebno. Iako se još može poboljšati (promenama, uvođenjem novih kurseva itd.), ovaj deo naše reforme je zaista uspešan. Takođe smo primetili da je rad koji je nastavnik uložio u razvoj kursa u direktnoj proporciji sa uspehom samog kursa.

Postavljanje previsokih ciljeva u pogledu jezičke kompetencije

Na početku smo odlučili da se u našem slučaju, a radi naših studenata, velika pažnja mora posvetiti njihovoj jezičkoj kompetenciji. Zato smo im postavili vrlo visok cilj – da postignu najvišu ocenu na nivou C2 na kraju druge godine (imajući na umu da upisujemo studente sa nivoom B2). Sada smo uvereni da će većina studenata postići ovaj cilj do kraja treće godine, a da će ga do kraja četvrte godine postići svi.

Nepostojanje šire međukatedarske saradnje

Generalno govoreći, mobilnost studenata čak i između odseka na našem fakultetu je veoma slaba. Očekujemo da će sa širenjem procesa reforme na ceo fakultet rasti interesovanje studenata za njima relevantne kurseve koje nude drugi odseci.

S druge strane, postojala je veoma dobra saradnja između našeg odseka i drugih kada smo ih zamolili da za naše studente pripreme nove kurseve, na primer, iz srpskog jezika, pedagogije, psihologije ili stranih jezika. Isto tako, i mi smo reformisali naš program za studente drugih studijskih grupa: sada polažu klasifikacione testove, a zatim se raspoređuju na kurseve koji su tako prilagođeni da maksimalno razvijaju njihove jezičke veštine i sistematski podižu nivo jezičke upotrebe. Studenti sa drugih studijskih grupa ovaj sistem su veoma dobro prihvatili i pozitivno ocenili. Ovu veoma dobru praksu ćemo nastaviti, uz izvesne modifikacije.

Problem „statusa studenata", starih programa itd.

Uprkos svim pozitivnim aspektima novog programa, dešava se da neki studenti jednostavno ne mogu ili neće da se uklope. Za to postoji mnogo razloga, a među njima su:

- studenti promene mišljenje o svom usmerenju (na polovini prve godine odluče da program nije ono što su očekivali i da, na primer, ne žele da budu profesori ili prevodioci),
- studenti nisu u stanju da ispune zahteve koje program pred njih postavlja,
- studentima je potreban „studentski status" da ne bi bili nezaposleni, da bi odložili služenje vojnog roka itd.

Za studente koji ne drže korak sa većinom i studente koji imaju problema osmislili smo program koji im omogućuje da lakše prebrode teškoće. To je pomoglo, ali je sistem potrebno još razraditi. Pored toga, smatramo da treba da postoji sistem savetovanja i vođenja koji bi pomogao studentima da nauče kako da efikasnije uče, da promene svoje usmerenje ili da napuste studije u potrazi za nekim drugim ciljem u životu.

Uprkos ovim (u nekim slučajevima *ogromnim*) poteškoćama, ovaj program doživljava veliki uspeh.

Faculty of Philosophy in Novi Sad: Reformed Curriculum at the Department of English

SUMMARY

The presentation deals with the practical application and problems encountered during the first year of introducing a reformed curriculum of English Language and Literature at the Department of English, Faculty of

Philosophy in Novi Sad. The topics covered are the reformed curriculum, compulsory and elective subjects, one term courses, continued grading, ECTS credits, system of mentors, the success of the first generation of students as compared with the classic system of studies, the academic year calender, the lack of support in law.

Zoran Budimac, Mirjana Ivanović,
Nataša Ibrajter, Ivan Pribela[*]
Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

MODERNIZOVANE STUDIJE INFORMATIKE NA PRIRODNO-MATEMATIČKOM FAKULTETU U NOVOM SADU

Od 2002. godine na studijama informatike realizuje se novi plan i program koji sadrži mnoge elemente Bolonjske deklaracije i savremenih iskustava univerzitetskog obrazovanja Evropske unije. Na kraju četvorogodišnjeg obrazovanja student stiče jednu od sledećih diploma: diplomirani informatičar, diplomirani informatičar poslovne informatike, ili nastavnik informatike.

Pregled novih planova i programa

Odnos različitih grupa predmeta na studijama informatike i poslovne informatike dat je na slici 1.

Slika 1. Odnos grupa predmeta na studijama informatike

	Informatika	*Poslovna informatika*
Ukupan broj časova po planu	*209*	*209*
Informatika	48.32%	49.28%
Matematika	11.96%	9.09%
Opšti predmeti	3.34%	3.34%

* Pored podrške od strane međunarodnih institucija pomenutih u tekstu, rad na unapređenju pojedinih predmeta u ovom planu i programu delimično je finansiran sredstvima Sekretarijata za obrazovanje AP Vojvodine, tokom 2003. godine.

Osnove informatike	16.26%	13.39%
Hardver	4.78%	1.91%
„Computational science“	15.31%	22.96%

Više od 90% predmeta su jednosemestralni, većina informatičkih predmeta polaže se praktično i kontinualno tokom godine (na praktičnim vežbama), postoje izborni predmeti (slika 2) i tzv. izborni seminari (studentski projekti).

Slika 2. Odnos izbornih i obaveznih predmeta

	Informatika	*Poslovna informatika*
Ukupan broj časova po planu	*209*	*209*
Izborni	15.78%	14.35%
Obavezni	84.22%	85.65%

Kao ilustraciju modernizovanih studija prikazujemo plan I i III godine studija poslovne informatike (slike 3 i 4):

Slika 3. Plan I godine poslovne informatike

Predmet	*Zimski semestar*	*Letnji semester*
Uvod u programiranje	2+2+1	
Analiza I	3+3	
Sociologija	3+0	
Kombinatorika i teorija grafova	3+3	2+2
Osnovi algebre	3+3	3+3
Strukture podataka i algoritmi		2+1+1
Analiza II		3+3+1
Finansijska matematika I		3+3

Slika 4. Plan III godine poslovne informatike

Predmet	*Zimski semestar*	*Letnji semester*
Operativni sistemi I	2+2+1	
Baze podataka I	2+2+2	
Veštačka inteligencija I	2+2+1	
Numerička analiza	3+3	2+2
Verovatnoća i statistika	2+2	2+2
Izborni predmet I (Operativni sistemi II Baze podataka II Veštačka inteligencija II Teorija grafova II Matematičke osnove informatike)		2+1+2
Računarska grafika i geometrija I		3+2+2
Izborni seminar		3+0+3
Metodi odlučivanja		2+2

Dva karakteristična kursa

Iz plana i programa izdvajamo dva karakteristična predmeta koje opisujemo malo detaljnije. Prvi predmet (Izborni seminar) je orijentisan ka timskom radu i istraživanju, dok je drugi (Softverski praktikum) orijentisan struci i savlađivanju praktičnih veština i alata.

Izborni seminar je zamišljen kao predmet koji se nudi svakog semestra sa različitim temama u kojima bi se studenti izložili savremenim tendencijama iz razvoja informatike. Ispit se polaže izradom i odbranom seminarskog rada. Svaki izborni seminar bi trebao da zadovolji sledeće kriterijume:

- Izborni seminar se organizuje oko jedne teme iz koje studenti biraju seminarske radove.
- Student bira jedan izborni seminar sa javno dostupnog spiska izbornih seminara.

- Nastavnici mogu ponuduti nov izborni seminar svake godine.
- Rezultati seminarskih radova moraju biti direktno ili indirektno praktično primenljivi.
- Teme za Izborni seminar ne smeju biti pokrivene ostalim kursevima studija – preporuka je da se teme biraju iz aktuelnih oblasti.
- Izborni seminari su po pravilu orijentisani ka istraživanju.
- Tokom rada očekuje se aktivno i interaktivno učestvovanje studenata po timovima i postupno i zajedničko napredovanje ka postavljenim ciljevima: kratke prezentacije, diskusije i radionice.

Tokom prošle godine ponuđena su sledeća četiri seminara:

- Mirjana Ivanović, „Case Based reasoning“
- Zoran Budimac, „Mobilni agent i sistemi za upravljanje tokovima poslova“
- Miloš Racković, „Napredni metodi veštačke inteligencije“
- Đorđe Herceg, „NET tehnologija“.

Softverski praktikum je izborni predmet koji naglašava razvoj praktičnih veština i programskih oruđa. Ispit se polaže praktično i kontinualno tokom godine. Iako je naglasak na praktičnim veštinama, većina predmeta iz ove grupe snažno se zasniva na prethodnim predznanjima. U zavisnosti od smera, plan sadrži 1, 2 ili 3 softverska praktikuma tokom 4 godine.

Trenutno se nude sledeća 4 predmeta za izbor u okviru Softverskog praktikuma:

- Kancelarijsko poslovanje,
- Vizuelno programiranje,
- Internet alati,
- Simboličko računanje.

Kompatibilnost kurseva

Bitna karakteristika modernizovanih studija informatike na PMF je da su u razvoju mnogih kurseva učestvovale međunarodne institucije. Rezultat toga je da su danas ti kursevi kompatibilni po sadržaju, implementaciji i načinu polaganja sa sličnim kursevima u Evropskoj uniji. Navodimo nekoliko karakterističnih primera:

- „Softversko inženjerstvo“ je kurs identičan onome koji se nudi na Univerzitetu Humboldt u Berlinu (Nemačka) i nastao je kao posledica projekta podržanog od strane „Stability pact“-a (2001–2006). Posledica ovog projekta je takođe i zajednički obrazovni materijal iz ove oblasti koji koristi još nekoliko univerziteta u Jugoistočnoj Evropi [1,2].
- „Operativni sistemi II“ je kreiran zajedno sa Univerzitetom u Lincu (Austrija) i podržan od strane WUS-Austrija (2001).
- „Metodika informatike“ i „Obrazovni softver“ su kreirani uz podršku WUS-Austrija (2003).
- „Programski jezici“ su zasnovani na zajedničkom obrazovnom materijalu koji se uz podršku „Stability pact“-a razvija na Univerzitetu Humboldt (Berlin, Nemačka) i 5 univerziteta iz Jugoistočne Evrope [3].
- „Konstrukcija kompajlera“ je kurs za koji se planira zajednički razvoj sa Univerzitetom u Lincu od 2005. godine uz podršku CEEPUS-a.
- Slično važi za predmete „Baze podataka“ i „Računarska grafika i geometrija“ koji će se razvijati uz međunarodnu saradnju i podršku WUS-Austrija tokom 2005. godine.

Sadržaj informatičkih kurseva je upoređen i sa preporukama „Computing Curricula 2001“ koju su 2001. kreirala dva najuticajnija udruženja informatičara: ACM i IEEE Computer Society [4]. Od 61 modula koji moraju da se predaju na dodiplomskim studijama informatike, 51 modul je „pokriven“ u reformisanim studijama informatike na PMF. Deset preostalih modula bave se uglavnom društvenim i etičkim aspektima informatike, koji su generalno nerazvijeni u domaćim uslovima.

Iskustva

Posećenost predavanja i vežbi, kao i motivisanost studenata, značajno se povećala posle uvođenja novog plana i programa. Grafikon na slici 5 prikazuje uporednu posećenost praktičnih vežbi, po starom i novom planu i programu, za predmet „Programski jezici“.

Ankete na kraju kurseva pokazuju da svi studenti (bez izuzetka) smatraju da je kontinualno polaganje praktičnog dela ispita tokom godine veoma dobar potez. Nadalje, osnova za usmeni deo ispita sada je često test, koji ravnomerno pokriva čitavo gradivo i predstavlja dobru osnovu za objektivnije ocenjivanje.

Prolaznost u prvom ispitnom roku višestruko je povećana u odnosu na prolaznost po starom planu i programu.

Slika 5. *Prisutnost na praktičnim vežbama u procentima*

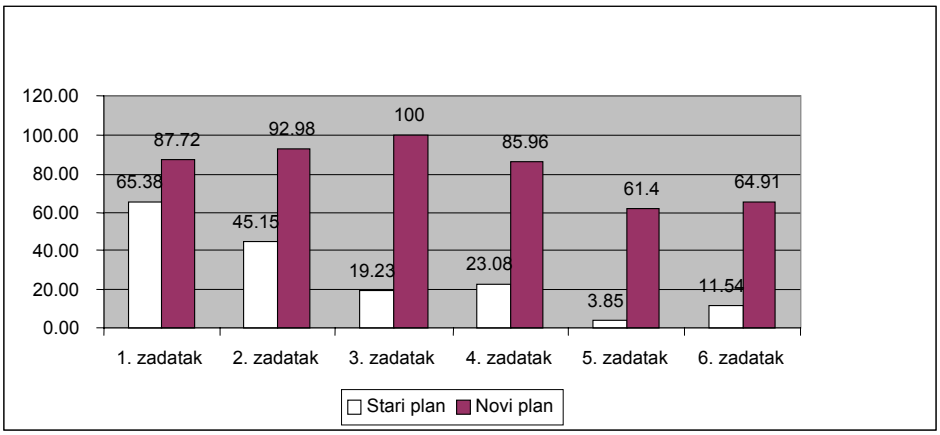

Zaključak

Osnovne teškoće u realizaciji ovog plana i programa svodile su se (i još se svode) na neusklađenost univerzitetskog zakonodavstva sa željama i ciljevima plana i programa. Na primer, upis na više godine studija traje do 31. oktobra, kada je već prošlo blizu 1/3 nastave i kontinualnog ocenjivanja! Potom, mogućnost da student beskonačno mnogo puta izlazi na ispit pošto se nastava završi ozbiljno urušava početni entuzijazam i motivaciju – pokazuje se da je prolaznost studenata koji ne polože u prvom ispitnom roku slična kao i ranije. Srećom, kao što smo napomenuli, prolaznost u prvom ispitnom roku je višestruko povećana.

Pored ovih objektivnih teškoća, tokom pripreme i realizacije ovih planova i programa susreli smo se i sa mnogo subjektivnih strahova nastavnika, pogotovo od izbornih predmeta. Zbog toga i zbog nedostatka prostora, broj izbornih predmeta je relativno mali.

Međutim, i pored teškoća u realizaciji, početni rezultati potpuno opravdavaju učinjene napore i daju podstrek za nastavak reformi.

Literatura

1. Budimac, Z., http://perun.im.ns.ac.yu/budimac/se/, 2004.

2. Bothe, K., Budimac, Z., http://www.informatik.hu-berlin.de/Institut/struktur/softwaretechnikII/intkoop/se/index.htm, 2001.
3. Budimac, Z., Bothe, K., http://perun.im.ns.ac.yu/java/, 2004.
4. ***, Computing Curricula 2001, ACM and the Computer Society of the IEEE, http://www.acm.org, 2001.

Modernized Studies of Informatics at Faculty of Science in Novi Sad

S U M M A R Y

Since 2002 we started with the implementation of the new informatics curricula at Dept. of Mathematics and Informatics, Faculty of Science, University of Novi Sad. After two years of experiences some conclusions can be drawn and some difficulties enumerated.

Svetlana R. Lukić,
Dragoslav M. Petrović
Prirodno-matematički fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

ISKUSTVA NAKON DVE GODINE: PILOT STUDIJE U SKLADU S BOLONJSKOM DEKLARACIJOM*

Uvod

Na novootvorenom smeru Astronomija sa astrofizikom na Prirodno-matematičkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu, početkom školske 2003/2003. godine usvojen je plan i program u punoj saglasnosti sa principima Bolonjske deklaracije.

To se dešavalo u trenutku kada u aktuelnom Zakonu o univerzitetu nije bilo nikakve osnove za koncipiranje studija ovakvog tipa i kada je među realizatorima nastave uglavnom preovladavao stav da se, ređe javno i uz eksponiranje, a češće tiho, pruža otpor ovakvim promenama. Naravno da je to i razumljivo s obzirom na dugogodišnje tradicionalne navike i prirodan strah od promena, a i kao posledica otpora da se menjaju već uhodani sistemi realizacije nastave i ugrožavaju već „jednom za svagda osvojeni" fondovi časova. Nekad su otpori imali svoj koren i u nedostatku ambicija i nespremnosti da se radi na više novih kurseva i sa većim radnim opterećenjem.

U takvim okolnostima praktično je bilo nemoguće izvršiti odgovarajuća podešavanja na već postojećim studijskim usmerenjima. Međutim, šansa je bila realna na novim atraktivnim studijama astronomije sa astrofizikom za koje su, sticajem okolnosti, postojali i relativno povoljni prostorni i tehnički uslovi za buduću nastavnu bazu na Departmanu za fiziku PMF u Novom Sadu, Planetarijumu i Opservatoriji na Petrovaradinskoj tvrđavi i Opservatoriji na Zvezdari u Beogradu.

* Rad na ovom projektu delimično je finansiran sredstvima Sekretarijata za obrazovanje i kulturu Izvršnog veća AP Vojvodine, Novi Sad

Uz puno razumevanje Rektorata i Nastavno-naučnog veća Univerziteta u Novom Sadu i ljudi zaduženih za visoko obrazovanje u tadašnjem Ministarstvu za prosvetu i sport Republike Srbije, studije su koncipirane i prošle kompletnu predviđenu proceduru potrebnu za njihovu realizaciju. Pri tome treba istaći da je iskorišćena prilika da se odmah ustroje kao višestepene, uključujući i nivo doktorskih studija. Ovo je omogućilo da se i već diplomirani stručnjaci nekih profila putem svojih poslediplomskih studija uključe u ovaj sistem obrazovanja.

Treba istaći da je mobilnost nastavnog kadra obezbeđena i učešćem predavača sa drugih univerziteta i naučnih organizacija, a deo nastavnog programa se obavlja u saradnji sa Astronomskim društvom „Novi Sad“ čiji se objekti i instrumenti najdirektnije koriste u nastavi.

Poštujući princip rada u malim grupama, uz obavezne seminarske radove i izrazit individualan rad, prva generacija od 20 studenata sistemom prenosnih kredita je upisala peti semestar u okviru završne godine ovih studija.

Osnovne karakteristike sistema studiranja i realizacije nastavnih programa

Na slici 1. prikazana je šema ukupnih studija. Može se zapaziti da su one koncipirane kao dvosemestralne po akademskoj (školskoj) godini i da maksimalno traju sedam godina.

Sa prikazane šeme vidi se da student prikupljanjem najmanje 30 bodova (kredita) po semestru, odnosno 60 po akademskoj (školskoj) godini stiče pravo za upis u novi semestar, odnosno u novu školsku godinu.

- Sa najmanje 180 prenosnih bodova (kredita) student stiče pravo za izradu diplomskog rada, nakon čije odbrane stiče zvanje *profesor fizike i astronomije*.
- U četvrtoj godini i ostvarenih novih 60 kredita, odnosno ukupno 240 prenosnih kredita, student stiče pravo za izradu diplomskog rada, nakon čije odbrane stiče zvanje *diplomirani astronom*.
- U petoj godini i ostvarenih novih 60 kredita, odnosno ukupno 300 kredita, student stiče pravo na dobijanje diplome *specijaliste*.
- U šestoj godini i ostvarenih novih 60 kredita, odnosno ukupno 360 kredita, student stiče pravo na izradu magistarskog rada i sticanja zvanja *magistra nauka*.
- U sedmoj godini i ostvarenih novih 60 kredita, odnosno ukupno 420 kredita, student stiče pravo na izradu doktorske disertacije i sticanja zvanja *doktora nauka*.

Slika 1. Šematski prikaz ukupnog sistema studiranja

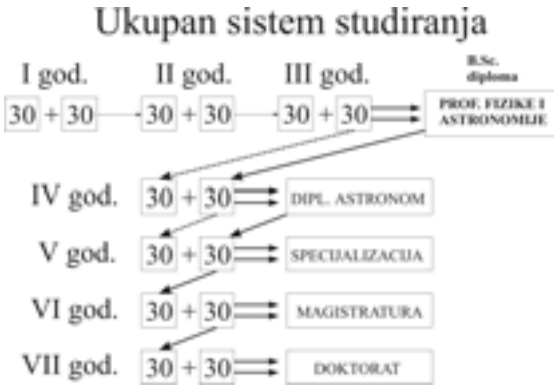

S obzirom da se obe diplome u okviru osnovnih četvorogodišnjih studija vrednuju sa po 30 kredita, moguće je da se studije skrate za punu godinu i traju ukupno 6 godina.

Bitne karakteristike realizovane nastave su pre svega:

- Izborni jednosemestralni kursevi i različitost u njihovom značaju
- Značaj opterećenosti u angažovanju studenata
- Kontrola pohađanja nastave i prisustva na vežbama
- Rad u malim grupama
- Samostalan rad studenta
- Seminarski rad
- Testovi
- Evidencija predmetnog nastavnika o uspehu studenta
- Evidencija koordinatora godine o ukupnom broju kredita
- Sistem prenosnih kredita (bodova)
- Mobilnost studenata i nastavnog kadra
- Ocena – nacionalna (lokalna)

  – ECTAS (opisna)
- Dodatak diplomi (*Diploma Supplement*).

Treba istaći da verifikacija znanja putem permanentnih testova (najmanje 3 testa po kursu tokom semestra), omogućuje studentima sa dobrim rezultatima dobijanje pozitivne nacionalne ocene bez posebne završne provere znanja. Ona

se kreće u uobičajenom rasponu od 6 do 10, a opisna ocena po ECTS, odnosno ECTAS sistemu utvrđuje se drugom metodikom. Neposredno pre upisa naredne godine, prema uspehu na datom kursu vezanom za aktuelnu generaciju, studenti sa pozitivnom nacionalnom (lokalnom) ocenom dobijaju opisne ocene. Za izuzetan uspeh sa neznatnim greškama, ocenu A, za uspeh iznad proseka, ali sa ponekom greškom, ocenu B; ocenu C student dobija za uopšteno dobar rad, ali sa dosta grešaka, ocenu D za solidan rad sa značajnim nedostacima, dok ocena E ukazuje na rad koji se može smatrati da zadovoljava minimalne kriterijume. Utvrđenom konvencijom je poznato u kom procentu se mogu dodeliti opisne ocene određenog tipa.

Studenti koji u trenutku ocenjivanja pokažu znanje koje ukazuje da je neophodan dodatni rad za uspešno okončanje, dobijaju opisnu ocenu tipa FX. Oni koji pokažu izrazito nedovoljno znanje koje ukazuje na neophodan relativno veliki dodatni rad, dobijaju opisnu ocenu tipa F.

Opšti metod proračuna kredita po kursevima

Nema sumnje da je već široko opredeljenje za prihvatanje elemenata vezanih za Bolonjsku dekleraciju u našim visokoškolskim ustanovama dovelo i do niza konkretnih poteza. Prave se novi nastavni planovi i programi, prelazi se na jednosemestralne kurseve, pripremaju dodaci diploma, a na nekim studijskim grupama se i kvantifikuje kreditni sistem. Na žalost, to se najčešće radi gotovo proizvoljno, bez analitike i odgovarajuće metode. Tako se kursevima pripusuje broj kredita prema osećaju o važnosti predmeta, uticaju nastavnika u određenoj sredini, ili prema analognom značaju kursa u ranijim nastavnim planovima. Ovakav pristup je pogrešan i neprihvatljiv i treba biti svestan sledećih činjenica:

- u samom procesu formiranja nastavnih planova i programa, odnosno integralne opterećenosti (R_{gs}), principi ECTS sistema štite studenta u odnosu na njegovo maksimalno potrebno angažovanje
- tek nakon tako podešenih i verifikovanih nastavnih planova, može se pristupiti proračunu odgovarajućeg broja kredita za svaki i-ti kurs (K_i).

Već u prvoj fazi ovog postupka moraju se utvrditi vrednosti standardnog broja kredita (K_{st}) potrebnih za upis u sledeći semestar, ili u sledeću godinu studija (ove vrednosti su verovatno najmanje sporne i svuda je praksa 30 kredita po semestru, odnosno 60 za još uvek kod nas prisutan dvosemestralni sistem na nivou školske godine). Takođe nije sporan ni obim standardnog broja radnih časova ukupne opterećenosti studenta (R_{st}), odnosno da ga treba projektovati na 40 časova nedeljno, što odgovara uobičajenoj radnoj obavezi u evropskim zem

ljama. Teži je problem opredeliti se za maksimalan broj radnih časova studenta (R_{gsM}), što verovatno konačno treba da bude zakonsko opredeljenje u novom zakonu o visokom obrazovanju, pri čemu se mora uzeti u obzir mišljenje relevantnih stručnjaka iz različitih oblasti.

Pri formiranju kurseva i utvrđivanju plana, pored broja časova nastave (P_i) moraju se utvrditi i broj časova predviđenih za vežbanja (V_i) i seminarske radove (S_i). Međutim, za sprovođenje postupka kvantifikacije mora se utvrditi i broj časova pratećih aktivnosti koje se procenjuju kao neophodne za savlađivanje kursa, a koje pre svega podrazumevaju konsultacije i induvidualno učenje studenta (C_{pi}-za predavanja, C_{vi}-za vežbe i C_{si}– za seminare).

Kada se raspolaže navedenim elementima, može se pristupiti analitičkom postupku šematski prikazanom na slici 3. Pri tom treba imati u vidu da se mora raspolagati potrebnim parametrima za sve kurseve predviđene nastavnim planom, jer samo tako se u krajnjem može egzaktno utvrditi i broj kredita za svaki kurs pojedinačno, odnosno broj kredita vezan za svaki oblik nastave u okviru svakog kursa.

Prvi korak je svakako određivanje opterećenosti R_i za svaki kurs prema obrascu koji sadrži već definisane parametre P_i, V_i, S_i, C_{pi}, C_{vi} i C_{si}. Pri tom treba imati u vidu da u principu poslednji parametri C_{pi}, C_{vi} i C_{si} ne moraju biti celi brojevi. Naravno, ukoliko se utvrdi da za pojedinu prateću aktivnost nije potreban celobrojan broj časova.

Slika 3. Postupak analitičke verifikacije studija i proračun kredita

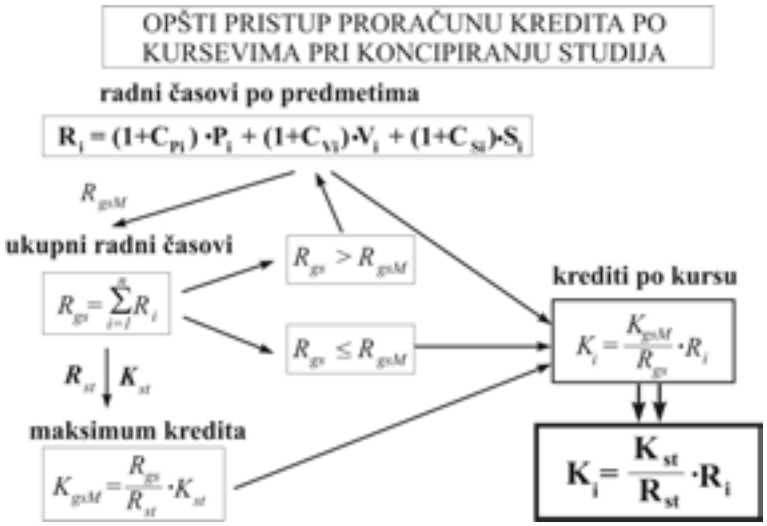

Sledeći korak je da se sumiranjem opterećenosti po svakom kursu dođe do ukupne opterećenosti R_{gs}. Svakako da bi se ovaj postupak mogao primeniti i na veličine koje bi odgovarale jednom celokupnom semestru, samo je bitno da se u tom slučaju i drugi parametri tako normiraju. S obzirom na sadašnju dugogodišnju praksu i navike, verovatno je najlogičnije da se u ovom trenutku kalkulacije vrše u odnosu na aktivnosti po jednoj sedmici realizacije kurseva.

Kad se izračuna vrednost ukupne opterećenosti R_{gs}, ona se mora direktno porediti sa maksimalno utvrđenim brojem časova opterećenosti studenata R_{gsM}. Naravno, ukoliko je R_{gs} manji ili barem jednak sa R_{gsM}, postupak se nastavlja, za razliku od situacije kada to nije slučaj. Ukoliko je R_{gs} veći od R_{gsM} mora se preispitati nastavni program, odnosno krenuti od početka. Očito je da je nastavni program prema opterećenosti, u tom slučaju, iznad onoga što je primereno mogućnostima studenata. Da li će se smanjivati broj obaveznih kurseva, fond časova osnovnih ili pratećih aktivnosti, treba da odrede nastavnici, saradnici i organi tipa nastavno-naučnog veća.

Ukoliko se maksimalna opterećenost studenata odredi na vrednost iznad 40, a koja odgovara standardnoj osnovnoj opterećenosti R_{st}, otvara se prostor da se pre svega kroz izborne kurseva po semestru omogući sticanje i većeg broja kredita od 30. Maksimalan broj kredita K_{gsM} omogućuje ambicioznim studentima i brže studiranje kroz sticanje više kredita, ali može se očekivati da će se to realno dešavati samo izuzetno, s obzirom na ovakvo povezivanje opterećenosti i rezultata.

Sledeći korak bi praktično bio i završni, jer se sada, ukoliko je sve urađeno prema opisanoj proceduri, preko R_{gsM}, R_{gs} i R_i za svaki kurs može kalkulisati i vrednost kredita K_i, za svaki kurs iz nastavnog plana. S obzirom na analitičku povezanost veličina, obrazac se može svesti na najednostavniji oblik, gde se opterećenost svakog kursa samo množi faktorom koji je količnik standardnog broja kredita i standardne opterećenosti.

Ostaje da se još u okviru svakog kursa odredi broj kredita koji pripada svakoj aktivnosti. Logično je da te veličine budu aditivne i da prate izvornu opterećenost. U praksi je moguće otpočetka u proračunu zadržati strukturu opterećenosti po svakoj aktivnosti, ili nakon obavljenog postupka po predmetima razbiti ukupan broj kredita na one koji se odnose na savlađivanje gradiva prezentiranog putem predavanja, odnosno vežbi ili seminara. Prema drugoj varijanti treba jednostavno kalkulisati za dati kurs kredite predavanja K_{ip}, kredite vežbi K_{iv} i kredite seminara K_{is}, na sledeći način:

$$K_{ip} = \frac{R_i}{\left(1 + C_{pi}\right) \cdot P_i} \qquad K_{iv} = \frac{R_i}{\left(1 + C_{vi}\right) \cdot V_i} \qquad K_{is} = \frac{R_i}{\left(1 + C_{si}\right) \cdot S_i}$$

Izračunavanjem poslednjih kredita pruža se mogućnost raspolaganja delom kredita pojedinih kurseva u određenoj fazi školovanja i kada oni još nisu u potpunosti savladani.

Kreditni sistem na studijama astronomije sa astrofizikom

Osnovne studije astronomije i astrofizike su, bez sumnje, prve studije koje se već treću školsku godinu u našoj zemlji kompletno odvijaju po evropskom modelu Bolonjske deklaracije. One su koncipirane tako da je pružena mogućnost za sticanje prve diplome nakon samo 3 godine studiranja, kao i mogućnost nastavka školovanja – preko specijalizacije, magistrature i doktorata. Težište je na individualnoj nastavi, seminarskim radovima i uveden je eksplicitan sistem prenosnih bodova ili kredita. Pri tom, kao što je već istaknuto, jedna akademska godina nosi 60 bodova, odnosno jedan semestar 30.

Nastavni plan i program je pripremljen tako da sadrži 33 jednosemestralna kursa, od kojih su 5 obavezni, a ostali imaju izborni karakter. Time se pruža šansa da student od ponuđenih kurseva, u zavisnosti od težine, bira prema svom afinitetu i interesovanju još samo dvadesetak i tako dolazi do potrebnog broja kredita za pristupanje izradi i odbrani diplomskog rada. Kursevi, po pravilu, imaju predviđena sva tri oblika realizacije nastave, odnosno časove predavanja, vežbi i aktivnosti vezanih za seminarski rad. Program je maksimalno savremen, u skladu sa kursevima koji se danas iz oblasti astronomije i astrofizike biraju na najistaknutijim univerzitetima u Evropi i Americi.

Kursevi su podeljeni na 6 semestara sa približno istim brojem kredita i verifikacija odgovarajuće opterećenosti vršena je prema prosečnoj nedeljnoj opterećenosti u toku školske godine.

Slika 4. Ilustracija proračuna za kurs Nebeska mehanika

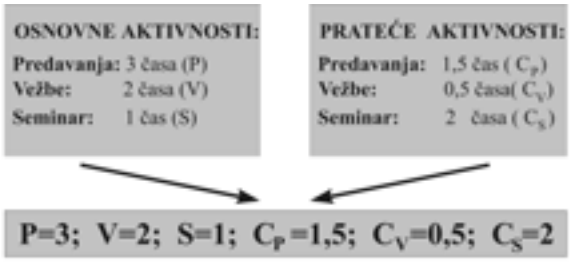

$$R_i = (1+C_{Pi})\cdot P_i + (1+C_{Vi})\cdot V_i + (1+C_{Si})\cdot S_i$$

$$R_6 = 2{,}5\cdot P+1{,}5\cdot V+3\cdot S = 2{,}5\cdot 3+1{,}5\cdot 2+3\cdot 1 = 13{,}5$$

S ciljem ilustracije ukupnog postupka, u daljem tekstu prikazan je primer vezan za prvu godinu studija. Naravno, najpre je za sve kurseve neophodno izračunati opterećenost R_i, što je na primeru kursa Nebeska mehanika ilustrovano šematski na slici 4.

Kao što se može zapaziti, Nebeska mehanika je prema nastavnom planu i programu koncipirana sa 3 časa predavanja nedeljno (uz 1,5 čas samostalnog rada), 2 časa vežbanja (uz 0,5 časa samostalnog rada) i 1 čas seminarskih aktivnosti (uz 2 časa samostalnog rada). Prema već ranije prikazanom opštem postupku, utvrđena je opterećenost za kurs od 13,5 časova nedeljno.

Tabela 1. *Ukupni radni časovi na prvoj godina studija*

r. br.	kurs	opterećenost	
1	Fizika I	R_1	26
2	Matematika I	R_2	17
3	Engleski jezik	R_3	8
4	Osnovi geofizike	R_4	7
5	Sunčev sistem	R_5	7
6	Nebeska mehanika	R_6	13.5
7	Informatika	R_7	13.5
8	Instrumenti i metode astron. osm.	R_8	12
9	Obrada astronomskih osmatranja	R_9	8
10	Egzobiologija	R_{10}	6

Identičnim postupkom utvrđena je efektivna opterećenost za sve kurseve predviđene za prvu godinu studija, što je dato u Tabeli 1.

Na osnovu vrednosti datih u tabeli, izvršena je verifikacija opterećenosti studenata (R_{gs}), uz unapred određenu maksimalnu vrednost opterećenosti (R_{gsM}) od 60 časova nedeljno, a što je ilustrovano na slici 5.

Slika 5. *Provera ispunjenosti preduslova za proračun kredita*

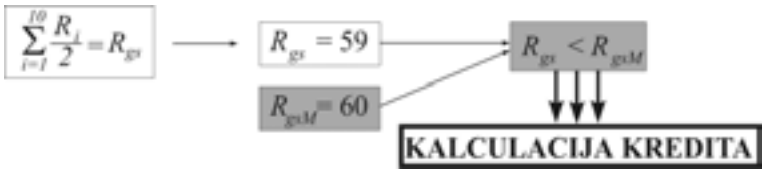

Uzeta je polovina ukupne sume od 10 kurseva da bi se godišnja opterećenost usrednjila po svakom semestru. Kao što se vidi, rezultat od 59 časova je manji od određene maksimalne opterećenosti, te je u odnosu na taj

faktor verifikovana ovakva verzija predloženog nastavnog plana, kao što je već istaknuto u delu koji se odnosio na opšti metod proračuna. Ovim su se stekli uslovi za određivanje odgovarajućeg broja kredita za svaki kurs.

Analognim postupkom vršene su kalkulacije po svim godinama studija, svim semestrima i svim kursevima, a rezultati su integralno dati u Tabeli 2.

U tabeli su za svaki predmet date vrednosti opterećenosti i kredita koji se odnose na predavanja (P i K_p), vrednosti opterećenosti i kredita koji se odnose na vežbanja (V i K_V), vrednosti opterećenosti i kredita koji se odnose na seminare (S i K_S) i ukupan broj kredita za dati kurs (ΣK).

Tabela 2. *Pregled nastavnog plana studija Astronomije (sa Astrofizikom)*

r. br.	predmet	P	V	S	K_P	K_V	K_S	ΣK
1	Fizika I	4	3	1	11	6	2	19
2	Fizika II	4	3	1	11	6	2	19
3	Matematika I	4	3	0	10	3	0	13
4	Opšta astronomija	3	1	1	6	2	2	10
5	Fizika materijala	3	2	1	6	2	2	10
6	Informatika	3	3	0	6	4	0	10
7	Nebeska mehanika	3	2	1	10	0	3	13
8	Matematika II	3	2	1	6	2	0	8
9	Instrumenti i metode astron. osmatranja	2	3	0	6	3	0	9
10	Nuklearna fizika i elementarne čestice	3	2	1	6	2	1	9
11	Fizika jonizovanih gasova i laseri	3	2	1	6	3	0	9
12	Geometrija	3	2	0	6	0	2	8
13	Istorija astronomije	3	0	2	5	3	0	8
14	Planetologija	2	1	2	4	0	2	6
15	Zvezdani sistemi i galakt. astronomija	2	2	0	4	2	0	6
16	Astrofizika Sunca	2	1	1	4	0	2	6
17	Spektroskopija vasione	2	1	2	4	0	2	6
18	Obrada astronomskih osmatranja	2	3	0	4	2	0	6
19	Strani jezik	3	1	0	6	0	0	6
20	Transportni procesi	2	2	1	3	2	1	6
21	Modeliranje fizič. procesa u atmosferi	2	1	1	4	0	2	6

r. br.	predmet	P	V	S	K_P	K_V	K_S	ΣK
22	Sunčev sistem	2	1	1	4	0	1	5
23	Vangalakt. astronomija i kosmologija	2	1	1	4	0	1	5
24	Teorija relativnosti	3	1	0	5	0	0	5
25	Teorija gravitacije	3	1	0	5	0	0	5
26	Fizika zvezda	3	1	1	4	0	1	5
27	Egzobiologija	1	1	2	4	0	1	5
28	Evolucija svemira	2	1	1	4	0	1	5
29	Prirodni i veštački sateliti	2	1	1	4	0	1	5
30	Osnovi geofizike	2	1	1	4	0	1	5
31	Metodika	2	2	0	4	2	0	6
32	Pedagogija	2	0	0	5	0	0	5
33	Psihologija	2	0	0	5	0	0	5
34	DIPLOMSKI RAD	18						30

V Komparativni prikaz uspeha prema novom sistemu studiranja

Slika 6. *Komparativni prikaz uspeha studiranja na studijskim grupama Astronomija (sa astrofizikom) i Fizika na Departmanu za fiziku Prirodno-matematičkog fakulteta u Novom Sadu*

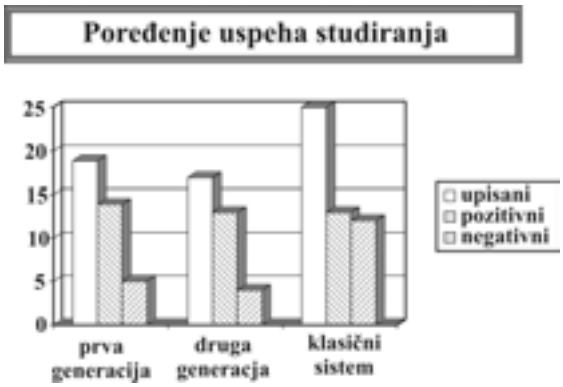

Do sada su dve generacije u celini okončale prvu godinu studija prema novom sistemu.

Na slici 6 ilustrovana je prolaznost zabeležena kod ove dve generacije, kao i prolaznost kod generacije na paralelnim srodnim studijama fizike. Može se zapaziti da je prolaznost prve generacije prema novom sistemu 73,7%, a druge generacije prema novom sistemu 76,5%, odnosno prosečna prolaznost od 75,1%. Istovremeno, prolaznost paralelne generacije prema klasičnom sistemu studiranja je 52%.

Pored svih problema koji po pravilu prate značajne promene i bez još nedovoljne odgovarajuće materijalne i kadrovske baze za ovakav tip nastave, novi sistem je nedvosmisleno pokazao svoju značajnu prednost i u kvalitetu i u efikasnosti studiranja.

Literatura

1. www.europa.eu.int/comm/education
2. Uputstva i kriterijumi za evaluaciju i akreditaciju visokog obrazovanja, AAOM, Beograd, 2004.
3. R. Marinković-Nedučin, P. Lažetić, Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu – vodič kroz ECTS, AAOM, Beograd, 2002.

Experience after Two Years of Pilot-Project Studies According to Bologna Declaration

SUMMARY

Two generations of students completely finished first year of studies according to the new system entirely based on Bologna declaration at the Department of Physics on the Faculty of Science and Mathematics in Novi Sad. Working ballast of students was quantitatively analyzed, by using the specific procedure taking into account all obligatory and optional courses required by the curriculum. It is also pointed out to the most optimal method of distribution of transferring credits per courses and per types of teaching realization. Analysis shows that 73,7% of first generation and 76,5% of second generation have successfully completed the first year of studies. At the same time, 52% of the first generation at related studies of Physics according to the classical system of studies has passed first year of studies. In spite of all the problems, which, generally, accompany significant changes, and still without sufficient adequate material and personal basis for such type of teaching, the new system has explicitly shown its significant advantage in the quality and efficiency of studying.

Radmila Marinković-Nedučin
Rektor Univerziteta u Novom Sadu

UNIVERZITET PREMA EVROPSKOM MODELU: PRAVCI DELOVANJA I PRIORITETI

Bolonjski proces, u kontinuitetu: Bolonja 1999 – Prag 2001 – Berlin 2003, potvrđuje nesumnjivo opredeljenje evropskih vlada u ostvarenju ideja reforme visokog obrazovanja u Evropi, sa evolucijom osnovnih postavki Bolonjske deklaracije ka novom sledu akcija u odnosu na utvrđene prioritete[1]. U komparativnoj analizi trendova u formiranju evropskog prostora visokog obrazovanja (*European Higher Education Area, EHEA*) koju je sačinio Sektor za visoko obrazovanje Evropske komisije[2] daje se sveobuhvatni prikaz sadašnje faze Bolonjskog procesa, ne samo sa aspekta intencija i mišljenja ministarstava i nadležnih za visoko obrazovanje i rektorskih konferencija zemalja članica nego uzimajući u obzir i mišljenja studenata, poslodavaca i samih institucija visokog obrazovanja. Polazna konstatacija u ovom analitičkom tekstu je da evropski prostor visokog obrazovanja postaje realnost, da njegovo oformljenje treba da proistekne kako iz intencija i zakonodavne delatnosti vlada/ministarstava tako i iz struktura i procesa u samim institucijama visokog obrazovanja, koje su jedine u mogućnosti da obezbede razmenu i međusobnu saradnju, neophodne za kohezione procese u EHEA.

Univerzitet u Novom Sadu (UNS) je u prethodnom periodu uložio značajan rad u uključenje u reformske procese koji karakterišu evropski prostor visokog obrazovanja, uz rezultate koji su vidni i podsticajni za dalji tok ovih procesa. Novo rukovodstvo Univerziteta ima odlučnu nameru da zadrži visoko mesto koje je UNS u protekle tri godine stekao među reformski orijentisanim univerzitetima u Evropi i da zajedno sa univerzitetima u Srbiji doprinese daljem profilisanju reformskih procesa u Srbiji. Pravci delovanja koji nas usmeravaju ka tom cilju mogu se globalno podeliti na one na spoljašnjem planu, u užem i

1 *Bolonjska deklaracija (1999), Praški kominike (2001), Berlinski kominike (2003) – Uporedni pregled*, Atina, septembar 2003.

2 *TRENDS 2003, Progress towards European Higher Education Area*, European Commision, Directorate-General for Education and Culture, EUA, juli 2003.

širem okruženju u kojem Univerzitet ostvaruje svoju misiju, i na unutrašnjem planu, odnosno unutar samog Univerziteta kao institucije.

Među prioritetima na spoljašnjem planu je, pre svega, zaokruženje osnovnog pravnog okvira visokog obrazovanja, koji već danas predstavlja ozbiljnu kočnicu transformacije univerziteta, usmerenu ka evropskim standardima i intencijama. Tešnja saradnja među univerzitetima u Srbiji kroz zajedničke projekte i kroz zajednički nastup u obezbeđenju sredstava iz dostupnih evropskih fondova i dalje je opredeljenje rukovodstva UNS. Dalja međunarodna afirmacija UNS i njeno uključenje u EHEA je u istoj ravni prioriteta, s obzirom da bez razmene ideja i ljudi sa širim okruženjem i nije moguće suštinsko postizanje ciljeva visokog obrazovanja i njegove osnovne misije. Učešće u kreiranju sistema kontrole i obezbeđenja kvaliteta i akreditacije na nacionalnom nivou i povezivanja ovog sistema sa odgovarajućim evropskim institucijama i mrežama nesumnjivo je dalje opredeljenje akademske zajednice UNS.

Na unutrašnjem planu, među prioritetima je razvoj kulture unutrašnje integracije Univerziteta i izraženije identifikacije sa Univerzitetom kao institucijom, kroz evoluciju iz postojećeg stanja relativno slabe „federalne“ strukture koja nedovoljno koristi sve potencijale Univerziteta. Unutrašnji dogovor između konstitutivnih jedinica oko osnovnih strateških pravaca razvoja UNS je naš pristup ka funkcionalnoj integraciji. Prilagođavanje naših standarda i metodologije nastave onima koji se sada profilišu u evropskom prostoru visokog obrazovanja, inovacija nastavnih programa i nova struktura studija i njihova harmonizacija sa evropskim trendovima, razvoj kulture kvaliteta i mehanizama interne akreditacije sledeći je korpus pitanja na kojima će se i dalje angažovati naša akademska zajednica. Razvoj preduzetništva kroz osnivanje inovacionih jedinica i participiranje u osnivanju regionalnog NT parka je već prisutno strateško opredeljenje Univerziteta.

Zakonodavni okvir visokog obrazovanja i strateška opredeljenja

Postojeća zakonska regulativa[3] u izvesnoj meri omogućava prilagođavanje sistema visokog obrazovanja savremenim evropskim trendovima, što je u proteklom periodu i maksimalno iskorišćeno na UNS u profilisanju modernijeg i efikasnijeg obrazovnog procesa. Međutim, i uz „kreativno čitanje zakona“, sadašnji zakon je prepreka za dalje reforme nastave i suštinsko restrukturiranje sistema. Pri tom treba spomenuti da je oko 50% zemalja Evrope od 2001. godine promenilo zakone, a još 40% planira promene u narednom periodu.

3 *Zakon o univerzitetu*, Republika Srbija, juni 2002.

Suočavajući se sa ozbiljnim ograničenjima u Zakonu, koji je od početka smatran samo prelaznom formom, smatramo da je donošenje novog zakona, po mogućstvu uz konsenzus visokoobrazovnih institucija i zakonodavne vlasti o njegovom konceptu, neophodan i hitan korak u definisanju jedinstvenog okvira promena i ubrzavanju transformacije naših univerziteta. Čini se da su, posle dugog zastoja u radu na novom zakonu, ponovo otvorena vrata međuuniverzitetskom dogovoru kao jedinom ispravnom putu ka tom cilju, pa time i očekivanju da će to biti urađeno u relativno kratkom roku, posebno imajući u vidu da je već ranije postignut visok stepen saglasnosti između univerziteta u Srbiji o njegovom konceptu. Mi ne polazimo od nule i već mnoga pitanja su usaglašena u javnoj raspravi koja je obavljena o prvom zakonskom tekstu.

Ipak, postoje neka krupna pitanja koja zaslužuju ponovno pažljivo razmatranje. Poučeni poslednjim iskustvima u funkcionisanju celokupnog sistema, smatramo da je neophodno uspostavljanje institucija-medijatora između univerziteta i vlade, čiji se rad bazira na kompetenciji a ne političkoj težini, i koje mogu da obezbede stabilno funkcionisanje sistema visokog školstva u uslovima čestih političkih promena. Njihov zadatak je da ograniče direktan politički uticaj na visoko obrazovanje, ograniče nepotrebnu birokratsku kontrolu i olakšaju upravljanje visokim obrazovanjem u okviru široke politike koju određuje vlada, a bez ograničavanja autonomije univerziteta. Na taj način ostvaruje se jasna podela ovlašćenja, kao i definicija odgovornosti i autonomije, kao pravna dimenzija sistema. Time se promoviše i širi kontekst odnosa države i autonomnih visokoškolskih institucija – stav poverenja u njihovu sposobnost za samoregulaciju, uz istovremenu odgovornost.

Drugo pitanje, koje je izuzetno važno, a nije privuklo dovoljnu pažnju u dosadašnjem radu na zakonu, je pitanje proširenja postojeće mreže visokoškolskih ustanova. Država, i kroz zakonodavnu regulativu, treba da preuzme jasnu ulogu u sprečavanju stihijskog razvoja te mreže koji je do sada baziran isključivo na tržištu, ali ne na tržištu potreba, već na tržištu profita. Osnivanje visokoškolskih institucija u Srbiji je visokoprofitabilna delatnost sudeći po broju aplikacija privatnih osnivača u poslednjim godinama. Takva praksa bujanja profitno orijentisanih visokoškolskih ustanova postoji samo u zemljama koje nemaju ozbiljnu tržišnu tradiciju. Praksa razvijenih evropskih zemalja suprotna je ovim pojavama u Srbiji i nekim drugim državama regiona. Kao osnova za osnivanje novog talasa visokoškolskih ustanova služe ne privatne inicijative bazirane na profitu, nego različiti modaliteti fondacija koje dalje produbljuju autonomiju univerziteta i obezbeđuju karakter institucija primeren definiciji institucija od posebnog značaja u domenu sticanja visokog obrazovanja.

Treće pitanje je otvaranje novog prostora za autonomiju univerziteta u smislu budžetske i vlasničke autonomije. Univerzitetima treba omogućiti da planiraju na duži rok, što u sadašnjem sistemu finansiranja realno nije čak ni godi

na dana, da mogu u potpunosti da raspolažu ostvarenim sredstvima prema sopstvenim opredeljenjima, ali uz odgovornost za rezultat koji ostvaruju. Treba omogućiti i znatno veću slobodu u preduzetničkim aktivnostima, uključujući i formiranje svojih holding kompanija, raspolaganje nekretninama i profitom koji iz toga ostvaruju, uz reinvestiranje profita u sopstveni razvoj.

Pored savremenog zakonodavnog okvira, dugoročnija strateška opredeljenja države o razvoju ukupnog sistema visokog obrazovanja predstavljaju drugi neophodan aspekt za ubrzan razvoj kvalitetnog sistema visokog obrazovanja. Nepostojanje ovih opredeljenja i stabilne politike koja iz njih proizlazi pogoduje stihijnom i ekstenzivnom razvoju, koji nije u interesu ni društva ni samih univerziteta.

Prihvatanje ideja i započeti procesi reforme nastave

Procesi reformi i modernizacije visokog obrazovanja u našoj zemlji, kao jednoj od poslednjih potpisnica Bolonjske deklaracije, započeti su na svim nivoima, od analize zakonske regulative i utvrđivanja koncepcije njene promene u skladu sa evropskim trendovima i normama[4], početnih koraka u razvoju sistema akreditacije i kontrole kvaliteta, pa do razmatranja koncepta samih institucija u smislu pravaca institucionalne refome i reforme nastavnih planova i programa primerene savremenom konceptu[5]. Može se konstatovati da u utvrđivanju prioriteta, reforma nastave u širem smislu i uvođenje sistema kontrole kvaliteta i akreditacije (interne i eksterne) imaju nesumnjivo prvo mesto.

Analiza efikasnosti studija u protekle dve godine ukazala je na generalno nezadovoljavajuće stanje, što je predstavljalo i osnovni podsticaj za dublju analizu nastavnog procesa, njegovog sadržaja i primenjene metodologije nastave i provere znanja. Može se konstatovati da je veći deo akademske javnosti prihvatio reformu nastavnog procesa kao potrebu efikasnijeg rada, uz već započetu rekonstrukciju nastavnih sadržaja i metodologije rada i uvođenje bodovnog evropskog sistema (ECTAS). Napominjemo da u Evropi već 2/3 institucija koriste ECTAS kao sistem za prenos bodova, dok 15% koriste druge sisteme; 2/3 institucija primenjuju sistem akumulacije bodova. I u Evropi su još otvorena pitanja procene broja kredita u odnosu na ishode učenja, definicije opterećenja studenata. Evropska komisija dodelila je institucijama visokog

4 *Koncepcija zakona o visokom školstvu*, Republički savet za za razvoj univerzitetskog obrazovanja, juli 2003.

5 *Konferencija „Univerziteti Srbije u evropskom obrazovnom prostoru – program reforme"*, Zajednica univerziteta Srbije, Beograd, septembar 2002., izdanje 2003.

obrazovanja prvih 10 „ECTS label“ kao potvrdu njihove dobre postavke (od 91 prijave), što potvrđuje da uvođenje ovog sistema nije jednostavno, da zahteva više provera i obavezujuće učešće studenata.

Promene na univerzitetu nisu podjednako zahvatile sve njegove segmente, ali su danas iskustva i koncepti najagilnijih timova dragoceni za postavljanje opšteg koncepta i utvrđivanje redosleda budućih koraka.

Međutim, još su prisutne dileme o optimalnom modelu organizovanja studija u pojedinim strukama i relevantnosti izlaznih znanja na pojedinim stupnjevima, posebno imajući u vidu sistem studiranja postavljen sadašnjim zakonskim okvirom.

Koncept kontrole kvaliteta nastavnog procesa i njegovih rezultata je, takođe, prihvaćen načelno i nesumnjivo se smatra prioritetom, ali još nisu razvijeni mehanizmi i standardi koji bi ovaj aspekt reforme učinili manje opštim i približili ga svakodnevnoj praksi univerziteta. Uvođenje interne akreditacije nastavnih programa kao procedure kontrole kvaliteta na nivou univerziteta značajno bi doprinelo razvoju i očekivanoj primeni zajedničkih standarda i mehanizama i na širem nivou.

Finansijski aspekti reformskih procesa

Drugi, ne manje značajan činilac za značajnije pomake u reformi visokog obrazovanja je finansijska podrška reformama, posebno u situaciji veoma restriktivnog finansiranja tekuće delatnosti i višegodišnjeg zastoja u investiranju u razvoj ovog sektora u našoj zemlji. Nedostatak finansijske podrške države reformama univerziteta pominje se kao ograničavajući faktor i u više od polovine institucija u Evropi, a 75 % rektora evropskih univerziteta smatraju da se moraju obezbediti dodatna sredstva za reforme. U evropskom prostoru je prisutna i konstatacija da se reforme u skladu sa Bolonjskim procesom često sprovode na račun drugih suštinskih funkcija univerziteta ili na uštrb njihovog poboljšanja.

Međutim, može se konstatovati da je i u nepostojanju finansijske podrške bilo moguće načiniti određene pomake u nekim segmentima visokog obrazovanja, uzimajući u obzir i konstatacije koje proizlaze iz samoevaluacije naših univerziteta[6] i eksterne evaluacije od strane Evropske asocijacije univerziteta[7]. Ipak, za dalje ozbiljne pomake neophodna je finansijska podrška, pa se i u

6 *Univerzitet u Novom Sadu, Izveštaj o samoevaluaciji*, 2002, www.ns.ac.yu

7 *Institutional Evaluation of Universities in Serbia 2001/2002*, Overview Report, European University Association.

planiranju sredstava to mora uzeti veoma ozbiljno, posebno uzimajući u obzir čak i smanjenja već minimalnih sredstava za materijalne troškove nastave koja su karakterisala proteklu godinu.

Mogući koraci reforme nastavnog procesa u narednom periodu

- Neki od *prioritetnih ciljeva* procesa reformi nastavnog procesa mogli bi se definisati na sledeći način:
  1. Povećanje efikasnosti studija/skraćenje prosečnog vremena studiranja
  2. Povećanje fleksibilnosti studija, sa više izlaznih profila u skladu sa potrebama tržišta (uz svest o svim manjkavostima i ograničenjima koja proizlaze iz stanja ekonomije u zemlji)
  3. Prilagođavanje evropskim standardima kontrole kvaliteta/uvođenje sopstvene procedure i standarda kvaliteta i mehanizama interne akreditacije/pripreme za eksternu akreditaciju koja se predviđa u konceptu nove zakonske regulative
  4. Pripreme za uvođenje tri ciklusa studija u skladu sa Bolonjskim procesom
  5. Uvođenje jedinstvenog informacionog sistema na nivou institucije i celokupnog sistema visokog obrazovanja/prikupljanje i obrada podataka kao osnove strateškog planiranja.
- *Ciljevi*, koji se mogu ostvariti tokom tekuće godine, su:
  1. Uvođenje evropskog bodovnog sistema (ECTAS) u skladu sa njegovim postavkama
  2. Uvođenje dodatka diplomi za sve studijske programe.
- Metodologija *analize postojećeg stanja*/samoevaluacija**,** na osnovu sopstvenih iskustava u dosadašnjem toku reforme, mogla bi da uključi sledeće korake:
  1. Analiza efikasnosti studija na nivou studijskih programa i na nivou pojedinačnih predmeta
  2. Analiza opterećenja studenata na postojećim programima primenom metodologije ECTAS
  3. Analiza postojeće metodologije izvođenja nastave/načina ocenjivanja

4. Komparativna analiza postojećih programa u odnosu na odabrane evropske univerzitete

- Neke moguće mere s ciljem povećanja efikasnosti studiranja:
  1. Uvođenje jednosemestralnih predmeta, po potrebi povezanih u module/celine koje obezbeđuju znanja i veštine u određenoj oblasti
  2. Podsticanje rada studenata tokom nastave, uz kontinualno vrednovanje različitih aktivnosti (testovi tokom nastave, kolokvijumi, seminarski radovi, projekti)
  3. Obezbeđenje bar 50% valorizacije rada studenata tokom godine
  4. Evaluacija nastavnog rada od strane studenata/jedinstvena procedura za evaluaciju na nivou univerziteta.
- U definisanju *novih ili reformi nastavnih planova i programa* u skladu sa evropskim intencijama i standardima potrebni su sledeći elementi:
  1. Definisanje ciljeva, znanja, veština i kompetencija (opštih i posebnih) za nastavni program u celini
  2. Utvrđivanje strukture programa koja obezbeđuje postavljene ciljeve/učešće pojedinih oblasti u ukupnom programu (komparativna analiza u odnosu na odgovarajuće programe u zemlji i na odabranim evropskim i drugim univerzitetima)
  3. Definisanje osnovnog „stabla“ programa, sa obaveznim predmetima i njihovim redosledom
  4. Utvrđivanje udela i prirode izbornih predmeta (opšti i/ili stručno usmereni) za svaki program i njihove raspodele tokom studija
  5. Definisanje programa predmeta/znanja, veština i kompetencija koje se obezbeđuju (metodologija realizacije predviđenog programa, način provere znanja, obavezna i šira literatura)
  6. Primena ECTAS sistema u vrednovanju opterećenja studenata za realizaciju predviđenog programa.
- Uvođenje *trostepenog sistema studiranja* u skladu sa opredeljenjima Bolonjskog procesa podrazumeva i sledeće neophodne korake:
  1. Konsultacije na nivou nacionalnih institucija o mogućoj „arhitekturi studija“ u određenim oblastima/prihvatanje osnovnog modela kao osnove međusobne prepoznatljivosti programa i osnove za mobilnost studenata u nacionalnom prostoru
  2. Opredeljenje na nivou fakulteta/odseka o trajanju osnovnih i magistarskih/specijalističkih studija u određenoj oblasti

3. Priprema plana i programa osnovnih i magistarskih studija po usvojenim standardima i procedurama
4. Pripreme programa doktorskih studija kao novine u našem sistemu obrazovanja.

Treba naglasiti da je *preduslov potreban za potpunu primenu trostepenog sistema studiranja* donošenje novog zakona o visokom obrazovanju i opredeljenje države o načinu finansiranja određenih nivoa studija.

Umesto zaključka

Ostvarenje postavljenih ciljeva podrazumeva da postoji nedvosmisleno opredeljenje rukovodstava Univerziteta, ali i opredeljenje i anagažovanje i nastavnika i studenata. Smatram da na Univerzitetu u Novom Sadu takvo većinsko opredeljenje postoji, što je i opredelilo sadašnji rektorski tim da preuzme svoj deo odgovornosti. Uverenja sam da to većinsko opredeljenje postoji i u akademskoj zajednici Srbije, a još više sam uverena da je potrebno uložiti veliki rad da bi te ciljeve dostigli, imajući u vidu i realne okolnosti i sva ograničenja kojih treba uvek biti svestan. Uloga države u stvaranju zakonodavnog ambijenta primerenog evropskim tendencijama razvoja visokog obrazovanja i u strateškim opredeljenjima koja su podloga za dugoročnije planiranje razvoja autonomnih univerzitetskih institucija izuzetno je bitna u postizanju smislenih rezultata u kratkom periodu.

The University according the European Model: Directions of the Activity and Priorities

SUMMARY

Achieving the set goals implies the existence of unswerving commitment of the university management, as well as the commitment and engagement of both professors and students. I think that such a majority commitment exists at the University of Novi Sad, which prompted the present rector team to take over its share of responsibilities. It is my firm belief that this majority commitment exists in the academic community of Serbia, and that it shall take immense effort to achieve set goals (to increase in efficiacy of studying, adjustment to the European standards of the quality assurance, preparations for introduction of three cycle studies according to Bologna process, introduction of unique information system at the institutional level and whole system of higher edu

cation), having in mind the actual circumstances and the limitations one must always be aware of. The role of the state in creating legislative framework in concordance with European higher education development tendencies and in strategic decision making which is the basis for long-term autonomous university institution development planning is of vital significance for achieving meaningful results in a short period of time.

IV
UNIVERZITET U NIŠU

Zoran Milenković
Rektor Univerziteta u Nišu (2000–2004)

VISOKO OBRAZOVANJE U SRBIJI NA PUTU KA EVROPI: ČETIRI GODINE KASNIJE

Konceptualno, naše izlaganje zamislili smo na sledeći način:

- Upoznavanje sa principima Bolonjske povelje
- Evaluacija univerziteta
- Projekti
- Uspostavljanje internacionalne saradnje
- Dosadašnja aktivnost
- Nova orijentacija univerziteta?

Upoznavanje sa principima Bolonjske povelje

Šta je Bolonjska deklaracija i koji su njeni principi saznavali smo putem niza sastanaka, seminara ili rektorskih konferencija.

Rektorske konferencije, seminari i sastanci:

- *Salamanka (mart 2001)*

Rektorska konferencija posvećena suštinskim temama Bolonjske deklaracije u okviru konvergentnih reformi evropskog prostora visokog obrazovanja (autonomija, akademske slobode i odgovornost; zaposlenost i zajedničko evropsko tržište, kompatibilnost, procena kvaliteta i akreditacija, kompetitivnost unutar i van nacionalnih granica.

- *Skoplje (septembar 2001)*

U okviru dana proslave univerziteta jedan dan je bio posvećen evropskom bodovnom sistemu u okviru razrade Bolonjske deklaracije i kompleksnom

sistemu modula koji su se ticali reforme planova i programa studiranja na univerzitetima: prednosti i alterantive.

- *Salzburg seminar (februar 2002)*

Autonomija i odgovornost kao bitni preduslovi razvoja univerziteta i njegov pokretački faktor u odnosu na društvo, državu, kulturno-naučnu zajednicu i pojedince unutar institucije.

- *Roskilde (april 2002)*

Rektorska konferencija o autonomiji i kulturi procene kvaliteta. Istaknut značaj autonomije i akademskih sloboda u kreiranju politike i kulture visokog kvaliteta kao osnovne orijentacije institucija visokog obrazovanja u svetlosti Bolonjske deklaracije. Razmatrani koncepti organizovanja univerziteta kao institucije: univerzitet preduzetništva ili kolegijuma, tj. birokratski ili menadžerski tip univerziteta.

- *Dubrovnik (avgust 2002)*

Regionalna rektorska konferencija jugoistočne Evrope razmatrala je probleme visokog obrazovanja regiona. Oformljena radna grupa za reforme planova i programa obrazovnog procesa univerziteta, radna grupa za uzajamno priznavanje diploma unutar i van regiona, formiranje regionalne informacione mreže i web site-a radi brže komunikacije i razmatranje mogućnosti organizovanja regionalnog poslediplomskog koledža u okviru aktivnosti Regionalne konferencije.

- *Graz (septembar 2002)*

Konferencija o razvoju administrativnih službi u oblasti visokog obrazovanja jugoistočne Evrope. Kolokvijum u kom su date priroda i najbolja praksa strateškog menadžmenta univerziteta i dizajn za tekući program usavršavanja budućih menadžera univerzitetske administracije u oblasti visokog obrazovanja u Evropi.

- *Dubrovnik, Pariz (septembar 2002)*

Posvećen problemima strateškog upravljanja

Predstavnik Univerziteta u Nišu uzima aktivno učešće na seminaru: „Strateški menadžment u visokom obrazovanju“ u okviru pilot projekta „Regionalna univerzitetska mreža o upravljanu i rukovođenju visokog obrazovanja za jugoistočnu Evropu“.

- *Zagreb (novembar 2002)*

Sastanak konferencije medicinskih fakulteta Jugoistočne Evrope. Dalja razrada ideje BP u okviru integracije i međusobne saradnje medicinskih fakulteta univerziteta Jugoistočne Evrope. Ideja o međusobnom priznavanju diploma, mobilnosti studenata i zajedničkim postdiplomskim studijama, kao i uvođenje ECTS bile su teme o kojima se ozbiljno diskutovalo.

- *Beograd (novembar 2002)*

Visoko obrazovanje Srbije u evropskom prostoru obrazovanja. Prezentovan celovit izveštaj komisija za evaluaciju EAU naših univerziteta. Razmatran niz tema koje su relevantne za početak reformi u Srbiji.

Univerzitet u Nišu moderator za temu: Odnos univerziteta i države

- *Bukurešt (mart 2003)*

Seminar: Spoljašnja dimenzija Bolonjskog procesa. Visoko obrazovanje Jugoistočne Evrope i oblast visokog obrazovanja u globalnom svetu

Reforma VO Jugoistočne Evrope u odnosu na integrativne procese predviđene BP; istraživanja izazova, trendova i posledica aktivnosti akademskih vrednosti i organizacije akademskog rada u okviru nekih aktivnosti globalizacije; značaj VO kao javnog dobra; analiza regulatornih mehanizama EPVO: kontrola kvaliteta, akreditacija i priznavanje diploma (naše učešće sa radom i diskusijom).

Poslati izveštaji:

„Reforma studijskih programa na univerzitetima Jugoistočne Evrope u odnosu na perspektive odredaba Bolonjske deklaracije“ i

„Uspostavljanje mehanizama i drugih sistemskih promena sistema visokog obrazovanja na Univerzitetu u Nišu“

Poslati izveštaji naših predstavnika u oblasti strateškog i finansijskog menadžmenta, i o kontroli kvaliteta

- *Bristol (mart 2003)*

Uloga univerziteta u evropskom integrativnom prostoru istraživanja

Jedna od osnovnih ideja je stvaranja Evrope znanja, povezanost edukativnog i istraživačkog programa, odgovornost univeziteta, ali i prihvatanje izazova radi veće kompetitivnosti u odnosu na svetske trendove u obrazovanju i istraživanju.

Učestvovali u grupi za oblast istraživanja na nivou diplomiranih studenata i onih u okviru doktorskih studija.

- *Skoplje (maj 2003)*

Okrugli sto: Menadžement visokog obrazovanja u zemljama jugoistočne Evrope

Učešće u diskusiji o organizacionoj strukturi i trendovima obrazovanja na univerzitetima Jugoistočne Evrope.

- *Graz (maj 2003)*

Rektorska konferencija.

Konvencija o institucijama visokog obrazovanja

Tendencija stvaranja Evrope znanja u okviru koje se sugeriše stvaranje zajedničkog edukativnog i naučnog prostora Evrope.

VO Evrope u globalnom svetu; veza između istraživanja i obrazovanja; učvršćivanje kulture kvaliteta unutar univerziteta Evrope; usavršavanje i poboljšanje rukovođenja i upravljanja institucijama VO; dalja kretanja ka Bolonji i Pragu.

Učestvovali u radnoj grupi pete teme: Transparentnost, priznavanje diploma i ECTS na nivou EOP.

- *Dubrovnik (avgust 2003)*

Regionalna rektorska konferencija

Posvećena daljim problemima univerziteta južnoevropskog regiona u oblasti edukacije i istraživanja sa tendencijom da se oni modernizuju, da se poboljša njihov kvalitet i da se otpočne sa primenom BD putem bolje kooperacije između univerziteta. Primena ECTS sistema, uspostavljanje bilateralnih i multilateralnih ugovora o priznavanju kredita i diploma i uspostavljanje inicijativa za reforme edukativnih planova i programa.

- *Beč (april 2004)*

Nastavak bolonjskog procesa posvećen unutrašnjoj strukturi i praksi u rukovođenju univerzitetom u kontekstu novih zaheva kontrole kvaliteta.

Sastanak posvećen pokušaju usaglašavanja unutrašnje strukture univerziteta Jugoistočne Evrope sa osnovnim principima BP u okviru novih trendova kontrole kvaliteta.

Evaluacija Univerziteta u Nišu

EUA Program za institucionalnu evaluaciju obavio je institucionalnu procenu Univerziteta u Nišu**.** Pisani izveštaj komisije dat je avgusta meseca *2002*. Komisiju su činili**:** Henrik Toft Jensen, Dionyssis Kladis, Alberto Amaral, Mollie Temple.

*Savetodavni tim univerzitetskog projekta Seminara u Salzburgu obavio evaluacionu proceduru u Nišu 17–20. mart, 2003. godine***.** Savetodavni tim su činili: Dumitru Ciocoi-Pop (vođa tima), rektor Univerziteta „Lucian Blaga", Sibiu, Rumunija; Jochen Fried, direktor Univerzitetskog projekta Seminara u Salzburgu, Austrija; Walter Gmelch, dekan Fakulteta za metodologiju nastave, Državni univerzitet u Ajovi, SAD.

Projekti

Tempus projekti

Spominjemo samo projekte gde je Univerzitet u Nišu bio koordinator ili lokalni koordinator

- Reforma upravljanja univerzitetima
- Reorganizovanje univerzitetske službe za međunarodnu saradnju
- Inovacija nastavnih planova u oblasti računarske tehnike u visokom obrazovanju
- Razvoj jedinstvenog akademskog bibliotečkog sistema u Srbiji
- Izgradnja mreže za dalji razvoj malih i srednjih preduzeća u BIH i SCG
- Razvoj nastavnog plana evropskih studija u Nišu
- Osnivanje i razvoj novog studentskog profila – transportni tokovi i logistika na Mašinskom fakultetu Univerziteta u Nišu
- Studentski razvoj

UNESKO-CEPES pilot projekat

- Regionalna univerzitetska mreža o upravljanju i rukovođenju visokim obrazovanjem jugoistočne Evrope
  Učestvovalo deset univerziteta iz Jugoistočne Evrope

Internacionalna saradnja

Sa pristojnim brojem univerziteta potpisani su ugovori o međusobnoj saradnji. Svi su i dalje na snazi, ali sa malo njih je dolazilo do neke dublje ili sadržajne aktivnosti. Tek u novije vreme preko projekata i konkretnih dogovora došlo je do osmišljenih planova za koje se nadamo da će dati praktične rezultate u realizaciji principa bolonjskog procesa. Slobodni smo da ih spomenemo:

Nemačka – Ruhr – University Bochum (1975), Technical University of Ilmenau (1975)

Kanada – Brock University – Ontario (1991)

Grčka – Aristotle University of Thessaloniki (1993), University of Ioannina (1996)

Russia – Rostov State University (1990), Agricultural Institute of Niznhi Novgorod (1993), People's Friendship University, Moscow (1995), International Independent University of Ecology & Politology, Moscow (1995), Moscow State University (1996), Academy of Labor and Social Relations, Moscow (1997), Moscow State University of Agroengineering „V. P. Goryackin" (1997), Krasnoyarsk State Technical University (1998), Russian Economic Academy „G. V. Plehanov", Moscow (1998)

Bugarska – University of Veliko Tirnovo (1988), Technical University of Gabrovo (1988), Paissi Hilandarski University of Plovdiv (1996)

Rumunija – University of Craiova (1992), Banat University of Temisoara (1994), „Ovidius" University of Constanta (1998), University „Lucian Blaga" – Sibiu (2004)

Estonia – International University of Social Sciences „Lex", Tallinn (1995)

Mađarska – University „Jozsef Attila", Szeged (1997. i 2001)

Makedonija – University of Skopje (1997), University of Bitola (1998)

Brazil – University of Amazonas, Manaus (1998)

Ukraine – Donetsk State University (2000)

Italija – Politecnick University Milano (2004)

Austrija – University „Karl-Franzens" Grac (2004)

Interdiscplinarne magistarske studije

Centar za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije formiran je znatno ranije ali pokušaj inerdisciplinarnih studija nije bio svojstven tadašnjem centru. U novije vreme uspevamo da otpočnemo sa ovakvim tipom postdiplomskih studija.To su studije:

Menadžment kvalitetom i evropske studije

Dosadašnja aktivnost

Da bi se moglo govoriti o bilo kakvim reformama univerziteta ne može se zaobići aktuelno stanje u društvu koje bi se ukratko moglo prikazati na ovakav način:

- Globalni društveni proizvod manji od 3000$ (to tvrdi sadašnji ministar finansija)
- Zakon o univerzitetu i dalje u pripremi
- Nezaposlenost jako visoka
- Turobna perspektiva svršenih studenata da nađu posao

Ako je to tako, onda bi promene u društvu i te kako zavisile od globalnog ekonomskog napretka, što bi istovremeno značilo bolju perspektivu svršenih studenata da nađu posao. Ovo nam je poslužilo kao uvod u razmišljanju o daljim reformama univerziteta. Mislimo da bi trebalo napraviti razliku *između vladajućeg i rukovodećeg tela* na univerzitetu. Slobodni smo da damo kratku definiciju razlike između vladanja i upravljanja (menadžmenta) bar onako kako su one opisane u *Lionskoj deklaraciji II* posvećenoj *vladanju na univerzitetu***.**

Vladanje obuhvata odgovornost za odobravanje misije i ciljeva institucije; kontrolu resursa; odobravanje politike i aktivnosti institucije. Telo koje vlada bira, kontroliše i podržava rektorski tim.

*Upravljanje (menadžment)***,** nasuprot tome, obuhvata odgovornost za efikasan rad institucije i postizanje datih ciljeva unutar utvrđene politike i procedura odobrenih od strane vladajućeg tela. Ono se stara o efikasnoj upotrebi resursa, daje kreativnu podršku u vršenju edukacije i istraživanja i sugestije o postizanju visokih standarda profesionalnog delovanja i očuvanja naučno-stručnog integriteta institucije. *Prihvatajući ovakvu razliku mogli bi da istaknemo da je onda telo koje vlada na univerzitetu* savet, *telo koje upravlja univerzitetom moglo bi biti* nastavno-naučno *veće* zajedno sa *rektorskim timom*.

U ovom momentu su**:**

Fakulteti sa svojim telima koja upravljaju i rukovode nezavisne jedinice.

Postoji direktna komunikacija između Ministarstva za prosvetu i Ministarstva za nauku i fakulteta.

Šta smo pokušali da menjamo?

Formirana Komisija za reformu kao upravljačko (menadžment) telo Univerziteta

Telo su činili

- dekani fakulteta Univerziteta u Nišu
- rektorski tim
- studentski predstavnici
- predsednik Saveta Univerziteta
- predstavnik Univerziteta u republičkoj Komisiji za izradu zakona o univerzitetu

Na ovaj način smo pokušali da stvorimo neku vrstu *kolegijalnog tela* koje upravlja Univerzitetom i njemu predamo odgovornost za dalje upravljanje.

Šta smo do sada uradili ?

1. Urađen *strateški i akcioni* plan.
2. Razmatrana mogućnost uvođenja *ECTS* na Univerzitetu do početka školske 2004 godine (novembar).
3. Formirana Komisija za implementaciju i praćenje *ECTS* (Prorektor i prodekani svih fakulteta Univerziteta u Nišu). *Diploma supplement* bila bi integralni deo ECTS aktivnosti

Određeni su strateški ciljevi Univerziteta, koji bi trebalo:

- Da reformišu planove i programe u saglasnosti sa evropskim standardima da bi se Univerzitet mogao da uključi u evropski prostor visokog obrazovanja uz poštovanje nacionalnih interesa i specifičnosti regiona Niš
- Da poboljšaju efikasnost studiranja modernizacijom režima studija uz postepeno uvođenje ECTS
- Da ojačaju integrativne procese na Univerzitetu
- Da uspostave i formiraju odgovarajuća tela na Univerzitetu i fakultetima za internu samokontrolu i ocenu postignutog kvaliteta. Interno ocenjivanje bi se obavljalo jednom godišnje.

Formirana su sledeća tela na Univerzitetu:

Komisija za kontrolu kvaliteta sa sledećim zadacima:

Identifikuje pravila kontrole kvaliteta u oblasti obrazovanja i istraživanja na fakultetima Univerziteta. Upravlja, implementira i koordinira kontrolu kvaliteta unutar Univerziteta;

Snosi odgovornost za uvođenje sledećih oblika kontrole kvaliteta:

- ocenjivanje nastavnog osoblja (asistenata i nastavnika);
- studentsko ocenjivanje procesa nastave;
- samoocenjivanje nastavnika i saradnika Univerziteta (unutrašnja kontrola kvaliteta) i eksterna kontrola kvaliteta;
- uvođenje obaveznih procedura kontrole kvaliteta jednom godišnje na fakultetima;
- informisanje Nastavno-naučnog veća o svojim aktivnostima bar jednom godišnje uz sugestije o mogućim poboljšanjima kontrole kvaliteta.

Komisija za internacionalne odnose i odnose sa javnosću ima zadatak:

- da pripremi i predloži godišnji plan Univerziteta o internacionalnoj saradnji
- da vodi računa o realizaciji i implementaciji godišnjih planova univerziteta i fakulteta o međunarodnoj saradnji
- da usvoji direktivu i strategiju internacionalne saradnje na Univerzitetu
- da omogući saradnju i kontakte sa spoljnim poslodavcima (stakeholders)
- da koordinira aktivnosti između Univerziteta i fakulteta u oblasti javnih odnosa (public relations)
- da podnosi godišnji izveštaj Savetu Univerziteta i Nastavno-naučnom veću

Odbor za istraživačku delatnost

- Kreira politiku istraživanja na Univerzitetu
- Odgovoran je za odobravanje projekata i prihvatanje njihovih krajnjih izveštaja
- Odgovoran je za godišnji finansijski i naučni program planiranja
- Odgovoran je za promociju efikasnog funkcionisanja logistike Odbora za naučna istraživanja
- Koordinira istraživačke aktivnosti na fakultetima unutar Univerziteta i određuje projektne prioritete u skladu sa svojim strateškim planom

- Odgovoran je za implementaciju i monitoring strategije istraživanja.

Uspostavljeni su *kriterijumi za izbor nastavnika na Univerzitetu*

Standardizovana *Forma za izbor nastavnika* sa selektivnim kriterijumima ustanovljena na NNV. Uzeti u obzir više relevantnih faktora

a) publikovanje radova u časopisima sa internationalnom reputacijom

b) participacija u naučnim projektima

c) mentorstvo za magistarske i doktorske studije.

Dalje aktivnosti?

- reforme planova i programa sa obaveznim sistemom dvostepene nastave; svaki fakultet priprema svoj plan i program
- studentski parlament
- učenje na daljinu
- departman za evropske studije – tempus project
- dugotrajno učenje

Radna grupa univerziteta?

priprema uputsva za samoevaluaciju, ocenjuje:

Misiju: ciljeve, očekivane rezultate

Input: menadžment, akcioni plan, studente, nastavno osoblje, finansije, opremu

Procese: aktivnosti, naučne projekte, profesionalne usluge društvenoj zajednici

Rezultate: obuku diplomiranih studenata, naučnu produkciju, stručne usluge

Na kraju, voleli bi:

Da podsetimo na fundamentalne vrednosti univerziteta: tolerantnost, izvrsnost, principijelnost, nepotkupljivost, pravičnost, negovanje kvaliteta, zajedništvo, otvorenost, slobodu, odgovornost, nepristrasnost.

Oni su bitni preduslovi u težnji ka opštem znanju.

Marina Matejević
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

PROMENE U SISTEMU STUDIRANJA NA STUDIJSKOJ GRUPI ZA PEDAGOGIJU NA FILOZOFSKOM FAKULTETU U NIŠU

Pošavši od stava da vaspitanje nikada nije neutralno, da je uspostavljeno ili da održava ili da menja postojeće, mi smo se na Studijskoj grupi za pedagogiju opredelili za menjanje postojećeg. Bili smo motivisani za aktivno učešće u procesu reformi, jer smo smatrali da pedagozi ipak treba da daju adekvatan doprinos promenama. U skladu s tim, mi smo u proteklom periodu preduzeli sledeće korake:

– Smatrali smo da u realizaciji nastavnih sadržaja, pored tradicionalnih metoda (gde su predavanja dominantna, a transmisija znanja preovlađujući oblik učenja), treba insistirati i na primeni interaktivne nastave. Uvođenje interaktivne nastave studentima je omogućilo aktivan odnos prema nastavnim sadržajima i subjekatsku poziciju u procesu nastave. Insistirali smo na razvijanju i obrazovanju pedagoga kao refleksivnih, samosvesnih, kreativnih stručnjaka i na akciju usmerenih praktičara.

Istovremeno, interaktivna nastava je delovala motivaciono na studente jer je omogućavala da proces sticanja znanja bude dinamičan, aktivan, raznovrstan i fleksibilan, što je delovalo podsticajno na razvijanje strategija primene naučenog. Učenje je bilo organizovano kao aktivan proces konstrukcije znanja, što je značajno doprinelo efikasnosti studiranja, kako u odnosu na kvantitet tako i u odnosu na kvalitet usvojenih znanja.

– Zajedno sa uvođenjem interaktivne nastave, organizovali smo u školskoj 2003/04. godini kontinuiranu, odnosno parcijalnu evaluaciju koja je dala sjajne razultate. S obzirom da još nismo izvršili detaljnu analizu rezultata, mogu samo da navedem da je oko 50% u nekim predmetima i 95% studenata koji su polagali ispite parcijalno uspelo da ispit položi u junskom roku, odnosno tada su im upisivane ocene. Tako, na primer, na prvoj godini studija ispit iz sociologije u junskom roku parcijalno je položilo 95% upisanih studenata (57, od ukupno 60), i to sa prosečnom ocenom 9,1. Takođe može

mo da konstatujemo da je na ovoj godini u istom roku, ali bez parcijalne evaluacije ispit iz statistike u pedagogiji polagalo 25 studenata (od upisanih 60 samo je 41% izašlo na ispit), a ispit je položilo 8 studenata (u odnosu na broj izašlih položilo je 32%, a u odnosu na broj upisanih 13%), sa prosečnom ocenom 6,3. Na drugoj godini, takođe možemo navesti sličan primer: ispit iz sociologije vaspitanja i obrazovanja u junskom ispitnom roku parcijalno je položilo 30 studenata, sa prosečnom ocenom 8,9, dok je etiku u istom roku polagalo 18 studenata, položilo je 6 sa prosečnom ocenom 7,1 (na drugoj godini broj upisanih studenata je 44, što znači da je 68% položilo ispit iz sociologije vaspitanja i obrazovanja u junskom ispitnom roku parcijalnom evaluacijom, dok je ispit iz etike bez parcijalne evaluacije u ovom roku položilo 11% studenata druge godine). Na trećoj godini ispit iz predškolske pedagogije položila su 22 studenta sa prosečnom ocenom 7,4 (od ukupno 37 studenata 59% je položilo), takođe su bili odlični rezultati ispita iz opšte pedagogije koju je parcijalno položilo 12 studenata, sa prosečnom ocenom 7,7 (na ovaj ispit u prošlogodišnjoj generaciji nije izašao nijedan student u junskom roku jer je ispit četvorosemestralan). Takođe možemo da navedemo primer ispita iz metodologije pedagoških istraživanja koji se polaže u trećoj godini, ali ne parcijalno, na koji je izašlo 6 studenata u junskom roku, položilo ih je troje sa prosečnom ocenom 6 (na ispit je izašlo samo 16%, a položilo je samo 8%). Rezultati su prikazani u tabelama br.1 i br. 2.

Tabela br. 1: Tradicionalna evaluacija

Godina studija	Nastavni predmet	Broj studenata	Broj studenata koji su položili
I godina	Statistika u pedagogiji	ukupno 60 polagalo 25	8 ili 13% Prosečna ocena 6,3
II godina	Etika	ukupno 44 polagalo 18	6 ili 11% Prosečna ocena 7,1
III godina	Metodologija pedagoških istraživanja	ukupno 37 polagalo 6	3 ili 8% Prosečna ocena 6

Naša očekivanja su da će u narednim rokovima (septembar i oktobar) još neki studenti verovatno položiti delove koje nisu uspeli da polože u toku godine, tako da verujemo da će najverovatnije tri četvrtine, a možda i više studenata preći u narednu godinu studija, za razliku od generacije koja je studirala na tradicionalan način i u kojoj je od upisanih 80 studenata, u prvoj godini, apsolviralo svega 20, na četvrtoj godini. Napred navedne podatke treba

još dopuniti i statistički obraditi kada se budu završili septembarski i oktobarski ispitni rok, kako bi bili još precizniji i jasniji. Ipak, ovi podaci ukazuju na prednosti kontinuirane evaluacije kako u odnosu na broj studenata koji polaže ispite, tako i u odnosu na kvalitet znanja. Naše iskustvo takođe ukazuje da kontinuirana evaluacija, zajedno sa interaktivnom nastavom, deluje podsticajno na aktivnost studenata, na razvoj unutrašnje motivacije, na razvoj kritičkog mišljenja, što bi svakako trebalo detaljnije istražiti. Možemo ipak da konstatujemo da je došlo do određenih promena u poboljšanju efikasnosti studiranja, i da će naša dalja aktivnost biti usmerena ka tome da se svi ispiti na studijskoj grupi za pedagogiju polažu kontinuirano.

Tabela br. 2: Kontinuirana evaluacija

Godina studija	Nastavni predmet	Broj studenata	Broj studenata koji su položili
I godina	Sociologija	60	57 ili 95% Prosečna ocena 9,1
II godina	Sociologija vaspitanja i obrazovanja	44	30 ili 68% Prosečna ocena 8,9
III godina	Predškolska pedagogija	37	22 ili 59% Prosečna ocena 7,4

Želim da napomenem da smo veoma zainteresovani za uvođenje mehanizama kontrole kvaliteta nastavnog procesa, za usavršavanje metoda evaluacije, kako rada studenata, tako i nastavnika i nastavnog programa. Na studijskoj grupi za pedagogiju (pored evaluacije rada nastavnika na nivou Filozofskog fakulteta) pojedini nastavnici organizuju evaluaciju sopstvenog rada da bi čuli mišljenje studenata, da bi dobili povratnu informaciju o svom radu i eventualno izvršili neke korekcije u radu. Čini se da tu za sada postoje određeni problemi (neki studenti, za svaki slučaj, svim nastavnicima daju najbolje ocene dok neki ovu mogućnost koriste za osvetu nastavnicima koji postavljaju određene zahteve, pa ih ocenjuju najnižim ocenama, što i u jednom i u drugom slučaju ukazuje na nerealne procene), koji bi se verovatno mogli rešavati kako podsticanjem samosvesti i odgovornosti studenata, tako i usavršavanjem metoda evaluacije.

– U ovom periodu smo takođe veoma ozbiljno radili na koncipiranju novog nastavnog plana koji je usvojen juna ove godine i koji će početi da se primenjuje od školske 2004/05. godine. Strukturu novog nastavnog plana čine obavezni predmeti, podržavajući izborni predmeti i slobodni izborni predmeti koji su raspoređeni u okviru osam semestara. Studentima se na prvoj, drugoj i trećoj godini nude izborni predmeti (biraju po dva predmeta na svakoj godini), a na četvrtoj godini biraju dva modula (od mogućih šest),

jedan u sedmom semestru, jedan u osmom semestru, u okviru kojih se nude određene grupe predmeta, što studentima omogućava profilisanje sopstvenih studija. Želim da napomenem da je prvobitna verzija nastavnog plana sadržala ECTS (evropski sistem za transfer kredita), tako što su dvosemestralni ispiti nosili 10 bodova, a jednosemestralni 5 bodova, na svakoj godini je bilo 60 bodova (na prvoj, drugoj i trećoj godini prisutni su dvosemestralni i jednosemestralni ispiti, a na četvrtoj godini samo šest jednosemestralnih ispita, raspoređenih u dva modula, plus pedagoška praksa i izrada diplomskog rada), za četiri godine 240 bodova, ukupno 30 ispita, pri čemu je odnos dvosemestralnih i jednosemestralnih ispita 43% prema 57%. S obzirom da je u toku usvajanja nastavnog plana došlo do promena u Ministarstvu prosvete Republike Srbije, zbog bojazni da će novi nastavni plan možda biti suviše napredan za koncepciju novog ministarstva, povukli smo sistem bodova, odnosno kredita, tako da je nastavni plan usvojen bez ovog sistema. Takođe nam se činilo da je neophodno, za funkcionisanje ECTS-a, da ovaj sistem funkcioniše barem na nivou celog fakulteta, da bude prihvaćen od strane ostalih studijskih grupa. Nadamo se da će dalji razvoj događaja omogućiti dopunu ili izmenu nastavnog plana, između ostalog i u odnosu na usvajanje sistema kredita. Mišljenja smo da je ovaj nastavni plan samo prelazna verzija do usvajanja nastavnog plana koji će biti u potpunosti usklađen sa Bolonjskim procesom.

Želimo, nadamo se i verujemo da ćemo osavremenjivanjem sistema studiranja na SG za pedagogiju dati podršku razvoju demokratije u zemlji i podršku evropskoj integraciji zemlje, jer smo ubeđeni da nove generacije pedagoga treba da budu nosioci različitih vidova obuke i usavršavanja nastavnog kadra i podrška procesu doživotnog učenja, odnosno procesu reformi celokupnog sistema vaspitanja.

Literatura

1. Paul Roeders (2003), *Interaktivna nastava – Dinamika efikasnog učenja i nastave,* IPA, Beograd.
2. Dragana Pavlović-Breneselović, Tatjana Pavlovski, (2000), *Interaktivna obuka*, IPA, Beograd.
3. *Deset godina reformi obrazovanja u evropskim zemljama* (2001), Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd.
4. *Kvalitetno obrazovanje za sve – put ka razvijenijem društvu* (2002), Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd.

5. Bolonjska deklaracija (1999), Praški kominike (2001), Berlinski kominike (2003), uporedni pregled.
6. Radmila Marinković-Nedučin, Predrag Lazetić (2002*), Evropski sistem prenosa bodova u visokom školstvu – vodič kroz ECTS,* Alternativna akademska obrazovna mreža, Beograd.

Changes in the System of Studying at the Department for Pedagogy at the Faculty of Philosophy in Niš

SUMMARY

Teachers and associates at the Department of Pedagogy are motivated to take an active part in the reforms, so that the new generations of pedagogues could be able to give an adequate contribution to these changes. During the preceding period we have undertaken the following steps: We are of the opinion that in the realization of the educational contents, apart from the traditional method (in which teachings are dominant), applying of the interactive teaching should be insisted on. Introduction of interactive teaching with the students enabled them an active position with regard to the educational contents and a subjective position in the process of teaching. We organized, along with the introduction of interactive teaching, a continual, i. e. partial evaluation, which significantly contributed to the efficiency of studying, both in relation to the quantity and in relation to the quality of adopted knowledge. A new educational plan was adopted, which is intended to be applied from the 2004/2005 school year. Structure of the new educational plan is composed of obligatory subjects, supporting elective subjects and free elective subjects, which are distributed in the eight-semester framework. At the 1st, 2nd and 3rd year the students are offered to choose the elective subjects (they choose two subjects each year), and at the 4th they are to choose two modules (out of possible six), one in the 7th and one in the 8th semester, in the scope of which certain groups of subjects are offered, which enables them to make their studies more profiled. We believe that the changes, which were introduced into the system of studying, will make possible the development and education of pedagogues as reflexive, self conscious and creative experts and as action oriented practicers, which will give an adequate contribution to the process of reforms in the system of education.

Gradimir V. Milovanović
Rektor Univerziteta u Nišu

UNIVERZITET U NIŠU: PLANOVI I PRIORITETI

Uvod

Visokoškolska nastava u Nišu je počela 1960. godine na tri fakulteta (Tehnički, Medicinski i Pravno-ekonomski), koji su tada bili u sastavu Univerziteta u Beogradu. Pet godina kasnije, 1965. osnovan je Univerzitet u Nišu, na kojem danas studira oko 25 000 studenata. U sastavu Univerziteta u Nišu deluje 13 autonomnih fakulteta na kojima se odvija: nastavni proces sa više studijskih programa, naučnoistraživački rad i umetnički rad na jednom od fakulteta. Dva fakulteta su sa sedištem izvan Niša: Tehnološki fakultet u Leskovcu i Učiteljski fakultet u Vranju. Na Univerzitetu radi oko 1600 nastavnika i saradnika i oko 580 administrativnih radnika. Kadrovski potencijali nisu adekvatno iskorišćeni zbog dosta labave veze među fakultetima. Može se zapaziti da multipliciranje nastavnih oblasti po fakultetima postoji, možda ne u toj meri kao na Univerzitetu u Beogradu, ali, što je pozitivno, zahvaljujući finansiranju preko projekata, naučni rad ne poznaje fakultetske granice.

Do sada je na Univerzitetu u Nišu diplomiralo preko 36 000 studenata, preko 1600 magistriralo, a preko 1000 odbranilo svoje doktorske disertacije. U sastavu Univerziteta od 1967. godine radi *Univerzitetska biblioteka „Nikola Tesla“***,** koja je potpuno automatizovana, sa preko 80 000 knjiga, 1200 periodičnih publikacija i obiljem informacija u digitalnom obliku. *Jedinstveni naučno-nastavni informacioni sistem* (JUNIS) osnovan je pre desetak godina sa ciljem objedinjavanja i povezivanja svih fakulteta u jedinstvenu mrežu. Na Univerzitetu u Nišu radi *Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Nišu*, kao i *Centar za multidisciplinarne studije*. Univerzitet izdaje naučni časopis *FACTA UNIVERSITATIS* sa 14 nezavisnih serija, od kojih su neke veoma zapažene u međunarodnim razmerama.

Neophodnost reforme obrazovanja

I pored niza afirmativnih iskaza o našem visokom obrazovanju i stalnog pozivanja na tradiciju, neophodne su reforme. Svi se uglavnom na rečima slažu da je reforma neophodna, ali u praksi se tako nešto ne ispoljava. Ogromna je inercija u sistemu zbog postojanja jakih centara moći, posebno na Univerzitetu u Beogradu. Stoga, naše delovanje mora biti strategijski dobro osmišljeno sa jasnim ciljem koji se treba postići u ambijentu sa puno limitirajućih uslova i prepreka koje su posledica objektivnih uslova, ali i, još više, subjektivnih slabosti. Država Srbija i još neke zemlje iz okruženja nedavno su potpisale *Bolonjsku deklaraciju,* koja nas ne samo obavezuje nego i stimuliše da pristupimo jednoj ozbiljnoj reformi visokog i višeg obrazovanja.

Efikasnost studiranja na svim univerzitetima u zemlji je ispod kritične tačke. Samo desetak posto studenata završava studije na vreme. Prosek studiranja je nepodnošljivo visok, a pri tom nikakav sistem kontrole kvaliteta, sem časnih izuzetaka, nije obezbeđen. Materijalni položaj univerziteta je veoma loš. Mladi perspektivni kadrovi i dalje napuštaju zemlju jer često ne mogu da reše elementarne životne potrebe (posao, stan, auto, zasnivanje porodice, itd.). Prilikom zapošljavanja čine se mnoge nepravde, nepotizam je uzeo maha, što je za univerzitetske institucije pogubno. Kriterijumi za izbor nastavnika često se tumače i primenjuju selektivno. Kompletna administracija Univerziteta u Nišu nije uređena na adekvatan način tako da ne postoji dobra koordinacija i kompatibilnost centralne administracije sa lokalnim administracijama po fakultetima. Sve pomenute činjenice, ali ne samo one, ukazuju na neophodnost reforme. Stoga, od novog *zakona o visokom obrazovanju*, ali i od budućeg *zakona o naučnoistraživačkoj delatnosti* Univerzitet u Nišu očekuje rešavanje nagomilanih problema i ublažavanje haosa koji je prisutan poslednjih godina na tržištu visokog i višeg obrazovanja u Srbiji.

Bolonjski proces i integrisani univerzitet

Naš glavni cilj u okviru tzv. *Bolonjskog procesa* je uključivanje Univerziteta u Nišu u evropski prostor *visokog obrazovanja* i stvaranje što većeg rejtinga na međunarodnom planu. Mnogi *kočničari* danas seju strah i plaše sve one koji su manje upućeni u sadržaj te famozne *Bolonjske deklaracije.* Plaše ih da ćemo njenom implementacijom navodno izgubiti naš tradicionalni identitet. S druge strane, studenti su veoma zainteresovani za brzo sprovođenje ovakve reforme. U Bolonjskoj deklaraciji se izričito kaže da proces reforme obrazovanja osmišljavaju i sprovode univerziteti sami. Dakle, univerziteti su akteri reforme,

a ne njeni objekti. Ljudi sa univerziteta (nastavnici, saradnici, studenti) su po prirodi stvari najzainteresovaniji za vlastiti opstanak na tržištu obrazovanja i logično je da će oni sami hteti da u sistem funkcionisanja svojih univerziteta ugrade složene mehanizme *evaluacije* i *obezbeđivanja kvaliteta*. Takvi mehanizmi treba da obezbede neprestanu i korektivnu samoregulaciju univerzitetskog obrazovanja. Univerzitet bi se time, kao tradicionalno inertna i često konzervativna institucija, osposobio za stalno prilagođavanje novim uslovima u kojima bi mogao da podiže kvalitet obrazovanja koje nudi i da tako opstaje u uslovima sve veće i oštrije međunarodne konkurencije. Model reforme za koji se zalažemo kroz naše delovanje treba da prati tzv. *srednjoevropski tip univerziteta* (Nemačka – Austrija – Italija), s obzirom da je naše celokupno visoko obrazovanje kroz istoriju od samog početka bilo oslonjeno na taj tip škole. Reformu treba sprovoditi korak po korak promišljeno, bez pogrešnih poteza, sa ciljem da se 2010. godine taj proces završi kao što je i predviđeno Bolonjskom deklaracijom. Proces je veoma složen i on sadrži: ujednačavanje akademskih stepena kroz višefazno školovanje (modeli 3+2+3, 4+1+3), sistem jednosemestralnih, obaveznih i izbornih predmeta koje studenti upisuju po vlastitoj sklonosti, kompatibilnost u vezi sa opterećenjem studenata kroz tzv. *Evropski sistem prenosa bodova* (ECTS), mobilnost studenata, nastavnika, saradnika i istraživača kroz čitav evropski prostor, strateško upravljanje, jedinstven sistem kontrole kvaliteta nastave, naučnoistraživačkog rada i studentskih službi, permanentan proces vrednovanja, akreditaciju, itd. Početni koraci su učinjeni na Univerzitetu u Nišu i razmišljanja u ovom pravcu su prisutna manje više na svim fakultetima. S obzirom na zahteve reforme, očekivanja su da z*akon o visokom obrazovanju* definiše jedan *integrativni univerzitet,* bitno različit od sadašnjeg, sa mnogo više funkcija i obaveza u svim domenima (nastave, naučnog rada, upravljanja, itd.), što bi bio svojevrstan izazov za sve na Univerzitetu. Međutim, kako se stvari odvijaju u poslednje vreme, optimizam oko dobijanja *integrisanog univerziteta* splašnjava.

Integracija u uslovima postojećeg Zakona o univerzitetu

U susret prestojećoj reformi visokog obrazovanja, treba na vreme težiti što većoj integraciji na Univerzitetu u Nišu. Zatvorenost nekih *katedri* danas može već sutra biti pogubno baš za njih same. Formiranje *naučno-stručnih veća* može biti početni korak u formiranju *departmana* u funkcionalnom smislu. Članovi jednog *departmana* bi bili svi oni koji rade u istoj naučnoj oblasti, bez obzira gde oni lokacijski sede i realizuju svoje aktivnosti (tj. bez obzira na kom su fakultetu). U naučnom smislu, oni rade na istom ili sličnom naučnom pro

jektu i drže nastavu iz predmeta koji pripadaju istoj naučnoj oblasti. Naravno da su *departmani* znatno širi od današnjih *katedri* na kakve smo se godinama navikli.

*Naučno-nastavno veće Univerziteta***,** formirano na osnovu člana 105 trenutno važećeg *Zakona o univerzitetu* (čine ga dekani fakulteta, po jedan redovni profesor sa svakog fakulteta, rektor i prorektori), o nekim pitanjima iz člana 106, a posebno kada je reč o davanju saglasnosti na izbor nastavnika i saradnika i saglasnosti oko doktorskih disertacija (član 107), nije u situaciji da kompetentno odlučuje. Međutim, pomenuti član 107 pruža mogućnost da se ovo poslednje donekle ispravi prenošenjem ovlašćenja Naučno-nastavnog veća na stručni organ (veće). U tom pravcu, a s ciljem unapređenja rada na Univerzitetu u Nišu, formirali smo 14 *naučno-stručnih veća* (dakle, ne *odbora* kao do sada) iz sledećih naučnih oblasti:

1. Arhitektura, građevinarstvo i primenjena umetnost;
2. Biologija, biohemija i bazične biomedicinske nauke;
3. Geografija, zaštita životne sredine i održivi razvoj;
4. Elektrotehnika, elektronika i mehatronika;
5. Energetika, klasično mašinstvo, tehnologija i zaštita na radu;
6. Klasične društveno-humanističke nauke i edukacija;
7. Klinička medicina i stomatologija;
8. Lingvistika, književnost i žurnalistika;
9. Matematika i informatika;
10. Pravo, sociologija, ekonomija i menadžment;
11. Računarstvo, telekomunikacije i upravljanje;
12. Umetnost i fizička kultura;
13. Fizika i mehanika;
14. Hemija, biotehnologije, hemijske tehnologije i farmacija.

Naučno-stručna veća se sastoje od 10 do 15 članova iz reda najeminentnijih redovnih profesora Univerziteta u Nišu. Članove tih veća imenuje Naučno-nastavno veće Univerziteta u Nišu, na predlog rektora Univerziteta. Izuzetno, za člana naučno-stručnog veća može biti imenovan i profesor sa drugog univerziteta. Svi članovi Naučno-nastavnog veća Univerziteta pripadaju odgovarajućim naučno-stručnim većima. Žalbe i prigovore na odluke naučno-stručnih veća razmatra i rešava Naučno-nastavno veće Univerziteta. Ovako formirana *naučno-stručna veća* praktično predstavljaju jezgra budućih *veća departmana* u reformisanom Univerzitetu (nadajmo se posle 2010. godine!).

Autonomija univerziteta

Naš cilj je afirmacija pune autonomije univerziteta uz stalno unapređivanje akademskih sloboda. Zalagaćemo se za sva prava u skladu sa tekovinama savremenog univerziteta, počev od nepovredivosti akademskog prostora do prava na utvrđivanje studijskih programa, nastavnih planova, izbora nastavnika i saradnika, uređivanja unutrašnje organizacije univerziteta, fakulteta, studijskih grupa, departmana, centara i drugih oblika organizovanja. Sloboda naučnog i umetničkog stvaralaštva, sloboda nastave i sloboda studija biće prioritet. S druge strane, boricemo se svim raspoloživim sredstvima protiv korupcije, zloupotreba i drugih nepravdi koje se pojavljuju u univerzitetskoj sredini i koje ruše ugled Univerziteta. Kao i na svim slobodnim univerzitetima u svetu, *Kodeks ponašanja* se mora poštovati. Erozija institucija i celokupne društvene zajednice ne smeju biti prepreka i opravdanje za njegovo kršenje.

Izdavačka delatnost

Nastaviti dobru praksu koja se godinama negovala na Univerzitetu u Nišu u ovoj delatnosti (objavljivanje udžbenika, pomoćnih udžbenika, priručnika, monografija) i stvoriti uslove da se ova delatnost centralizuje i objedini za sve fakultete. U tom slučaju neophodno je formirati početni fond i izraditi precizna pravila za *Izdavačku jedinicu Univerziteta u Nišu*, uključujući i mogućnost *elektronskog izdavaštva*. Takođe, u narednom periodu treba ohrabrivati ljude sa Univerziteta da svoje publikacije (monografije, knjige, itd.) sve više publikuju kod poznatih svetskih izdavača, a za početak, kao prelazno rešenje omogućiti objavljivanje monografija na engleskom jeziku u izdanju Univerziteta u Nišu. Posebna pažnja biće posvećena unapređenju i podizanju nivoa časopisa *Facta Universitatis,* koji godinama uspešno reprezentuje Univerzitet u Nišu. Neke njegove serije moraju pretrpeti korekcije jer se propisani standardi moraju striktno poštovati. Cilj nam je da ovaj časopis zaista bude ogledalo Univerziteta u onom najboljem smislu.

Sekretarijat Univerziteta i JUNIS

S ciljem ostvarivanja integrativne funkcije Univerziteta, *sekretarijat Univerziteta* mora pretrpeti izmene koje bi omogućile dobru koordinaciju i kompatibilnost centralne administracije sa lokalnim administracijama po fakul

tetima. *Jedinstveni naučno-nastavni informacioni sistem* (JUNIS) mora biti upravo takav kakav mu je naziv, što na žalost danas nije slučaj. Na svim fakultetima postoje računarski centri sa bazama podataka za lokalno korišćenje. Kvalitetna razmena podataka između fakulteta i Univerziteta je otežana zbog nekompatibilnosti i vrlo često se obavlja na nedopustiv i primitivan način, faksom ili pomoću kurira. Potrebno je u JUNIS-u izgraditi neophodne standarde, prikupiti sve relevantne podatke i fomirati centralnu bazu koja se svakodnevno ažurira i kojoj se selektivno može pristupiti iz raznih pozicija. Izdavanje studentskih dokumenata (razne potvrde, uverenja o položenim ispitima, itd.) mora biti izvedeno na jedinstven način na celom Univerzitetu prosto navođenjem identifikacije studenta (na primer, broj indeksa) i tipa dokumenta. Statistički pregledi i razni podaci u vezi sa studentima, ispitima, finansijama, kadrovima, itd. moraju se, takođe, jednostavno dobijati. Insistiraćemo da se hitno na jedinstven način formira kadrovska baza svih nastavnika i saradnika u kojoj će se naći svi podaci u vezi sa naučnim i drugim relevantnim rezultatima. Izdavanje časopisa *Facta Universitatis* u elektronskom obliku biće, takođe, jedan od zadataka u JUNIS-u.

University of Niš: Plans and Priorities

SUMMARY

Alongside with the introductory part exposing the brief history and general data on the University of Niš, the report discusses the necessity of the reform of education, the Bologna process and integrated university, integration within the framework of the existing University Law, the university autonomy and publishing activities. The organization of the administrative services and the University Information System (JUNIS) is also considered in the report.

V
UNIVERZITET U KRAGUJEVCU

Mirko A. Rosić
Rektor Univerziteta u Kragujevcu (2000–2004)

IZ VIRTUELNE STVARNOSTI U REALAN SVET

Izgleda da su se te, sada već sve dalje, 2000. godine svi naši univerziteti našli u „stvarnosti“ za koju se, najblaže, može reći da je bila opterećena brojnim slabostima i ograničenjima (floskula koja se u Srbiji, kao contradictio in adjecto, najčešće koristi za opravdanje sopstvene nesposobnosti i neefikasnosti). Zakoračivši iz „virtuelne stvarnosti“ u realni svet, naša akademska zajednica je, verbalno odlučno, ali u suštini bezvoljno i sa strahom prihvatila termin „reforme“ ne shvatajući dokraja značenje pojma koji se ovim terminom opisuje. Većina naših uglednih profesora sa lakoćom je, u početku, prihvatila novu političku retoriku i „jedinstven evropski prostor visokog obrazovanja“ postao je preko noći mesto gde smo se svi već i našli. Problem je bio u tome što su oni koji su tu retoriku koristili za definisanje strategije budućeg razvoja visokog školstva u Srbiji znali da se mi u tom prostoru ne nalazimo, i da ćemo morati da uložimo izuzetan napor da bismo se u njemu uopšte i našli. Shvativši vremenom da reforme znače i ozbiljan rad i promene u organizacionoj strukturi univerziteta, i savremene metode nastave, i uvođenje novih, naravno, viših standarda u proceni kvaliteta, i zdravu konkurentnost, i stalnu borbu za nove istraživačke projekte, i mnogo toga što može lako da dovede u pitanje već stečene pozicije, mnogi članovi naše akademske zajednice sa setom su se setili „virtuelne stvarnosti“ u kojoj su donedavno živeli.

Objektivno se, naravno, jesmo sukobili sa brojnim ograničenjima i slabostima (s početka mog izlaganja), i ona se mogu uslovno kategorizovati kao opšta(e), manje više zajednička za sve univerzitete i posebna(e) koja su bila specifična za svaki univerzitet.

U opšte slabosti i ograničenja sa kojima smo se svi suočili u tom periodu, svakako, između ostalog spadaju i:

- loša ekonomska situacija
- tada važeća legislativa u oblasti visokog školstva
- neefikasnost organizacione strukture univerziteta
- neefikasnost studiranja

– ograničena kompatibilnost sa evropskim univerzitetima
– starosni profil nastavnika itd.

Ove opšte, zajedničke probleme morali smo zajedno i da rešavamo. Činilo se, u početku, da smo svi dovoljno svesni te činjenice. Država je najavila nov zakon o univerzitetu, mi smo formirali Zajednicu univerziteta (ili Rektorsku konferenciju), krenuli su konkursi za nove istraživačke projekte (najavljivana je i međunarodna recenzija za te projekte), ušli smo na velika vrata u Tempus program, počeli sa obnavljanjem međunarodne saradnje. U međuvremenu smo čak, uz rešavanje prvih nesporazuma, uspeli i da donesemo novi zakon o univerzitetu. Sa ove distance mi se čini da je donošenje tog zakona mnogo veći uspeh nego što mi je to tada izgledalo. Većina naših nastavnika prvi put je tada čula za Bolonjsku deklaraciju i ECTS, ali se ipak činilo da na univerzitetima započinje živa demokratska rasprava sa ciljem da na najbrži i najefikasniji način postignemo zajednički cilj ili, bolje reći, početak procesa reformi naših univerziteta. Zašto procesa? Zato što reforma univerziteta tada nije bila, a nadam se da nikada više i neće biti shvaćena kao kratkoročna intervencija države. Štaviše, to uopšte i ne može biti samo intervencija države. Promene moraju u praksi obaviti univerziteti sami i to kao dugoročan proces (recimo do 2010. = Bolonjska dekl.) Zato je, između ostalog, uz mnogo napora, političkog prepucavanja pa i ozbiljnih nesporazuma, i donet zakon o univerzitetu za koji se već u startu u samom obrazloženju eksplicitno tvrdilo da je zakon privremenog i tranzicijskog karaktera. Ali, ono što je u tom trenutku bilo najvažnije, taj zakon davao je univerzitetima dovoljno širok manevarski prostor da otpočnu proces reformi. Pravda i pravičnost ni u jednom društvu nisu u potpunosti izjednačene. Samo postoji težnja svakog demokratskog i civilizovanog društva da pravdu što više približi pravičnosti. Zato nema idealnih zakona i zato to nije ni ovaj o kojerm govorim. Ali on jeste, u mnogim svojim elementima, značajan korak napred. Pomenuću neke od tih elemenata:

– predviđen sastav organa upravljanja na univerzitetima i faluktetima jasno ukazuje da se teži autonomnosti ovih institucija u odnosu na državne organe
– pojačana je uloga Republičkog saveta za razvoj univerzitetskog obrazovanja, koji, iako predviđen zakonom iz 1992, nikada do tada u praksi nije zaživeo
– studentima je kroz formu studentskog parlamenta obezbeđen preduslov za značajnije organizovano učešće u organima upravljanja na univerzitetima i fakultetima
– značajan deo materije koji se do tada uređivao zakonom prepušten je statutima univerziteta i fakulteta. U samo nekoliko poglavlja ovog zakona ima više od 50 članova u kojima zakonodavac statutima i opštim

aktima univerziteta odnosno fakulteta proširuje područje autonomne pravne regulative, ali time se i odgovornost univerziteta prenosi na sam univerzitet.

- predviđeno je da univerzitet i fakulteti mogu da osnivaju inkubatore i inovacione centre
- u sastav univerziteta ponovo su vraćene univerzitetske biblioteke, ali je otvoren prostor i za institute na kojima nesumnjivo postoji kompetentan nastavni i naučni kadar, ali i razvijena infrastruktura, itd.

Šta, međutim, ovaj zakon nije dokraja rešio?

Činjenica je da su naši univerziteti neka vrsta konfederacije više fakulteta. Fakulteti su u okviru univerziteta međusobno odvojeni, samostalni u odnosu na univerzitet, koji bez dovoljno kohezionih elemenata predstavlja labavu zajednicu fakulteta, što ozbiljno ugrožava njegovu efikasnost i stabilnost. Zato je ocenjivački tim 2002. g. u okviru programa Institucionalne evaluacije EAU kao jedno od najvećih ograničenja daljeg razvoja našeg univerziteta naveo upravo „fragmentiranu strukturu univerziteta". Citiraću deo tog izveštaja:

„*Sledeće ograničenje sledi iz prethodnog, a to je nastavljeno održavanje fakulteta kao pravnih lica. Mada su mnogi argumenti prezentirani u korist ovog pravnog statusa, posebno kod takozvanih „bogatih" fakulteta (pravo, ekonomija itd.), ni jedan nije bio uverljiv. Postojeći sistem je nasleđe iz sistema bivše Jugoslavije, i još uvek postoje jake predrasude u glavama mnogih, kao i pogrešna shvatanja implikacija reformi koje ocenjivački tim predlaže, a koje su preduzete u praktično svim ostalim zemljama koje su imale slično nasleđe pravno nezavisnih fakulteta. Oni koji su za status quo, treba da ozbiljno razmisle o dugoročnim implikacijama nezavisnosti fakulteta – u smislu administrativne efikasnosti, interdisciplinarne saradnje u istraživanju, integracije u Visokoškolski Prostor Evrope i ostalu međunarodnu saradnju. Praktično su svi ostali evropski sistemi sada napustili ovaj sistem nezavisnosti fakulteta – i to zbog dobrih razloga*".

To nas je izgleda najviše zabolelo! Jedinstveni evropski prostor visokog obrazovanja više nam i nije izgledao tako privlačno, a virtuelna stvarnost iz prethodnog perioda sve manje je bivala virtuelna. Jedni su odmah po Evropi počeli da traže svoje istomišljenike tvrdeći da tako baš i ne misli cela Evropa (što nije dokraja netačno), drugi su se prepali tvrdeći da se time ozbiljno ugrožavaju naše nacionalne kulturne i jezičke specifičnosti, objašnjavajući da univerzitet ipak još uvek mora biti zadužen za nadzor nad duhovnim životom nacije (što neću komentarisati).

Činjenica je da tada rešenje ovih problema kroz zakonski akt, dakle, kroz intervenciju države, ne bi bilo moguće uraditi a da se pri tom ozbiljno ne naruši autonomija korporativnih elemenata univerziteta, uz previše grubo oduzimanje

stečenih prava fakultetima. Zato je, uveren sam, pravilno izabran redosled poteza. Prvo, dakle, prelazni zakon koji obezbeđuje prošireno područje autonomne pravne regulative univerziteta i fakulteta, u okviru koga će sami univerziteti jačati kohezione sile među svojim članicama, insistirajući na multidisciplinarnosti, formirajući zajedničke katedre, laboratorije, departmane, inkubacione ili inovacione centre, *svojim* podzakonskim aktima, pa tek onda reformski zakon koji će svoju inspiraciju naći u praksi.

Danas, međutim, o tome više i ne razgovaramo – bar ne na institucionalnom nivou, a reformski zakon koji je trebalo da svoju inspiraciju potraži u praksi očigledno postaje virtuelan. Bojim se da se i u takvu stvarnost više ne moramo vraćati, ona nas izgleda, ako ovako nastavimo, čeka u budućnosti.

Univerzitet u Kragujevcu, u odnosu na druge univerzitete u Srbiji, ima i određene specifičnosti, koje se mogu shvatiti i kao njegove prednosti, ali i kao njegove slabosti, zavisno od ugla gledanja. Pre svega, to je univerzitet koji ima 11 fakulteta od kojih je 6 locirano u Kragujevcu a ostalih 5 u drugim gradovima centralne Srbije (Užice, Čačak, Kraljevo, Vrnjačka Banja). On spada u red manjih univerziteta sa oko 13 000 studenata, što ga svakako čini fleksibilnijim. Od 2000. godine smo na Univerzitetu u Kragujevcu kao naše strateške ciljeve definisali, pre svega, funkcionalno integrisanje Univerziteta i poboljšanje materijalnog statusa Univerziteta. U startu smo se suočili sa problemom funkcionisanja odeljenja matičnih fakulteta iz Beograda (primenjena umetnost, muzička umetnost i odeljenje Filološkog fakulteta iz Beograda). Formalno pravni status ovih odeljenja je u tom trenutku, najblaže rečeno, bio krajnje problematičan, a na tim odeljenjima smo već imali preko 1200 upisanih studenata. Država i matični fakulteti iz Beograda su kao najefikasnije rešenje videli gašenje ovih odeljenja, što je za Univerzitet u Kragujevcu bilo apsolutno neprihvatljivo. Rešavanje ovih problema trajalo je više od dve godine i na kraju smo, uz ozbiljne napore, „tešku diplomatiju“, ali i jasne argumente, uspeli da formiramo nov fakultet (Filološko-umetnički fakultet). Istovremeno smo ozbiljno radili i na unutrašnjem restruktuiranju Univerziteta u pravcu funkcionalno integrisanog univerziteta. Odmah smo (pre donošenja Zakona o univerzitetu) predstavnike svih postojećih studentskih organizacija uključili u organe upravljanja našeg univerziteta. Formirali smo kolegijume dekana i resornih prodekana kojima su rukovodili Rektor (kolegijum dekana) i resorni prorektori (kolegijumi prodekana). Redovne sednice ovih kolegijuma su značajno doprinele stabilnosti i efikasnosti Univerziteta kao celine. Formirali smo i posebne kancelarije na nivou Univerziteta (Kancelarija za međunarodnu saradnju, Tempus kancelarija) kao i veći broj odbora i komiteta (Etički komitet, Odbor za kontunuirano praćenje kvaliteta...). Zahvaljujući aktivnostima ovih kolegijuma, odbora i kancelarija, u ovom trenutku Univerzitet u Kragujevcu učestvuje na desetak Tempus projekata, a koordinator je tri Tempus projekta čija ukupna vrednost prelazi milion i pet stotina hiljada evra. Osim toga, potpisana su 32

ugovora o međunarodnoj saradnji koji nisu samo „mrtvo slovo na papiru“ već imaju veliki broj praktično realizovanih oblika saradnje (zajednički seminari, konferencije, razmena studenata, istraživački projekti...). Sa Medicinskog fakulteta, npr., prošle godine 4, a ove godine 6 studenata provelo je ceo semestar na jednom italijanskom univerzitetu... S druge strane, na nivou Univerziteta, formirana su i dva centra: Centar za superkompjuting, opremljen sredstvima dobijenim od donacija (CSK) i Centar za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije i istraživanja (CIMSI). Već u prvoj godini rada CSK je dobio 3 međunarodna projekta a nedavno i projekat sa Harvard univerzitetom čija vrednost iznosi oko 250 000 $. Oba ova centra uspešno doprinose ne samo funkcionalnom integrisanju Univerziteta nego i poboljšanju materijalnog statusa Univerziteta. Uspostavili smo i saradnju sa lokalnom samoupravom koja je rezultirala dodatnim finansiranjem Univerziteta iz gradskog budžeta (oko osam miliona dinara na godišnjem nivou), a deo sopstvenih sredstava (3–5%) fakulteti su počeli da izdvajaju za zajedničke aktivnosti na nivou Univerziteta. Godinu dana smo radili na novom pravilniku za izbor i unapređenja nastavnika i saradnika sa precizno definisanim kriterijumima i uspeli da taj pravilnik jednoglasno usvojimo na Veću Univerziteta. Verujemo da smo time ne samo dobili na kvalitetu već smo učinili i značajan korak ka podizanju nivoa akademskih sloboda na Univerzitetu. Neću na ovom mestu pominjati zaista veliki broj donacija, ali najsrdačnije zahvaljujem svima onima koji su na taj način pomogli daljem razvoju Univerziteta u Kragujevcu.

Ne znam da li smo uradili dovoljno – uvek se može i mora više, ali znam da smo uradili ono što smo morali da bismo funkcionalno integrisali naš univerzitet, učinili ga efikasnijim i stabilnijim i da bismo poboljšali njegov materijalni status.

From an Virtual Reality to the Real World

SUMMARY

A number of factors have been identified as constrains for further development of Serbian universities. It is clear that Serbian universities did not have the real power to change them. The „new“ higher education law is a clear improvement upon the previous 1998 law, giving to universities more power to start reforms, but also increasing the responsibilities of universities themselves. On the other hand, the law sets important limit to a more efficient and positive transformation of Serbian universities, presumable by maintaining of faculties as legal entities, which is at the moment, the greatest weakness of Serbian universities, resulting in inefficiency of the fragmented organizational structure. This is the reason why the University of Kragujevac defines as a primary, strategic goal to make functionally integrated university.

Miloš I. Đuran
Rektor Univerziteta u Kragujevcu

PRAVCI RAZVOJA UNIVERZITETA U KRAGUJEVCU U PERIODU 2004–2006.

Nastao na temeljima Liceja, 1838. godine, u vreme kada je započeo proces izgradnje moderne srpske države, Univerzitet u Kragujevcu oduvek je imao posebnu ulogu u celokupnom prosvetnom razvoju Srbije. Od svog osnivanja, 1976. godine, Univerzitet je delio sudbinu regiona koji mu gravitira, kao i opšteg društveno-ekonomskog razvoja društva. Mreža visokoškolskih institucija u sastavu Univerziteta postepeno se širila, tako da danas Univerzitet čini 11 fakulteta i dva nastavna odeljenja (nastavna odeljenja Ekonomskog fakulteta iz Kragujevca u Novom Pazaru i u Vrnjačkoj Banji). Na fakultetima Univerziteta u Kragujevcu studira 14158 studenata (8159 koji se školuju iz budžeta, a 6008 je samofinansirajućih studenata ili se njihovo studiranje finansira po drugom osnovu). Ukupno je diplomiranih 18059 (prosečno godišnje diplomira oko 900 studenata), magistarsku tezu odbranilo je 679 (u proseku 45 godišnje), a doktorsku disertaciju 318 kandidata (u proseku, 20 godišnje). Na Univerzitetu je ukupno 1190 zaposlenih, od toga je 404 nastavnika, 407 saradnika, a 379 je nenastavnog osoblja.

Osnovna koncepcija razvoja Univerziteta u Kragujevcu zasnovana je na osnovama na kojima je i nastao – na principima decentralizacije i demetropolizacije nastavno-obrazovnog i naučnoisraživačkog rada. Činjenica da su fakulteti Univerziteta u Kragujevcu razuđeni u 5 gradova centralne Srbije može za Univerzitet predstavljati prednost u smislu raznolikosti društvenih potreba, ali i veću odgovornost i ulogu da, kao jedina visokoškolska institucija u širem regionu, doprinese njegovom ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju.

Osnovni pravci programskog razvoja Univerziteta u Kragujevcu od 2004. do 2006. godine mogu se artikulisati u sledećim tačkama:

Povećanje efikasnosti studiranja i promena nastavnih planova u skladu sa zahtevima Bolonjske deklaracije

Globalno posmatrano, neefikasno studiranje je karakteristika studiranja na svim državnim univerzitetima u zemlji i stopa efikasnosti je daleko niža nego na drugim odgovarajućim univerzitetima u Evropi. Na Univerzitetu u Kragujevcu, u proseku, 8% od upisanih studenata diplomira u roku, a oko 12% studenata godišnje položi sve predviđene ispite za prelazak u narednu školsku godinu. Zato smatramo da povećanje efikasnosti studiranja na Univerzitetu u Kragujevcu predstavlja jedan od prioritetnih zadataka u narednom periodu. Svođenje dužine studiranja na stututarno predviđen rok i modernizacija nastavnih planova i programa, u skladu sa zahtevima Bolonjske deklaracije, predstavljaju osnovne uslove za priključenje Univerziteta u Kragujevcu porodici evropskih univerziteta.

Delotovornu i primerenu strategiju s ciljem povećanja efikasnosti studiranja moguće je formulisati na sledeći način:

a) Relaksacijom i inoviranjem nastavnih planova i programa, od delimičnog korigovanja do potpunog menjanja nastavnih sadržaja i uvođenja novih oblasti u usmerenja, što bi rezultiralo i povećanim interesovanjem mladih za studiranje na Univerzitetu u Kragujevcu;

b) Promenom odnosa nastavnik–student i uvođenjem interaktivnog nastavnog procesa;

c) Promenom načina ispitivanja i ocenjivanja;

d) Vrednovanjem i ocenjivanjem nastavnika kroz uspešnost realizacije određenih nastavnih programa;

e) Lakšim i jeftinijim pristupom knjiškoj i časopisnoj literaturi, kao i permanentnim inoviranjem udžbeničkih sadržaja;

f) Ulaganjem u studentski standrard i izgradnju novih studentskih domova.

Materijalno jačanje Univerziteta

Materijalno jačanje univerziteta je osnov za ostvarivanje svih drugih programskih ciljeva univerziteta, od svakodnevnih, operativnih, do dugoročnih, i to: poboljšanja efikasnosti studiranja, primene novih nastavnih planova i programa koji korespondiraju sa zahtevima Bolonjske deklaracije, ostvarivanja višeg kvaliteta stečenog znanja studenata i drugih ciljeva.

Materijalno jačanje Univerziteta u Kragujevcu podrazumeva:

a) Veće plate zaposlenih na Univerzitetu;

b) Veća sredstva za materijalne troškove, i to ne samo za održavanje postojećeg nego i za nova infrastrukturna ulaganja. Ovo se naročito odnosi na opremanje studentskih i naučnoistraživačkih laboratorija, modernizaciju slušaonica, rešavanje stambenog pitanja mladih na Univerzitetu, kao jedan od najvažnijih uslova njihovog ostanka u našoj zemlji.

Na Univerzitetu u Kragujevcu postoji izrazit problem u oblasti studentskog standarda, koji se odnosi na izgradnju ili adaptaciju studentskih domova, kako u Kragujevcu tako i u gradovima izvan Kragujevca. Takođe, nalik Univerzitetu u Novom Sadu, i na Univerzitetu u Kragujevcu potrebno je obezbediti stambeni objekat u kojem će mladi saradnici naših fakulteta stanovati po povoljnim uslovima. To, uostalom, može biti jedan od načina kadrovskog podmlađivanja naših fakulteta i stvaranja utemeljene osnove za svetliju budućnost Univerziteta u Kragujevcu.

Bolji materijalni položaj fakulteta može se i mora postići, ne samo povećanjem procenta izdvajanja iz budžeta Republike Srbije za visoko obrazovanje i nauku nego i njihovom aktivnijom preduzetničkom ulogom, kao i aktivnijim učešćem univerziteta u društvenom i ekonomskom preporodu naše zemlje. Aktivnije učešće podrazumeva nove fundamentalne, inovacione i razvojne projekte čiji će glavni nosioci biti naučni radnici koji rade na univerzitetu. Država mora posmatrati univerzitete prvenstveno kao glavne činioce njenog ukupnog preporoda, a ne kao potrošače.

Kao jedan od uslova uspešnog studiranja, neophodno je da školarine na fakultetima prate rast društvenog standarda u našoj zemlji. Prilikom određivanja iznosa za školarine na pojedinim fakultetima potrebno je uvažavati veoma nepovoljan socijalni status našeg stanovništva. Imajući u vidu nizak procenat visokoobrazovanog stanovništva u našoj zemlji u odnosu na druge evropske zemlje, školovanje naše dece treba da predstavlja najvažniji zadatak našeg društva.

Podsticanje i nagrađivanje najboljih studenata Univerziteta u Kragujevcu

Na Univerzitetu u Kragujevcu posebnu pažnju treba pokloniti kreiranju uslova i atmosfere za permanentnu afirmaciju talentovanih studenata i stimulisanje najboljih studenata da i posle završetka školovanja ostanu na Univerzitetu.

Između ostalog, nastojaćemo da formiramo fond iz kojeg će se nagrađivati najbolji studenti, ali i finansijski pomagati ostali talentovani studenti za bavljenje naučnoistraživačkim radom i učešće na naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu.

Kvalitetniji nastavni kadar

Univerzitet u Kragujevcu planira da se u narednom periodu aktivnije i intenzivnije zalaže za bolji kvalitet magistarskih teza i doktorskih disertacija koje se brane na našem univerzitetu. Kvalitet nastavnog kadra se mora meriti ne samo kroz obrazovni rad nastavnika nego prvenstveno kroz naučne radove koji su rezultat odbranjenih magistarskih ili doktorskih teza i radova objavljenih u međunarodnim časopisima. Na taj način podići će se rejting, kako pojedinih fakulteta, tako i Univerziteta u celini. Svet nas neće prihvatiti na osnovu naše izražene želje, bez obzira koliko velika ona bila, ili na osnovu blagovremeno popunjenog „application form". Kvalitetno obrazovani studenti i publikovanje naučnih rezultata u najpoznatijim svetskim časopisima osnovni su uslovi da univerzitet postane ravnopravan partner razvijenih evropskih univerziteta i poštovan član Evropske zajednice univerziteta. Uostalom, kada budemo postigli svetski nivo nauke, kada budemo dužinu studiranja na našem univerzitetu sveli na statutarno predviđeni rok, kada budemo podigli kvalitet nastavnog kadra i naučne opreme na zavidan nivo, tada će nam biti manje važno da li će nas primiti u neku svetski priznatu univerzitetsku asocijaciju. Tada će ljudi iz sveta dolaziti kod nas, želeće da sarađuju sa nama i da se školuju i usavršavaju na našim fakultetima.

Razmena nastavnika i studenata sa poznatim univerzitetskim centrima

Od strateške je važnosti da Univerzitet u Kragujevcu bude permanentno usmeren ka potrebi jačanja međunarodnih intelektualnih, naučno-tehnoloških i kulturnih veza, kao i na obezbeđivanje uslova za mobilnost nastavnika i studenata osnovnih, doktorskih i postdoktorskih studija. U narednom periodu neophodno je pronalaziti sredstva kojima će se materijalno pomagati gostovanje svetski priznatih profesora na fakultetima Univerziteta u Kragujevcu. Tokom boravka na fakultetima, profesori će našim studentima držati cikluse predavanja i pomagaće im u istraživačkim laboratorijama. Na taj način će naši studenti obogatiti svoja znanja, ali će i steći korisne kontakte i priliku za stručnu spe

cijalizaciju i studijski boravak u inostranstvu. Naročitu pažnju treba usmeriti na angažovanje naučnih radnika našeg porekla koji su stekli međunarodnu naučnu afirmaciju.

Završni komentar

Uvereni smo da oblika našeg delovanja u pravcu izgrađivanja mozaika strategije razvoja Univerziteta u Kragujevcu ima još mnogo. Ali, iskreno se nadamo da ćemo zajedničkim naporima i u tesnoj saradnji i intenzivnoj komunikaciji sa svim članicama Univerziteta, ali i zahvaljujući razumevanju resornih ministarstava i šire društvene zajednice, uticati na podizanje opšteg nivoa i kvaliteta rada na Univerzitetu u Kragujevcu.

The Main Directions of the Strategic Development of the University of Kragujevac

SUMMARY

The main directions of the strategic development of the University of Kragujevac for the period 2004–2006. can be summed up as following:

- *increasing of the efficiency of studying and curricula development and modification in line of the requirements of Bologna declaration*
- *strengthening of the material (financial) status of the University*
- *encouraging and awarding of the best students of the University of Kragujevac*
- *improving the quality of teaching staff*
- *increasing teachers and students mobility to famous university centers*
- *concluding comments.*

VI

UNIVERZITET U PRIŠTINI SA SEDIŠTEM U KOSOVSKOJ MITROVICI

Gojko Savić
Rektor Univerziteta u Prištini sa sedištem u Kosovskoj Mitrovici (2001–2004)

UNIVERZITET U PRIŠTINI: RAD U VANREDNIM OKOLNOSTIMA

Nakon dolaska civilne i vojne misije na prostor Kosova i Metohije, neprijateljskih napada na studente i ubistava nastavnika i saradnika, uzurpacijom objekata fakulteta, onemogućen je dalji rad ove visokoškolske ustanove u svom sedištu. Posle jasno iskazanog stava civilne i vojne misije o nemogućnosti uspostavljanja bezbednosnih uslova za život i rad, Vlada Republike Srbije donela je Odluku o nastavku rada našeg univerziteta u privremenim sedištima.

Elektrotehnički, Mašinski, Građevinsko-arhitektonski fakultet nastavili su rad u objektu Rudarsko-metalurškog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici. Učiteljski i Fakultet za fizičku kulturu u Leposaviću; Pravni i Filološki fakultet u Vranju; Poljoprivredni, Prirodno-matematički i Medicinski fakultet u Kruševcu; Fakultet umetnosti u Varvarinu; Ekonomski i Filozofski fakultet u Blacu.

Razuđenost fakulteta po različitim privremenim sedištima negativno se odražavala na rad Univerziteta kao celine. Imajući to u vidu, kao i činjenicu da je ova obrazovna i naučna ustanova sa prostora Kosova i Metohije, Vlada Republike Srbije u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta imenovala me je za rektora Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kruševcu aprila 2001. godine, posle čega se odmah pristupilo pripremi programa za očuvanje i opstanak našeg univerziteta dajući poseban akcenat na sledeće prioritete:

- Vratiti sedište Univerziteta i sve fakultete na teritoriju Kosova i Metohije,
- Obezbediti prostor za nastavu i smeštaj studenata,
- Obezbediti priznanje od UNMIK-a,
- Obezbediti uključivanje u EUA i druge institucije visokog obrazovanja,
- Dobiti pravo učešća u Tempusu,
- Reformisati Univerzitet u skladu sa Bolonjskim procesom.

Slika 1: Početak, april 2001.

Univerzitet
- nepriznat od strane UNMIK-a
- suspendovan od EUA
- isključen iz TEMPUS-a

Kosovska Mitrovica:
Građevinski fakultet
Elektrotehnič ki fakultet
Mašinski fakultet
Rudarsko metalurški fakultet

Leposavić :
Fakultet fizič ke kulture
Učiteljski fakultet

Kruševac:
Rektorat,
Medicinski fakultet
PMF
Polojoprivredni fakultet

Blace:
Ekonomski fakultet
Filozofski fakultet

Varvarin:
Fakultet umetnosti

Vranje:
Pravni fakultet
Filološki fakultet

Vraćanje Univerziteta na područje Kosova i Metohije

Slika 2: Preseljenje – leto 2001.

Kosovska Mitrovica:
Rektorat
Fakultet tehničkih nauka (spajanje tehničkih fakulteta)
Pravni fakultet
Filozofski fakultet (Filološki uključen)

Leposavić:
Fakultet fizičke kulture
Učiteljski fakultet

Kruševac:
Medicinski fakultet
PMF
Poljoprivredni fakultet

Blace:
Ekonomski fakultet

Radi realizacije prve faze programa od avgusta meseca 2001. godine pristupilo se obezbeđivanju odgovarajućih prostora za vraćanje sedišta Univerziteta i pojedinih fakulteta.

Slika 3: Preseljenje – leto 2002.

Kosovska Mitrovica:
Rektorat
Fakultet tehničkih nauka (spajanje tehničkih fakulteta)
Pravni fakultet
Filozofski fakultet (Filološki uključen)
Medicinski fakultet
PMF

Leposavić:
Fakultet fizičke kulture
Učiteljski fakultet
Poljoprivredni fakultet

Zubin potok
Ekonomski fakultet

U kratkom vremenskom periodu, u otežanim uslovima rada zbog odnosa sa UNMIK-om, adaptiran je aneks Tehničke škole u Kosovskoj Mitrovici. Na taj način obezbeđen je odgovarajući školski prostor za potrebe Pravnog i Filozofskog fakulteta. U ovom kompleksu urađen je i poseban amfiteatar – sala sa 182 mesta. Za potrebe Fakulteta umetnosti u Zvečanu izvršene su određene adaptacije. Kombinat RMHK Trepča dao je saglasnost da se za potrebe Rektorata adaptira objekat bivšeg računskog centra. Međutim, iako je ovaj objekat uređen, prihvaćen je zahtev UNMIK-a i Univerzitet je smešten u posebno izgrađen montažni objekat a adaptirani prostor ustupljen je UNMIK-u.

Uporedo sa obezbeđenjem školskog prostora, preduzete su mere za standard studenata u pogledu obezbeđenja odgovarajućeg smeštajnog kapaciteta. U ovom periodu izgrađen je studentski dom u Kosovskoj Mitrovici sa smeštajnim kapacitetom od 140 mesta. U Zubinom Potoku izgrađen je montažni objekat za smeštaj 126 studenata. U Zvečanu je adaptiran objekat starog dečijeg obdaništa za smeštaj 60 studenata Fakulteta umetnosti.

Naredne školske godine intenzivno se radilo na pronalaženju rešenja za povratak preostalih fakulteta iz njihovih privremenih sedišta.

Poljoprivredni fakultet nastavlja svoju delatnost u Lešku. Teoretska nastava odvija se u adaptiranom objektu Kombinata Trepča, površine 392m^2, dok se praktična nastava organizuje na poljoprivrednom dobru Srednje poljoprivredne škole. Pored postojećih, na ovom prostoru od oko 2 hektara površine, montiran je i objekat kontejnerskog tipa površine od 342m^2, koji je do tada korišćen za potrebe Rektorata.

Ekonomski fakultet nastavlja svoju delatnost u Zubinom Potoku. Nastavni proces organizuje se u postojećoj srednjoj školi.

Prirodno-matematički fakultet smešten je u aneksu Srednje tehničke škole, jer je za potrebe Filozofskog fakulteta već izgrađen novi objekat u koji se on preseljava.

Medicinski fakultet, jednim delom, obavlja svoju delatnost u objektima-odeljenjima Zdravstvenog centra u Kosovskoj Mitrovici. Pored toga za potrebe ovog fakulteta izgrađen je objekat od 1600m^2.

U ovom periodu izgrađen je studentski dom kapaciteta 240 mesta sa svim potrebnim sadržajima i adaptiran stari dom kapaciteta 300 mesta. Pored toga, u toku je izgradnja aneksa studentskog doma za smeštaj dodatnih 233 studenta. U Leposaviću je takođe u izgradnji školski i smeštajni prostor za potrebe Učiteljskog fakulteta i Fakulteta za fizičku kulturu.

Vodeći računa o standardu nastavnika, pre svega u pogledu obezbeđenja smeštaja, izgrađen je Univerzitetski paviljon kapaciteta od 45 mesta. Takođe,

radi rešavanja trajnijeg smeštaja, u saradnji sa SO Zvečan, pri kraju je izgradnja stambenog bloka od dve stambene zgrade sa 72 stambene jedinice.

Priznavanje Univerziteta – saradnja sa međunarodnom zajednicom

U okviru platforme koja je utvrđena sa Ministarstvom prosvete i sporta predviđena je saradnja sa predstavnicima međunarodne zajednice koja je podrazumevala autonomiju univerziteta i mogućnost neposredne veze sa državnim organima Republike Srbije.

Pri povratku Univerziteta na prostor severnog dela Kosova, UNMIK je u početku izražavao negativan stav, odnosno pružao pasivan otpor.U tom periodu Univerzitet je ostvario brojne susrete sa predstavnicima UNMIK-a i međunarodne zajednice.

Prvi razgovor vođen je u Kosovskoj Mitrovici (severni deo) 16. 09. 2001. godine. Od strane međunarodne zajednice bili su predstavnici UNMIK-a, Saveta Evrope i Evropske asocijacije univerziteta. Uglavnom svi su oni insistirali na:

- protivljenju seobi bez saglasnosti UNMIK-a
- protivljenju korišćenju zgrade ERC-a
- protivljenju radu u Zubinom Potoku
- pitanju obezbeđivanja sredstava za adaptaciju i izgradnju.

Sa druge strane, predstavnici rektorata i Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije insistirali su na:

- Pravu na nastavu na srpskom jeziku (1244)
- Pravu na pomoć, nadzor i finansiranje našeg univerziteta od strane resornog ministarstva Republike Srbije

Drugi sastanak je vođen u Kosovskoj Mitrovici (južni deo), 04. 10. 2001. godine.

Ništa se nije bitno promenilo, a kakvo je raspoloženje vladalo na strani međunarodne zajednice najbolje govori izvod iz zapisnika sa tog sastanka.

Kasnije je Univerzitet uspostavio korektnu saradnju sa predsavnicima UNMIK-a. Upornošću smo uspeli da sa međunarodnom zajednicom dogovorimo:

- da se svim upisanim studentima omogući da slobodno izaberu gde žele da nastave studije

Slika 4: Epilog – oktobar 2004.

Odlukom MPS-a smenjen rektor i imenovan novi (nezakonito)
MPS i Vlada za sada ne odgovaraju na proteste ZUS-a, UNMIK-a, EUA ...
Posledice:

- *oduzeta dozvola za rad od strane UNMIK-a*
- *suspendovan od EUA, zahtev EUA univerzitetima u Evropi da prekinu svaku saradnju*
- *isključen iz TEMPUS-a*

Povratak na stare lokacije:
otvorena odeljenja u Kruševcu, Blacu, Vranju, Kraljevu, Novom Pazaru i Medveđi

– da Univerzitet bude otvoren za studente svih nacionalnosti

– da se Univerzitet prihvati kao jedan od pravnih naslednika Univerziteta u Prištini osnovanog 1969. godine

– da se razmotri mogućnost promene naziva Univerziteta.

Rezultat ovakvog odnosa i saradnje je i akreditacija našeg univerziteta od strane UNMIK-a. Osim toga, naš univerzitet je krajem 2002. godine posetila petočlana delegacija Evropske asocijacije univerziteta i tom prilikom upoznala se sa radom fakulteta i Univerziteta u celini. Suština izveštaja ove delegacije je da naš univerzitet ima objektivne mogućnosti za ispunjavanje standarda u okviru opšteprihvaćenih univerzitetskih normi i principa Bolonjske deklaracije kao i evropske zone obrazovanja. Pored toga dobijena je dozvola za učešće u Tempus projektima i održan je prvi Tempus dan.

Savet Evrope imenuje eksperta (Georg Weber) kao konsultanta na polju reforme Univerziteta i njegovog uključivanja u Bolonjski proces.

Reforma Univerziteta

Proces reforme u skladu sa principima Bolonjske deklaracije započet je na Filozofskom fakultetu osnivanjem novih studijskih grupa i to: japanologije, žurnalistike i studijske grupe socijalni rad i socijalna politika. Takođe, na Prirodno-matematičkom fakultetu, u okviru Odseka matematike otvorena je studijska grupa informatike. Na svim fakultetima našeg univerziteta započeta je priprema novih studijskih programa.

Međunarodni konsultant početkom 2003. godine pripremio je Izveštaj o postojećem stanju i perspektivama razvoja našeg univerziteta. Razmatrajući navedeni izveštaj, Nastavno-naučno veće Univerziteta zaključilo je da sadrži veoma dobre i odmerene ocene o postojećem stanju i da daje interesantne predloge o budućoj strukturi Univerziteta. Zbog specifičnosti rada ovog univerziteta na prostoru Kosova i Metohije, kao i utvrđivanja formalno pravnog statusa, dogovoreno je da se u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta Republike Srbije i međunarodnom zajednicom pripremi nacrt privremenog statuta čime bi se obezbedila autonomija i neposredna veza našeg univerziteta sa državnim organima Republike Srbije. Takođe bi se stvorile objektivne mogućnosti za ulazak našeg univerziteta u Evropsku asocijaciju univerziteta.

U okviru projekta međunarodnog konsultanta, pripremljen je Nacrt privremenog statuta Univerziteta u Kosovskoj Mitrovici. Pravni osnov za donošenje statuta po ovom nacrtu je Rezolucija saveta bezbednosti UN 1244. U nacrtu statuta jasno stoji da je nadležno ministarstvo ono koje finansira Univerzitet. Da napomenem, celokupan rad do sada finansiralo je Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije.

Nacrtom statuta je takođe bilo predviđeno:

- Univerzitet kao pravno lice
- Studije organizovane po principu 3+2
- Obavezni ECTS bodovi.

Projekat statuta dobio je nagradu „CONSTANTINUS Europe 2004 award“ – koju dodeljuje Privredna komora Austrije za najuspešniji reformski projekat koji izvodi neka ustanova u Evropi u saradnji sa austrijskim partnerom.

Statut nije usvojen. Razlog: u Srbiji dolazi do smene vlasti. Političkim i pravnim nasiljem sada već bivše ministarke prosvete Ljiljane Čolić dolazi i do moje smene. Odmah se oglašava Zajednica univerziteta Srbije sa zahtevom za poništenje rešenja. UNMIK u nekoliko navrata insistira na poništenju odluke, Evropska asocijacija univerziteta oštro reaguje na takvu odluku. Ministarstvo prosvete i sporta kao i Vlada Republike Srbije i dalje ne odgovaraju na proteste.

Univerzitetu na početku ove školske godine oduzeta je dozvola za rad od strane UNMIK-a. Univerzitet je takođe suspendovan od Evropske asocijacije univerziteta i upućen je zahtev svim univerzitetima u Evropi da prekinu svaku saradnju sa našim univerzitetom.

Sadašnje rukovodstvo, bez ičije saglasnosti, otvara odeljenja pojedinih fakulteta u gradovima po Srbiji i prećutno vraća Univerzitet na stare lokacije.

VII
TEŠKOĆE U REALIZACIJI REFORME

Srbijanka Turajlić
UNESCO katedra za menadžment univerziteta
AAOM, Beograd

VISOKO OBRAZOVANJE U SRBIJI IZMEĐU TRADICIJE I REALNOSTI

I Evropski prostor visokog obrazovanja

Aristotel: „U čemu je smisao obrazovanja?"[1]

- *formiranje obrazovanog čoveka*
- *učenje vrlinama i poštovanju etičkih principa*
- *sticanje veština za zadovoljenje materijalnih potreba društva*

Više od dve hiljade godina pitanje koje je postavio Aristotel ostalo je bez odgovora. U razvoju sistema obrazovanja naglasak se menjao u zavisnosti od prioriteta koji je u datim društveno-ekonomskim uslovima bio dodeljivan svakoj od ovih svrha. Po mišljenju mnogih stručnjaka, globalizacija praćena tehnološkim razvitkom predstavlja najveći izazov sa kojim se univerzitet susreo od svog nastanka.

Dvadeset prvi vek, označen kao „*epoha znanja*", donosi, između ostalog, potrebu za značajnim porastom broja diplomiranih stručnjaka. U ovom trenutku Kina ima 18 miliona studenata, što predstavlja samo 14% od ukupnog broja mladih ljudi koji bi mogli da stiču visoko obrazovanje. U Indiji 10 miliona studenata čini 10% populacije u starosnom dobu za studije. Očekuje se da u 2025, godini na svetu bude 125 miliona studenata. Polazeći od ovih brojeva, prirodno je da se u Evropi počelo da razmišlja o restrukturiranju sistema visokog obrazovanja. Naime, sasvim je izvesno da zemlje Evrope, u kojima je ukupan broj stanovnika manji od broja studenata u mnogim dalekoistočnim zemljama, ne mogu da igraju ozbiljnu ulogu na tom budućem tržištu znanja. Sa druge strane, imajući u vidu da je Evropa zapravo kolevka visokog obrazovanja,

čini se da bi bilo neprirodno da ona, zbog svoje nesposobnosti da se prilagodi globalizaciji, izgubi primat u ovoj oblasti.

Suočene sa ovim izazovom, 29 evropskih zemalja odlučilo je da ujedini svoje kapacitete i pristupi formiranju evropskog prostora visokog obrazovanja. Ovom procesu, koji se, zbog potpisivanja prve deklaracije u Bolonji juna 1999. godine, označava kao Bolonjski proces, kasnije se priključilo još 10 zemalja Evrope. Tako su stvoreni uslovi da se formira prostor visokog obrazovanja koji bi mogao da postane atraktivan za studente iz čitavog sveta.

Evropski prostor visokog obrazovanja ne podrazumeva jedan jedinstven sistem, već niz principa na kojima svaka zemlja koja je pristupila procesu mora da zasniva svoj sistem visokog obrazovanja. Među ovim principima su: trostepeni sistem studija sa ECTS bodovima kao merom realnog opterećenja studenata u savlađivanju studijskog programa, dodatak diplome, kontrola i obezbeđivanje kvaliteta studija, učešće studenata kao ravnopravnih partnera u obrazovnom procesu, mehanizmi za priznavanje kvalifikacija u skladu sa Lisabonskom konvencijom, učenje celog života, uspostavljanje veze sa evropskim prostorom istraživanja, evropske studije, mobilnost studenata i profesora itd [2].

Paradoksalno je, ali istinito, da se proces harmonizacije sistema visokog obrazovanja u Evropi odvijao u isto vreme kada se u našem regionu odvijao upravo obratni proces razgradnje svega zajedničkog. Tek nakon deobe prostora visokog obrazovanja, u skladu sa granicama nacionalnih država, sve zemlje regiona su tokom 2001. i 2003. godine zaključile da je neophodno da se uključe u integrativne procese u Evropi. Srbija je septembra 2003. godine i zvanično pristupila Bolonjskom procesu.

II Bolonjski proces u Srbiji

Nema nikakve sumnje da akademska zajednica Srbije, koja je tokom devedesetih godina prošlog veka u praksi spoznala negativne posledice izolacije, podržava uključivanje Srbije u evropski prostor visokog obrazovanja. Problem, međutim, nastaje kada ta deklarativna podrška treba da bude operacionalizovana. Čini se da postoji sveprisutna ambivalentnost između svesti o tome da bi nešto trebalo da se promeni i straha od tih istih promena [2].

Posle brojnih diskusija o razlozima za reformu visokog obrazovanja, kao i o mogućim koracima u implementaciji, mogla bi da se sastavi dugačka lista činilaca koji predstavljaju veće ili manje prepreke u sprovođenju reforme. Ipak, moje najdublje uverenje je da ključni faktor leži u nama koji zapravo činimo akademsku zajednicu Srbije. U skladu sa tim, rekla bih da reforma visokog

obrazovanja u Srbiji, pre svega, zahteva promenu nas samih, promenu naših navika i shvatanja, oslobađanje od predrasuda i razumevanje činjenice da se u dvadeset prvom veku paradigma univerziteta definitivno promenila.

Svi razgovori o reformi, ili, bolje rečeno, protiv reforme, uvek počinju iznošenjem određenih argumenata, koji se uzimaju kao činjenice, kao nepobitne istine koje onda prirodno onemogućavaju bilo kakve reformske korake. Izvesno je da se među različitim argumentima najčešće čuju sledeći:

1. *Naši diplomirani stručnjaci su izvanredni, čemu onda reforma?*
2. *Reforma narušava našu tradiciju, a mi smo dužni da je očuvamo*
3. *Naš univerzitet je nemoguće integrisati, a i ne postoji potreba za tim*
4. *Nastavno-naučno veće je ključna institucija za rad univerziteta/fakulteta i garant autonomije.*

Pri tom se prve dve tvrdnje koriste najčešće sa željom da se u korenu saseče svaka ideja o reformi. Druge dve tvrdnje, međutim, sreću se najčešće kod onih koji su deklarativno za reforme, ali iz različitih razloga žele da promene budu površne, tako da se u najvećoj mogućoj meri zadrži postojeće stanje. Ono što je, međutim, zajedničko za sva četiri argumenta, to je da se oni ne zasnivaju na nekim objektivnim podacima koji bi mogli da budu uporište za dokazivanje ispravnosti zauzetog stava, već pre na nekom osećanju koje potiče iz našeg dugogodišnjeg rada u jednom ustrojstvu univerziteta koje je, najčešće, i jedino koje poznajemo. Otuda se čini da ima razloga da se svaki od ovih argumenata preispita i da se utvrdi da li on zaista predstavlja nepobitnu istinu ili možda samo našu zabludu.

Konačno, postoji još jedna tvrdnja vezana za stanje u našem sistemu visokog obrazovanja, a to je korupcija. Koliko god je nastavnici uporno negirali, stoji činjenica da se u svim studentskim istraživanjima korupcija uporno javlja kao veoma izražen problem. Nema nikakve sumnje da je neophodno da se i ovom argumentu posveti određena pažnja.

III Istine i zablude

Tvrdnja 1: Naši diplomirani stručnjaci su izvanredni, čemu onda reforma?

Budući da u našem sistemu visokog obrazovanja nikada nije razvijen bilo kakav sistem za evaluaciju, ova ocena zasniva se na uspehu koji naši diplomirani stručnjaci postižu na doktorskim studijama na renomiranim univerzitetima u svetu. Nesumnjivo je da takvih primera ima. Većina profesora će,

kada želi da potkrepi istinitost ove tvrdnje, spremno nabrojati desetak imena svojih bivših studenata koji su kasnije širom sveta postigli zapažene rezultate. Međutim, niko od njih nije u stanju da ponudi bilo koji podatak kojim bi se moglo utvrditi gde se taj broj nalazi u odnosu na studente koji potiču sa drugih univerziteta. Zapravo, mi i ne znamo da li je procenat naših uspešnih studenata veći ili manji u odnosu na neke druge zemlje.

Čudnovato je, ali istinito, da akademska zajednica, koja bi po prirodi stvari trebalo da bude usmerena ka ozbiljnom naučnom pristupu dokazivanja bilo kojih činjenica, u ovom segmentu koristi potpuno amaterski princip isticanja nekoliko primera. Isti ti ljudi bi bez mnogo razmišljanja i sa punim pravom dali negativnu recenziju svakom naučnom radu u kojem bi se istinitost neke tvrdnje dokazivala na par pojedinačnih primera.

Konačno, neophodno je da se istakne da nas istorija razvoja univerzitetske nastave u Evropi uči da se od svog nastanka univerzitet menjao u skladu sa društvenim okolnostima [1]. Pri tom, nema podataka da je i u jednoj fazi razvoja kvalitet obrazovanja dovođen u pitanje. Naprotiv, razvoj evropske civilizacije, u kojem je ključnu ulogu igrao univerzitetski deo društva, svedoči o nesumnjivom kvalitetu visokog obrazovanja u svakoj epohi razvoja univerziteta. Nastajući u prvom talasu globalizacije u Evropi, koji je donelo hrišćanstvo, univerzitet se, u zavisnosti od društvenih okolnosti, menjao *od vere ka rasuđivanju*, a zatim *od rasuđivanja ka kritičkom mišljenju*. U periodu između renesanse i industrijske revolucije univerzitet je preuzeo većinu svojih današnjih funkcija: zadovoljenje profesionalnih potreba i ideoloških zahteva nacionalnih država.Krajem prošlog veka, pod pritiskom drugog talasa globalizacije, izazvanog tehnološkim razvojem, u Evropi počinje da slabi značaj nacionalne države, a sa time univerzitet postepeno gubi povlašćen status u društvu. Tome, svakako, doprinosi i činjenica da globalno tržište podriva ulaganje u društveni sektor iz kog tradicionalno dolazi najveći deo sredstava za finansiranje univerziteta. Upravo ove činjenice, a ne kvalitet diplomiranih stručnjaka, zahtevaju da se uloga univerziteta još jednom preispita i redefiniše.

Tvrdnja 2: Reforma narušava našu tradiciju, a mi smo dužni da je očuvamo

Nema nikakve sumnje da tradicija predstavlja jedno od dragocenih uporišta svakog društva i da je ono u obavezi da do izvesne mere bude čuvar tih i takvih vrednosti. Međutim, kada je reč o univerzitetskoj nastavi, onda se, pre svega, mora postaviti pitanje koju i kakvu tradiciju mi želimo da očuvamo.

Ako se pogleda tradicija razvoja univerziteta u Evropi, onda se vidi da je osnivanje univerziteta na našim prostorima kasnilo čitavih osam stotina godina za drugim delovima Evrope [1]. Ipak, tokom dvadesetog veka mi smo uspeli da premostimo taj jaz i da se ravnopravno uključimo u evropsku akademsku

zajednicu. Na žalost, u poslednjoj deceniji tog veka čini se da smo ponovo izgubili korak. Dok smo mi bili zaokupljeni međunacionalnim sukobima, u Evropi sazreva svest o anahronizmu postojećih nacionalno orijentisanih sistema visokog obrazovanja i potrebi za stvaranjem evropskog prostora visokog obrazovanja. U poslednjih deset godina gotovo sve zemlje Evrope donele su nove zakone o visokom obrazovanju kojima su u značajnoj meri reformisale svoje sisteme i prilagodile ih evropskom konceptu [3]. Ako su, dakle, sve te zemlje, koje imaju daleko dužu tradiciju univerzitetske nastave, bile spremne na radikalnu promenu svojih sistema, onda se, s pravom, može postaviti pitanje da li smo mi baš ti koji treba da ostanemo čuvari evropske tradicije? Ako smo prvi put, usled spleta istorijskih okolnosti, kasnili osam stotina godina, sada nema nikakvog razloga da taj period kašnjenja ne bude daleko kraći.

Moguće je, takođe, da zagovornici očuvanja tradicije misle, pre svega, na tradiciju naših univerziteta. U tom slučaju, neophodno je da se podsetimo na sledeće činjenice. Ova zemlja imala je integrisan univerzitet u periodu od 1905. do 1954, i decentralizovan univerzitet sa fakultetima kao pravnim licima od 1954. godine do danas. Od svog osnivanja do Drugog svetskog rata, profesori univerziteta su bili državni činovnici, a upravljanje je bilo povereno rukovodstvu univerziteta. Zatim je, sve do kraja šezdesetih godina prošlog veka univerzitet bio pod jakom državnom (partijskom) upravom, da bi posle toga došlo samoupravljanje, koje je u periodu od 1998. do 2000. bilo ponovo zamenjeno jakom državnom upravom. Drugim rečima, istorija razvoja univerziteta u Srbiji pokazuje da je reč o mnoštvu međusobno suprotstavljenih „tradicija“. Budući da se svi oni koji se pozivaju na tradiciju nikada ne izjašnjavaju na koji period zapravo misle, veoma je teško da se ovaj argument prihvati kao ozbiljan razlog za zaustavljanje reforme.

Tvrdnja 3: Naš univerzitet je nemoguće integrisati, a i ne postoji potreba za time

Od osnivanja fakulteta kao pravnih lica, fakulteti su preuzeli sve funkcije i poslove koji u drugim sredinama pripadaju univerzitetu. Tako se na nivou fakulteta obavlja zapošljavanje, upis studenata, naučnoistraživačka i nastavna delatnost, sklapanje ugovora za saradnju sa trećim licima itd. U zavisnosti od atraktivnosti struke i zahteva tržišta neki fakulteti su postali izuzetno bogati, dok drugi raspolažu izuzetno skromnim sredstvima. U svemu tome univerzitetu je poverena funkcija *davanja saglasnosti* na odluke fakulteta. Na taj način, fakulteti su potpuno samostalni, dok univerzitet obezbeđuje samo zajedničko ime.

Brojne su negativne posledice takve organizacije univerziteta. Pre svega, dolazi do multipliciranja infrastrukture, nastavnog i administrativnog osoblja, što u jednoj siromašnoj zemlji kao što je naša sigurno nije zanemarljivo. Pored toga, na ovako organizovanom univerzitetu sve su izraženiji problemi u formiranju multidisciplinarnih studija. Budući da su postojeći fakulteti organizovani

monodisciplinarno, problem organizovanja studija koje obuhvataju više disciplina rešavan je, u prošlosti, u okviru Centra za multidisciplinarne studije. I to je bilo sasvim prihvatljivo rešenje u vreme u kojem je najveći deo studija bio monodisciplinaran. Međutim, u današnje vreme, kada čitav niz struka u svom izvornom obliku polako prestaje da postoji takav centar gubi svoj smisao. Savremeni univerzitet mora biti u celini multidisciplinaran, a to je nemoguće postići bez istinske integracije univerziteta, koji bi u svojoj nadležnosti imao i upis studenata i zapošljavanje nastavnika.

Konačno, potrebno je da se istakne da je u okviru decentralizovanog univerziteta onemogućeno bilo kakvo strateško planiranje, uvođenje kontrole kvaliteta, kao i obavljanje čitavog niza funkcija koje se očekuju od savremenog univerziteta.

Nema nikakve sumnje da je integracija univerziteta najteži reformski korak koji predstoji akademskoj zajednici Srbije. Otuda i ne čudi što on izaziva najozbiljnije protivljenje. U želji da se ovaj problem prevaziđe, počelo je da se govori o *funkcionalnoj integraciji* pod kojom se podrazumeva prenošenje izvesnog broja funkcija sa fakulteta na univerzitet. Iako rasprava oko toga koji je to minimum funkcija koje bi trebalo preneti i dalje traje, ostaje činjenica da se neki problemi na taj način neće moći rešiti. Naime, sve do potpunog restrukturiranja, univerzitet će i dalje imati desetak i više istovetnih katedri i laboratorija iz niza osnovnih disciplina. Svaka od njih imaće po neki deo opreme potreban za ozbiljniji istraživački projekat i po nekoliko nastavnika i saradnika koji, na fakultetu na kojem se zapravo razvija neka sasvim druga disciplina, često rade usamljeni, bez ikakve prave, stvaralačke konkurencije. U situaciji u kojoj se svuda u svetu ide ka objedinjavanju resursa i formiranju jakih istraživačkih centara, zadržavanje postojećeg stanja može dovesti samo do dalje degradacije istraživačkih potencijala, osim ako se ne očekuje da ova zemlja ekonomski toliko ojača da bude u stanju da u potpunosti razvije i opremi deset identičnih laboratorija na jednom univerzitetu. Budući da tako nešto još nije zabeleženo ni u mnogo bogatijim zemljama, teško je očekivati da ćemo baš mi uspeti to da postignemo. Otuda mi se čini da je ideja o „funkcionalnoj integraciji" pre pokušaj da se zadrži status-quo, a time i stečene navike i privilegije koje su pojedini fakulteti za sebe izborili.

Tvrdnja 4: Nastavno-naučno veće je ključna institucija za rad univerziteta/fakulteta i garant autonomije

Od uvođenja samoupravljanja, glavnu ulogu u upravljanju visokoškolskom ustanovom igraju nastavno-naučna veća, čiji su članovi nastavnici i saradnici. Veće je zaduženo za sve aktivnosti, od izbora dekana i prodekana, preko imenovanja i unapređenja, pa do revizija nastavnih planova i programa i pregledanja primljenih teza. Iako imenovanje izabranog dekana mora da potvrdi i savet, a sva imenovanja i unapređenja mora da potvrdi veće univerziteta,

konačan ishod uvek odražava volju veća ustanove-predlagača. Ovo se smatra glavnim dostignućem autonomije univerziteta i fakulteta.

U osnovi ideje kolektivnog (samoupravnog) odlučivanja leži pretpostavka da zaposleni u jednoj ustanovi mogu bolje od drugih da sagledaju ukupno stanje, pa čak i da procene šta je najbolje činiti u pogledu daljeg razvoja. Problem, međutim, nastaje onda kada se od tih zaposlenih očekuje da glasanjem donose odluke, koje, koliko god bile dobre za samu ustanovu, nisu u interesu pojedinca. Praksa, naime, pokazuje da u sistemu kolektivnog odlučivanja lični interes uvek nosi prevagu nad opštim. Na taj način stvara se atmosfera kompromisa kojim se zadovoljavaju potrebe većine. Ako se tome doda i činjenica da kolektivno odlučivanje implicira i kolektivnu odgovornost, jasno je da, u stvari, ne postoji niko ko je uistinu odgovoran za donete odluke. A dekan ili rektor, koji bi trebalo da imaju ključnu ulogu (i odgovornost) u upravljanju ustanovom, postaju samo „prvi među jednakima" i kolege ih opisuju kao one koji „nose dekanski (rektorski) lanac, potpisuju odluke veća, daju izjave za štampu i tome slično".

Radi ilustracije samoupravnih principa, pogledajmo kako izgleda proces izmene studijskih programa na bilo kom našem fakultetu. Polazna premisa svakog nastavnika je: „ja sam profesor, ja moram da predajem moj predmet, ako mi se to ne omogući ja neću glasati za promene". (Ovde pridev „moj" označava materiju koju ja volim da predajem i to radim već čitav niz godina). Kao rezultat ovakvih stavova nužno se pravi kompromis koji dovodi do neverovatno velikog broja različitih predmeta, koji često nemaju nikakve veze sa potrebama društva i tržišta. A za to vreme u svetu se pri formiranju studijskih programa polazi isključivo od očekivanih znanja i profesionalnih kompetencija koje student treba da stekne u toku studija na tom programu.

Budući da nije u prirodi ljudi da glasaju protiv svojih interesa, teško je zamisliti da će i jedno veće ikada izglasati studijski program u kojem većina zaposlenih nema svoj predmet. Otuda, ozbiljna reforma studija zahteva, pre svega, ukidanje samoupravljanja, davanje većih ovlašćenja rukovodstvu ustanove, a to će onda nužno dovesti i do veće odgovornosti. Nema nikakve sumnje da autonomija visokoškolske ustanove mora bit sačuvana, ali ona mora sa sobom da nosi i jasno definisanu odgovornost.

Drugim rečima, pri određivanju načina upravljanja visokoškolskom ustanovom nije potrebno uraditi ništa drugo od onoga što se danas predaje kao osnov dobrog menadžmenta na mnogim fakultetima univerziteta u Srbiji. Pitanje zbog čega se ti isti profesori, koji se, s pravom, smatraju stručnjacima za menadžment, zalažu za očuvanje relikta samoupravljanja na svojim ustanovama, ostaje za sada bez odgovora.

Odlučno negiranje: postojanje korupcije u sistemu visokog obrazovanja

Uprkos upornom isticanju problema korupcije, pokazuje se da nema materijalnih dokaza o ilegalnim aktivnostima vezanim za direktnu „kupovinu" ispita. Međutim, ako se problem korupcije shvati malo šire, kao pojava ostvarivanja materijalne dobiti na račun studenata, onda bi se moglo razumeti zašto je ta tema toliko prisutna u istraživanjima studenata. Naime, činjenica je da neki od naših fakulteta upisuju prekomerni broj samofinansirajućih studenata uz punu svest da im postojeća infrastruktura ne omogućava da tim istim studentima ponude bilo kakvu nastavu. Slična je situacija i sa naplaćivanjem čitavog niza usluga koje spadaju u redovne aktivnosti ustanove (prijavljivanje ispita, promena nastavnika, izdavanje uverenja, itd.), otvaranjem ilegalnih odeljenja, ili uvođenjem takozvane „nastave na daljinu", koja najčešće ne ispunjava ni minimum standarda koje ta vrsta nastave mora da zadovolji. I dok će mnogi zaposleni gorljivo dokazivati kako su svi ti postupci legalni, niko se neće upuštati u pitanje njihove etičnosti. Reklo bi se da upravo shvatanje etike predstavlja taj ključni nesporazum između studenata i nastavnika, koji bi se mogao prevazići samo usvajanjem jasnih etičkih normi i, naravno, odgovarajućih sankcija ukoliko se one prekrše.

IV Umesto zaključka

Protivnici reforme visokog obrazovanja uvek polaze od činjenice da je ideja o formiranju evropskog prostora visokog obrazovanja potekla od vlada evropskih država, a ne od univerziteta. Otuda je konstatacija da se „vlade menjaju, a univerziteti ostaju" postala omiljena rečenica u svakoj raspravi o reformi. Tome se, po pravilu, doda i priča o susretu sa nekim profesorom sa nekog od evropskih univerziteta koji se takođe protivi reformi ili nije nikad čuo za Bolonjski proces. I opet se, potpuno nenaučno, teorija gradi na pojedinačnim primerima, umesto da se relevantni podaci o stanju sistema visokog obrazovanja u bilo kojoj zemlji Evrope uzmu sa jednog od brojnih raspoloživih veb sajtova. Čini mi se da su ovakvi i slični stavovi upravo motivisali organizatore Konferencije ministara obrazovanja svih evropskih zemalja, održane u Berlinu septembra 2003 godine, da prvu večeru organizuju u auli prirodnjačkog muzeja, čijim je središnjim delom dominirao kostur ogromnog dinosaura. Sedeći za stolovima poređanim oko tog kostura svi učesnici primili su veoma jasnu poruku: „dinosauri su bili moćne životinje samo su propustili da primete da se uslovi opstanka menjaju".

Šta nam, dakle, valja činiti da bi se prilagodili promenjenim uslovima opstanka. Rekla bih da je dovoljno da se osvrnemo i pogledamo po Evropi. Ustanovićemo da su sve zemlje izuzev Srbije, Bosne i Hercegovine, Makedo

nije i Albanije, promenile svoje zakone o visokom obrazovanju i uskladile ih sa zahtevima koje postavlja Bolonjski proces [3]. Ustanovićemo, takođe, da sve imaju integrisane univerzitete, jasno definisan sistem upravljanja i studijske programe zasnovane na očekivanim ishodima. Jednom rečju, ustanovićemo da su se te zemlje pripremile da napreduju u veku znanja. Možda će nas to naterati da i mi počnemo da se menjamo. A možda ćemo, kao i mnogo puta do sada, uživati u tome da budemo drugačiji. Ovoga puta će to biti čak veoma jednostavno. Mi ćemo se ponositi svojim specifičnostima, a cenu našeg nečinjenja platiće oni koji dolaze posle nas. Da li smo zaista spremni da to uradimo?

Literatura

1. *Visoko obrazovanje u Srbiji – reforma i prednacrt zakona, AAOM, Beograd, 2003*
2. *A History of the University in Europe, Vol 1&2,* Cambridge University Press, 2003
3. *Trends 2003 – Progress towards the EHEA*, EUA Geneve, 2003

Higher Education in Serbia Between Tradition and Reality

SUMMARY

The paper is based on the premise that the reform of HE in Serbia depends primarily on changing our mentality, habits and paradigms. In order to prove this point the four basic claims that are used to indicate why the reform is not possible are scrutinised. The arguments are used to expose these claims as unfounded, based not on facts, but rather on experience drawn from the local university system, the only one the majority of Serbian academic community has been exposed to.

Ladislav Novak
Tehnički fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

KLJUČNE ZABLUDE KOJE OMETAJU REFORMU VISOKOG ŠKOLSTVA U SRBIJI

I Uvod

Postoji niz zabluda u akademskoj zajednici Srbije koje ozbiljno otežavaju rad na donošenju novog zakona o visokom školstvu i koče reformske procese u Srbiji. Veći deo tih zabluda su posledica nepoznavanja činjenica u vezi s evolucijom visokoškolskih institucija u Evropi (pogled unapred) i nekritičkog sagledavanja onoga što se u Srbiji podrazumeva pod „tradicijom visokog školstva“ (pogled unazad).

Neke ključne zablude

- Fakulteti moraju biti autonomne institucije sa svojstvom pravnog lica.
- Univerzitet kao integrisana institucija ne može uspešno da funkcioniše.
- Postojanje specijalizovanih strukovnih univerziteta je prirodna posledica raslojavanja sveobuhvatnih univerziteta (sveučilista).
- Otvaranje privatnih visokoškolskih institucija je proces koji nas približava evropskom obrazovnom prostoru.
- Nije moguće odustajanje od državnog statusa visokoškolskih institucija bez privatizacije.
- Nepostojanje jedinstvenog pravnog okvira za studentsko i akademsko organizovanje na univerzitetima je prirodna posledica demokratizacije i diversifikacije političke scene u Srbiji.

i jedno pitanje

- Da li postoje vrednosti koje treba sačuvati za budućnost kada je reč o visokom školstvu u Srbiji?

II Autonomija univerziteta

Da li fakulteti treba da budu autonomni? To je jedna od najdubljih zabluda koje se mora osloboditi akademska zajednica Srbije. Ono što čitav civilizovani svet prepoznaje i što je suštinski deo Magna Charta Universitatum je autonomija univerziteta. Koncept autonomije fakulteta je tipično čedo nedemokratskih režima i jedan je od prefinjenih vidova političke kontrole nad visokim školstvom. Davanje statusa pravnog lica fakultetima i praksa da ministarstva direktno komuniciraju sa fakultetima su instrumenti kojima se ostvaruje autonomija fakulteta i razbija univerzitet.

Da li univerziteti kao institucije postoje u Srbiji? Ne, u pravom smislu reči ... ono što se naziva univerzitetima u Srbiji su labave konfederacije fakulteta od kojih se svaki ponaša kao mali specijalizovani univerzitet, ima svoja pravila, svoje zaposlene, svoje studente, svoj statut i direktno komunicira sa ministarstvima. To je etablirano postojećim zakonom o univerzitetu koji je, uz određene izmene, nasleđen iz prošlosti. Po tom istom zakonu univerzitet se, u stvari, identifikuje sa rektorskom kancelarijom koja je inače bez ikakvih realnih nadležnosti, osim protokolarnih. Shodno tome, univerzitet i nema svojstvo pravnog lica, vec to svojstvo ima rektorska kancelarija. Iskazi tipa „fakultet može da ima sve vrste studija (dodiplomske i poslediplomske), a univerzitet samo multidiciplinarne poslediplomske studije“ koji se mogu pročitati u aktuelnom zakonu suštinski svode rektorsku kacelariju na jedan fakultet više, sa mnogo manjim pravima od ostalih.

Da li je autonomija fakulteta u Srbiji deo suštinske tradicije visokog školstva u Srbiji? Sigurno nije ... osim ako se ne želi identifikacija sa vrednostima iz perioda nedemokratskih režima. Pozivanje na autononomiju fakulteta kao deo „tradicije srpskog visokog školstva“ je krajnje sumnjivo. Oni koji se pozivaju na tu tradiciju moraju da se identifikuju ili sa jednopartijskim režimom koji je bio u Jugoslaviji od 1945. do 1990, ili sa višepartijskim režimom Slobodana Miloševića od 1990. do 2000. jer je svojstvo pravnog lica dodeljeno fakultetima tek 1954. godine. Cela „tradicija“ autonomnosti srpskih fakulteta počinje tada i jos veselo i ponosno traje do danas.

Da li veliki univerziteti mogu biti integrisane celine? Naravno da da ... za to postoji uverljivo veliki broj primera. Tako Berlin ima tri univerziteta od kojih barem dva imaju blizu 100.000 studenata i sav menadžment univerzitetom se ipak obavlja sa jednog mesta, uključujući i upis studenata. Veliki univerziteti, kada su dobro vođeni, imaju mnogo veći prostor za razvoj i daleko lakše odgo

varaju zahtevima tržišta od malih i specijalizovanih univerziteta. Funkcionalno spajanje univerziteta iz jedne regije je sada trend i on je, između ostalog, odgovor na treći talas povećanja kapaciteta visokoškolskih ustanova u Evropi koji se događa u novije vreme (prvi je bio šezdesetih, a drugi devedesetih godina).

Kako su prošli naši neposredni susedi Hrvati, koji su delili sa nama sličnu istoriju visokog školstva? Hrvatska, koja je nasledila identičnu strukturu visokog školstva kao i Srbija i u kojoj je postojala identična retrogradna mentalna matrica shvatanja da su autonomni fakulteti a ne univerzitet, prošla je buran ali relativno kratak put od potpunog odbijanja da bilo šta promeni u svojoj visokoškolskoj strukturi do vrlo kooperativnog prihvatanja uobičajenog koncepta integrisanog univerziteta. Možda bi bilo lekovito pomenuti pismo koje su u početnoj fazi pravljenja novog Hrvatskog zakona o sveučilistu dobili hrvatski zvaničnici od predsednika kolegijuma Magna Charta Observatorum: „In view of current situation and planned legislative development in Croatia, the Magna Charta Observatory of Fundamental University Values and Rights is concerned by the potential and external threats on the institutional autonomy of universities in the country. The basic principle of university autonomy applies not only concerning external political or financial powers, but also with regards to threats resulting from internal fragmentation. *The fragmentation of universities into numerous independent units separately negotiating their role and budget with government jeopardises the integrity and even the very notion of the university.* Hence*, it poses a fundamental threat to the existence of the university as an autonomous academic entity able to take responsibility for institution-wide governance, for coordination, quality and relevance of its teaching and research activities, and for its overall responsiveness and accountability to society.“*

III Svojstvo pravnog lica

Da li je pitanje pravnog lica ključno i u kojoj meri utiče na skladno funkcionisanje univerziteta? Pitanje jedinstvenog pravnog lica za univerzitete je važno ali nije suštinski povezano sa načinom na koji je univerzitet strukturiran iznutra i sa raspodelom nadležnosti između univerziteta i fakulteta. Na nekim univerzitetima koji imaju dugu tradiciju jedinstvenog pravnog lica fakulteti su veoma moćni i imaju presudnu ulogu u svim poslovima univerziteta, pri čemu spolja univerzitet ipak deluje kao jedan glas. Postoji čitav spektar različitih unutrašnjih struktura koje mogu imati univerziteti koji su jedinstvena pravna lica – od labave federacije fakulteta do centralizovanih struktura koje više liče na kompanije. U svim slučajevima univerzitet je integrativna asocijacija svojih

jedinica, čiji stepen integracije zavisi od nasleđene tradicije, pravnog okruženja (pre svega zakona o visokom školstvu), ali takođe i od unutrašnjeg dogovora konstitutivnih jedinica. Zato je potreban ozbiljan napor da se pokrene proces izgrađivanja *unutrašnjeg dogovora* kao prvi korak u transformaciji visokog školstva.

Da li postoje univerziteti koji nemaju ni studente ni nastavnike? Na žalost postoje ... i to sada samo u Srbiji. Prema postojećoj praksi, fakulteti su u punom obimu prepoznati kao nosioci visokog obrazovanja i pravna lica, što uključuje pravo da upisuju studente i zapošljavaju nastavno i drugo osoblje, dok je univerzitetima dodeljen samo protokolarni karakter bez ikakvih stvarnih nadležnosti. Pošto univerziteti nemaju studente i nemaju nastavnike, i pošto je njihovo pravno lice prazan skup, kako onda oni uopšte postoje?

Da li mi baštinimo i neku drugu tradiciju i šta je sa našim neposrednim okruženjem, uključujući i naše dvorište? U Kraljevini Jugoslaviji Beogradski univerzitet je bio jedinstveno pravno lice. Samo tako je mogao da dobija legate i poklone. Odricanje od toga čini pravno nemogućim povratak te imovine koja je bila u posedu do 1945. godine osim kroz arbitražu sličnu onoj kroz koju je prošla Jugoslavija posle raspada. U međuvremenu, sve zemlje u našem okruženju (Mađarska, Slovenija, Hrvatska, Makedonija...), kao i neki delovi SCG (Crna Gora i Kosovo), već su usvojili nove zakone o visokom školstvu prema kojima je univerzitet jedino pravno lice, a fakulteti učestvuju u pravnom prometu preko pravnog lica univerziteta.

IV Specijalizovani univerziteti

Da li je postojanje specijalizovanih univerziteta evropski standard? Zagovaranje razbijanja postojećih sveobuhvatnih univerziteta u Srbiji na manje, specijalizovane, u osnovi je retrogradna inicijativa i rezultat nerazumevanja razvoja visokog školstva u Evropi. Specijalizovani univerziteti postoje, pre svega, u zemljama sa jako dugom tradicijom u razvoju visokog školstva i, po pravilu, su formirani oko disciplina (tehnika, medicina, umetnost) koje su dugo bile tretirane kao veštine, a ne nauka, i kao takve nisu bile predmet tradicionalnih univerziteta. Takve discipline su se razvijale na marginama visokog školstva kao politehničke ili „stručne“ škole nižeg ranga. Tokom vremena, kvalitet takvih škola je rastao i njima je u određenom trenutku priznat visokoškolski status. Priznavanje tog statusa se, u većini slučajeva, vršilo davanjem prava na izdavanje diplome doktora nauka, što je tada bila isključiva privilegija univerziteta.

Zašto se specijalizovani univerziteti nisu do sada pojavljivali u Srbiji i širem regionu i da li je to budućnost Srbije? Zemlje koje su započele izgradnju

svoje visokoškolske mreže u 20 veku ili kasnije usvajale su od početka moderni koncept sveobuhvatnog univerziteta, koji u sebi, pored tradicionalnih disciplina (pravo, filozofija, prirodne nauke, ...), ima i inžinjerstvo, medicinu i umetnost. Svi srpski univerziteti su sveobuhvatni i takvi treba i da ostanu. Do sada nisu poznati primeri razbijanja sveobuhvatnih univerziteta na „specijalizovane" univerzitete ... ali postoji jasan obrnuti proces. Najsvežiji primer za to je Mađarska, u kojoj je nedavno došlo do formiranja sveobuhvatnih univerziteta spajanjem specijalizovanih u Pečuju i u Budimpešti. Postoje i drugi primeri (na primer, spajanje dva univerziteta u Manchesteru).

V Osnivanje novih univerziteta i visokih škola

Da li je otvaranje privatnih fakulteta proces koji nas približava evropskom obrazovnom prostoru? Prema postojećem Zakonu o univerzitetu osnivač univerziteta ili visoke škole u Srbiji može biti država, neko pravno lice ili neko fizičko lice. Kao rezultat toga, u poslednjoj deceniji pojavio se veliki broj visokoškolskih ustanova čiji su osnivači fizička lica, a broj novih koji čekaju na akreditaciju se svakodnevno uvećava. U najvećem broju slučajeva (iako se to formalno ne iskazuje) profit je glavni motiv za osnivanje visokoškolske ustanove. Sudeći po broju aplikacija za osnivanje novih visokoškolskih ustanova, ova oblast spada u visokoprofitabilne. Ovakav liberalni pristup u jednoj od najosetljivijih oblasti društvene delatnosti karakterističan je samo za zemlje Jugoistočne Evrope, koje tek odnedavno stiču iskustva u tržišnom privređivanju. Osim toga, u uslovima kada ne postoje institucije koje kontrolišu kvalitet visokoškolskih institucija i brinu o poštovanju standarda, privatne inicijative u ovoj oblasti direktno ugrožavaju kredibilitet visokoškolskih institucija.

Kako to izgleda drugde u Evropi? U oštrom kontrastu sa pomenutim liberalnim pristupom, koji je karakterističan samo za Srbiju i zemlje Jugoistočne Evrope, u najvećem delu EU i zemljama sa dugom tradicijom slobodnog tržišta, osnivač univerziteta ili visoke škole je, gotovo uvek (uz zanemarljiv broj izuzetaka), ili država, ili neka neprofitna fondacija. Pojam privatni (nedržavni) univerzitet u najvećem delu EU ima, dakle, potpuno drugačiji smisao od onoga koji se uobičajio u Srbiji i drugim zemljama Jugoistočne Evrope. Privatni univerzitet znači da on ima mnogo viši stepen slobode u delovanju na tržištu nego državni i nije podvrgnut krutim pravilima koja propisuje država, osim onih koja se tiču kvaliteta. Štaviše, većina tzv. privatnih univerziteta je i dalje finansirano od strane države. Najbolji primer za to je Velika Britanija, gde se fondacija naziva „educational charity". To je, međutim, slučaj i u drugim evropskim zemaljama sa razvijenom tržišnom privredom, uključujući tu: Nemačku, Švedsku i Tursku. Turska je čak imala svoj period liberalnog shvatanja osnivanja univerziteta i

nakon poražavajućih iskustava sa privatnim (fizičkim) licima kao osnivačima uvela je isključivo neprofitne fondacije kao osnivače. U ovom trenutku pitanje fondacija polako ulazi u fokus evropskih institucija visokog obrazovanja i zemlje koje nisu imale tu praksu počinju sa eksperimentima. Tako je Nemačka pokrajina Donja Saksonija donela zakon prema kojem svaki univerzitet koji se opredeli dvotrećinskom većinom u Senatu može da postane univerzitet čiji je osnivač fondacija.

Da li je moguće odustajanje od državnog statusa visokoškolskih institucija bez privatizacije? Uvođenje fondacija kao osnivača univerziteta ili visokoškolske ustanove može da obezbedi formiranje nedržavnih univerziteta bez privatizacije. To je istovremeno jasan znak određenja države za očuvanje visokoškolskih institucija kao *javnog dobra* od posebnog interesa. To znači da se profit koji ostvari neki univerzitet, ili visokoškolska ustanova kvalitetnom nastavom, istraživanjima i preduzetničkim aktivnostima može potrošiti samo unutar te institucije i za njene potrebe (ne može biti otuđena). Konačno, fondacije omogućavaju prirodno formiranje mešovitog kapitala (država, lokalne vlasti, industrija, privatni kapital) koji bi trebao biti osnova za osnivanje novih univerziteta, ili visokoškolskih ustanova kao i osnova za buduće vlasničko preuređenje postojećih univerziteta i visokoškolskih ustanova bez obzira na trenutni vlasnički odnos i postojeću dihotomiju (državni ili privatni). Fondacije omogućuju da se u budućnosti udruže postojeći kapital države (zgrade), kapital lokalne sredine (zemljište) i privatni kapital (rizični kapital, na primer) u jedinstveni fond koji bi bio osnova budućeg razvojnog zamaha univerziteta i visokoškolskih institucija.

VI Odnos univerziteta i države

Da li između države i visokoškolskih institucija treba da postoje medijatori? U svim zemljama u kojima postoji tradicija jakih institucija sistema visokog školstva postoje neki oblici medijatora između države i visokoškolskih institucija ili, kao što se to obično kaže, bafer institucije. Ovakve institucije obezbeđuju harmonično sprovođenje globalne politike u oblasti visokog obrazovanja uz podelu ovlašćenja između vlade, sa jedne strane, i asocijacija visokoškolskih institucija i kontinuitet u takvoj politici formiranjem stručno-administrativnih tela u kojima rade ljudi sa iskustvom u visokom obrazovanju. Bafer institucije se osnivaju sa ciljem da deluju kao medijatori između državnih institucija zaduženih za visoko obrazovanje i samih univerziteta i drugih visokoškolskih institucija. Nihov zadatak je da a) ograniče direktan politički uticaj na visoko obrazovanje, b) ograniče nepotrebnu birokratsku kontrolu i c) olakšaju u detaljima upravljanje visokim obrazovanjem u okviru široke politike

koju određuje vlada bez ogarničavanja autonomije pojedinačnih visokoškolskih institucija. Na taj način se ostvaruje jasna podela ovlašćenja kao i definicija odgovornosti i autonomije – to je *pravna* dimenzija stvari. Sve to se, međutim, mora staviti i u širi kontekst koji određuje da li je osnovni stav prema visokoškolskim institucijama – stav poverenja u njihovu sposobnost za samoregulaciju ili stav nepoverenja – to je *mikropolitička* dimenzija.

Koje su ključne institucije koje normalno treba da imaju najveći uticaj na visoko obrazovanje u Srbiji? Postoje dve ključne institucije koje normalno treba da imaju najveći uticaj na visoko obrazovanje u Srbiji: *Vlada Republike Srbije* (u daljem tekstu Vlada), neposredno, ili preko svojih resornih ministarstava za obrazovanje, nauku, tehnologiju, kulturu, zdravstvo, finansije, ... i *Asocijacija univerziteta i drugih visokoškolskih institucija Republike Srbije* (u daljem tekstu Asocijacija), neposredno, ili preko svojih konferencija (Rektorska konferencija, Konferencija ovlašćenih predstavnika strukovnih akademija, Konferencija ovlašćenih predstavnika visokih i visokih strukovnih škola i Studentska konferencija). Vlada, preko svojih ministarstava, određuje strateško politiku u oblasti visokog obrazovanja, daje glavne smernice, vrši upravni nadzor i određuje budžet. Asocijacija daje svoje mišljenje o strateškoj politici i o tome u kojoj meri je predviđeni budžet dovoljan da se realizuju ciljevi koji se od njih očekuje da budu ispunjeni. Telo na kojem se susreću ovlašćeni predstavnici vlade i predstavnici univerziteta i drugih visokoškolskih institucija da bi zajedno razmatrali strateška pitanja vezana za visoko obrazovanje, uključujući finansiranje, je *Savet za visoko obrazovanje Republike Srbije* (u daljem tekstu Savet). Savet ima jasnu odgovornost u planiranju i finansiranju sistema i kao drugostepena instanca za žalbe ili nadzor u vezi sa akreditacijom, ali ne može biti kreativan u stručnim pitanjima.

Koja je ključna institucija koja treba da bude medijator između visokoškolskih institucija i države? Centralna stručno-savetodavno-administrativna institucija visokog obrazovanja koja sada ne postoji, a treba da bude uvedena, je *Agencija za visoko obrazovanje Republike Srbije* (u daljem tekstu Agencija). Agencija bi trebalo da bude pravno lice koje se finansira iz budžeta ali ne bi smela da bude pod neposrednom kontrolom Vlade niti pod kontrolom Asocijacije. Ona mora biti nezavisna institucija koja je zadužena da savetuje Vladu i Savet, i visokoškolske ustanove, obezbeđuje potrebne informacije, sprovodi distribuciju sredstava iz budžeta. Agencija bi trebalo da vodi brigu o racionalnom trošenju sredstava, predlaže standarde, vrši praćenje i ocenu kvaliteta, vrši evaluaciju kvaliteta programa i institucija visokog obrazovanja i akreditaciju programa i institucija. Agencija bi mogla imati tri komisije (komisija za finansiranje visokog obrazovanja, komisija za evaluaciju kvaliteta visokog obrazovanja i komisija za akreditaciju programa i institucija visokog obrazovanja), kao i dve službe: služba za statistiku i prateća administrativna služba. Članove komisija bi trebalo birati na duži period (recimo na 6 godina) na predlog Saveta. Članovi komisija Agencije bi trebalo da budu ljudi sa iskustvom u upravljanju

visokoškolskim institucijama i ljudi sa iskustvom u resornim vladinim ministarstvima, koji trenutno *nisu* ni na kakvim funkcijama u visokoškolskim institucijama i *nisu* članovi aktuelne vlade.

Kako ostvariti suštinsku podelu odgovornosti i ovlašćenja, kada je u pitanju visoko školstvo. Gore navedene institucije (Vlada, Asocijacija, Savet i Agencija) treba da obezbede balans ovlašćenja kroz *dve dihotomije*. Prva dihotomija uvodi podelu odgovornosti između Vlade koja zastupa državu i Asocijacije univerziteta i drugih visokoškolskih institucija koja zastupa autonomne institucije visokog obrazovanja. Dakle, *vlada* vs. *asocijacija*. Druga dihotomija uvodi podelu odgovornosti između Saveta za visoko školstvo u kojem sede ovlašćeni *aktuelni* predstavnici države i *aktuelni* predstavnici univerziteta i drugih visokoškolskih institucija i Agencije za visoko obrazovanje u kojoj sede *eksperti,* što u našem slučaju znači *bivši* predstavnici Vlade i resornih ministarstava i *bivši* ovlašćeni predstavnici univerziteta i drugih visokoškolskih institucija sa iskustvom u oblasti visokog obrazovanja. Dakle, *savet* vs. *agencija*.

VII Studentsko organizovanje

Ko danas zastupa studente i da li uopšte postoje studentske organizacije u Srbiji? Prema postojećem zakonu studentski parlamenti (a ne studentske organizacije) su organi koji zastupaju interese studenata na visokoškolskim institucijama. Takozvane studentske organizacije su potisnute *izvan okvira visokoškolskih institucija i izvan Zakona o univerzitetu.* U stvari, u ovom trenutku i ne postoje *studentske organizacije* u pravom smislu reči. Ono što se naziva studentskim organizacijama formalno pravno su „udruženja građana“ iz populacije studenata *sa nezavisnim svojstvom pravnog lica* koje *nije* deo pravnog lica visokoškolske ustanove. Takve studentske organizacije su, po pravilu, suprotstavljene jedna drugoj i teže da zatvore prostor za nove ili drugačije vidove studentskog okupljanja i negiraju pravo na različitost. Štaviše, one *nose u svom imenu nazive visokoškolskih ustanova kojima su pridružene bez formalnog odobrenja tih ustanova,* što je direktno kršenje prava tih institucija na zaštitu imena. Državi ne pada na pamet da nešto menja u tome i, štaviše, korisiti postojeću situaciju kao izgovor da ne finansira studentske aktivnosti i ne pokazuje nameru da prepozna važnost studentskog organizovanja.

Kako izgleda studentsko organizovanje u drugim zemljama u Evropi? U zemljama u kojima postoji duga tradicija visokoškolskog obrazovanja i tradicija stabilnih institucija, *svaka* visokoškolska ustanova ima svoj pravni okvir (u UK se, na primer, taj okvir zove Studentska unija...) u kojem može da deluje više stotina različitih udruženja, društava, grupa za vođenje kampanja, zavičajnih

klubova i klubova koji u osnovi imaju različite preference. Takvi pravni okviri daju realnu zaštitu studentima, razvijaju servise koji treba da opsluže različite složene potrebe studenata i obezbeđuju studentska udruživanja na veoma različitim osnovama.

Šta treba uraditi u Srbiji u vezi sa studentskim organizovanjem? Dakle, da bi se uredila oblast studentskog organizovanja u Srbiji, mora se prepoznati pravo studenata na različite vidove udruživanja *unutar* univerziteta, ili samostalne visokoškolske ustanove, mora se formirati jedinstveni pravni okvir na svakom univerzitetu ili nezavisnoj visokoškolskoj ustanovi, *kao deo njene autonomije i deo njenog pravnog lica.* Taj pravni okvir istovremeno deluje kao *inkubator* različitih studentskih udruživanja, pruža pravnu i drugu zaštitu studenata, obezbeđuje različite servise. Mora se takođe obezbediti jasna finansijska podrška države kroz takav pravni okvir i mora se uvesti jasna zakonska obaveza da se „studentske organizacije" registruju na univerzitetu ili samostalnoj visokoškolskoj ustanovi (čime se, naravno, ne negira pravo članova studentske populacije da osnivaju i „udruženja građana" i nastupaju kao samostalna pravna lica, ali izvan okvira visokoškolske ustanove).

VIII Da li postoje vrednosti koje treba očuvati?

Postoje dve suštinske vrednosti sa kojima možemo biti ponosni i koje uz određenu modifikaciju treba sačuvati za budućnost. To je, pre svega, činjenica da su svi naši univerziteti osnovani kao sveobuhvatni i pri tom uspeli da ostanu takvi uprkos tome što je država prolazila kroz velika iskušenja. Najnovije pretnje tom sveobuhvatnom karakteru univerziteta dolaze od sve glasnijih aspiracija nekih fakulteta da se odvoje od svojih matičnih univerziteta i formiraju takozvane usko-strukovne univerzitete. U nekim slučajevima je to povezano sa ličnim aspiracijama pojedinih članova rukovodećih struktura na fakultetima da postanu rektori i tako unaprede sadržaj svog CV-a, ali je u osnovi problem ipak dublji. On je rezultat opšte neizvesnosti koja je nastala kao posledica nekih nespretnih izjava u vezi s budućim razvojem visokoškolskih ustanova, ali još više posledica velike kampanje koja je tokom izrade predloga prvog pravog reformskog zakona o visokom školstvu tokom 2003/4. bila organizovano vođena i orkestrirana od strane dela rukovodećih ljudi sa fakulteta, sa ciljem da se zaplaši akademska javnost.

Druga vrednost koju bi trebalo očuvati je vrlo visoki stepen autonomije koji univerziteti u Srbiji imaju u odnosu na državu. Oni praktično samostalno vode svoje poslove i imaju autonomiju u kreiranju nastavnih i naučnih programa, i vršenju izbora u nastavna i naučna zvanja. Ta autonomija univerziteta je, međutim, postavljena naglavačke jer se izvršava kao skup autonomija fakul

teta umesto da bude obrnuto: da se autonomija fakulteta obezbeđuje kroz autonomiju univerziteta. U nekim aspektima ta autonomija se graniči sa anarhijom jer nije ni na koji način dovedena u vezu sa obavezama, naročito ne onima u vezi sa kvalitetom. Jednom osnovane, visokoškolske institucije nikada nisu bile podvrgavane bilo kakvoj ozbiljnoj kontroli kvaliteta njihovih osnovnih aktivnosti.

Key Misconceptions Disrupting the Reform of Higher Education in Serbia

SUMMARY

There is a whole series of misconceptions in the academic community of Serbia which are impeding the work on passing the new Law on Higher Education, and which are slowing down the reform processes in Serbia. Most of these misconceptions arise from a lack of awareness of facts related to the evolution of higher education institutions in Europe (the view ahead) and an uncritical view of what is commonly meant in Serbia by „the tradition of higher education" (the view behind).

Some of the key misconceptions:

- *The individual university units, that is faculties have to be autonomous institutions with all the features of legal entities and this is in accordance with the best tradition of higher education in Serbia.*
- *The university cannot function successfully as an integrated institution.*
- *The fragmentation of existing comprehensive universities into a number of specialized professional universities is a part of wider European processes.*
- *The opening of private institutions of higher education is a process that brings us closer to the educational systems of Europe.*
- *In communication with the government higher education institutions in Serbia do not need an intermediary other than the ministry responsible for HE.*
- *The non-existence of any legal framework for student and academic organizations at Serbian universities is a natural expression of the newly regained freedom in Serbia.*

and the question remains:

- *Are there any values which should be retained for the future for the sake of higher education in Serbia?*

VIII
UČEŠĆE STUDENATA U REFORMI

Maja Kosić
Studentska unija Srbije, Beograd

ISTRAŽIVANJE STUDENTSKE POPULACIJE*

Uvod

Studentska unija Srbije je u aprilu ove godine pokrenula sveobuhvatno istraživanje stavova studenata o problemima studenata, studentskim pravima, društvu i univerzitetu, o studentskim organizacijama, studentskom aktivizmu i participaciji, ali i zapošljavanju u toku i nakon studija. Istraživanje stavova studenata i studentkinja prvo je istraživanje ovakve vrste, koje je urađeno u Srbiji, a trebalo bi da postane i redovna praksa svih institucija i organizacija koje se bave problemima studentske populacije. Istraživanje stavova studentske populacije posebno je značajno jer studenti jesu jezgro iz kog će se regrutovati buduća intelektualna, politička, društvena i ekonomska elita.

Sa nedostatkom sveobuhvatnog ispitivanja stvavova studenata susreću se organizacije i institucije u kojima rade studenti ili koje svoje programe namenjuju studentskoj populaciji. Zbog tranzicije i čestih promena u ustrojstvu i načinu funkcionisanja što visokog obrazovanja, što društva u celini, ispitivanje stavova studenata u vezi sa trenutnim problemima, njihovim stavovima i očekivanjima nedostaje kao smernica za dalje reforme, aktivnosti i za stvaranje programa koji se tiču studenata.

Istraživanje se vršilo u četiri univerzitetska centra, Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu, na slučajnom stratifikovanom uzorku od 1027 studenata, baziranom na uzoračkom okviru dobijenom na osnovu statistike fakulteta, statistike Ministarstva prosvete i sporta i evidencija na univerzitetima.

Rezultati istraživanja

Prilikom upisivanja fakulteta studenti su vrlo motivisani i imaju velika očekivanja od svog obrazovanja. Na svoje studiranje gledaju kao na mogućnost boljeg plasmana prilikom zaposlenja i obezbeđivanje dobre egzistencije ili kao na mogućnost uspešnije emigracije.

* Projekat „Istraživanje studentske populacije“ podržan je od strane Fonda za otvoreno društvo.

- Najvažniji motiv da studiraju bio je taj što je sa fakultetskom diplomom lakše naći posao (74%).
- Drugi važan motiv je taj da je sa završenim fakultetom lakše otići u inostranstvo i naći posao (54%).

Tvrdnje koje snažno podržavaju, a koje se tiču njihove budućnosti nakon završenih studija:

- očekujem zaposlenje u struci,
- očekujem zaposlenje u roku od godinu dana,
- osećam se sposobnim za profesionalni rad,
- planiram da samostalno obavljam posao,
- imam obezbeđen posao.

Studentima su manje atraktivne tvrdnje: očekujem posao u društvenoj firmi i radiću bilo koji posao.

Tri najveća studentska problema

- nedostatak novca i finansijska situacija (*32%*);
- obimno gradivo (*32%*): da je obimno gradivo veliki problem prilikom studiranja smatra 41% studenata i studentkinja čiji je prosek ocena 7.5–8.5 i čak 33% onih čiji je prosek ocena iznad 8.5;
- loša organizovanost ispitnih rokova, fakulteta, studiranja (*31%*): sa ovom tvrdnjom se slaže 40% studenata i studentkinja Univerziteta u Beogradu, čak 39% studenata i studentkinja u Srbiji čiji je prosek ocena iznad 8.5, kao i 33% onih čiji je prosek ocena 7.5–8.5.

Od ostalih problema navođeni su:

- visoke školarine (19%),
- visoki troškovi studiranja: cene udžbenika, prijave ispita (14%),
- loša predavanja: dosadna predavanja, nezainteresovani profesori (15%),
- loši udžbenici: zastareli, preobimni, nedostupni (12%),
- loš odnos profesor–student (12%),
- neobjektivno ocenjivanje: različiti – visoki kriterijumi, korumpiranost (18%),
- nedostatak slobodnog vremena, suviše obaveza na fakultetu (10%).

Zastareli programi, zastarela literatura i načini ispitivanja i ocenjivanja, nepostojanje interakcije na predavanjima, stereotipi, nedostatak kapaciteta na fakultetima (po pravilu praćen neadekvatno velikim upisnim kvotama), loš rad studentskih službi, male stipendije, veliki zahtevi od studenata na ispitima, karakterišu studiranje na univerzitetima u Srbiji. Obrazovanje mora prestati da bude socijalna i postati razvojna kategorija, jer će samo tako diplomci moći da se nose sa društvenim procesima kroz koje prolazimo i njima ovladaju.

Ko (samo)finansira naše studiranje?

Roditelji snose troškove mog studiranja: sa ovom tvrdnjom slaže se 97% studentske populacije.

Dodatni izvori prihoda: prilikom studiranja, studenti povremeno obavljaju razne poslove (16%), ali i primaju studentske kredite (14%) koji, pored toga što kasne, ne prate porast troškova stanovanja u studentskim domovima i ishrane u menzama.

Da je u oblastima dodele studentskih kredita neophodna nadzorna uloga studenata slaže se 33% studenata i studentkinja. Prilikom dodele studentskih stipendija neophodna je nadzorna uloga studenata: slaže se 32% studentske populacije.

U Srbiji skoro svaki četvrti student plaća školarinu (27%). Među onima koji plaćaju školarinu prednjače studenti Univerziteta u Novom Sadu.

Iako čak trećina studenata koji se finansiraju iz budžeta smatra da bi, kada bi izgubili taj status, bili u stanju da plaćaju školarinu (40%), veliki broj studenata ne mogu da se slože sa ovakvom izjavom (35%).

Iznos školarina u Srbiji je neopravdano veliki, nije utvrđen u skladu sa kvalitetom obrazovanja, većina kurseva ne zadovoljava minimum kvaliteta, ne postoje institucionalni mehanizmi provere svrhe trošenja novca, kao ni javna specifikacija troškova prilikom utvrđivanja školarina. Udžbenici i ostala literatura ne ulaze u cenu školarina, a njihove cene su takođe neprilagođene materijalnom stanju većine studenata. Prijava ispita, overa semestra, takse i drugi administrativni troškovi se takođe naplaćuju i neopravdano su visoki, ali ova sredstva fakulteti vidno ne usmeravaju ka unapređuju kvaliteta studija (smatra 67% studenata).

Studenti i studentkinje koji ne plaćaju školarinu, ne bi uspeli da zadrže status budžetskih studenata u slučaju da nema opcije prenošenja ispita (46%). U grupi studenata koji ne bi uspeli da ostanu budžetski studenti, nalazi se značajan broj studenata čiji prosek ocena iznosi preko 8.5. Samo svaki peti student koji ne plaća školarinu smatra da bi u slučaju da nema opcije prenošenja ispita mogao da zadrži svoj stari status (21%). Ipak, studenti i studentkinje sa

prosekom ocena preko 8.5 uspevaju, u većem procentu, da polože sve ispite u roku, više nego ostali studenti. Među onima koji ne bi mogli da plaćaju troškove svog studiranja ukoliko bi prešli sa statusa studenata finansiranih iz budžeta u samofinansirajuće studente prednjače studenti Univerziteta u Nišu.

Većina studenata prenosi ispite i to 1-2 ispita (48%), odnosno tri i više ispita (21%). Porast broja ispita koje studenti i studentkinje prenose u narednu godinu studija povećava se sa svakom sledećom školskom godinom, tako da studenti prvih godina prenose manje ispita od sudenata završnih godina studija.

Studenti i studentkinje navode da ne mogu da polože sve ispite u roku zato što je: ispitno gradivo suviše obimno (60%), imaju zaostalih ispita sa prethodnih godina (38%), profesori postavljaju previsoke kriterijume (36%).

Modernizovanjem nastave, razvojem interaktivne nastave podigla bi se efikasnost studiranja na znatno viši nivo, a za ovaj korak reforme nisu potrebna značajna ulaganja od strane države, već samo dobra volja nastavnog osoblja: profesora i asistenata.

Proces nastave bi morao da prati proces sticanja znanja. Revizijom nastavnog i naučnog programa, gradivo bi se prilagodilo prosečnim studentima, uvođenjem ECTS sistema bodova rasteretili bi se ispiti, a jasnim definisanjem sistema ocenjivanja došli bismo do prekida tradicije prenošenja ispita.

Sadašnji sistem obrazovanja je neracionalan i sa njim mogu da se nose samo najbolji studenti, ali su i oni nezadovoljni. Trebalo bi ga preurediti tako da za cilj ima jasnu tendenciju da najveći broj studenata uspešno i na vreme završava fakultete.

Odnos profesor – student i administracije na fakultetima

Kada su u pitanju izjave vezane za odnos profesora i studenata, kao i tehnička organizacija rada fakulteta, uočili smo da se studenti najviše slažu da: između profesora i studenata postoji profesionalni odnos (49%), profesori su dobro pripremljeni za predavanja (47%), ali da postoje problemi koji znatno otežavaju proces njihovog studiranja i obrazovanje čine nedovoljno kvalitetnim: fakultet bi trebalo da organizuje profesionalnu praksu studenata (90%), fakultet nije opremeljen tehničkom opremom neophodnom za studiranje (51%), u kabinetima nema dovoljno mesta za sve studente (46%), profesori ne podstiču aktivno učešće studenata na času (44%), profesori ne specifikuju jasne i precizne kriterijume za ocenjivanje (42), pojedini profesori potcenjuju studente (56%), sistem ocenjivanja trebalo bi promeniti (52%), administraciju na fakultetu potrebno je pojednostaviti i osavremeniti (82%), cena admnistrativnih troškova neadekvatno je visoka (71%).

Doškolovanje

Skoro polovina studenata još nije razmišljala o postdiplomskim studijama (47%) i među njima je najviše studenata prve godine fakulteta. Skoro svaki četvrti student ističe da ne planira da nastavi postdiplomske studije (28%), a svaki deseti student planira da nastavi postdiplomske studije u inostranstvu (9%). U poređenju sa ukupnim rezultatima, studenti sa prosekom do 7.5, samofinansirajući i studenti Univerziteta u Kragujevcu, više nego ostali, ne planiraju da nastave postiplomske studije. Studenti Univerziteta u Beogradu, kao i oni sa prosekom studija preko 8.5, više nego ostali studenti, planiraju da nastave studiranje u inostranstvu (23% studenata čiji je prosek ocena viši od 8.5).

Poslovi za vreme studija

Pitali smo samo one studente koji rade (puno radno vreme, povremeno, povremeno za studentsku/omladinsku zadrugu), koju vrstu poslova rade. Skoro svaki četvrti student je naveo da radi neki posao u svojoj struci (23%). Najčešće navođeni poslovi u struci su privatni časovi (23%), menadžerski (12%) i kompjuterski poslovi (10%). Mnogo više studenata je navelo da radi posao van struke (tri od četiri studenta koji su naveli da rade). Studenti koji rade posao van struke su najčešće prodavci (24%) i kelneri (21%).

Skoro tri četvrtine studenata koji rade, odgovorili su da ih njihov poslodavac nije prijavio Ministarstvu za rad i zapošljavanje (74%).

Participacija studenata i studentkinja u odlučivanju

Studenti ocenjuju da nisu u dovoljnoj meri uključeni u donošenje odluka vezanih za fakultet (50%). Po mišljenjima studenata, oblasti u kojima je neophodno njihovo učešće u odlučivanju su:

- metodologija rada: neophodna je savetodavna uloga studenata (43%),
- izbor profesora: 25% studenata smatra da bi trebalo da postoji većinsko učešće u organima koji o tome odlučuju, a da bi studenti u ovom slučaju trebalo da imaju savetodavnu ulogu slaže se 22%,
- način ocenjivanja: smatraju da je potrebna njihova savetodavna uloga (24%) ili nadzorna uloga (23%).

Studenti žele da budu uključeni u procese donošenja odluka o pitanjima koja se tiču studiranja i samih studenata. Samo tako će interesi studenata biti

adekvatno zastupani. Trenutna mala zastupljenost studenata u organima odlučivanja na fakultetima i univerzitetima ne čini studentske interese ravnopravnim sa interesima ostalih članova akademske zajednice. Studentima se mora zagarantovati veća participacija kako u telima koja odlučuju o poslovanju visokoobrazovnih institucija, tako i u telima koja odlučuju o nastavnom procesu, izvođenju nastave, ispitivanju, ocenjivanju, kontroli kvaliteta itd. Sistem evaluacije nastavnog procesa i kadra mora postati praksa na univerzitetima, kako bi se studentima direktno omogućilo da daju svoj sud i utiču na unapređenje nastavnog procesa i visokog obrazovanja u celini.

Kako studenti i studentkinje vide Studentsku uniju Srbije

Prema dobijenim rezultatima, Studentska unija Srbije je, među ponuđenih pet studentskih organizacija, okarakterisana kao organizacija koja je najviše doprinela poboljšanju uslova studiranja, standarda studenata i kvaliteta studija, i vrši najveći pritisak na vladu u pravcu zadovoljenja studentskih potreba. Fakultetske studentske unije su na drugom mestu po doprinosu.

Istraživanje je sprovela specijalizovana agencija za istraživanje javnog mnjenja Strategic Marketing @ Media Research.

Survey of Student Population in Serbia

SUMMARY

In April 2004, Student Union of Serbia has started in-depth survey of students attitudes and opinions about student problems, student rights, society and University, about student organizations, student activism and partitipation, employment during and after the studies. This kind of survey of student population has never been done in Serbia before.

Sample is based on the facts found in statistics of the Ministry of Education and databases of Universities. 1027 students has been intrviewed in four University centers (Belgrade, Niš, Novi Sad, Kragujevac). Here are presented the key results, regarding organization of lectures, tuition fees and quality of education, employment, student–proffesor relation, faculty administration, additional studies, participation of students in decision making process. Student Union of Serbia gave coments and recomendations for resolving spoted problems, which are ought to be used in further reforms of the educational system in Serbia and Montenegro.

Miloš Vitošević
Studentska unija Srbije, resor za nastavu i nauku, Beograd

EVROPSKO OBRAZOVANJE U EVROPSKOJ SRBIJI

O Studentskoj uniji Srbije

„*Libertas omnibus rebus favorablior est*“

Studentska unija Srbije (SUS) je nezavisna studentska organizacija koja okuplja šezdeset i sedam fakultetskih i univerzitetskih studentskih unija sa svih univerziteta u Srbiji. Misija Studentske unije Srbije je da stvori evropsko obrazovanje u evropskoj Srbiji i, u skladu sa tim, rad SUS-a je, pre svega, fokusiran na reformu visokog obrazovanja, na poboljšanje studentskog standarda i na zaštitu prava studenata i studentkinja.

Kada je 1992. godine osnovana Studentska unija Pravnog fakulteta u Beogradu, uveden je potpuno nov način studentskog sindikalnog organizovanja.

Studentska unija Srbije osnovana je u novembru 1998, a registrovana u februaru 1999. Namera je bila da se od postojećih studentskih unija formira krovna organizacija koja bi realizovala projekte od globalnog univerzitetskog i društvenog značaja i tako predstavljala zajednicu svih studentskih unija.

Od samog početka, studentske unije su aktivno učestvovale u svim studentskim i građanskim pokretima koji su se zalagali za ciljeve zapisane u *Povelji Studentske unije Srbije (*www.sus.org.yu ili pogledati 1).

Studentski protest 1996/97. protiv izborne krađe iniciran je od strane aktivista studentskih unija na onim fakultetima na kojima su unije tada bile aktivne. Tokom protesta, mnogi studenti sa drugih fakulteta su se upoznali sa nezavisnim studentskim sindikalnim organizovanjem u studentskim unijama, i kasnije osnovali unije na svojim fakultetima.

Kada je u maju 1998. godine bio usvojen Zakon o univerzitetu, koji je doneo progon autonomije univerziteta u Srbiji, studentske unije su, u saradnji sa drugim nezavisnim studentskim organizacijama, pokrenule i organizovale *Univerzitetski protest Srbije*.

Iz Univerzitetskog protesta Srbije i protesta protiv Zakona o informisanju, rodio se kasnije pokret OTPOR!, u kom su aktivisti studentskih unija takođe aktivno učestvovali. Pokret je nastao da bi stvorio pritisak na Vladu da povuče Zakon o univerzitetu iz 1998, da bi se kasnije proširio na sva društvena pitanja.

U maju 1999, Studentska unija Srbije primljena je u članstvo evropske orgnizacije nacionalnih studentskih unija *ESIB – The National union of Student in Europe*. Ovo je kruna duge saradnje između SUS-a i sličnih prijateljskih organizacija u svetu. SUS sarađuje sa drugim studentskim organizacijama jugoistočne Evrope u okviru South-East Europe Student Initiative – SEI.

Mnogo više informacija o Studentskoj uniji Srbije možete pronaći na internet adresi www.sus.org.yu ili na CD-u *Reforme i studenti – putevi i putokazi* [1], koji je SUS pripremila za ovu konferenciju.

Kratak osvrt na visoko obrazovanje u Srbiji iz našeg ugla

Naš sistem visokog obrazovanja je u eru stvaranja zajedničkog visokoobrazovnog prostora Evrope ušao iz pedesetogodišnje ere socijalističkog sistema, uz dodatnu desetogodišnju međueru lebdenja u prostoru društvene i akademske izolacije i izopštenosti. Kao posledicu ideološkog pristupa u koncipiranju univerziteta, naše visoko obrazovanje nosi teško breme nekonkurentnosti, tromosti i neefikasnosti.

Globalne i unutrašnje promene iziskuju rezove i novo shvatanje položaja univerziteta u društvu.

Perspektive kroz Bolonjski proces

Uzimajući u obzir izraženu volju društva i političkih elita da se Srbija uključi u evropske integracije, a s obzirom na položaj i ulogu visokog obrazovanja, tačnije univerziteta, u društvu, jasan je put kojim bi akademska zajednica trebalo da krene. Evropa je taj put zacrtala kroz Bolonjsku deklaraciju, u čijem se delu posebno obraća pažnja na region čiji smo centar:

„Vrhunska važnost obrazovanja i obrazovne saradnje za razvoj i jačanje stabilnih, mirnih i demokratskih društava doživela je opštu potvrdu, tim više ako se uzme u obzir situacija u Jugoistočnoj Evropi.“[2].

Novi položaj i uloga univerziteta opisani su na sledeći način:

„Evropske institucije visokog obrazovanja, sa svoje strane, prihvatile su izazov i preuzele vodeću ulogu u stvaranju Evropske zone visokog obrazovanja u skladu sa temeljnim načelima postavljenim na bolonjskom Magna Charta Universitatum 1998. To je od najveće važnosti s obzirom da nezavisnost i autonomija univerziteta obezbeđuju kontinuirano prilagođavanje visokog obrazovanja i istraživačkog sistema promenljivim potrebama, zahtevima društva i usavršavanjima naučnog znanja. Krenulo se pravim putem ka važnom cilju. I pored toga, ostvarenje veće kompatibilnosti i komparabilnosti sistema visokog obrazovanja zahteva kontinuirani zamah da bi se u potpunosti ispunilo. Trebalo bi da ga podržimo donošenjem konkretnih mera koje bi dovele do vidljivih pomaka unapred.“ [2].

O reformi visokog školstva

S obzirom na konzervativnu prirodu univerziteta, jasno je da takvi oštri rezovi nailaze na otpor. I to nije slučaj samo kod nas već i u razvijenim demokratijama u Evropi. Ono što nas razlikuje je mnogo niža svest o neminovnosti reforme i njenoj svrsishodnosti, te spremnost na nju. Čini se kao da je kod nas lični interes pretpostavljen opštem, strah od promene skoro izjednačen sa egzistencijalnim, tako da je neke grčevite otpore reformi teško percipirati kao racionalne.

Položaj studenata je nezavidan. S obzirom na finansijsku potporu države, koja se ogleda gotovo samo u potpori vitalnim finkcijama univerziteta, ostatak potreba se dobrim delom finansira iz studentskog džepa, ili, da budemo iskreni, roditeljskog. Da li je iko pokušao da izračuna koliko reforma košta, ne znamo, ali da je državni interes da ona bude finansirana novcem poreskih obveznika (ponovo roditelja) u to nema sumnje. Država je obavezna da finansira reformu, da je podstiče. Najzdraviji sistem je onaj u kojem ne mora i da je nameće, ali to je već dobropoznati odnos autonomije i odgovornosti.

Shvatanje uloge studenata

Počeci našeg učešća u procesu donošenja odluka bili su zaista teški. Ponovo se motivi ovoga kriju u prethodnom decenijskom shvatanju univerziteta

i uloge studenata u njemu. Oni su tu bili da uče preobimno gradivo kako slučajno ne bi imali vremena da se pozabave slobodnom mišlju, a ako su kojim slučajem hteli i to da rade, neizostavna je bila pripadnost partiji i strogo poštovanje partijske discipline i direktive.

Kada se pojavila Studentska unija početkom devedesetih bilo je prosto nepojmljivo uvesti „neposlušne i nepodobne" studente u proces donošenja odluka. To mesto bilo je rezervisano za partijske poslušnike i politički „ispravne" članove monopolističkog, predpetooktobarskog Saveza studenata. Deset godina borbe, često i u oblasti mnogo širih društvenih kretanja, doveli su nas u poziciju koja nas bar malo približava našim kolegama u evropskim demokratijama. Da se i mi nešto pitamo.

Čini se da još nije svima jasno zašto je to tako. Još se ističe krajnje konzervativno shvatanje procesa obrazovanja kao potpuno jednosmernog, a studenata kao prolazne kategorije koja je tu da zaokruži celinu u kojoj nije suština. Akademska zajednica mora usvojiti činjenicu da je u procesu samoodrživog razvoja i stvaranja sopstvene kulture kvaliteta, mišljenje studenata, kao glavnih korisnika znanja, jedan od najvažnijih stubova tih procesa.

Za šta smo se i kako zalagali

Sa počecima reformskih procesa na univerzitetu, posle petooktobarskih promena, Studentska unija Srbije je počela da biva tretirana kao partner koji može da doprinese reformi i razvoju visokog obrazovanja u meri u kojoj je to potrebno. Verujemo da takvu kvalifikaciju nismo izneverili. Smatramo da smo bili pioniri u insistiranju na nekim rešenjima koja su danas opšteprihvaćena.

Najpre smo u decembru 2001. godine organizovali prvi u nizu od tri velika seminara-konferencije, pod nazivom „Ne idi kroz fakultet zatvorenih očiju – skini povez". Bio je to seminar za oko 200 studenata sa 5 univerziteta u Srbiji o učešću studenata u reformi visokog obrazovanja. Osim panel diskusija, seminar se sastojao i od 7 radionica na teme: upisna politika i školarine, bubanje ili kritičko mišljenje, ocenjivanje i ispitivanje, kontrola kvaliteta nastave u praksi, kriminal i korupcija na univerzitetu, upravljanje visokoškolskim institucijama i odnos alternativnog i „tradicionalnog" obrazovanja. U okviru ovih radionica učesnici su pokušali da daju viziju univerziteta na kom bi želeli da studiraju, kao i predlog kako, od sadašnjeg stanja, stići do željenog univerziteta.

Zaključci seminara prezentovani su u dokumentu „Kakav univerzitet želimo?" koji u potpunosti možete pročitati na internet adresi (www.sus.org.yu)

ili na CD-u [1]. Preporuke do kojih smo došli mogu se sažeti u sledećih nekoliko tačaka:

- Obrazovanje se mora tretirati kao razvojna, a ne socijalna kategorija
- Neophodna je izmena nastavnog plana tako da nastava bude moderna i interaktivna
- Ocenjivanje mora biti objektivno i konstantno a literatura standardizovana i usklađena
- Moraju se uvesti stalna kontrola kvaliteta i mehanizmi samoodrživog razvoja kvaliteta
- Beskompromisno suzbiti i sprečiti korupciju
- Fleksibilni univerziteti uz puno učešće studenata u upravljanju
- Alternativno obrazovanje – zdrava konkurencija i dopuna

U saradnji sa ESIB-om i pod pokroviteljstvom tadašnjeg premijera Republike Srbije g. Zorana Đinđića, organizovali smo konferenciju „Budimo u istoj ravni“ koja je u aprilu 2002. godine organizovana za 250 studenata. Osnovna ideja konferencije bilo je pokretanje pitanja uloge i položaja univerziteta u društvu i značaj reforme visokog obrazovanja za sve ostale reformske korake. Konferencija je od 26. do 28. aprila 2002. godine, na Zlatiboru, okupila predstavnike studenata svih fakulteta u Srbiji, predstavnike Vlade, kao i stručnjake iz oblasti visokog školstva iz zemlje i inostranstva.

Rezultujući dokument pod nazivom „Univerzitet i reforme“ (www.sus.org.yu ili CD [1]) donosi zaključke iz sledećih oblasti:

- Upis, dužina školovanja i prolaznost studenata
- Upisna procedura i kvote
- Dužina školovanja i prolaznost studenata
- Školarine, autonomija i odgovornost fakulteta
- Nastava i ocenjivanje studenata
- Interaktivno učenje
- ECTS (Evropski sistem transfera i akumulacije bodova)
- Način ocenjivanja
- Upravljanje institucijom i učešće studenata
- Univerzitetska struktura, autonomija i odgovornost
- Visoko obrazovanje i povezanost sa potrebama tržišta rada
- Osiguranje kvaliteta i akreditacija

- „Unutrašnja“ kontrola kvaliteta
- Eksterna kontrola kvaliteta i akreditacija
- Podrška studentima
- Školarine, stipendije i krediti
- Studentske savetodavne službe
- Prepoznavanje/priznavanja kvalifikacija i mobilnost studenata unutar Srbije
- Zakonski okvir
- Zakon o studentskom organizovanju.

U decembru 2002. godine, u Novom Sadu održan je trening-seminar i konferencija „Nastava budućnosti“, gde se po prvi put „za istim stolom“ našlo preko 150 profesora i studenata, sa ciljem da dođu do konkretnih odgovora na izazove reforme univerziteta. Okupljeni po grupama srodnih nauka, učesnici seminara diskutovali su o problemima sa kojima se sreću i zajedno predlagali promene u nastavnom procesu. Seminar je organizovan u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta i Rektoratom Univerziteta u Novom Sadu.

Nakon ove konferencije, SUS je izdala brošuru pod nazivom *Zbirka zadataka za reformiste visokog obrazovanja* u kojoj smo detaljno opisali rezultate radionica o reformi nastave za određene grupacije nauka. U njoj se takođe nalaze i dva zvanična dokumenta koja predstavljaju naš stav o visokom obrazovanju, a to su: „Kakav univerzitet želimo?“ i „Univerzitet i reforme“.

U maju 2003. godine, Skupština Studentske unije Srbije usvojila je dokument *Studenti i Zakon o visokom obrazovanju* koji sabira rezultate prethodnog rada i predstavlja naš stav u pregovorima oko novog zakona.

Nakon potpisivanja Bolonjske deklaracije u septembru 2003. godine, SUS je na decembarskoj skupštini usvojila *Stav Studentske unije Srbije povodom zvaničnog pristupanja Srbije Bolonjskom procesu*. U ovom dokumentu, koji možete u celini pročitati na sajtu www.sus.org.yu ili na SUS-ovom CD-u [1], između ostalog se kaže:

„Čvrsto verujemo da je činom potpisivanja Bolonjske deklaracije utaban jasan i nedvosmislen put priključenja Srbije jedinstvenom evropskom prostoru visokog obrazovanja, ali je put do tog cilja još dugačak i zahteva istrajnost i nedvosmislenu i iskrenu volju svih partnera u oblasti visokog obrazovanja.

Samo ispravno i dokraja sprovedena reforma je svrsishodna reforma, a samo snažne i odlučne institucije su sposobne da takvu reformu sprovedu. Pri tome upozoravamo da je nedopustivo selektivno sprovođenje Bolonjskog procesa i reformi, kao i uvođenje reformi na osnovu namernih pogrešnih tumačenja smisla reformi, što čitav proces potpuno obesmišljava.“

Učešće u kreiranju novog zakona i donošenju odluka

Na ovom mestu bismo samo napomenuli da smo, preko naših predstavnika u savetima univerzitetâ i fakulteta, u radnim grupama za izradu zakona koji se tiču studenata, zajedno sa kolegama iz Saveza studenata Beograda, dali puni doprinos zaštiti studentskih interesa i ispravnom tretiranju ciljeva Bolonjske deklaracije i drugih reformskih dokumenata, što ćemo i nadalje činiti.

Konkretni projekti kao podrška reformama

Catalyst projekat se, već više od godinu dana, realizuje u saradnji sa Danskom unijom studenata i Savezom studenata Hrvatske, a u njega su uključene i studentske unije iz drugih zemalja u regionu, kao i studenti-experti iz ESIB-a. Ovaj projekat ima za cilj da, okupljajući studente iz različitih sistema visokog obrazovanja, kroz seminare o ciljevima Bolonjske deklaracije, približi studentima sličnosti i različitosti sistema visokog obrazovanja i iznedri predloge za postizanje njihove kompatibilnosti.

Antikorupcijska mreža jugoistočne Evrope je regionalni projekat koji SUS realizuje već drugu godinu zaredom, a sastoji se iz prikupljanja i upoređivanja zakonskih i podzakonskih akata, kao i statuta visokoškolskih institucija i pronalaženja tzv. „slabih tačaka“ u njima, koje direktno slabe studentske interese.

Nacionalni trening tim je projekat kroz koji se putem treninga iz različitih oblasti osnažuju studenti da nastave borbu za reformu i zaštitu svojih prava i interesa.

Analyst projekat ima za cilj stvaranje mreže organizacija koje će se u regionu Jugoistočne Evrope baviti pitanjem studentske evaluacije, bitnim delom procesa interne evaluacije i osigaranja kvaliteta. SUS je koordinator ove mreže i želi da se na svim univerzitetima čiji predstavnici učestvuju u projektu izvrši analiza postojećih studentskih evaluacija i način upotrebe njihovih rezultata. Potom bi se kroz seminare edukovali studenti i drugi zainteresovani o procesu evaluacije i na kraju bi se kao zaključci ovog projekta predložila najbolja sistemska rešenja i primeri dobre prakse učešća studenata u evaluaciji.

Istraživanje studentske populacije je projekat koji je SUS sprovela u aprilu 2004. godine, s ciljem da precizno oslika stanje studentske populacije iz što više uglova. Sigurno je da ovo istraživanje predstavlja vrlo korisnu bazu podataka za bavljenje studentskim pitanjima, ali obiluje i podacima nad kojima se moramo ozbiljno zamisliti:

- Studenti i studentkinje koji ne plaćaju školarinu ne bi uspeli da zadrže status budžetskih studenata u slučaju da nema opcije prenošenja ispita *(46%)*. U grupi studenata koji ne bi uspeli da ostanu budžetski studenti nalazi se značajan broj studenata čiji prosek ocena iznosi preko 8.5 (slika 1).
- Samo svaki peti student koji ne plaća školarinu smatra da bi u slučaju da nema opcije prenošenja ispita mogao da zadrži svoj stari status *(21%)*.
- Ipak, studenti i studentkinje sa prosekom ocena preko 8.5 uspevaju u većem procentu da polože sve ispite u roku, više nego ostali studenti.
- Među onima koji ne bi mogli da plaćaju troškove svog studiranja ukoliko bi sa statusa studenata finansirajućih iz budžeta prešli u samofinansirajuće studente prednjače studenti Univerziteta u Nišu.

Slika 1. Zaključci i upozorenja

DA LI USPEVAŠ DA POLOŽIŠ SVE ISPITE U ROKU?

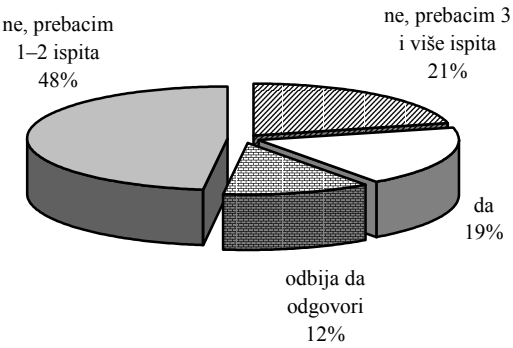

Ako se pažljivo analizira Slika1. i prateći tekst, dolazi se do zaključka da kod reforme nastavnog plana i programa i uvođenja ECTS-a postoji opasnost po studente. Ne sme se dozvoliti da se ECTS implementira na postojeći nastavni plan i gradivo. Prosto, jer je nemoguće. Tada bi školska godina u Srbiji, budimo skromni, vredela sigurno više od 60 ECTS bodova. Dakle, prvo reforma nastavnog plana i programa, izbacivanje suvišnih sadržaja sa nižih godina studija, ili eventualno prebacivanje u drugi ciklus studija, pa tek onda implementacija ECTS-a.

Ovo je samo jedan primer. Postoji mnogo „klizavih“ mesta u reformi na koje je SUS ukazivao i nastaviće to da čini.

S obzirom na blizinu Bergenskog samita ministara, smatramo da se zakon mora doneti što pre, jer će se u tom slučaju teško opravdati zaostatak od 23 godine (funkcionišemo po redigovanom zakonu iz 1992!). Međutim, upozoravamo da to ne sme biti bilo kakav zakon, već onaj koji zaista omogućava iskrenu i korenitu reformu celokupnog visokoškolskog sistema i onaj koji, napokon, precizno utvrđuje njene pravce.

Literatura

1. Studentska unija Srbije, *Reforme i studenti – putevi i putokazi*, CD izdanje, Oktobar 2004.
2. *Bologna declaration*, 1999.
3. Studentska unija Srbije, *Zbirka zadataka za reformiste visokog obrazovanja,* Beograd, Maj 2003.
4. Studentska unija Srbije, *5 godina SUS,* Beograd, Novembar 2003.

Zahvalnica

Posebnu zahvalnost, ispred SUS i u svoje lično ime, za savete i njen dugogodišnji rad na zastupanju studenata u reformi društva i univerziteta, dugujem koleginici Martini Vukasović, diplomiranom astrofizičaru i nekadašnjem koordinatoru resora za nastavu i nauku u SUS-u i predsedavajućoj ESIB-a za 2001. godinu.

European Education in European Serbia

S U M M A R Y

Article contains basic information about Student Union of Serbia (SUS) and its work on higher education reform during last five years. Short overview on problems in higher education and its perspectives within Bologna process are given, with concrete actions in sense of seminars, conferences and projects of SUS are presented. SUS position and policy papers, mentioned in article, are presented by emphasizing their fields of action.

Srećko Šekeljić
Savez studenata Beograda

UČEŠĆE STUDENATA U REFORMI VISOKOG OBRAZOVANJA

Student kao subjekt

„Studenti su, po ideji, samostalni, samoodgovorni mislioci koji kritički slede svoje nastavnike.“ [1] Karl Jaspers, istaknuti filozof egzistencije i jedan od ideologa reforme univerziteta u Nemačkoj nakon sloma nacizma 1945. godine, ovim rečima je definisao studenta kao subjekta u nastavnom procesu. S druge strane, isticao je da nekritička pasivnost studenata predstavlja jednu od najvećih prepreka produktivnosti univerziteta. Vremenom, ovo gledište je postalo opšteprihvaćeno u obrazovnim institucijama na tlu Evrope.

Nakon više decenija sazrevanja principa visokog obrazovanja, određujući smernice Bolonjskog procesa, evropski ministri zaduženi za oblast obrazovanja prepoznali su studente ne samo kao aktivne učesnike u nastavi i u upravljanju visokoškolskim ustanovama. U Pragu 2001. godine „Ministri potvrđuju da bi studenti trebalo da učestvuju i utiču na organizaciju i sadržaj obrazovanja na univerzitetima i visokoškolskim ustanovama.“ [2]

Dve godine kasnije, na konferenciji u Berlinu, ministri prihvataju zahtev Srbije i Crne Gore da pristupe razvijanju i implementaciji Bolonjskog procesa. U istom dokumentu „Ministri zapažaju konstruktivno učešće studentskih organizacija u Bolonjskom procesu i ističu neophodnost da se studenti trajno uključe i to u ranoj fazi u dalje aktivnosti. Studenti su punopravni partneri u upravljanju u visokom obrazovanju.“ [3]

U Srbiji vlada pluralizam studentskih organizacija koje se, između ostalog, bave: unapređenjem naučnoistraživačkog rada i nastave, promocijom studentske naučne produkcije, vannastavnom edukacijom studenata, reformom obrazovanja, podizanjem studentskog standarda, sportskim aktivnostima, te

obogaćenjem kulturnog života svog okruženja. „Slobodna utakmica“ ovih organizacija uslovila je visok nivo kompetitivnosti koji je postao osnova za stalni uspon njihove kompetentnosti u oblastima svog delovanja. Imajući za cilj ostvarivanje ideala punopravnog partnerstva u organizaciji i koncipiranju obrazovanja na visokoškolskim ustanovama (VŠU), studenti su pokazali visok stepen spremnosti da se uhvate ukoštac i sa najdelikatnijim aspektima reforme visokog obrazovanja.

U ovom radu će ukratko biti predstavljena delatnost i učinak studenata koji rade na unapređenju domaćeg prostora visokog obrazovanja u smislu implementacije Bolonjskog procesa, na primeru Saveza studenata Beograda.

Osnovna delatnost Saveza studenata Beograda

Savez studenata Beograda (SSB), u saradnji sa drugim studentskim organizacijama, prihvatajući odgovornost zastupanja studenata i nastojeći da unapredi učešće studenata u usavršavanju domaćeg prostora visokog obrazovanja, kao svoju osnovnu delatnost obavlja:

1. definisanje interesa studenata i odnos prema reformi;
2. analiziranje postojećeg stanja poštovanja prava i interesa studenata;
3. pružanje zaštite prava i interesa studenata i podsticanje reforme.

Definisanje interesa studenata i odnos prema reformi

Da bi angažman studentskih predstavnika bio ostvarivan u međusobnom sadejstvu na delotvoran i efikasan način, aktivisti SSB-a nastojali su da jasno definišu interese studenata koji se odnose na sledeće:

- adekvatno ostvarivanje prava studenata utvrđenih postojećim zakonom i opštim aktima VŠU;
- obezbeđivanje učešća studenata u koncipiranju agende reforme visokog obrazovanja i njene implementacije;
- učestvovanje u izradi novih zakonskih propisa iz oblasti visokog obrazovanja i studentskog organizovanja;
- obezbeđivanje poboljšanja kvaliteta nastave, uslova za rad i utvrđivanje odgovarajućeg načina ispitivanja studenata;
- zaštitu socijalnog standarda i unapređenje opšteg položaja studenata;

– nezavisnost i efektivnost učešća studenata u radu organa upravljanja i stručnih organa VŠU, odnosno obezbeđivanje transparentnosti njihovog rada;
– učešće studenata u institucionalnom vrednovanju kvaliteta nastave i upravljanja, kao i u procesu akreditacije VŠU.

Analiziranje postojećeg stanja

Da bi se na relevantan način definisali i zastupali interesi studenta, SSB je vršio analize postojećeg stanja poštovanja prava studenata i tretmana studentskih predstavnika na VŠU, zatim stepena upućenosti u principe reforme visokog obrazovanja, kao i mišljenja studentske populacije o kvalitetu nastave i uslovima studiranja.

Ova istraživanja vršena su, između ostalog, putem anketa obavljenih 2002. i 2003. godine na nivou Univerziteta u Beogradu, kojima je pozicionirano javno mnenje studenata o korupciji i kvalitetu nastave na fakultetima. Takođe, posredstvom Saveza studenata na fakultetima Univerziteta u Beogradu oformljeni su timovi koji rade na pozicioniranju stepena poštovanja principa studentske participacije u nastavi i upravljanju na VŠU.

U postupku izrade novog zakona kojim se uređuje oblast visokog obrazovanja i studentskog organizovanja oformljena je studentska radna grupa koja vrši uporednu analizu razmatranih pravnih rešenja u radnim verzijama teksta sa prethodnim zakonima iz ove oblasti, kao i sa odnosnim zakonima stranih zemalja.

Zaštita prava i interesa studenata i podsticanje reforme

Zaštitu prava i zastupanje interesa studenata SSB obavlja na tri nivoa, a to su:

a) nacionalni nivo;

b) nivo Univerziteta u Beogradu;

c) nivo fakulteta Univerziteta, odnosno viših škola.

a) Na nacionalnom nivou SSB je do sada zastupao interese studenata i učestvovao u definisanju njihovih prava na sledeći način:

– učešćem u radu studentske radne grupe za izradu Prednacrta zakona o studentskom organizovanju, zajedno sa predstavnicima

Studentske unije i Veća studenata-prodekana Univerziteta u Beogradu;

- učešćem u radu studentske radne grupe za Zakon o visokom obrazovanju, zajedno sa predstavnicima Studentske unije i Veća studenata-prodekana Univerziteta u Beogradu, koja je svoje komentare i predloge slala Radnoj grupi Republičkog saveta za razvoj univerzitetskog obrazovanja;
- učešćem u radu studentske radne grupe zajedno sa predstavnicima Studentske unije, koja je sačinila komentare na Prednacrt zakona o visokom obrazovanju Univerziteta u Beogradu;
- učešćem u radu Komisije za praćenje implementacije Bolonjskog procesa;
- redovnom komunikacijom sa resornim ministarstvom.

b) Na nivou Univerziteta u Beogradu SSB zastupa prava i interese studenata, odnosno učestvuje u razvijanju i implementaciji reformskih rešenja na sledeći način:

- učešćem u radu Saveta Univerziteta i njegovim telima;
- praćenjem rada Nastavno-naučnog veća Univerziteta;
- učešćem u izborima za studenta-prorektora predlaganjem svog kandidata Nastavno-naučnom veću Univerziteta;
- praćenjem rada Veća studenata-prodekana Univerziteta i učešćem u radu pojedinih njegovih tela;
- redovnom komunikacijom sa Rektoratom.

c) Na nivou fakulteta u sklopu Univerziteta, odnosno na nivou viših škola u Beogradu, SSB zastupa interese i prava studenata posredstvom svojih organizacija članica:

- obukom studenata o suštini i principima reforme visokog obrazovanja;
- obukom studentskih predstavnika o principima rada fakulteta/univerziteta i viših škola;
- sinhronizovanjem rada lokalnih saveza studenata;
- učešćem u radu saveta fakulteta;
- praćenjem rada nastavno-naučnih veća;
- učešćem u izborima za studenta-prodekana predlaganjem svog kandidata.

Unutar postojećih zakonskih okvira

Učinak rada studentskih predstavnika, odnosno studentskih organizacija bitno je zavisan od zakonskih okvira kojima je određen. Važeći Zakon o univerzitetu iz 2002. godine garantuje studentima učešće u organima upravljanja VŠU i predviđa postojanje studentskog parlamenta na nivou fakulteta i univerziteta, kao i studentske konferencije na nacionalnom nivou. Međutim, nadležnosti i bliža struktura studentskog parlamenta, kao i jasne obaveze VŠU prema njemu nisu uređene ovim zakonom. Unapred se računalo da će predočeni nedostatak biti nadomešten odredbama Zakona o studentskom organizovanju, čiji je prednacrt 2003. godine sačinila studentska radna grupa sastavljena od predstavnika SSB-a, SUS-a i Veća studenata-prodekana Univerziteta u Beogradu. Na žalost, ovaj tekst do danas nije postao zakonski akt.

S druge strane, autonomija univerziteta, prema postojećem Zakonu o univerzitetu, u praksi se realizuje kao autonomija fakulteta, koji su u svom radu nezavisni i od rektorata. Na taj način, fakultetima je ostavljeno pravo i odgovornost da se, u zakonskim okvirima, samostalno staraju o kvalitetu i relevantnosti nastave koju organizuju, o efikasnosti studija, o iznosu školarine i drugih naknada koje uplaćuju studenti, o ukupnom položaju studenata, o tempu reforme i svim drugim bitnim aspektima rada VŠU.

Posledice zakonskih okvira

Pravni vakuum koji se otvara aktuelnom zakonskom regulativom stvorio je sledeće negativne posledice:

- ne pruža dovoljne uslove za formiranje nezavisnog i funkcionalnog studentskog parlamenta, zbog čega je ovaj i osnovan na samo nekoliko fakulteta u celoj Srbiji;
- u odsustvu studentskog parlamenta, predstavnike studenata u organima upravljanja VŠU ne biraju studenti, već nastavno-naučna veća;
- nadležnosti predstavnika studenata su bliže određene statutima VŠU na čiju izradu studenti nisu mogli da utiču drugačije nego apelima statutarnim komisijama VŠU;
- studenti-prodekani u značajnom broju slučajeva imaju vrlo ograničen uvid u aktivnosti ostatka dekanskog kolegijuma, na čije odluke takođe mogu da utiču jedino apelima;
- stručni organi VŠU nemaju obavezu da uključuju studente u punopravan rad svojih tela;

– studentski predstavnici na VŠU najčešće ne mogu da utiču na odluke o pitanjima od važnosti za studente, niti postoji „viša instanca“ na koju bi se mogli pozvati;
– u nedostatku instrumenata za konvencionalno ostvarivanje svojih interesa, studenti su proteklih godina često pribegavali nekonvencionalnim sredstvima pritiska kao što su studentski protesti.

Novi zakon

Pored predočenih formalnih smetnji, potrebno je istaći da se akademska sredina ubrzanim korakom oslobađa ustaljenog i konzervativnog pristupa studentskoj participaciji. Jedan od primera za to je sve češći pohvalan stav prema trudu i doprinosu studentskih radnih grupa u koncipiranju novih zakonskih rešenja.

Kada je u pitanju oblast studentskog organizovanja, prema jednom od mogućih rešenja problema nezavisnosti studentskog parlamenta, zakonom se jasno moraju odrediti njegova: nadležnost, struktura, odnos prema drugim organima VŠU i materijalno-finansijska samostalnost.

Ovako koncipiran, novi zakon bi trebalo da prevaziđe nedostatke postojećih okvira i formalno omogući uistinu samostalno, samoodgovorno i kritičko delanje studenata.

Literatura

1. Karl Jaspers, *Die Idee der Universität*, Springer-Verlag, Berlin, 1946.
2. *Prague Communiqué*, 2001.
3. *Berlin Communiqué*, 2003.

Student Participation in Higher Education Reform

SUMMARY

One of main objectives of Student Alliance of Belgrade (SAB) is implemmentation of Bologna Process. SAB conductes its activities by providing the following: 1) defining students interest in all main aspects of the reform; 2) analyzing current level of recognition of student's rights and interests by

conducting surveys and founding students working groups; 3) providing protection of rights and interests of students at three levels – national level, university level and faculty level. So far, SAB participates in shaping the Law on Student Organizing and the Law on Higher Education, and has a representative at the Bologna Follow-up Commission. Through its representatives SAB also participates in governments of University of Belgrade and its faculties. Although current Law on University does not recognize students as full partners in governing the higher education, it is expected that the new law should bring significant improvements.

Mihajlo Babin
Student-prorektor
Univerziteta u Novom Sadu (2002–2004)

STAVOVI I ZAKLJUČCI PROREKTORA STUDENATA UNIVERZITETA U SRBIJI

Rezultat mnogobrojnih sastanaka i pregovora najviših studentskih predstavnika Univerziteta u Beogradu, Kragujevcu i Novom Sadu koji su održavani u toku 2004. jesu stavovi i zaključci o merama i rešenjima neophodnim za nastavak procesa reformi visokog obrazovanja u Srbiji.

Najveći problem visokog obrazovanja u Srbiji je nedostatak strategije na nacionalnom nivou o pravcima, brzini i dužini trajanja reforme u Srbiji. Još se ne zna kakvo visoko obrazovanje Srbija želi, koliko joj stručnjaka u pojedinim oblastima treba...

Jedini izlaz iz potpunog haosa koji se dešava prilikom promene vlasti je strategija razvoja visokog obrazovanja u Srbiji, koja bi sprečila poznatu situaciju da prilikom promene vlasti pojedinac preuzme uloge stratega, izvršioca i kritičara reformskog procesa bez ikakvog obzira prema nacionalnom interesu obrazovnog razvoja.

Neprihvatljivo je ponašanje Vlade Srbije koja pogrešnim tumačenjem Zakona o sprečavanju sukoba interesa i sporošću u imenovanju novih 10 članova u potpunosti blokira rad Republičkog saveta za razvoj visokog obrazovanja. Zbog nefunkcionisanja ovog najvišeg i najdemokratičnijeg visokoškolskog tela, trenutno u Srbiji ne funkcioniše ni Komisija za akreditaciju, koju je Republički savet za razvoj visokog obrazovanja izabrao da privremeno obavlja poslove akreditacije.

Mi danas, zbog nefunkcionisanja ove Komisije, ne znamo ni koliko u Srbiji ima privatnih fakulteta, jer je možda ovih dana Vrhovni sud Srbije osnovao jedan ili više privatnih fakulteta zbog ćutanja uprave.

Pozitivan primer razumnog postupanja vlasti je odluka Ministarstva prosvete i sporta da se predstavnici univerziteta i studenata uključe u radnu grupu za izradu zakona o visokom obrazovanju. Ovo je tračak nade da zvanična politika Srbije u visokom obrazovanju neće biti kreirana kroz rad neformalnih i tajnih radnih grupa, odgovornih samo ministru. Nadamo se da će isti princip biti

ispoštovan i prilikom formiranja radnih grupa za izradu zakona o studentskom i učeničkom standardu i zakona o studentskom organizovanju.

Pored nereformisanih nastavnih planova i programa i prevelikog opterećenja u studiranju, ogroman problem je materijalni položaj studenata. Država, ako zaista želi da spreči odliv mozgova, mora da takođe napravi strategiju i tako saopšti da li Srbiji trebaju mladi ljudi ili su oni i dalje opasna grupacija koja treba da jača našu emigraciju.

Pored strategije za ostanak mladih u Srbiji, potrebno je posebnim mehanizmima i specijalnim fondovima omogućiti opstanak mladih u Srbiji kroz povećanje i usaglašavanje studentskih kredita sa cenama troškova života, pre nego što se izmeni ili donese novi zakon o studentskom i učeničkom standardu.

Zapanjujuća je odluka Ministarstva odbrane da se ne dozvoli civilno služenje vojnog roka na univerzitetima i fakultetima u Srbiji. Argumenti da univerziteti i fakulteti nisu institucije od opšteg društvenog značaja i da civilna služba na univerzitetima i fakultetima može biti profitabilna su, u najmanju ruku, nerazumni. Zato se nadamo da će ova odluka biti ispravljena i da će budući regruti u najskorije vreme na univerzitetima i fakultetima obavljati korisne poslove, a pre svega pomagati hendikepiranim studentima.

Na kraju, četiri godine od demokratskih promena univerziteti u Srbiji nisu više isti. I najtvrđi protivnici reforme su naučili neizmerno tešku i nadasve omraženu reč „Bolonja“ i sada i sami reformišu svoje predmete i utrkuju se da u tome budu najbolji.

Reforma visokog obrazovanja nije nova dogma, novi modni pravac, nego neminovnost i potreba budućnosti i buduće elite ove zemlje da uđe u objedinjeni evropski obrazovni prostor i svim protivnicima integracija dokaže da su one moguće u Srbiji.

Attitudes and Conclusions of Vice-Rector Students of Universities in Serbia

S U M M A R Y

The purpose of this work is to present student view in problems of higher education .The lack of strategy in development of higher education is the main problem in reforms in Serbia. Also, founding of appropriate commission for accreditation and quality assurance is main objective in future. The most of conclusions are very clear: Serbia needs new laws in higher education, student standard and student organizing. Finally, four years after democratic changes in Serbia universities are not the same and we have a hope that till 2010. our universities will achieve European standards in higher education.

IX
TEMPUS

Stefan Dukianđiev, Sofija Đukić
Nacionalna Tempus kancelarija za Srbiju i Crnu Goru, Beograd

DOPRINOS TEMPUS PROGRAMA REFORMI VISOKOG OBRAZOVANJA U SRBIJI

Tempus program Evropske unije pokrenut je početkom devedesetih godina kao shema za uspostavljanje saradnje u oblasti visokog obrazovanja između univerziteta u partnerskim zemljama[1] i zemljama članicama Evropske unije s ciljem podsticaja mobilnosti univerzitetskog osoblja. Tokom svog petnaestogodišnjeg postojanja i posebno u trećoj fazi (Tempus III) ovaj program je postao relevantan instrument pomoći partnerskim zemljama u naporima da promene stanje u svom visokom obrazovanju i da sa prilagode ekonomskim potrebama i promenama u društvu.

Savet Evropske unije doneo je odluku za uključenje Srbije i Crne Gore u Tempus program 5. decembra 2000. U osnovi odluke ležalo je nastojanje da se podstakne reforma visokog obrazovanja u zemlji i unapredi kvalitet nastave i studiranja kako bi se izašlo u susret promenama u političkim, društvenim i ekonomskim sferama. Pri tom se imala u vidu i činjenica da su potrebe za uvođenjem novina i investiranje u visoko obrazovanje mnogo veće nego što zemlja u ovom trenutku može da priušti a da se može očekivati i njihovo povećanje.

Odmah nakon donošenja odluke, univerzitetima u Srbiji i Crnoj Gori bilo je omogućeno da učestvuju u prvom narednom konkursu za zajedničke evropske projekte (Joint European Projects) u martu 2001, kao i za pojedinačne stipendije za nastavno osoblje univerziteta (Tempus Individual Mobility Grants).

Akademski krugovi su sa velikim entuzijazmom prihvatili poziv za uključivanje u najveći evropski program saradnje u oblasti visokog obrazovanja i u prvom konkursnom roku učestvovali u 56 prijavljenih projekata. Finansiran je 21 projekat u kojima su univerziteti iz Srbije i Crne Gore bili koordinatori ili partneri u konzorcijumu. U okvirima ove prve generacije zajedničkih evropskih

1 Na početku programa – zemlje centralne i istočne Evrope; u Tempus III partnerske zemlje su CARDS (zapadni Balkan), TACIS (istočna i centralna Azija) i MEDA zemlje (mediteraski region).

projekata univerziteti iz Srbije ostvarili su saradnju sa 33 a iz Crne Gore sa 20 univerziteta iz zemalja Evropske unije.

Podjednako veliko interesovanje demonstrirano je i u drugom konkursnom roku u decembru 2002. Opet je prijavljeno oko 60 projekata. Na žalost, zbog ograničenog ukupnog budžeta programa finansirano je samo 10. Treća godina Tempusa u Srbiji bila je slična prethodnoj. Tempus budžet za Srbiju je bio 4 miliona evra i odabrano je 10 projekata za finansiranje. Očekivanja za predstojeće rokove se mogu posmatrati u istim okvirima.

Od 2000. godine, Evropska komisija je odlučila da Tempus program u potpunosti usmeri ka realizovanju Bolonjskog procesa. Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije složilo se da podrži Tempus prioritete kao takve, što je protumačeno kao značajan korak napred u usklađivanju politike Evropske unije u visokom obrazovanju i koncepta nacionalne reforme visokog obrazovanja. Prihvatanje opštih prioriteta Tempus programa može se posmatrati kao prihvatanje prioritetnog cilja visokog obrazovanja u svim zemljama jugoistočne Evrope koji preko podrške Bolonjske deklaracije teže uključivanju u zajednički evropski sistem visokog obrazovanja do 2010.

Tokom prethodne četiri godine Tempus prioriteti za Srbiju su bili dosledni i bez većih promena. Program je otvoren za sve oblasti prirodnih i društvenih nauka pod istim uslovima. Projekti treba da ispunjavaju sledeće kriterijume, tj. treba da:

- Pružaju podršku procesu stabilizacije i asocijacije u regionu;
- Pripremaju institucije visokog obrazovanja za preuzimanje aktivne uloge u uspostavljanju zajedničkog evropskog prostora visokog obrazovanja i prihvatanju ciljeva Bolonjske deklaracije;
- Podržavaju strateški razvoj i reformu institucija visokog obrazovanja;
- Podržavaju razvoj dodiplomskih programa u trajanju od 3–4 godine;
- Podržavaju razvoj postdiplomskih studijskih programa u trajanju od 1–2 godine;
- Planiraju uvođenje modularne strukture;
- Planiraju uvođenje sistema kredita/bodova koji je kompatibilan sa odgovarajućim evropskim sistemom bodovanja;
- Teže razvoju celokupnih studijskih programa a ne samo pojedinih delova ili jednog predmeta;
- Podržavaju uvođenje novih nastavnih metoda uz korišćenje moderne informacione tehnologije;
- Podržavaju interdisciplinarne studije;

- Podržavaju uvođenje sistema kontrole kvaliteta i akreditacije;
- Unapređuju odnose između univerziteta i njegovih fakulteta i promovišu ideju integrisanog univerziteta i fakultetâ kao njegovih sastavnih delova;
- Uključuju više od jedne visokoškolske institucije u zemlji;
- Jačaju studentske asocijacije i studentske službe uključujući i uspostavljanje alumni udruženja;
- Unapređuju odnose i veze između univerziteta i lokalne/regionalne ekonomije i trasfer znanja.

Pri tom, projekti treba da pokažu da su u skladu sa strategijom razvoja celokupnih institucija i da demonstriraju najširu podršku univerzitetskih vlasti a tamo gde je to potrebno za ostvarivanje ciljeva i podršku odgovarajućeg ministarstva.

Potpisivanjem Bolonjske deklaracije na ministarskom sastanku u septembru 2003. u Berlinu, Srbija i Crna Gora su se i zvanično priključile evropskim zemljama u panevropskoj inicijativi za stvaranje zajedničkog evropskog prostora visokog obrazovanja. Ovaj događaj se može smatrati početkom nove faze za reformu visokog obrazovanja u Srbiji. Formulisanje jasne nacionalne strategije i instrumenata za ispunjenje obaveza preuzetih potpisivanjem dokumenta, a u prvom redu donošenje novog zakona o visokom obrazovanju postaje zaista neophodnost da bi se na vreme postigli ciljevi i ostvarili vidljivi rezultati i konkretan napredak u smislu:

- Racionalizovanja univerzitetskih studija
- Uvođenja sistema očuvanja kvaliteta
- Unapređenja sistema priznavanja diploma

Tempus program daje punu podršku ministarstvima, univerzitetima i fakultetima u njihovim naporima da ostvare ciljeve Bolonjske deklaracije. Najveći broj tekućih zajedničkih evropskih projekata ima za cilj reformisanje postojećih ili uvođenje novih nastavnih programa u novim evropskim okvirima, jačanje kapaciteta strateškog i finansijskog menadžmenta preko institucionalne integracije, efikasne kontrole standarda i uspostavljanje sistema kojim će se testirati kompatibilnost na celom univerzitetu i njegovim delovima.

Pored osnovnog Tempus instrumenta – zajedničkih evropskih projekata (Joint European Projects), Tempus program nudi i projekte pod nazivom Strukturne i komplementarne mere, kojima akademsko osoblje i osoblje Ministarstva obrazovanja može da uvede više dinamike u proces reforme i učini univerzitete u zemlji privlačnijim u uslovima pojačane evropske kompetitivnosti u visokom obrazovanju.

Iza brojeva o odabranim i finansiranim zajedničkim evropskim projektima u okviru Tempusa krije se velika raznovrsnost oblasti i institucija učesnika. Postoji dosta dobra uključenost svih univerziteta u Srbiji i ostvarena je značajna saradnja sa univerzitetima iz zemalja članica Evropske unije.

Tekući ili skoro završeni projekti bave se reformom dodiplomskih ili postdiplomskih studija u važnim oblastima kakve su informaciona tehnologija i računarstvo, ekonomija i menadžment, arhitektura, industrijska matematika, poljoprivreda, veterina, šumarstvo, medicina, elektrotehnika, mašinstvo itd. Neki od projekata usmereni su ka poboljšanju menadžmenta na univerzitetima, uključujući i uspostavljanje funkcionalnih kancelarija za međunarodnu saradnju, razvoj strategije integrisanog univerziteta, racionalizaciju studija, uvođenje sistema kvaliteta i priznavanje diploma.

Možemo konstatovati da se Tempus program razvija dobro u Srbiji i da ispunjava svoju ulogu promotera i podrške reformi visokog obrazovanja u skladu sa principima Bolonjske deklaracije. Kvalitet aplikacija i finansiranih projekata je sve bolji. Akademsko osoblje akumulira korisno iskustvo u restrukturiranju sadržaja i forme nastavnih programa, u razvoju sistema osiguranja kvaliteta i evropskog sistema prenošenja bodova. Napredovanje je donekle usporeno složenošći društveno-političke situacije, ali to može da se posmatra kao dodatan razlog nastojanju da se potencijal Tempus programa iskoristi što je moguće bolje i istinski podrže univerziteti i ustanove visokog obrazovanja.

Neki od podataka vezanih za realizaciju programa:

Ukupan budžet Tempus programa za Srbiju od 2001 do 2003: oko 12 miliona EUR.

Ukupan broj finansiranih projekata u kojima učestvuju univerziteti u Srbiji: 36 zajedničkih evropskih projekata (Joint European Projects), 2 projekta strukturnih i komplementarnih mera (Structural and complementary Measures), oko 60 stipendija za pojedince (Individual Mobility Grants).

Neki od Tempus projekata u Srbiji:

CD JEP 16067 – 2001 Teaching Business Information Systems – Razvoj nastavnog programa u oblasti informacionih sistema na dodiplomskim i postdiplomskim studijama.

CD JEP 16160 – 2001 Innovation of Computer Science Curriculum in Higher Education – Uvođenje novina u oblasti dodiplomskih studija računarstva i informatike, razvoj novih kvalitetnih kurseva, inovacije u web-prezentacijama nastavnog materijala i laboratorijske prakse.

CD JEP 17027 – 2002 Upgrading Undergraduate Business Studies in FRY – Usaglašavanje dodiplomskih studija, nastavnih metoda i načina rada na ekonomskim fakultetima u Novom Sadu i Podgorici sa priznatim međunarodnim standardima; unapređenje razmene nastavnika i studenata.

CD 17038 JEP – 2002 Development of Higher Architectural Education in Serbia – Curriculum Reforms at the Faculty of Architecture, University of Belgrade – Formiranje dvostepenog modularnog sistema studija (Bachelor and Master) na Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

CD JEP 17065 – 2002 Post graduate programme on food quality and safety – Postdiplomski program u oblasti očuvanja kvaliteta i bezbednosti hrane koji predviđa:

– obuku nastavnog osoblja u EU, dvosemetralne kurseve sa predavačima iz Srbije i iz EU i period od 6 meseci studentskog praktičnog rada u preduzećima ili laboratorijama, u Srbiji i u EU.

CD JEP 18069–2003 Reform of Agricultural Higher Education in SCG – Unapređenje i usaglašavanje principa obrazovnih programa na pojoprivrednim fakultetima u Srbiji; razvoj novih modula osnovnih studija; usavršavanje akademskih i nastavnih znanja; unapređenje i modernizacija nastave uz korišćenje informacione tehnologije; razvoj i uvođenje interaktivnih principa učenja.

CD JEP 18105 – 2003 Revision of Electrical Engineering Curricula based on New Technologies and Bologna Recommendations –Restrukturiranje studijskih programa elektrotehnike u Srbiji u skladu sa preporukama Bolonjske deklaracije na dodiplomskim i postdiplomskim studijama, uključujući i profesionalno orijentisane univerzitetske studije.

CD JEP 18107–2003 Restructuring Teaching at Serbian Medical Faculties – Restrukturiranje, revizija i modernizovanje nastave na medicinskim fakultetima univerzitetâ u Beogradu, Nišu i Kragujevcu koje ima za cilj olakšano učenje i skraćenje trajanja studija uz pružanje opsežnog znanja iz oblasti medicine.

JEP 17040 – 2002 Introduction of Quality Assurance System at Serbian universities – analiza, osmišljavanje, uvođenje i praćenje sistema osiguranja kvaliteta i njegovih postupaka na univerzitetima u Srbiji.

UM JEP 18077–2003 Towards an Integrates University via Internal Agreement – Optimizacija komunikacije na relaciji fakulteti–univerzitet; razvoj kulture intergracije i promovisanje principa integrisanog univerziteta.

Contribution of the Tempus Programme to the Reform of Higher Education in Serbia

S U M M A R Y

EU Tempus Programme is developing well in Serbia and Montenegro and it is fulfilling its major promoting role in support of the HE reform according to Bologna Principles. The quality of applications and consequently of the selected projects is improving. The academics are accumulating extremely useful expertise in reforming the structure and content of the study programmes, in developing quality assurance system and European credit transfer system. The progress is slowed because of the complex socio-political situation, but this is an additional reason to use in the best way the big potential of Tempus, the programme that provides a real support to the universities.

Žarko Spasić, Miljana Radivojević
Univerzitet u Beogradu
Vladisav Stefanović
Univerzitet u Nišu
Mirjana Đurić
Univerzitet u Novom Sadu
Ružica Nikolić
Univerzitet u Kragujevcu
Ćemal Dolićanin
Univerzitet u Prištini / K. Mitrovica

TEMPUS IQASU PROJEKT: OD *„BERLIN '03"* ZAHTEVA DO *„BERGEN '05"* OČEKIVANJA

I Uvodne napomene

Tempus projekt *„Implementing Quality Assurance in Serbian Universities" – IQASU* je kompleksan i po Konzorcijumu i po programskom sadržaju. Konzorcijum projekta čine Univerzitet u Beogradu (koordinator), Univerzitet u Nišu, Univerzitet u Novom Sadu, Univerzitet u Kragujevcu, Univerzitet u Prištini / K. Mitrovici, Univerzitet Galway (Irska), Univerzitet Palermo, Univerzitet Göttingen, Univerzitet Minho (Portugalija, kontraktor), Univerzitet Erlangen-Nürnberg i Univerzitet Sheffield (UK). Programski sadržaj i radne aktivnosti su definisani u dokumentu Projekta *Workplan* [1, Proposal].

Prva eksterna evaluacija univerziteta Srbije ostvarena je 2002. godine. Naredna eksterna evaluacija bi mogla da bude 2005. ili 2006. ili 2007. godine, a prema intervalu koji bi definisao novi zakon o univerzitetu. Dugo očekujemo taj zakon (slika 1) da bi definisali zakonske obaveze za evaluaciju institucija, evaluaciju programa, instituciju za akreditaciju i akreditacionu proceduru. Bez zakona je nemoguća reforma, skoro da smo poslednji u Evropi. Krivci postoje,

ali se vešto i „emotivno“ zalažu za principe reforme i Bolonjske deklaracije. Da li su univerziteti Srbije konzervativni u tom pogledu?

Slika 1. Evaluacija univerziteta Srbije i IQASU projekt

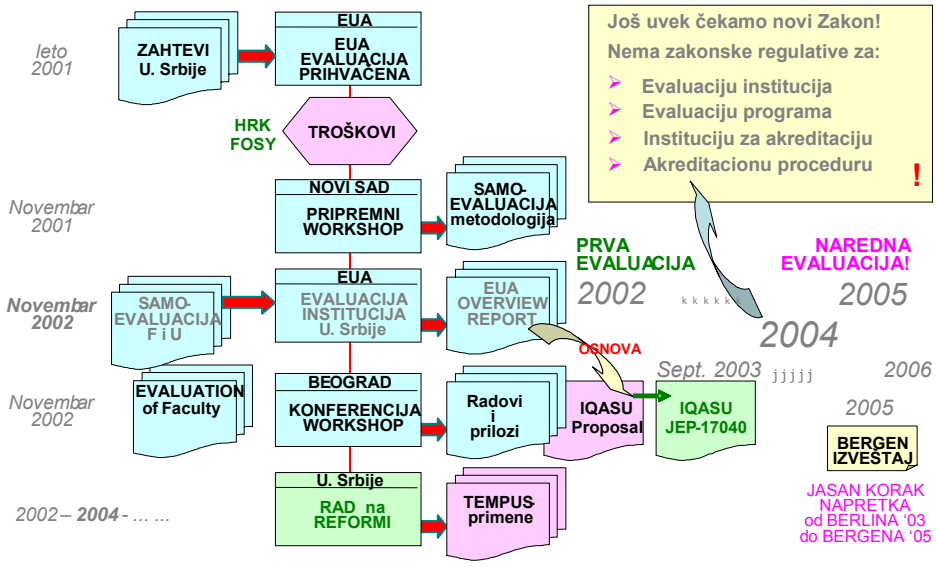

II Usaglašenost sa Bolonjskim procesom

Univerziteti Srbije su na putu ka evropskim integracijama na kojem evropska dimenzija sistema obezbeđenja kvaliteta (Quality Assurance System) i buduća panevropska akreditacija moraju da budu cilj. To je paralelni put *Berlin '03 – Bergen '05* između dva ministarska sastanka zemalja potpisnica Bolonjske deklaracije. IQASU projekt treba da definiše sistem obezbeđenja kvaliteta (QA) na institucionalnom, nacionalnom i evropskom nivou sa referentnim i specijalnim (parcijalnim i partikularnim) QA-modelima [1, Working Group WG1]. Zahtevi Berlinskog sastanka su da do 2005. godine nacionalni sistemi obezbeđenja kvaliteta definišu odgovornost organa upravljanja i institucija, evaluaciju programa i institucija, uporedive procedure i standarde kvaliteta, proceduru akreditacije i međunarodnu promociju principa Bolonjske deklaracije. QA sistem nije bilo kakav sistem. To je sistem u kojem je uspostavljen mehanizam praćenja kontinualnog i postepenog podizanja kvaliteta sistema visokog obrazovanja i njegovih podsistema i modula [1, WG1]. Projekt treba da podigne efikasnost obrazovanja, da uspostavi relaciju programa sa realnim

potrebama društva (industrija, privreda, kultura, zdravstvo...) i da omogući studentima da, birajući predmete i programe, sami modeliraju svoj profil stručnosti.

Slika 2. Zahtevi i očekivanja dva ministarska sastanka (Berlin '03 – Bergen '05)

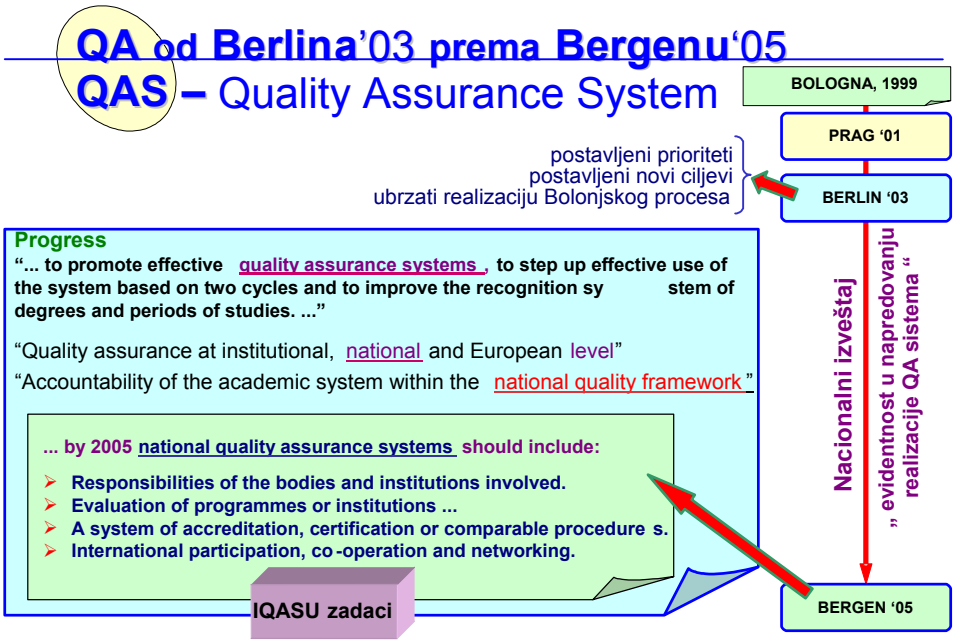

Ne postoji(!) nacionalna strategija za primenu principa Bolonjske deklaracije. Tu nacionalnu strategiju mora da postavi Ministarstvo prosvete na osnovu istih pojedinačnih strategija svih univerziteta Srbije, a univerziteti na osnovu pojedinačnih strategija svojih fakulteta. Sve to treba da potpišu novi rektori i dekani, kao i resorni ministri, kad su već prihvatili mandate i objavili svoje programe razvoja. Ministarstvo mora da zna svoju ulogu u reformi *visokog obrazovanja*. To je pre svega odgovornost, a ne trgovina i politika. Valjda su oni preuzeli odgovornost Srbije potpisujući Bolonjsku deklaraciju. Neka onda i vode reformu kad su već dobili Projekt *„Establishment of National Teams of Bologna Promoters"*.

Slika 3. Logički redosled aktivnosti dokumenta IQASU Workplan

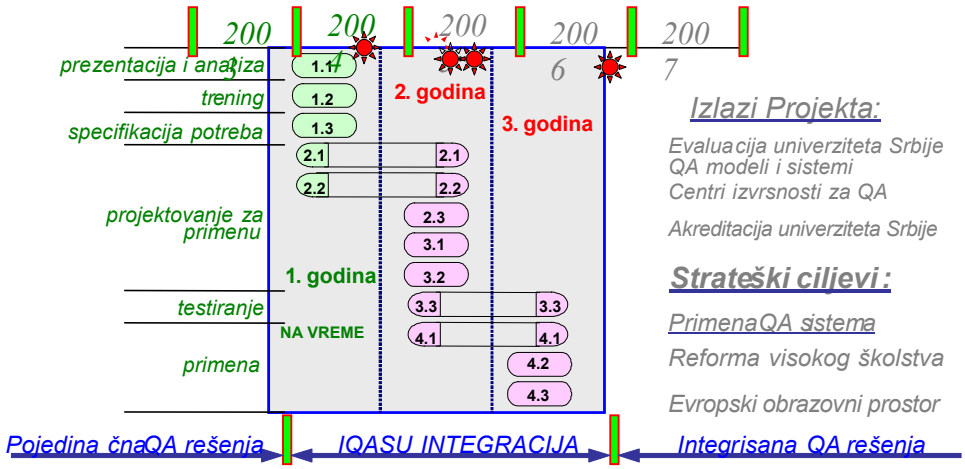

Izvodi iz programskog sadržaja projekta

Nije moguće da se na dodeljenom prostoru od četiri stranice prikaže potpuni sadržaj IQASU projekta. Zato je web-site prezentacija [1] pomoć dobronamernim kolegama da nam dostave korisne primedbe i ideje. Logički redosled aktivnosti Projekta (slika 3) ukazuje na uspešan završetak prve godine Projekta.

Kratkoročni ciljevi: Drugi izveštaj sa planiranim/ostvarenim rezultatima. Nacionalni izveštaj za Ministarski sastanak u Bergenu (QA je prioritet). Postavljanje metodologija i procedura, integracija partikularnih rešenja.

Dugoročni ciljevi: Primena sistema obezbeđenja kvaliteta. Reforma *visokog obrazovanja*. Pripadnost zajedničkom obrazovnom prostoru Evrope.

Osnova Projekta: EUA Overview Report, EUA, ENQA, ECA, UNESCO, OEBS, World Bank, UNESCO-Cepes, Komisija EU i drugi relevantni dokumenti relevantnih institucija.

Radni sadržaji: Analiza QA sistema na EU univerzitetima. Referentni i specifični (parcijalni i partikularni) QA sistemi. Definisanje indikatora kvaliteta. Baza podataka/znanja. Evaluacija programa. Evaluacija institucija. Upitnici. Akreditacija. Studentske aktivnosti. Procedure kvaliteta i standardi. Centri izvrsnosti u obezbeđenju kvaliteta. Komunikaciona infrastruktura. Alumni asocijacija. Poslovno-akademsko okruženje. Test i primena.

Radne grupe: Specifikacija potreba i QA-modeli (WG1). Evaluacija programa (WG2). Kvalitet u istraživanju (WG3). Evaluacija institucija (WG4). Akreditacija za QA (WG5). Upitnici (WG6). Indikatori kvaliteta (WG7). Q-procedure i specifikacija Q-standarda (WG8). Baza podataka/znanja i statistika (WG9). Centri izvrsnosti za QA (WG10) i Studentske aktivnosti (WG11).

Koordinacija: Međufakultetska, međuuniverzitetska, sadržaja i rada radnih grupa, izlaznih rezultata Projekta, Konzorcijuma, Ministarstva i univerziteta/fakulteta, IQASU-projekta.

Slika 4. Primer statističke analize prijema studenata na Farmaceutskom fakultetu

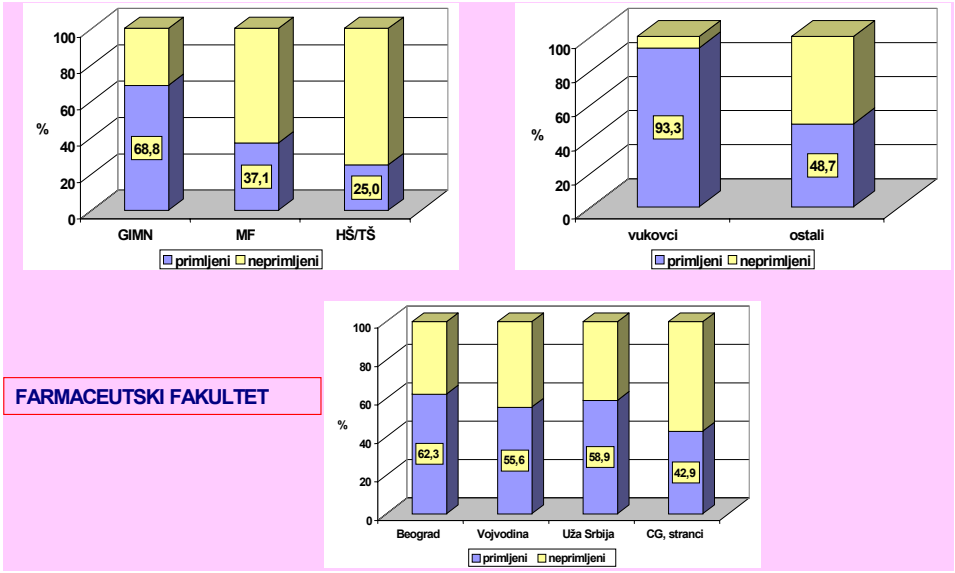

Primer statističke analize upisa na „pilot“ fakultetima

Na Konferenciji je prikazana statistička analiza rezultata prijemnih ispita na „pilot“ fakultetima (Farmaceutski slika 4, Mašinski, Hemijski i Poljoprivredni) Univerziteta u Beogradu. Iz dijagrama raspodele i vrednosti medijana izvedeni su interesantni zaključci. Takođe su prikazani statistički dijagrami koji treba da definišu izlazni kvalitet dvociklusnog obrazovanja na primeru Mašinskog fakulteta. Detaljna analiza indikatora kvaliteta za početni uzorak je data u [1, WG7].

Slika 5. Merenje kvaliteta u obrazovanju

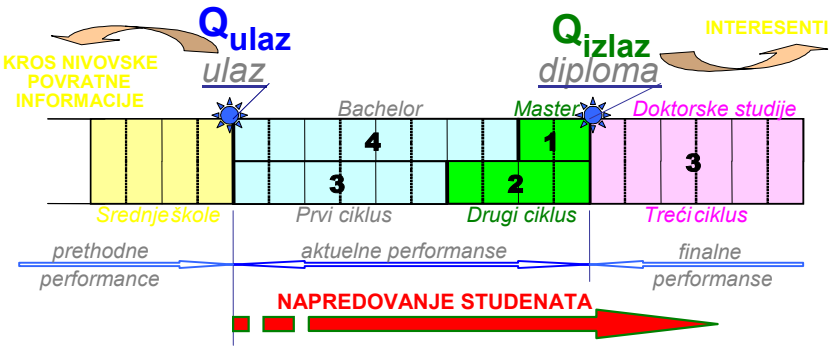

Korelacija između kvaliteta izlaza i ulaza u procesu dvociklusnog obrazovanja iz prikazanih sattističkih analiza i dijagrama još nije utvrđena. Korelaciju je moguće odrediti uspostavljanjem mehanizma praćenja u procesu studiranja za svakog studenta, koristeći integralnu bazu podataka/znanja. To je zadatak radnih grupa WG7, WG2 i WG8 uz odgovarajuću koordinaciju njihovog rada. Slika 5 prikazuje da izveštaje o kvalitetu ulaza i izlaza koriste srednje škole (povratna informacija) i interesenti (stakeholders) usluga *visokog obrazovanja*.

Zaključne napomene

Bez zakonske regulative i ogdovarajućih zakonskih obaveza fakulteta i univerziteta Srbije teško je da se realizuju bez otpora oni predloženi rezultati IQASU projekta koji zahtevaju veće vremenske i finansijske resurse. Pošto u fazi prednacrta postoji više verzija zakona i drugih tekstova, normalno je da Ministarstvo napravi integralni tekst jednog nacrta (to ne treba da bude novo pisanje novog zakona) kako bi jedan tekst, posle uvida javnosti, ušao u skupštinsku proceduru. Problemi sistema obezbeđenja kvaliteta u *visokom obrazovanju* zakonski treba da se definišu na sledeća tri nivoa: (1) zakon o univerzitetu, (2) statuti univerziteta i (3) statuti fakulteta (predlog je dostavljen Ministarstvu).

Projekt IQASU će predložiti značajne promene, rešavajući jednu od prioritetnih oblasti Bolonjske deklaracije – primenu sistema obezbeđenja kvaliteta. Zato projekt nailazi na nerazumevanje onih koji ne žele promene usporavajući donošenje novog zakona o univerzitetu komplikovanim paralelnim procedurama i hvalisanjem polovičnim pojedinačnim rezultatima. Na slici 6 prikazani su „top-down“ i „bottom-up“ pristupi u IQASU integraciji uspešnih rešenja.

Očigledno je da je do konačnog priključenja zajedničkom obrazovnom prostoru Evrope ostalo još dosta vremena (do 2010. g.), do kada ćemo videti i iskustva drugih zemalja sa tradicionalnim sistemima obrazovanja. Promene na univerzitetima Srbije mogu da se izvedu argumentovano i hladne glave, sa dobro definisanim prelaznim odredbama. Ipak, novog reformskog zakona o univerzitetu još nema. Za to postoje krivci, ali to nije predmet IQASU projekta. Oni će biti odgovorni ako univerziteti Srbije zauzmu niska mesta na budućoj rang-listi univerziteta Evrope. Respektivno tim mestima vredeće i diplome naših sadašnjih studenata koji su, bez sumnje, za neophodne promene, kao i (verovatno) manja populacija nastavnika na univerzitetima.

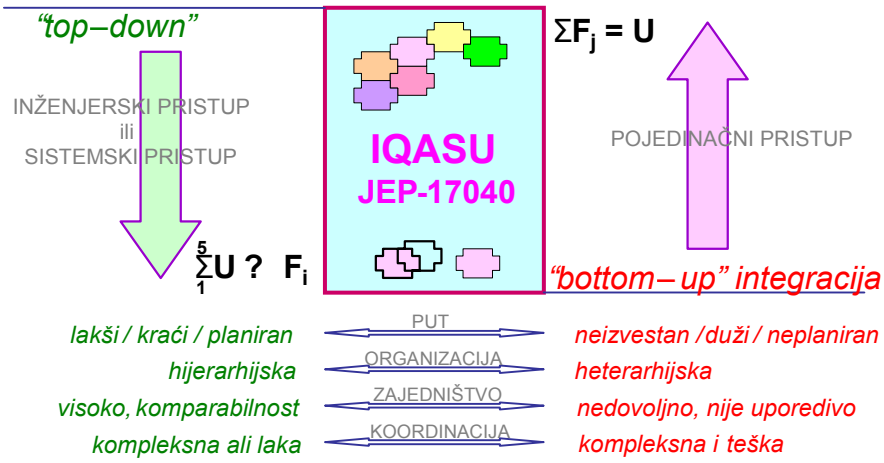

Slika 6. Dva različita IQASU pristupa u rešavanju problema

Literatura

1. http://gama.mas.bg.ac.yu/~iqasu/
2. Spasić, Ž. et al., TEMPUS IQASU PROJECT: From *BERLIN '03* REQUESTS towards *BERGEN '05* EXPECTATIONS, Pp prezentacija (prilog ovom radu).

Tempus IQASU Project: From *Berlin '03* Requests Towards *Bergen '05* Expectations

S U M M A R Y

IQASU project has to implement Quality Assurance System at all Serbian universities. But short-term outcomes are to show clear step of progress concerning with principles of Bologna process. Successful results from all faculties of all Serbian universities will be integrated in the final IQASU solution for implementation.

X
ISKUSTVA DRUGIH

Pavel Zgaga
Univerzitet u Ljubljani

NOVIJI RAZVOJ VISOKOG OBRAZOVANJA U SLOVENIJI

Uvod

U Sloveniji su akademske 1990/91. godine bila dva univerziteta na kojima su studirala 27774 redovna i 5791 vanredni student na dodiplomskim studijama (ukupno 33565); tome možemo dodati i 1647 studenata na poslediplomskim studijama.[1] Trinaest godina kasnije, akademske 2003/04. godine djelovala su tri univerziteta i 7 samostalnih visokoškolskih ustanova (taj pojam ćemo objasniti kasnije), na kojima su studirala 50462 redovna i 20312 vanredna sudenta na dodiplomskim studijama. Tom broju studenata možemo dodati još 11099 studenata novih viših strukovnih škola (dvogodišnje studije) koje nisu deo sistema visokog obrazovanja. Trendove u poslednjih deset ili više godina možemo ilustrovati sledećim podatkom: početkom devedesetih godina status studenta je imalo 27,0% tadašnje generacije devetnaestogodišnjaka, a akademske 2003–04. godine 42,0%.

Granična tačka od koje počinjemo pratiti noviji razvoj sistema visokog obrazovanja u Sloveniji je, nesumnjivo, usvajanje Zakona o visokom obrazovanju.[2] Time je otklonjena zakonodavna praznina koja je trajala više od deset godina, a koja je nastala usmerenim obrazovanjem, to jest reformom koja je početkom osamdesetih godina ukinula posebnu zakonsku regulativu univerzi

1 Podaci o posledimplomskim studijama odnose se na akademsku godinu 1991/92; za godinu 1990/91. nisu bili prikupljeni podaci. – Za detaljnu analizu trendova u slovenačkom visokom obrazovanju uporedi P. Zgaga, *Analiza kretanja u strukturi studenata i diplomanata u tercijarnom obrazovanju (1981–2004). Istraživanje za pripremu strategije razvoja Slovenije*. Ljubljana: Pedagoški fakultet Univerziteta u Ljubljani, Centar za studije edukativnih politika, 2004, 147 str.V. http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/ana-trends-struct-stud-grad-slo-slv-t01.pdf

2 *Zakon o visokom obrazovanju.* Službeni list Republike Slovenije, br. 67, 17. decembar 1993. Zakon je stupio na snagu 1. januara 2004.

teta, odnosno visokog obrazovanja. Sa druge strane, time su ispunjeni okvirni uslovi za sistemski razvoj različitih inicijativa koje su se pojavile u visokom, ali i u srednjem i osnovnom obrazovanju krajem osamdesetih godina.

Faze razvoja. Nakon novog zakona iz 1993. usledile su dopune i druge zakonske inicijative koje su uspostavile nove korake za dalji razvoj. Grubo se mogu definisati tri razdoblja u kojima su donesene značajne zakonske, odnosno strateške odluke koje su bile posebno važne za razvoj univerziteta i visokog obrazovanja uopšte. To su:

- 1993–95: Zakon o visokom obrazovanju i (prva) kurikularna reforma visokog obrazovanja;
- 1998–2000: Dopune Zakona o visokom obrazovanju i regulacija nekih pitanja koja donosi internacionalizacija visokog obrazovanja;
- 2002–2004: Nacionalni program visokog obrazovanja, nove „bolonjske“ dopune Zakona o visokom obrazovanju i (druga) kurikularna reforma.[3]

Te tri ključne faze ćemo razmotriti u nastavku u nekim ključnim aspektima; na žalost, ne i u svim važnim pojedinostima s obzirom na ograničeni okvir ovoga priloga.

1993–1995.

Organizacija visokog obrazovanja. Zakon o visokom obrazovanju počeli smo pripremati još 1988. godine – tada, naravno, još u „alternativi“. Trebalo je više godina da koncept sazri u akademskoj sredini; politička faza usvajanja je izvršena 1993. godine: parlamentarna procedura je počela u januaru i završila u decembru. Novi zakon je radikalno preoblikovao dotadašnje strukture u visokom obrazovanju. Dugoročno najvažnije su u njemu bile odredbe u vezi s organizacijom univerziteta, odnosno visokoškolske ustanove: pri tom su ključne reči *autonomija* i *integracija*.

Autonomija i integracija univerziteta. Važan element pravnog uređenja položaja visokog obrazovanja u Sloveniji određen je Ustavom. Ustav Republike Slovenije u 58. članu naime kaže da su „*državni univerziteti i državne visoke*

3 Većina tih zakonodavnih, strateških i analitičkih dokumenata dostupna je na veb-sajtu http://www.see-educoop.net (vidi pod naslovom Slovenija); na tom sajtu su dostupni i različiti dokumenti o Bolonjskom procesu, između ostalog i na srpskom jeziku (vidi pod naslovom Bolonjski proces).

škole autonomni" i da *„način njihovog finansiranja određuje zakon"*. Zakon je u uvodnom delu još preciznije odredio autonomiju i, između ostalog, potvrdio slobodu istraživanja, umetničkog stvaralaštva i prenošenja znanja, pravo na samostalno uređenje unutrašnje organizacije i delovanja, usvajanje standarda za izbor u zvanje (habilitacije), izbor kandidata za popunjavanje radnih mesta, izradu i usvajanje studijskih i naučno-istraživačkih programa, određivanje studijskog režima i sl., izbore, imenovanja i opoziv organa, upravljanje imovinom i sl. (član 6).

Drugu veliku novost s obzirom na tadašnje stanje organizovanosti visokog obrazovanja donosi član 10 koji kaže: „Univerzitet je pravno lice. U okviru univerziteta se osnivaju fakulteti i umetničke akademije, a mogu i visoke strukovne škole i druge institucije – članice univerziteta. Članice univerziteta imaju prava i obaveze određene ovim zakonom, aktom o osnivanju univerziteta i statutom univerziteta. Članice univerziteta prilikom izvođenja nacionalnog programa visokog obrazovanja, za koje sredstva izdvaja Republika Slovenija, nastupaju u pravnom prometu sa ovlašćenjima koja određuje akt o osnivanju univerziteta i statut u ime i za račun univerziteta. U drugim slučajevima članice univerziteta nastupaju u pravnom prometu u svoje ime i za svoj račun u skladu s aktom o osnivanju i statutom univeziteta."

U prilično zahtevnoj ustavnoj dikciji povezane kategorije („državni" univerzitet – autonomija – finansiranje) podstakle su kratko nakon donošenja zakona nekoliko kontroverznih inicijativa za ustavnu ocenu, a praktično su sve izašle iz akademskih redova. Jedan od inicijatora (početkom januara 1995.) je veoma radikalno predlagao presudu i praktično ukidanje gotovo celog teksta zakona, a u argumentaciji je naveo između ostalog: „*Ustav određuje da se državnim univerzitetima i drugim visokim školama garantuje autonomija. U drugom stavu određuje da se način njihovog finansiranja uređuje zakonom. To znači da je zakonom moguće urediti jedino način finansiranja univerziteta, a sve ostalo je prepušteno autonomnim odlukama univerziteta. Bilo kakvo zakonsko uređenje drugih pitanja univerziteta je očito protivustavno."* Na javnoj raspravi koja se odvijala tek od 12. januara 1998. toj inicijativi su se pridružili tadašnji rektori oba univerziteta.

Ovu inicijativu sledile su još tri druge, ali veoma različite. Ako je prva inicijativa bila usmerena protiv zakonodavca (parlamenta), nove inicijative su bile usmerene protiv autonomnih odluka samog univerziteta kada je on već delovao po principima novog zakona iz 1993. godine. Tako je dekan Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani pokrenuo inicijativu za ustavnu ocenu odredbe o sastavu senata univerziteta prema kojoj taj fakultet, uprkos svom poznatom multidisciplinarnom karakteru, ima samo jedan glas za razliku od Biotehničkog fakulteta kojem je u statutu univerziteta namenjeno pet glasova. Visoka upravna škola je pokrenula inicijativu u vezi sa odredbom o sa

stavu senata prema kojoj članovi senata mogu biti samo redovni profesori. Tri profesora različitih fakulteta, kandidati u postupku za izbor rektora 1995. godine su pokrenula inicijativu za ocenu usklađenosti statutarnih odredbi o sastavu senata sa zakonom koji određuje da u senatu budu ravnopravno zastupljene sve naučne i umetničke discipline i strukovne oblasti, i zahtev za ocenu izvršenih izbora rektora.

Ustavni sud Republike Slovenije je o svim tim inicijativama odlučivao tek u proleće 1998. Prvu inicijativu iz januara 1995. za ocenu (ne)ustavnosti većeg dela zakonskog teksta sud je odbacio, a o problemu autonomije je u odluci, između ostalog, zapisano: *„Potpuno autonoman društveni podsistem je protivrečan pojam: ako je potpuno autonoman, nije više društven i nije podsistem.“* (Sl. List RS, br. 18/98, tačka 28, str. 1169). Pri tom je sud odlučio da je *„Zakon o visokom obrazovanju u neskladu sa Ustavom ukoliko određuje da su autonomne i članice univerziteta.“* Ta presuda je bila posebno važna jer je značila kraj rasprave o samostalnom pravnom subjektivitetu fakulteta i potvrdu koncepta (re)integrisanog univerziteta. Ustavni sud je, pored toga, ukinuo još neke zakonske, odnosno statutarne odredbe, npr. onu po kojoj senat univerziteta čine samo redovni profesori.[4]

Kurikularne promene 1993–1995. Najvažnija novost u studijskim strukturama u zakonu iz 1993. godine je bio binarni sistem: na dodiplomskim studijama dao je pravnu podlogu da se paralelno sa tradicionalnim („dugim“) *univerzitetskim studijskim programima* (u trajanju od 4 godine, na tehnici i još nekim smerovima i 4,5 ili 5 godina, na medicini i stomatologiji 6 godina) uvedeni i *novi visokoškolski strukovni programi* u trajanju od 3 do 4 godine (za „bolonjsku formulu“ tada, naravno, još niko nije znao, a trend ka kraćem trajanju studija relevantnih za struku i zapošljavanje je već bio evidentan). Nekadašnje više škole u sastavu Univerziteta i njihovi *dvogodišnji programi višeg obrazovanja bili su ukinuti* (zakon je dozvolio prelazni period u kojem su studenti i „stari apsolventi“ završili studije), a isto tako nekadašnji „prvi stepen“ (nakon dve godine) u okviru univerzitetskih studijskih programa.[5] Dodiplomska

4 Detaljnija analiza te problematike nalazi se u P. Zgaga, ”Znanje je moć, a da li je (možda) i stvar demokratije?” u zborniku: K. Majerhold (ur.), *Da li se univerzitet vrti u krugu svoje moći?,* Ljubljana: Studentska organizacija Univerziteta, Zavod Radio Student, 2001, str. 9–26.

5 Godine 1996. usvojen je *Zakon o organizaciji i finansiranju vaspitanja i obrazovanja* (krovni zakon za celokupno preduniverzitetsko obrazovanje) i *Zakon o strukovnom i profesionalnom obrazovanju*; ta dva zakona su osnov za nove više strukovne škole i njihove nove dvogodišnje strukovne programe. Nove više škole imaju suštinski različit koncept od nekadašnjih viših škola. Ti programi su bili razvijeni uz posebnu pomoć iz sredstava Evropske unije i kasnijih godina doživeli su brz razvoj i potvrdu – kako od strane kandidata za studije, tako i od poslodavaca. Nove dvogodišnje strukovne studije

struktura studija je, dakle, bila usmerena na najmanje trogodišnje studije, što je tada bio već poznati evropski standard. Problemom „predugih" univerzitetskih studijskih programa, koji danas u nekim državama (u svim državama bivše Jugoslavije) spada u centralne probleme bolonjske obnove, zakon iz 1993. se, naravno, nije bavio. Prvi novi studijski programi bili su pripremljeni akademske 1995/96. godine.

U tom pogledu je druga značajna odluka u novom zakonu bila *uvođenje državne mature* kao opšteg uslova za pristup visokom obrazovanju, odnosno za upis na obe vrste binarno definisanih programa visokog obrazovanja. Državna matura bila je eksperimentalno (u 10% srednjih škola) uvedena 1994. godine, a frontalno prvi put 1995. godine; od tada je doživela priličan razvoj. U prvom periodu je državna matura (ispit iz pet predmeta; eksterno ocenjivanje preko Državnog ispitnog centra; eksterni ocenjivači mogu biti srednjoškolski kao i univerzitetski profesori; za taj rad primaju poseban honorar, ali preuzimaju i odgovornost) obavezan uslov za upis na univerzitetske studijske programe, a u nove visokoškolske strukovne programe moglo se upisati i sa završnim ispitom (ispit iz četiri predmeta; interno ocenjivanje u srednjoj školi). Godine 2001. završni ispit je transformisan u (delimično eksterno ocenjivanu) *stručnu maturu,* koja se danas odvija u srednjim stručnim i tehničkim školama, a *opšta matura* u opštoj, stručnoj, umetničkoj i klasičnoj gimnaziji.

Matura je 1995. godine u celini *ukinula prijemne ispite* (osim ocene sposobnosti, npr. na umetničkim akademijama i sl.) i dotadašnje velike probleme sa organizacijom pojedinih prijemnih ispita na svakom „autonomnom" fakultetu posebno. Postupci prijave i selekcije kandidata odvijaju se preko upisnih univerzitetskih službi i preko posebne nacionalne službe za upis (www.vpis.si). Uprkos tome da je prijem brucoša svake godine zahtevan posao, novi sistem se afirmisao i pokazao čitav niz pozitivnih elemenata, između ostalog transparentnost i potpunu korektnost postupka (jednakost kandidata u postupku), a za istraživače i analitičare obrazovanja prvorazredne baze podataka. Ako npr. posmatramo dvadesetogodišnji trend prelaska iz prve u drugu godinu dodiplomskih studija, uvođenjem mature evidentna je značajna pozitivna promena: do 1995.

---

višeg obrazovanja možemo uvrstiti u "short cycle degree" (tercijarno, neuniverzitetsko obrazovanje), o čemu se u Bolonjskom procesu sada uveliko govori. Diplomanti tih programa imaju mogućnost da pod određenim uslovima nastave univerzitetske studije. Od svih studenata u tercijarnom obrazovanju njihov udeo danas iznosi oko 10%; oko 50% dodiplomskih studenata je upisano na univerzitetske programe, a 40% na visokoškolske strukovne programe. – Dodajmo da je nedavno (jula 2004) usvojen novi integralni *Zakon o višem strukovnom obrazovanju* koji detaljnije uređuje taj deo obrazovnog sistema. Važna novost je da se proces utvrđivanja i obezbeđivanja kvaliteta po novom izvodi za više strukovne škole zajedno sa visokim obrazovanjem (univerziteti i samostalne visokoškolske ustanove).

godine udeo prelaznosti na redovnim studijama je bio između 55% i 60%, a nakon 1995. godine oko 70%.[6]

Univerziteti i samostalne visokoškolske ustanove. Slovenački sistem visokog obrazovanja spada u manje u Evropi i u njemu nema mnogo mogućnosti za osnivanje većeg broja integrisanih univerziteta. Zbog toga je posebna pažnja bila posvećena pitanju kako omogućiti manje regionalne centre, odnosno (manje) specijalne ustanove. Zakon iz 1993. godine, s tim ciljem, razlikuje *integrisane univerzitete* (koji su pravna lica i čine ih članice: fakulteti, a mogu i umetničke akademije i visoke strukovne škole) i *samostalne visokoškolske ustanove (*koje su pravna lica i imaju status visoke strukovne škole,[7] u principu – ako ispunjavaju uslove akreditacije; o tome u daljem tekstu – i fakulteti, umetničke akademije; drugo vredi samo za privatne ustanove). Država, dakle, osniva javne univerzitete, a kao samostalne ustanove samo javne visoke strukovne škole; privatni inicijatori koji dobiju akreditaciju mogu osnovati univerzitet (za sada takvog slučaja još nema u Sloveniji), a u kategoriji samostalnih visokoškolskih ustanova visoku strukovnu školu (takvih primera je do sada bilo daleko najviše), fakultet (do sada tri slučaja; radi se, pre svega, o poslediplomskim studijama u manjim, specifičnim usmerenjima) ili umetničku akademiju (do sada pozitivne akreditacije u takvom slučaju još nije bilo).

Privatne visokoškolske ustanove. Zakon iz 1993. godine je, dakle, morao potražiti mogućnosti za osnivanje privatnih visokoškolskih ustanova. Pri tom smo se susreli, pre svega, sa problemom sprečavanja „divljeg" razvoja privatnog visokog obrazovanja, koji je karakterističan za sve „države u tranziciji". Taj problem je zakon rešio uvođenjem *sistema institucionalne akreditacije i evaluacije* (o tome u daljem tekstu), ali i *zakonskom zaštitom imena univerzitet, fakultet, umetnička akademija i visoka strukovna škola:* ta imena u pravnom prometu upotrebljavaju samo akreditovane institucije, zloupotreba se kažnjava.

U kreiranju politike razvoja visokog obrazovanja tokom narednih godina na državnom, odnosno univerzitetskom nivou usvojene su još neke mere koje obezbeđuju *formalnu i kvalitetnu ekvivalentnost privatnih i javnih institucija:* privatne visokoškolske ustanove mogu dobiti finansijsku koncesiju u

---

6 P. Zgaga, *Analiza kretanja u strukturi studenata i diplomanata tercijarnog obrazovanja (1981–2004). Istraživanje za pripremu strategije razvoja Slovenije,* Ljubljana: Pedagoški fakultet Univerziteta u Ljubljani, Centar za studije edukativnih politika, 2004, tabela 2.3.4.1 http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/ana-trends-struct-stud-grad-slo-slv-t01.pdf.

7 Visoke strukovne škole su prema zakonu iz 1993. godine mogle izvoditi dodiplomske strukovne programe visokog obrazovanja (ali ne i univerzitetske programe), a od poslediplomskih studija samo specijalizaciju. Zakon iz 2004. godine je donekle promenio te odredbe, vidi u nastavku teksta.

Ministarstvu prosvete, nauke i sporta (finansiranje u tom slučaju praktično je isto kao kod javnih visokoškolskih ustanova), postoji ograničenje plaćanja maksimalnog nedeljnog, odnosno mesečnog broja predavanja iz javnih sredstava na nacionalnom nivou (120%), univerziteti su uveli klauzulu o konkurenciji (zabrana „divljih", odnosno neograničenih predavanja profesora javnih visokoškolskih ustanova na privatnim ustanovama) i sl. Usvojen je jedan od principa Bolonjskog procesa da je visoko obrazovanje „*public responsibility and public good (javna odgovornost i javno dobro)"*.

Finansiranje. U poređenju sa drugim „državama u tranziciji" slovenačka specifičnost je u tome da se za redovne dodiplomske studije na javnim i koncesioniranim privatnim visokoškolskim ustanovama *ne sme naplaćivati školarina.* Školarine postoje za vanredne studije (sa nekim mogućnostima da kandidat dobije deo ili svu školarinu refundiranu iz javnih sredstava: stimulacije za nezaposlene, podizanje stepena obrazovanja u nekim zanimanjima za koja se nekad moglo postići samo viši stepen naobrazbe, npr. nastavnici i sl.).

Zakon iz 1993. godine nije neposredno doneo bitne promene u sistem finansiranja, odredio je da treba pripremiti i usvojiti *nacionalni program visokog obrazovanja*, koji bi morao ta i slična pitanja rešiti na savremeniji način. Priprema toga dokumenta je počela 1996. godine i trajala je prilično dugo (usvajanje 2002. godine). U međuvremenu je došlo do novih zakonskih promena koje ćemo ukratko prikazati kasnije, a važnije od toga je bilo da su se povećavala javna sredstva u godišnjim državnim budžetima (iako ne u takvom obimu kao što bismo želeli kod brzog rasta broja studenata); poslednjih godina udeo sredstava za visoko obrazovanje (bez sredstava za nauku) kreće se između 1,1% i 1,2% BDP, što je u poređenju sa drugim državama relativno povoljno, a u apsolutnim terminima nedovoljno.

Akreditacija i evaluacija.

Još jedna velika novost koju je u slovenački sistem visokog obrazovanja doneo zakon iz 1993. godine bila su dva nova nacionalna organa sa posebnim nadležnostima: *Savet za visoko obrazovanje,* koji je pored strateških (razvoj visokog obrazovanja) dobio i zadatke akreditacije, i nacionalna *Komisija za kvalitet,* koja je dobila evaluacijske zadatke.

Savet za visoko obrazovanje osnovan je u februaru 1994; bilo je potrebno približno godinu dana da se uspostave svi mehanizmi za njegovo delovanje (kriterijumi, procedure, komisije itd.). Od 1995. godine kontinuirano izvodi *institucionalne* (izdavanje saglasnosti na predlog za osnivanje novih javnih i privatnih visokoškolskih ustanova – npr. univerziteta, fakulteta i sl., i saglasnosti na predloge njihovih institucionalnih promena – npr. transformacija iz visoke strukovne škole u fakultet) i *programske* (mišljenje, odnosno saglasnost za nove studijske programe) *akreditacije.* Savet ima 15 članova, eksperata za

visoko obrazovanje i nauku, u njegovom okviru radi šest vrsta komisija za pojedina područja. Kao specifičnost pomenimo da Savet za visoko obrazovanje daje i saglasnost na habilitacije na samostalnim visokoškolskim ustanovama (na univerzitetima tu funkciju ima senat univerziteta, odnosno njegova habilitacijska komisija), što garantuje relativno jedinstvene standarde pri izboru visokoškolskih nastavnika i asistenata, a omogućava i razvoj samostalnih visokoškolskih ustanova koje u univerzitetima ponekad opravdano vide „monopoliste".

Komisija za kvalitet je imala nešto više problema na početku svoga rada. Zakon iz 1993. je odredio da se ta komisija sastoji od predstavnika svih univerziteta i samostalnih visokoškolskih ustanova, a njen zadatak je (samo)evaluacija celokupnog visokog obrazovanja, odnosno svake ustanove posebno. To je bio zahtevan zadatak. Prvo, bilo je teško uopšte osnovati komisiju, jer se u tom periodu odvijala transformacija univerziteta i nastajale su nove samostalne visokoškolske ustanove. Zatim je bilo mnogo dilema i rasprava o kriterijumima i standardima po kojima bi se odvijao rad Komisije. Uprkos svim problemima, do kraja devedesetih godina na svim univerzitetima i većini samostalnih visokoškolskih ustanova počele su interne samoevaluacije svake godine koje predstavljaju osnovu za godišnji izveštaj nacionalne Komisije za kvalitet. Veliki odjek je imalo i uvođenje studentske ankete koja, između ostalog, snažno utiče na habilitacijske postupke.

Devedesetih godina su u sistemu visokog obrazovanja izvršene i neke eksterne evaluacije. Tako su u samom razvoju zakonodavstva za visoko obrazovanje učestvovale ekspertske grupe Saveta Evrope (projekat LRP, 1992–1994), a kasnije je izvršena evaluacija celokupnog nacionalnog sistema obrazovanja koju je izvršila posebna grupa OECD (1997), oba tadašnja univerziteta su zamolila tadašnju CRE (Evropsku rektorsku konferenciju; danas EUA) za eksternu evaluaciju i sl. Ne i najmanje važno je da je visoko obrazovanje kao deo nacionalnog sistema obrazovanja bilo krajem devedesetih posebna tema u okviru tadašnjih pregovora sa Evropskom komisijom za ulazak Slovenije u Evropsku uniju.

Iako sledeća dva perioda u razvoju visokog obrazovanja nisu bila ništa manje intenzivna po obimu otvorenih problema i rešenja, obrađivaćemo ih nešto kraće jer smo već skicirali suštinske poteze razvoja celokupnog sistema.

1998–2000.

Prva sistematična dopuna zakona o visokom obrazovanju. Krajem devedesetih godina nastao je niz razloga koji su zahtevali sistematičnu dopunu

Zakona o visokom obrazovanju. S jedne strane, trebalo je realizovati presude Ustavnog suda, s druge strane, uz pripremu predloga Nacionalnog programa visokog obrazovanja počela su se otvarati neka pitanja u vezi sa finansiranjem, a, sa treće strane, neka pitanja je pokrenulo priključivanje Evropskoj uniji, odnosno brzi proces internacionalizacije visokog obrazovanja. Godine 1998. posebno je usvojen *Zakon o strukovnim i naučnim zvanjima* koji je nanovo uredio nazive diplomanata nakon završetka studija. Na kraju, ali ne i najmanje važno: suviše rigidne odredbe o upravljanju univerziteta iz 1993. godine (autonomija koja je ponekad graničila sa autarhijom, „diktatura" redovnih profesora nad svim drugim nastavnicima visokoškolskih ustanova, asistenti i studenti koji uopšte nisu bili zastupljeni u organima upravljanja univerziteta, odnosno visokoškolskih ustanova) kulminirale su u nekim spontanim zahtevima koji su došli sa pojedinih univerziteta, odnosno fakulteta i koji su – u vezi sa sindikalnim zahtevima – tražili osavremenjivanje odredbi o organizaciji. Tako je bio pripremljen *Zakon o izmenama i dopunama zakona o visokom obrazovanju* koji je Parlament usvojio krajem 1999. godine, a stupio je na snagu prvog dana 2000. godine.

Organizacione promene. Zakonske izmene i dopune uvode izmene i dopune dosadašnjeg uređenja organa visokoškolskih ustanova koje treba da spreče zatvorenost u sistemu autonomnog akademskog odlučivanja i da svim visokoškolskim nastavnicima i saradnicima preko pojedinih predstavnika, ali i drugim zaposlenima i studentima, omoguće da učestvuju u traženju optimalnih strukovnih rešenja i kod odlučivanja na visokoškolskim ustanovama. Rešenja su bila rezultat dužih diskusija o visokom obrazovanju. Veći deo usvojenih rešenja Parlamentu je posredovalo oko dve stotine nastavnika visokoškolskih ustanova sa devet fakulteta, odnosno visokih škola oba tadašnja univerziteta (Ljubljana i Maribor). O tom pitanju slično je bilo i mišljenje stranih ekspertskih grupa koje su posetile oba univerziteta. Komisija CRE, koja je posetila Univerzitet u Ljubljani aprila 1996. je u svojem izveštaju preporučila temeljite promene u sastavu senata, uključujući učestvovanje studenata i drugih zaposlenih, tako da senat deluje kao „dinamično telo koje reprezentira dovoljno širok presek mišljenja i obezbeđuje da predlozi budu adekvatno prodiskutovani". Sličan stav je u svom pismenom izveštaju izrazila i posebna komisija Saveta Evrope koja je posetila Sloveniju u jesen 1995. Od dokumenata koji su uticali na te rasprave treba ubrojiti i *Memorandum za Univerzitet u Ljubljani* (strateški dokument koji je decembra 1997. objavila grupa profesora Univerziteta u Ljubljani), koji je takođe upozorio na potrebu za tim da se na članicama univerziteta u suodlučivanje uključe „svi nivoi pedagoškog i istraživačkog kadra, drugo osoblje i studenti" te potrebu za „ravnopravnom zastupljenošću svih nauka u organima odlučivanja".

Tako je zakonskim izmenama i dopunama iz 1999. godine kao novi organ na svim članicama univerziteta i na samostalnim visokoškolskim ustanovama određen *akademski zbor (AZ):* čine ga svi članovi akademskog osoblja (nastavnici visokoškolskih ustanova, naučni radnici i visokoškolski saradnici). U njegovom radu učestvuju i predstavnici studenata, tako da njihov broj čini najmanje jednu petinu članova akademskog zbora. Osnovne nadležnosti AZ su izbor senata članice i predlaganje kandidata za dekana. Zakonska izmena je promenila i odredbe o sastavu *senata članica univerziteta*, odnosno samostalnih visokoškolskih ustanova: moraju biti uključeni nastavnici visokoškolskih ustanova svih zvanja, a ne samo redovni profesori kao do tada. Prethodno uređenje *senata univerziteta,* koji se sastojao samo od redovnih profesora, ukinuo je Ustavni sud u odluci iz 1998. godine (Sl. List RS, br. 35/1998). Zakonskom izmenom je promenjen i *način izbora rektora*: biraju ga svi visokoškolski nastavnici i naučni radnici koji su na univerzitetu zaposleni sa punim radnim vremenom. Izborno pravo ima i predstavnik studentskog saveta svake članice univerziteta. Za *dekana* članice univerziteta, odnosno samostalne visokoškolske ustanove može se imenovati lice koje je na njemu zaposleno kao visokoškolski nastavnik bez obzira na zvanje (ne samo redovni profesor, kao što je bio slučaj ranije).

Promene sistema finansiranja. Juna 1998. u štrajkačkoj atmosferi predstavnici Vlade, univerziteta i sindikata visokog obrazovanja potpisali su *Dogovor Vlade RS, univerziteta i sindikata*. Jedan od dogovora je bio da se u saradnji sa Savetom za visoko obrazovanje pripremi elaborat o novom načinu finansiranja. Na toj osnovi pripremljene su nove zakonske odredbe o finansiranju, odnosno polazišta za pripremu novog podzakonskog akta koji bi trebalo da preciznije odredi finansiranje. Bitna promena koju je donela zakonska izmena je pomak od koncepta do tada važećih „standarda i normativa“ koji su poticali još iz osamdesetih godina. Stari sistem je zasnovan na drugačijem sistemu visokog obrazovanja u odnosu na programske i organizacijske novosti u visokom obrazovanju koje su se dogodile, a naročito u pogledu njegovih autonomnih funkcija nakon 1991, odnosno 1993. godine postao je veoma nefleksibilan.

Nova rešenja u oblasti finansiranja daju univerzitetima veću autonomiju i više odgovornosti. Najveći deo sredstava za visoko obrazovanje koja univerziteti dobijaju kao *integralnu sumu* („lump sum“) su *sredstva za studijsku delatnost;* ona su određena uvažavajući *faktore studijske oblasti* (društvene nauke, humanistika, tehnika, prirodne nauke, medicina, umetnost), *broj upisanih studenata* u studijskoj godini i *broj diplomanata* u prethodnoj kalendarskoj godini. Takvo rešenje zahteva veću saradnju fakulteta, što nije uvek jednostavan zadatak. Pored toga, zakon definiše i manji deo sredstava namenjen nekim posebno važnim oblastima kao što su npr. *vannastavna delatnost* studenata,

investicije i održavanje, razvojni zadaci (obezbeđivanje kvaliteta, razvoj visokog obrazovanja, međunarodna saradnja i sl.). Priprema podzakonskog akta u posebnoj radnoj grupi trajala je duže vreme i nakon prelaznog perioda potrebnog za tako obimnu promenu, celokupno visoko obrazovanje je prešlo na novi sistem finansiranja početkom 2004. godine.

Internacionalizacija visokog obrazovanja. Slovenija je 1997. potpisala tzv. Lisabonsku konvenciju o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija u Evropskoj regiji i kao jedna od prvih država ju je ratifikovala (1999). Prema toj konvenciji – još pre početka Bolonjskog procesa – u obaveze spada i izdavanje dokumenta *prilog diplomi (Diploma Supplement)*. Izmena zakona iz 1999. godine je kao sastavni deo nacionalne diplome uvela obavezno izdavanje *priloga diplomi.* Na osnovu te zakonske odredbe elemente obrasca je kasnije (2000) posebnim rešenjem odredio ministar nadležan za visoko obrazovanje, i to na predlog Saveta za visoko obrazovanje. Za pripremu toga dokumenta na institucionalnom nivou je isto tako bilo potrebno još neko vreme, ali ga slovenački univerziteti i samostalne visokoškolske ustanove već neko vreme izdaju svojim diplomantima.

Izmena zakona je donela i manju, a simbolično važnu novost: državljani članica Evropske unije su na osnovu tih odredbi na dan kada je Slovenija postala punopravna članica Evropske unije (1. maj 2004.) dobili *pravo na obrazovanje* na visokoškolskim ustanovama u Republici Sloveniji *pod jednakim uslovima* kao državljani Republike Slovenije. Ta dopuna je bila deo prihvaćenih obaveza u procesu pregovora o ulasku u EU.

2002–2004.

„Bolonjska" dopuna Zakona o visokom obrazovanju. Početak nove decenije obeležilo je usvajanje dugo očekivanog *Nacionalnog programa visokog obrazovanja*,[8] a sa druge strane i sve glasnije diskusije o Bolonjskom

8 Usvojeni *Nacionalni program* nalazi se na www.see-educoop.net → Slovenija → Dokumenti o nacionalnoj obrazovnoj politici (slovenački, engleski). Tu se nalazi i izmena i dopuna *Zakona o visokom obrazovanju* iz maja 2004. (→ Zakonodavstvo). – O predlogu *Nacionalnog programa visokog obrazovanja* Parlament je raspravljao prvi put samo četiri meseca nakon potpisivanja *Bolonjske deklaracije* (jesen 1999), a nakon tri čitanja konačno ga je usvojio februara 2002. U njegovoj pripremi delom su bile uvažavane smernice iz *Bolonjske deklaracije.* Veliki akcenat je stavljen na značaj utvrđivanja, praćenja i obezbeđivanja kvaliteta u visokom obrazovanju kao osnovnih zadaka koje nacionalni program zadaje univerzitetima i visokoškolskim ustanovama. Konkretizovani su kriterijumi za realizaciju studijskih programa i za osnivanje novih visokoškolskih

procesu i njegovoj nacionalnoj realizaciji. U tom trenutku je sazrela i odluka o osnivanju trećeg univerziteta, Univerziteta u Primorju (sa sedištem u Kopru). Kratko nakon usvajanja Nacionalnog programa visokog obrazovanja formirana je *Nacionalna komisija za praćenje Bolonjskog procesa* (slična tela su formirana i na nivou nekih univerziteta, odnosno fakulteta), a njen ključni zadatak je bio da pripremi koncept celovite „bolonjske" obnove *Zakona o visokom obrazovanju.* Strukovni rad bio je izvršen do kraja 2003. godine, a u maju 2004. Parlament je već usvojio obnovljeni zakon. Slovenija je time dobila zakonodavne osnove za realizaciju većine dogovorenih ključnih „bolonjskih" struktura, odnosno tri prioriteta iz Berlinskog kominikea: uvođenje dvostepenog (odnosno trostepenog) studijskog sistema, uvođenje (osavremenjenog) sistema praćenja i obezbeđivanja kvaliteta i osavremenjeni sistem priznavanja diploma i studijskih perioda.

Trostepeni studijski sistem. Najveći deo poslednjih izmena zakona iz maja 2004. odnosi se na uvođenje novog trostepenog studijskog sistema (v. shemu priloženu u nastavku). Dosadašnji sistem studija koji je dozvoljavao „duge" univerzitetske studijske programe ukinut je zakonskim izmenama, iako će se stari programi neometano izvoditi još nekoliko godina. Umesto toga uveden je *novi sistem sa tri stepena*, odnosno ciklusa: prvi (*dodiplomski*) obuhvata 180 do 240 ESPB bodova i traje tri do četiri godine, drugi (*magistarski*) 60 do 120 bodova i traje od jedne do dve godine, treći (*doktorski*) 180 bodova i traje tri godine. Dosadašnji binarni sistem na prvom stepenu ostaje (podela na univerzitetske i visokoškolske strukovne programe), a na drugom stepenu je ukinut: sistem poznaje samo magisterij, a specijalizacije više nema. „Novi" magisterij nije više identičan dosadašnjem magisteriju nauka. Dosadašnji drugi stepen bio je akademska kvalifikacija pretežno namenjena nastavljanju karijere u visokom obrazovanju ili naučnim institutima. *„Novi" magisterij* je akademska i strukovna kvalifikacija namenjena široj mogućnosti zapošljavanja i uopšte nije prvenstveno namenjen podmlađivanju fakulteta i instituta. U narednim godinama predviđa se značajno povećanje upisa na nove magistarske studije; taj proces se zapravo već odvija.[9] U principu, diploma u programu prvog stepena

ustanova. Pažnja je posvećena i trajanju dodiplomskih i poslediplomskih studijskih programa, osipanju i mogućnostima bržeg završetka studija. Uvođenje kreditnog sistema i izdavanje priloga diplomi ocenjeno je kao suštinsko za podsticanje međunarodnih razmena, naročito u evropskom prostoru.

9 Godine 1991. u Sloveniji je bilo oko 1500 poslediplomskih studenata, a godine 2003. već preko 6000. – Prim. P. Zgaga, *Analiza kretanja u strukturi studenata i diplomanata u tercijarnom obrazovanju (1981–2004). Istraživanje za pripremu strategije razvoja Slovenije,* Ljubljana: Pedagoški fakultet Univerziteta u Ljubljani, Centar za studije edukativnih politika, 2004, tabela 2.4.1.1<http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/ana-trends-struct-stud-grad-slo-slv-t01.pdf>.

omogućava upis na studijski program drugog stepena; specifičnosti će biti uređene odredbama u studijskim programima, pri čemu bi u slučaju prelaska među manje srodnim studijima kandidati imali mogućnost polaganja dopunskih kurseva kojima bi premostili eventualne razlike u zahtevanim kompetencijama. Kao poseban oblik studijskih programa predviđaju se *programi za usavršavanje* (do najviše 60 ESPB bodova, jednogodišnje trajanje), koji predstavljaju oblik permanentnog obrazovanja u visokom obrazovanju i omogućavaju osavremenjivanje ili proširivanje kvalifikacija kako za zapošljavanje tako i za nastavljanje studija. *Doktorske studije* se usmeravaju ka „bolonjskom" predlogu – trogodišnje studije sa organizovanim radom u grupi („thought courses") i individualnim istraživačkim radom uz mentorsko vođstvo i po mogućnosti sa uključivanjem u istraživački projekat.

Shema tri stepena studija (2004)

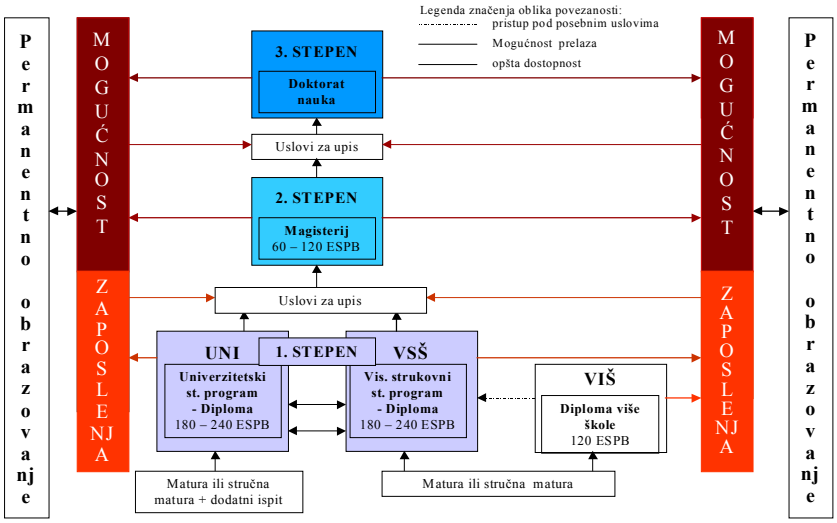

Zakonske izmene iz maja 2004. u oblasti uređenja struktura studija donose još nekoliko novih elemenata koje još treba tokom narednih godina uvesti i isprobati u praksi. Tako zakon prvi put detaljnije uvodi definicije zajedničkih studijskih programa, odnosno diploma (*joint study programmes; joint degrees;* pri tom zakon već uvažava preporuke ENIC-NARIC, usvojene juna 2004.) koje zajedno usvaja i izvodi više domaćih, odnosno stranih univerziteta. Pri tom je poseban akcenat stavljen na obezbeđivanje kvaliteta i smislene postupke akreditacije, sve sa ciljem automatskog priznavanja takvih diploma u svim državama. Isto tako su uvedene odredbe o priznavanju neformalnog ranijeg obrazovanja, čime zakon uvažava principe o uključivanju permanentnog obrazovanja u visoko obrazovanje. Kreditni sistem ESPB postao je obavezan na te

ritoriji Slovenije, dodela dodatka diplomi je počela ranije, a zakonom je određena kao besplatna, u skladu sa preporukom Berlinskog kominikea.

Zakon takođe određuje da će Slovenija usvojiti nacionalni okvir visokoškolskih kvalifikacija (*framework of qualifications*), pri čemu će uvažavati najavljeni zajednički evropski okvir kvalifikacija koji bi trebalo da bude poznat pre konferencije u Bergenu (2005). Pored toga, uz tako velike promene biće potrebno pripremiti osavremenjeni Nacionalni program visokog obrazovanja. Te zadatke, kao i nekoliko novih podzakonskih akata biće potrebno ostvariti u toku sledećih godinu ili dve, kada budu počeli nastajati novi studijski programi. Zakon određuje da sve visokoškolske ustanove moraju završiti prelazak sa starih na nove studijske programe najkasnije do 2009. godine, dakle, do trenutka kada budemo bili na pragu *European Higher Education Area.*

Praćenje i obezbeđivanje kvaliteta. Zakonska izmena iz maja 2004. donela je značajne novosti i u oblasti praćenja i obezbeđivanja kvaliteta u visokom obrazovanju (uključujući više strukovno obrazovanje). Savet za visoko obrazovanje ostaje i dalje organ sa velikim nadležnostima u toj oblasti, a njegov sastav je nešto izmenjen: u njemu su, po novom, pored akademskih predstavnika zastupljeni i predstavnici studenata, poslodavaca i Vlade (2 predstavnika). Pored strateških zadataka, Savet je sačuvao zadatke iz oblasti akreditacije; zapravo ih čak i proširuje: sada i na više strukovno obrazovanje. Novi zakon takođe određuje da u slučaju kada je jedan od članova Saveta u prethodnim postupcima na nivou fakulteta i univerziteta već učestvovao u usvajanju novih programa ili formiranju novih ustanova, kod odlučivanja o akreditaciji nema pravo glasa. Na taj način obezbeđuje se objektivnije (ne navijačko) odlučivanje o dodeli akreditacija. U radu Saveta i dalje će pomagati komisije za pojedine oblasti.

Pored Saveta za visoko obrazovanje zakon ponovo uvodi i Savet za evaluaciju visokog obrazovanja (nekadašnja Komisija za kvalitet). Savet za evaluaciju određuje standarde za praćenje, utvrđivanje i obezbeđivanje kvaliteta u visokom obrazovanju, ali i na području višeg strukovnog obrazovanja, priprema izveštaje o eksternim evaluacijama univerziteta i visokoškolskih ustanova i sl. Taj savet, pored akademskih predstavnika, takođe čine predstavnici studenata, poslodavaca i Vlade (2 predstavnika). U taj savet ne mogu biti imenovani rektori, dekani i prodekani, odnosno direktori visokoškolskih ustanova.

Izmene zakona na kraju predviđaju osnivanje nacionalne agencije za visoko obrazovanje koja će biti zadužena za razvojni i savetodavni rad u visokom obrazovanju i ujedno će biti podrška u postupcima akreditacije i evaluacije. Rok u kojem moraju biti imenovani novi saveti i osnovana agencija je početak 2005. godine; do tada zadatke iz ove oblasti obavljaju dosadašnji Savet za visoko obrazovanje i dosadašnja Komisija za kvalitet (obe su do kraja

oktobra 2004. već usvojile nove kriterijume za akreditaciju, odnosno evaluaciju). Za početak rada na tom području sigurno će zaključci o obezbeđivanju kvaliteta na skorašnjoj Bergenskoj konferenciji ministara doći u pravo vreme.

Priznavanje stranih diploma i studijskih perioda. Pored izmena i dopuna *Zakona o visokom obrazovanju*, u leto 2004. usvojen je sasvim novi *Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovanja.* Taj zakon je ukinuo do tada najstariji važeći zakon iz oblasti obrazovanja uopšte, *Zakon o nostrifikaciji školskih svedočanstava stečenih u inostranstvu* iz davne 1972. godine. *Lisabonska konvencija o priznavanju diploma* je kao ratifikovani međunarodni pravni dokument deo nacionalnog zakonodavstva još od 1999. godine, a ulaskom u Evropsku uniju bilo je potrebno nanovo sistemski i celovito urediti ta pitanja. Novi zakon uspostavlja novi sistem priznavanja i vrednovanja stranog obrazovanja u Sloveniji kojim se zamenjuje sistem nostrifikacije: zbog zastarelosti, neodgovarajuće terminologije i nediferenciranog sistema priznavanja s obzirom na svrhu, stari sistem je bilo sve teže upotrebljavati. Novim zakonom uveden je strukovno prikladniji i efikasniji, te međunarodno usklađen sistem priznavanja i vrednovanja stranog obrazovanja, odnosno vrednovanja slovenačkog obrazovanja s ciljem priznavanja u inostranstvu, a time se obezbeđuje lakša prohodnost pojedinaca u različitim obrazovnim sistemima, stepenima i programima, a naročito u zajedničkom visokoškolskom evropskom prostoru koji je u nastajanju. Zakon, dakle, aktivno doprinosi ostvarivanju ciljeva definisanih Bolonjskom deklaracijom, odnosno uvažavanju principa sadržanih u Konvenciji o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija u Evropskoj regiji (Lisabonska konvencija).

Dalje promene u organizaciji i upravljanju u visokom obrazovanju. Poslednja izmena i dopuna Zakona o visokom obrazovanju donosi i nekoliko manjih novosti u oblasti organizacije i finansiranja. Tako se još donekle povećava udeo studenata u akademskom zboru, odnosno u senatima, a bitno više glasova nego do sada studenti će imati kod izbora rektora. Glavna odluka u oblasti finansiranja odnosi se na novi magistarski program. Kako su se do sada sve redovne dodiplomske studije finansirale iz javnih sredstava, uključujući „duge“ programe (školarine nisu dozvoljene; tu normu sačuvao je i zakon iz maja 2004), a njegovo trajanje je novim zakonom ograničeno na tri do četiri godine, postavilo se pitanje punog javnog finansiranja novih magistarskih programa. Prema sadašnjem sistemu (uvedenom godine 1997.) velika većina magistarskih studija je sufinansirana iz javnih sredstava, a poslediplomski studenti, po pravilu, plaćaju približno trećinu normativno određene školarine. Očuvanjem potpuno finansiranih dodiplomskih studija i delimičnih školarina na poslediplomskim studijama fakulteti bi bili stimulirani na usvajanje četvorogodišnjih dodiplomskih programa („formula“ 4+1), a ako bi se odlučili za trogodišnje, izgubili bi četvrtinu javnih sredstava. Na kraju je prevladalo

„solomonsko“ rešenje: u novoj „bolonjskoj“ strukturi su prve četiri godine – bez obzira na to da li se fakultet odluči za „formulu“ 4+1 ili 3+2 – u celini finansirane iz javnih sredstava, a peta godina je u kombinaciji javnih sredstava i školarina.

Dalji put. Uvek su savremena zakonska rešenja važna strukturna pomoć u razvoju visokog obrazovanja, ali isto tako uvek vredi da se praktični rezultati ne mogu očekivati bez višegodišnjeg konkretnog ostvarivanja zakonskih mogućnosti. Pred slovenačkim univerzitetima i samostalnim visokoškolskim ustanovama je takav period koji donosi mnoga otvorena pitanja, pre svega u vezi sa modernizacijom koncepata studija i studijskih sadržaja, na jednoj strani, i sa ulogom i položajem u sve bržoj internacionalizaciji visokog obrazovanja, na drugoj.

Prošle godine (2003.) Vlada je pokrenula inicijativu za oblikovanje nove strategije razvoja Slovenije, unutar koje je – takođe u skladu sa lisabonskom strategijom EU – značajan akcenat namenjen obrazovanju uopšte, a posebno visokom obrazovanju i nauci.[10] Ulaskom u Evropsku uniju i nakon oktobarskih parlamentarnih izbora koji donose značajne izmene s obzirom na proteklu deceniju, Slovenija je možda na novom raskršću i u oblasti visokog obrazovanja.

Recent Development of Higher Education in Slovenia

SUMMARY

Since the beginning of 1990s Slovenian higher education has experienced important changes. This paper analyses three main developmental stages. The period of 1993-1995 was characterised with the implementation of the new legislation (approved after political changes of 1990-1991), in particularly with reconstruction of universities and (the first) curricular reform. The period of 1998-2000 brought ammendments to the existing legislation; in particularly with regard to the system of financing and university governance as well us internationalisation of higher education. In the period 2002-2004 two important documents have been approved in the Parliament which define the core of today's implementation activities: Master Plan of Higher Education (2002) and the new, 'Bologna' Law on Higher Education (2004).

10 P. Zgaga, A. Pluško, J. Krek, M. Kovač-Šebart, L. Marjanovič-Umek, Z. Medveš, *Obrazovanje i obrazovni sistem: materijali za pripremu Strategije razvoja Slovenije*. Ljubljana: Kancelarija za makroekonomske analize i razvoj, 2004 <http://www.gov.si/umar/projekti/srs/gradiva/zr.pdf>.

Slobodanka Koprivica
Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore
Mitar Mišović
Prorektor Univerziteta Crne Gore

REFORMA SISTEMA VISOKOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI

Dozvolite nam da se i ovom prilikom u ime Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore i Univerziteta Crne Gore zahvalimo uvaženim profesorima sa univerziteta u Srbiji, sa kojima smo u prethodnom periodu blisko sarađivali na reformi visokog obrazovanja, i nadam se da će se naša saradnja jednako uspješno nastaviti i u narednom periodu.

Još od usvajanja Bolonjske deklaracije počinju prvi seminari na kojima su predstavnici naših ministarstava i predstavnici naših akademskih zajednica počeli aktivnije da se bave ovom problematikom. Kao što već znate, podrška ovom procesu na početku se uglavnom odvijala pod pokroviteljstvom TEMPUS i UNESCO-CEPES programa.

Međutim, taj put informisanja akademske zajednice, uključujući i studentsku, i lobiranja da se prihvati reforma visokog obrazovanja u Crnoj Gori saglasno načelima Bolonjske deklaracije zahtijevao je par godina. Argumenti Ministarstva za otpočinjanje procesa bili su sljedeći: dobili smo već gotov projekat, dati su osnovni principi, ciljevi, rokovi, programi podrške i praćenje razvoja procesa, a pri tom se isti proces odvija u evropskim zemaljama sa različitim obrazovnim sistemima, sa često vrlo snažnom univerzitetskom tradicijom i, naravno, različitim stupnjem ekonomskog razvoja, i svi imaju probleme u reformi, tj. konstituisanju „novog univerziteta“. Četrdeset godina postojanja visokog obrazovanja u Crnoj Gori praktično se može smatrati kao početna faza njegovog razvoja, te je za njegov opstanak neophodno učiniti ga otvorenim prema evropskom prostoru visokog obrazovanja i njegovom razvoju dati evropsku dimenziju. Prije godinu i po dana stvorila se kritična masa svijesti i dobre namjere na Univerzitetu Crne Gore i u Ministarstvu i postigao neophodan konsenzus da se energičnije krene u reformu visokog obrazovanja u Crnoj Gori.

Novi zakon o visokom obrazovanju donesen je u oktobru 2003.

Cijeneći da je ovaj proces vrlo zahtjevan, naša namjera je bila da taj zakonski okvir ne bude suviše krut, niti rješenje dato jednom za svagda, ali i da ne bude privremenog karaktera, već da nam u ovom periodu dok traje proces reforme omogući dovoljno dobro upravljanje tim procesom.

Poslije toga donesen je Statut Univerziteta kao i druga podzakonska akta. Konstituisan je Savjet za visoko obrazovanje, koji daje stručne predloge Vladi o strategiji razvoja visokog obrazovanja u Crnoj Gori, o normativima za finansiranje visokog obrazovanja, a posebno je odgovoran za ostvarivanje sistema kvaliteta u visokom obrazovanju.

Donesena je regulativa o spoljnoj evaluaciji, odnosno akreditaciji i licenciranju ustanova i studijskih programa. Saglasno usvojenoj proceduri i pravilima, već su akreditovana dva nova studijska programa na Univerzitetu Crne Gore i jedna privatna visokoškolska ustanova. Saglasno odredbama Zakona, početna akreditacija dobija se za period od tri godine.

Prelaznim odredbama Zakona utvrđeno je da svi studijski programi na Univerzitetu Crne Gore, koji su se zatekli danom stupanja na snagu Zakona, imaju početnu akreditaciju na tri godine, s tim da se reakreditacija studijskih programa obavi do 1. septembra 2007.

Međutim, mi smo svjesni toga da je to naša interna prepoznatljivost, te da se za prepoznatljivost na širem prostoru tek treba izboriti bilo na način razvoja „zajedničkih studijskih programa“ bilo povezivanjem sa agencijama za akreditaciju ili drugim akreditacionim tijelima kako u zemljama regiona tako i van njega.

Zato smo već sada pristupili pripremama kako bi tokom 2006. godine realizovali proces reaktreditacije sa većim stepenom obezbjeđenja sistema kvaliteta.

STUDIJE

OSNOVNE (akademske i primijenjene)

POSTDIPLOMSKE (akademske)

DOKTORSKE

USTANOVA

– JEDAN PRAVNI SUBJEKTIVITET

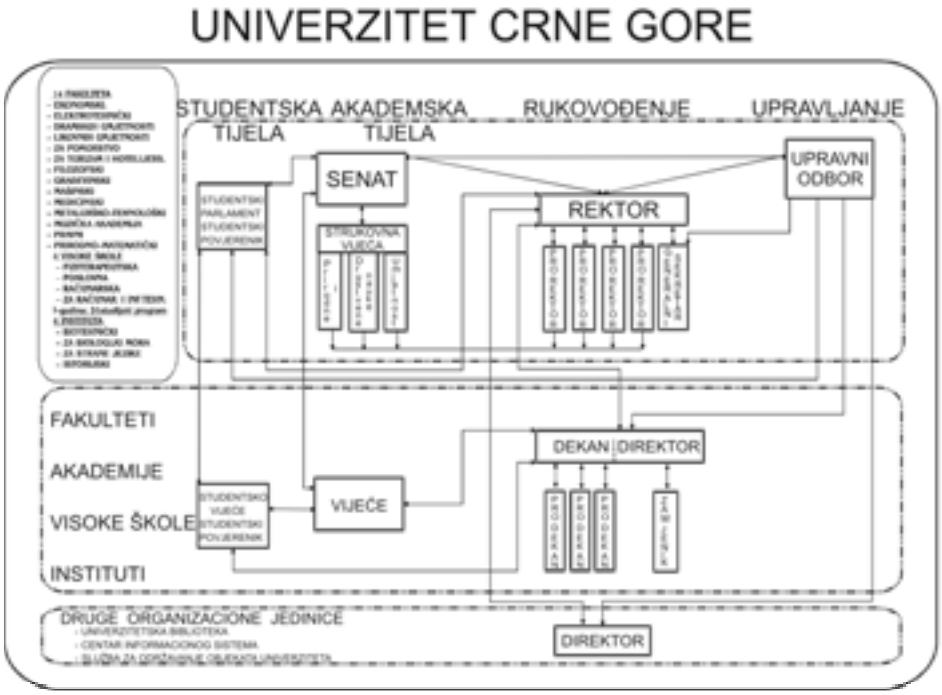

– SLOBODA, AUTONOMIJA, LICENCIRANJE, AKREDITACIJA, OCJENA KVALITETA (interna i eksterna)

ORGANIZACIJA STUDIJA

I DIPLOME

AKADEMSKE OSNOVNE STUDIJE (min 3 godine = BSc, BA)

PRIMIJENJENE OSNOVNE STUDIJE (3 godine = BApp)

SPECIJALISTIČKE STUDIJE (3 +1 = Dipl xxx)

MAGISTARSKE STUDIJE (3+2; 3+1+1 = MSc)

DOKTORSKE STUDIJE (3+2+3 = PhD)

EKVIVALENCIJA STEČENOG OBRAZOVANJA

U PRAVILNIKU JE UREĐEN POSTUPAK I KRITERIJUMI ZA IZJEDNAČAVANJE OBRAZOVANJA I PROGRAMA STEČENOG PO RANIJIM PROPISIMA, KOJI NIJESU ZASNOVANI NA ECTS PRAVILIMA STUDIJA, SA OBRAZOVANJEM KOJE SE STIČE U SKLADU SA ZAKONOM O VISOKOM OBRAZOVANJU, STATUTOM I DRUGIM OPŠTIM AKTIMA UNIVERZITETA.

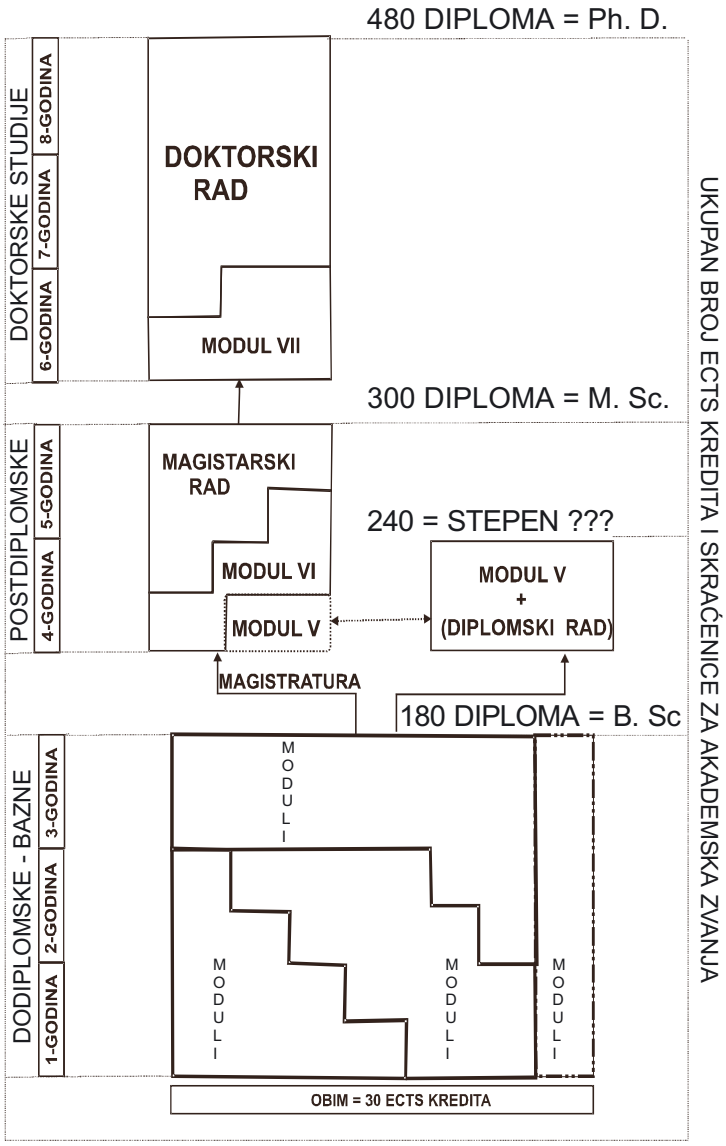

PRAĆENJE I OCJENJIVANJE RADA STUDENATA

- RAD I ZNANJE STUDENTA SE PRATI I OCJENJUJE KONTINURANO U TOKU SEMESTRA I NA ZAVRŠNOM ISPITU.
- U STRUKTURI UKUPNOG BROJA POENA:
- NAJMANJE 50% MORA BITI PREDVIĐENO ZA AKTIVNOSTI I PROVJERU ZNANJA U TOKU SEMESTRA

- ZAVRŠNI ISPIT MOŽE SE VREDNOVATI SA NAJVIŠE 50% UKUPNOG BROJA POENA.
- Ocjenjivanje: A, B, C, D, E i F.
- Prelazne ocjene imaju sljedeće značenje:
- A – Odličan (izuzetan uspjeh sa neznatnim greškama);
- B – Vrlodobar (iznad prosjeka, sa ponekom greškom);
- C – Prosječan (prosječan sa primijetnim geškama);
- D – Zadovoljavajući (uopšteno dobar, ali sa značajnim nedostacima);
- E – Dovoljan (zadovoljava minimalne kriterijume)

RASPODJELA OCJENA

- OCJENA A približno 10% ukupnog broja studenata
- OCJENA B približno 25% ukupnog broja studenata
- OCJENA C približno 30% ukupnog broja studenata
- OCJENA D približno 25% ukupnog broja studenata
- OCJENA E približno 10% ukupnog broja studenata.

Ukoliko struktura ocjena za statistički dovoljan broj studenata znatno odstupa od normalne raspodjele, Vijeće univerzitetske jedinice može da usaglasi rezultate ispita sa ECTS skalom ocjena i samostalno na osnovu ukupno osvojenih poena izvrši raspodjelu ocjena.

PRIPREMA NASTAVE

1. Akademski kalendar za semestar

-2 nedjelje pripreme

-15 nedjelja nastave

-1 nedjelja završni ispit

-4,5 nedjelja dopunske nastave i popravni ispit

UKUPNO: 22,5 nedjelja

22,5x40=900 sati

30 ECTS kredita

1 ECTS kredit = 30 sati rada

2. ECTS katalog za svaki predmet

3. Informacija studentima na prvom času predavanja.

UGOVOR IZMEĐU UNIVERZITETA I STUDENTA: Univerzitet ima obavezu da:

- REALIZUJE Studijski program koji je student upisao sa punom odgovornošću Univerziteta, odnosno organizacione jedinice i osoblja koje realizuje Studijski program;
- GARANTUJE poštovanje prava studenata;
- PRUŽA jednake uslove svima, bez direktne ili indirektne diskriminacije po osnovama pola, rase, polnog određenja, bračnog statusa, boje, jezika, vjere, političkih ili drugih ubjeđenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj zajednici, imovinskog statusa, rođenja...
- IZDA javnu ispravu i druga dokumenta važna za ostvarivanje prava po osnovu statusa studenta.

UGOVOR: Posebna prava studenata:

1. Na jednakost i nediskriminaciju po bilo kojem osnovu;

2. Da iskaže mišljenje ili uloži prigovor na kvalitet nastave i rada akademskog osoblja, a da zbog toga ne snosi posljedice;

3. DA iskaže mišljenje ili uloži prigovor na kvalitet drugih usluga ili pogodnosti koje pruža Univerzitet tokom studiranja.

ANKETIRANJE STUDENATA

1. Ankete za izjašnjavanje studenata o nastavi u toku semestra
2. Ankete za ocjenu rada nastavnika i saradnika u toku semestra, na kolokvijumima i završnom ispitu
3. Sve ankete su tajne.

Gjorgji Martinovski
Rector of the SS. Cyril and Methodius University, Skopje

HIGHER EDUCATION CHANGES AT THE SS. CYRIL AND METHODIUS UNIVERSITY IN SKOPJE

The Ss. Cyril and Methodius University (henceforward UKIM) in Skopje is the first Macedonian state University in the Republic of Macedonia, formed in 1949. UKIM is a higher education institution comprised of 23 Faculties, 10 scientific institutes and 6 accompanying members, and its activity is regulated by the Law on Higher Education and by the University Statute.

Nowadays the illustration of UKIM through figures is as follows: 36,000 students from Republic of Macedonia, as well as 700 foreign students; more than 2,300 teaching-scientific and associate Academic staff, and over 300 scientific and auxiliary-scientific staff at the institutes; more than 95,000 graduated high-professional staff, 90,000 (with obtained Bachelor degree), over 5,000 candidates acquired master's degree, and over than 2,000 doctors of science in all teaching and scientific fields.

Ss. Cyril and Methodius University develops study programmes in all scientific fields – social, technical, natural sciences, mathematics, medical, bio technical and arts, whereas except for the faculties, the research work, also is carried out in the independent scientific institutes as an integral part of the University. UKIM is one of the very few universities representing all traditional and modern scientific fields, while certain study programmes are organized only within the framework of this University, as a part of the overall higher-education system of the Republic of Macedonia.

Globally presented the mission of the Ss. Cyril and Methodius University is that it should be: an autonomous, scientific higher-education university, which provides teaching, scientific and applied activities; a university dedicated to nurturing and international affirmation of traditional features and values as well; a university open for all students based upon equality and quality, regardless of their ideological, political, ethnic, cultural and social background; a university which concords its academic offer to the needs of its social surrounding.

UKIM, as a single unity of faculties and institutes, at university level regulates the common basis and standards for its activity, monitors the process and the level of its achievement, accountability and responsibility, and builds up a creative approach to initiatives and proposals from the faculties and institutes that are in function of fulfilment of its strategic goals. The University builds its relations with the state based on the principles of academic freedom, confidence, autonomy, accountability, responsibility and transparency.

Within the framework of the changes in the countries from South-Eastern Europe and their approaching towards the developed countries in the world, UKIM is deeply involved in the changes of the higher-education activity following the course towards the European higher education area. These changes imply transformation of the University entire positioning and establishing of quality in compliance with the needs of the country as well as transparent and compatible within the international context.

I can freely state that the process of changes at our University actually began even before the adoption of the Law on Higher Education from 2000 and before the Bologna Declaration from 1999.

In previous years and today, the TEMPUS-programme of the European Community has had specific importance and very high impact in realization of the changes in higher education. Since the opening of PHARE-programme for Republic of Macedonia in 1997, the Universities more specifically, the higher-education institutions in Macedonia have been included in the realization of a large number of projects, which included study visits in university centers in the European Union member-countries. Within the frames of TEMPUS-programme, the institutional cooperation was carried out through 68 joint European projects, 5 structural and complementary measures and 10 compact measures, including 298 scholarships granted for individual mobility in EU member-countries, countries from Central and Eastern Europe, or individual study visits of higher education institutions from the Republic of Macedonia financed in the previous period.

The most important cooperation in the framework of the mutual European projects lasting 2 or 3 years is in the following types of projects: development of study programmes; university management, training courses on institutional reinforcement, network projects, etc.

The main aspects that the University changes generally cover in the past ten years are the following: establishing modern ways of legislation which adjust the relations at the University and the faculties in a new way in every domain of their work; creation of higher education and scientific work development strategy; establishing new study regulations, which places the student to the centre of the primary activity; building a concept for modern ways of studying by introducing the credit-transfer system; performing evaluation

system and quality assurance in the higher education with self-evaluation and quality evaluation of the activity and the academic staff at the University; intensification of the activities for getting involved into international programmes and projects in the course of Europeanization of the higher education, etc.

Within the framework of teaching and educational process, intensive activities have been accomplished in establishing new study programmes involving active approach of every participant in all academic environments. We are in the final phase of enclosing the project for modernization of the study programmes with introducing the European Credit Transfer System (ECTS), fulfilling one of our key programme assignments. Namely, the largest part of the faculties started the academic year of 2004/05, by implementing this system. At the same time, we are opening processes for establishing inter-university co-operation with direct application of the ECTS and student mobility, which is a huge step forward in implementation of the Bologna Process. The formal and legal aspects of introducing the Diploma Supplement are completed as well thus the practical implementation of this document can begin with the new study programs.

The processes of self-evaluation and external evaluation of the faculties and the University are completed. The external evaluation of our University was performed by an expert team of the European University Association (EUA) and we are in a phase of setting forth measures for implementing the proposals references stated in the External Evaluation Report. The enclosing of the project placed from the European community means confirming the place and the role of our University and its recognition. The changes occurring in our environment are a result and a response on the European processes for changes in the higher education, and they are in accordance with the developing streams of Macedonian society, and are in compliance with the European integration and globalization processes.

In the course of following the world experiences in the higher education the following document has been adopted by the University bodies – Development Strategy of the Ss. Cyril and Methodius University in Skopje for the period of 2004–2010. The Strategy represents realization of the efforts for building integrated, united and intact university, which will nurture the spirit of unity, democracy and quality, with clearly built mechanisms for national and international co-operation in teaching and scientific research area. This means building a new architecture of values aimed to satisfy the demands of the development processes for creating joint European higher education area, on one hand, and development of society and solving the burning inner problems in the country, on the other hand.

The Development Strategy of UKIM has incorporated the basic principles of Bologna Declaration, which are:

- Adopting a system of easily recognisable and comparable degrees, and introducing *Diploma Supplement*;
- Adopting a system based on two main cycles – undergraduate and post-graduate;
- Introducing a system of credits, such as the European Credit-Transfer System, as a suitable means for promotion of wide student-exchange;
- Promotion of the mobility by overcoming the obstacles for free movement;
- Promotion of European co-operation in providing quality through development of comparable criteria and methodology;
- Promotion of the necessary European dimension in higher education, especially in the development of the subject programs, institutional co-operation, mobility pattern and integrated study programs, training and research.

The financial support of the Government of Republic of Macedonia for UKIM as a state University is not only crucial in these processes of changes, but it is also very significant for the overall integration of our country in the European community. Our University mobilizes its potential and it is ready to respond to the obligations and to follow the conclusions, principles and priorities of the Bologna process, which settles the position of the higher education as a national treasure and responsibility of the society. By signing this Declaration, the country is obliged to provide special financial support for fulfilment of the anticipated aims.

In times of complex social and economic conditions, the fact that cannot be overlooked is that the financial foundation as a very important factor is utterly limited and presents a hinder for realization of the strategic aims of the universities on these territories. That is why I think it is necessary to organize such a conference with university representatives of the transitional countries dedicated to the financial preconditions for the Bologna process realization.

Alen Nemoz
Univerzitet Žozef Furije – Grenobl 1
Savetnik za ustanove u Direkciji za visoko obrazovanje
Ministarstvo za obrazovanje, visoko obrazovanje i istraživanje
(MENESR), Francuska

UVOĐENJE LMD U FRANCUSKOJ U OKVIRU PROCESA SORBONA–BOLONJA

Principi procesa Sorbona – Bolonja

Proces Sorbona-Bolonja (SB) je tačka susretanja, u datom trenutku, više političkih inicijativa koje su mu prethodile, i samim tim ga pripremale.

Primena evropskih programa o razmeni studenata, Erasmus 1987. godine, Socrates, a potom i Leonardo i Tempus, ukazali su na nekompatibilnost postojećih nacionalnih kurseva.

U isto vreme, potreba konstatovana u Francuskoj i u drugim zemljama da se uspostavi koherentna politika privlačenja stranih studenata, otkrila je, direktnim suočavanjem sa međunarodnim standardom, potpuni manjak vidljivosti ponude evropskog obrazovanja.

Neuspeh harmonizacije na kojoj je Brisel radio već dugo, u Francuskoj zaključci Atalijevog izveštaja (3/5/8), uspeh razvoja profesionalnih ogranaka i novih ogranaka univerziteta za inženjere dodatno su učvrstili uverenje da je potrebna drugačija organizacija i da treba ponovo razmotriti ponudu obrazovanja.

Na osnovu tih konstatacija, Klod Alegr, francuski ministar nacionalnog obrazovanja, profesor, svetski priznati naučnik, pokrenuo je inicijativu sastankom četiri zemlje 1998. godine na Sorboni; zatim je održan sastanak u Bolonji 1999. godine sa 29 zemalja, u Pragu 2001. godine sa 32 zemlje, u Berlinu 2003. godine, a u budućnosti će biti održan sastanak u Bergenu 2005. godine.

Postavljen je koncept Evropskog prostora visokog obrazovanja (EEES) i ustanovljena su sledeća načela:

- Razmena studenata, predavača i istraživača
- Čitak i privlačan prostor
- Plan studija koje se mogu porediti
- Profesionalno obrazovanje tokom celog života
- Evropski i međunarodni kursevi
- Ocenjivanje i osiguranje kvaliteta

Tada smo prisustvovali brzom, iznenađujućem pristupanju tom prostoru, kao da je to odgovaralo nekoj formuli koju je više zemalja već dugo tražilo, videvši tu priliku da unaprede svoje nacionalno visoko obrazovanje, da ga prilagode potrebama društva na dinamičan i inteligentan način.

Uvođenje LMD u Francuskoj

Procesu SB odgovaraju četiri cilja:

- Da se učini čitkom ponuda obrazovanja da bi postalo privlačno: do sada je bila karaterisana mnoštvom i isprepletanošću diploma, što je rezultat dinamike profesionalizacije koja je sada stečena.
- Da se kursevi učine fleksibilnijima, da bi se potpomogla orijentacija, izbor maršrute i profesionalni projekat studenta, i da se objedine inicijalno i kontinuirano obrazovanje.
- Da se približe univerziteti i velike škole
- Da se potpomogne razmena i partnerstvo između francuskih i stranih univerziteta.
- Sve to uz prevazilaženje prividne kontradiktornosti između univerzitetske autonomije i državne administracije (izdavanje nacionalne diplome) u okviru koji će spojiti evaluaciju i sklapanje ugovora između institucija i države.

Struktura ponude obrazovanja

To je globalni pristup koji se odnosi na celokupno visoko obrazovanje, koje god da je ministarstvo na koje se to odnosi; Direkcija za visoko obrazovanje MENESR je odgovorna za celokupan proces nacionalnog ovlašćivanja diploma.

Četiri međuministarska propisa (dekreta) objavljeni su u aprilu 2002. godine; struktura studija je organizovana u dva ciklusa, licenca i master; doktorat, prema međunarodnom standardu PhD, stabilizovan je već više od 20 godina.

Nivo licence (matura + 3, 180 kredita ESPB) zamišljen je da upućuje na tržište rada, ali i da omogućuje nastavljanje studija na masteru.

Nivo mastera (matura + 5, 120 kredita ESPB) zamišljen je da vodi ka zaposlenju ili ka istraživanju (doktorat).

Licenca i master se odnose na oblasti nadležnosti, sa ocenama i specijalizacijama (master).

S obzirom na rezultate nacionalne evaluacije, koji usko povezuju istraživanje i obučavanje, univerzitetu se dodeljuje mogućnost izdavanja nacionalne diplome u ograničenom vremenu (uglavnom 4 godine).

Prelazak na LMD sistematski prati menjanje u kreditima ESPB, sa semestrom od 30 kredita.

Povezivanje sa obrazovanjem za inženjere izvršeno je na nivou mastera, profesionalnom ili na nivou istraživanja u partnerstvu sa univerzitetom.

Univerziteti koji počinju primenu LMD usvojili su dodatak diplomi.

Politika ustanova i sklapanja ugovora sa ministarstvom

Priznavanje univerzitetske autonomije i zadatak državne administracije univerziteta spadaju u primenu četvorogodišnjeg ugovora sa državom.

Uvođenje LMD predstavlja priliku za univerzitete da iskažu svoju političku volju i stratešku volju ustanove, a ne više pripajanje političkih i strateških volja različitih fakulteta i instituta.

Dakle, red je na univerzitete da se izjasne o svom pristupanju sistemu LMD, sa ličnim kalendarom, u okviru ugovorne politike sa državom.

Ponuda obuke, podvrgnuta nacionalnoj evaluaciji s ciljem ovlašćenja od strane ministarstva jeste predlog ustanove.

Kvalitet istraživanja, na kojem počiva ova ponuda, jeste element od primarne važnosti za priznavanje budućih kurseva.

Univerziteti moraju da se obavežu da će primenjivati svoju internu evaluaciju obrazovanja, predavanja i njihovog vođenja.

Posle izvesnog otpora na početku, uspostavljena dinamika je stvorila zainteresovanost univerzitetskih činilaca.

Tako je do danas 66 univerziteta od 85 prešlo na sistem LMD; ostvarivanje reforme biće izvršeno na celokupnoj teritoriji na početku školske 2006. godine.

Za 80%, ponuda za stvaranje velikih škola već jeste predmet zajedničkih ovlašćenja škola i univerziteta.

Na nivou doktorata, doktorske studije na univerzitetima spadaju pod nacionalnu akreditaciju koja priznaje naučne nadležnosti ustanove; one će od sada strukturisati sve francuske doktorske studije.

One su akreditovane, obično na 4 godine, na osnovu pozitivne evaluacije istraživačkih ekipa koje ih čine, kvaliteta okvira i profesionalne insercije studenata.

Svaki student upisan na doktorat spada pod neke doktorske studije.

Evaluacija i kvalitet

Francuska je član mreže ENQA (European Network for Quality Assurance) preko Nacionalnog komiteta za evaluaciju (NKE, stvoren 1984. godine), koji redovno evaluira ustanove visokog obrazovanja i dispozitive za obuku i sertifikaciju.

Ovlašćenje za diplomu počiva na rezultatima nacionalnih evaluacija koje je vodilo:

1. ministarstvo zaduženo za visoko obrazovanje i istraživanje:

- Naučna evaluacija i priznavanje oblasti nadležnosti ustanove u pogledu njenih istraživačkih aktivnosti (kognitivnih, tehnoloških, finalizovanih).
- Evaluacija istraživačkih ekipa.
- Konstituisanje ekipa za obuku sa evaluacijom njihovih pedagoških projekata i njihovog oslanjanja na istraživanje.
- Ustanova mora, u isto vreme, da se obaveže da će primeniti internu evaluaciju obrazovanja i obuke (četvorogodišnji ugovor).

2. nadležne komisije za evaluaciju, koje će uključiti profesionalna okruženja za specifičnu kategoriju obrazovanja i ustanove (univerzitetske institute za tehnologiju, profesionalne licence, obuke za inženjere i u oblasti menadžmenta).

Zaključci

1. Od lansiranja programa Erasmus 1987. godine, koji je nadahnut istorijskom akademskom osnovom iz srednjeg veka, sa zemljama koje su sastavni deo današnje i sutrašnje Evrope, pređen je dugačak put.
2. Primećujemo da to otvaranje sada pokreće čitavu studentsku i profesorsku zajednicu. Nepovratna dinamika, iako vrlo različita u svakoj evropskoj zemlji, upravo je u toku.
3. Koherentnost celine izražava se kroz novu ponudu obrazovanja, bachelor i master. Nju treba da prati ponovna afirmacija uloge i mesta istraživanja u visokom obrazovanju.
4. Primena ciljeva Procesa SB imaće duboke posledice na sve univerzitetske ustanove, ne samo sa svojom novom ponudom obrazovanja već i na njen menadžment i njene strukture.
5. Taj proces će takođe imati uticaja na samu organizaciju struktura visokog obrazovanja u nekoj zemlji.
6. Istosmernost sistema i uvedena transparentnost otkriće neizbežno ustanove čiji će politički, akademski i naučni projekat biti bolje definisan i bolje saopšten; studenti će moći da porede različite sisteme i različite univerzitete pre no što izaberu.

Reference

Seminar „Izgradnja evropskog prostora za visoko obrazovanje (EEES): pogled na Evropu“

– Konferencija predsednika univerziteta (CPU, Francuska), uz učešće predstavnika Italije, Španije i Belgije (28. januar 2004.)

– www.cpu.fr

Primena LMD u Francuskoj

– www.education.gouv.fr

– www.cpu.fr

– www.amue.fr

„Od Berlina do Bergena, novi izazovi evaluacije“

Nacionalni odbor za evaluaciju, Dižon 10–11. jun 2004.

– www.cne-evaluation.fr

„Napredovanje EEES“: Sibil Rajhert i Kristijan Tauh

– Politika obrazovanja i obučavanja, № 10 – jun 2004.

European University Association

– www.eua.be

Bergen 2005.

– www.bologna-bergen2005.no

Francusko-italijanski univerzitet

– www.universite-franco-italienne.org

Francusko-nemački univerzitet

– www.dfh-ufa.de

Jérôme Rive[1]
Associate Professor, Associate Dean in charge of International Issues
University of Lyon Business & Management School
Université Jean Moulin Lyon 3 – France

THE IMPLEMENTATION OF THE BOLOGNA PROCESS AT THE UNIVERSITY JEAN MOULIN LYON 3: SHARING A PRACTICAL VISION OF REFORMS IN HIGHER EDUCATION

The context and the running of the implementation

The University Jean Moulin Lyon 3 is a Law, Business, Human and Social Sciences University. The University includes 5 Faculties and educates some 20,000 students per year both at undergraduate and graduate levels. The degrees awarded to students are National Degrees („Diplômes Nationaux“) which are accredited by the National Ministry of Higher Education and delivered by the State. The University Jean Moulin Lyon 3 is currently entirely involved in the Bologna process, the European education system reform also called „L.M.D. system“ standing for „Licence Master Doctorat“. The „Licence“ degree („Bachelor“) may be obtained 3 years after the Baccalauréat (Bac), awarded at the end of High School, the Master 5 years after the Bac and the Doctorat 8 years after the Bac. All of the programs offer better international lisibility, along with increased possibilities for students to vary field of studies. They integrate all forms of mobility which enhance the University Jean Moulin Lyon 3 clear-stated mission to develop its international dimension since 20 years. To achieve this goal, curricula have been evolving towards semesterization and European Credit Transfer System.

1 The Author wants to thank Valérie Pelazzo-Plat for her kind assistance in the elaboration of this paper.

The Degree course structure

The course structure is based on the three following degrees: Licence (Bachelor), Master, and Doctorat (PhD), normally obtained after respectively 3, 5 and 8 years of study. Teaching is organized in semesters, and in course units; each course unit comprises several modules.

The former *DEUG* diploma (after 2 years of study), and the former *Maîtrise* degree (after 4 years of study) may still be awarded.

The Licence degree course is taught over 6 semesters of 30 credits each, making a total of 180 credits. Each semester comprises two course units: a major worth 22 credits and a minor worth 8 credits. Students can choose to combine their major with any one of several appropriate minor units.

The Master‘s degree is taught over 4 semesters worth a total of 120 credits after the Licence degree. The Master‘s degree may be geared to preparing students either for a professional career or for further academic research.

The Doctorat (PhD) follows on from a research-based Master‘s degree. Studies are organized by doctoral schools and are essentially based on research. The Doctorat normally requires 3 further years of study after the Master‘s degree; students may request an extension. The Doctorat syllabus includes 125 to 250 hours of taught classes.

The Licence, Master‘s and Doctorat are national degrees, accredited by the French government and theoretically of identical standing nationwide, whichever university awards them. University Jean Moulin Lyon 3 also offers courses in its own speciality subjects, for which a university diploma may be awarded. These include Diplomas in Foreign Law, an American Business Studies Diploma, Foreign Language and Culture Certificates and in-depth courses complementing the syllabus of a national degree.

Detailed Organization of Bachelor Degrees

The University Jean Moulin Lyon 3 is offering a general system of education in which each of the six semesters of Bachelor Degrees is organised as followed:

ECTS repartition:			
	Major Unit	Minor Unit	Total
Semesters 1 to 6	22	8	30

The Major Unit is composed of:

- all the compulsory courses leading to graduation in a specific Bachelor Degree,
- compulsory language courses during each of the six semesters,
- courses of work methodology, library work initiation and Computer Science.

The title of the Major Unit will define the title of the Bachelor Degree.

For every Major Unit, a Minor Unit (supplementary) is organized in the same field of studies by the faculty. Nevertheless, the student is able to diversify his education by choosing a Minor Unit of an other field.

A student may also choose to follow two Major Units, in order to be awarded with two Bachelor Degrees at the end of the six semesters. The workload will then be of 44 ECTS per semester, as the Minor Unit is substituted by the other Major Unit. The organization of double Major Units is shown in the following Figure 1.

Figure 1. Organisation of Double Major Units at University Lyon 3

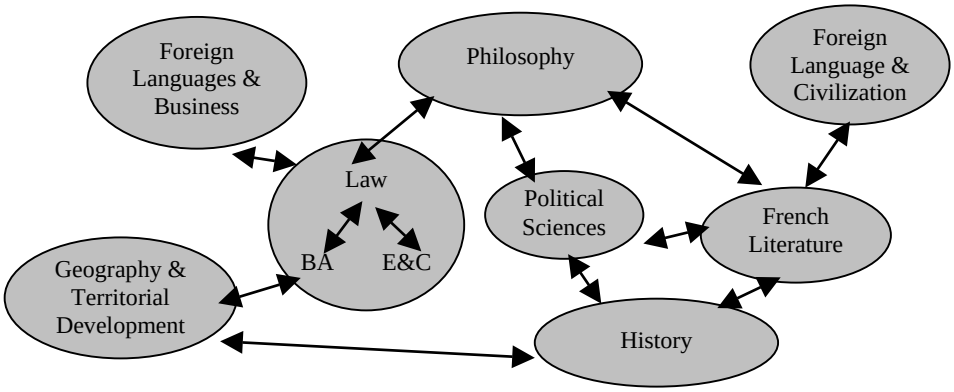

Figure 2 is showing the example of the organization of Bachelor Degrees at the Business and Management School (ULBMS), one of the five Faculties of University Jean Moulin. Only the first minor Unit is organized by the ULBMS. The other Minor Units are offered by the other Faculties of the University. Such an organization requires a strong and efficient cooperation among Faculties.

Figure 2. Organization of Bachelor Degrees at University of Lyon Business & Management School (ULBMS) of University Lyon 3

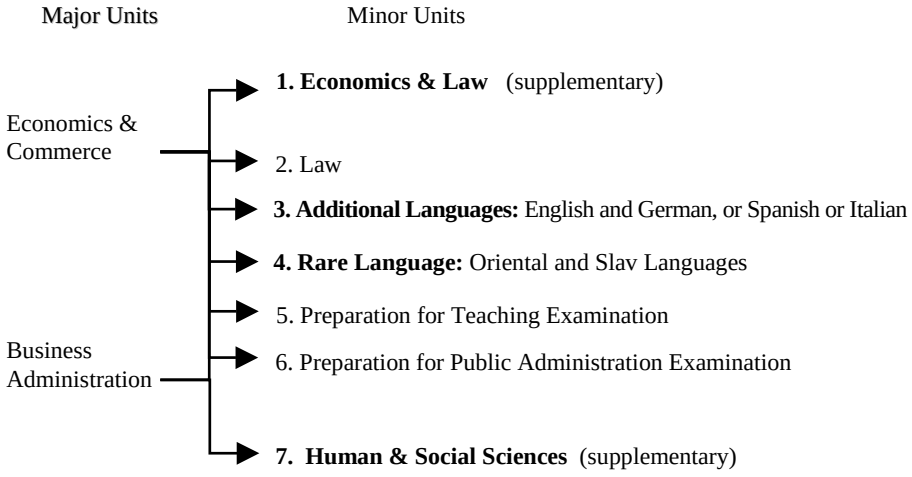

Detailed organization of Degree Award

The system is based on the concept of the ***capitalisation*** of credits.

The capitalisation will be effective as soon as the student will be able to prove a basic and minimal skill corresponding to an average mark of 08/20 for all the marks related to a particular subject.

For every subject, a final exam (writing or oral) is organized once a year at the end of the semester during which the subject has been taught. A continuing examination is organized if seminars are taught for the subject. Students will validate the whole credits of the subjects of a Unit if they reach an average of 10/20 in this Unit. If so, all the subjects of this unit will be definitely obtained and no exam can be taken again.

Students have the opportunity to take their final exam again, if they want to improve their mark, knowing that the new mark will in any case supersede the former one. If students take the final exam of a subject again, they keep the mark of the continuing examination they have obtained the first time (unless decision of the Dean).

Figure 3 is showing the general Degree Course Structure of one Faculty, at the Business and Management School (ULBMS).

Figure 3. Degree Course Structure at University of Lyon Business & Management School (ULBMS) of University Lyon 3

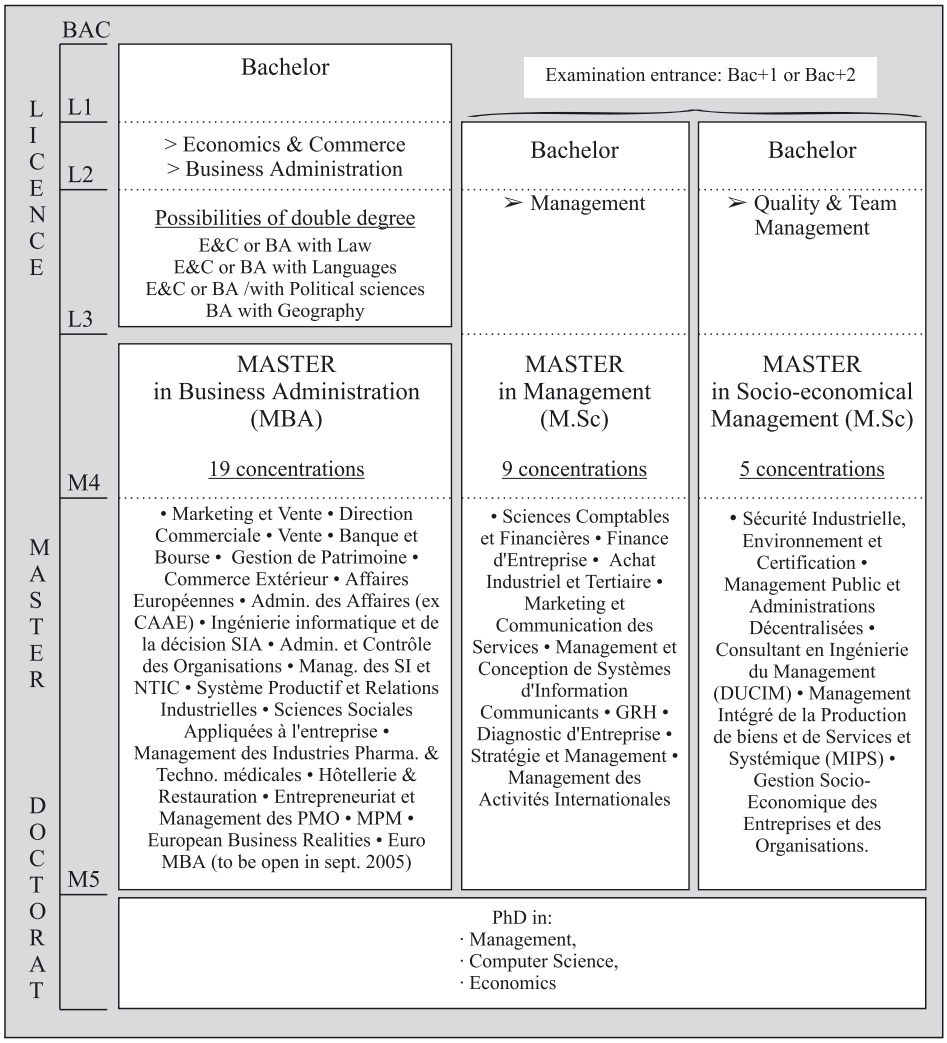

The operational implementation: a revolution in several fields

The implementation of the Bologna Process at University Lyon 3 is now a 18-months operational experimentation. The theoretical structure was established after a two-year period of thoughts and meetings between University Rector, Deans, Faculties' staff and University staff. After this experimentation,

we should be able to have some background from the experimentations of thinking and operational implementation. The major conclusion is that the Bologna Process was just ... a Revolution for the University. A revolution in several fields that we will try to explain hereafter.

A revolution in the message: compulsory mobility in a changing world

The aim of the Reform is students' mobility, showing us strongly that we are evolving in an international market and that we have to act accordingly. The environment has changed and we are now facing the following challenge: to be a local University or to be an international One.

A revolution in the way of working and negotiating with the Authorities

Degrees are accredited by the French National Ministry of Higher Education and delivered by the State. In the past, French Universities were following national precisely detailed Decrees to elaborate proposals for the national accreditation. In the implementation of the Bologna Reform, the national Decrees were really slight leaving huge autonomy to the Universities in proposing projects to the Ministry of Higher Education and implementing the reform itself.

Organizational structure and power repartition

The previous point has led to the necessity of a strong governance structure in the University in order to be efficient in the way of establishing proposals for the Ministry of Higher Education. It has also led to the necessity of a strong cooperation among different Faculties. If participative management was really important in the process, decision-making was also required. After a long time of participation, unilateral decisions were made, with the responsibilities linked. Such conception of the thinking process has helped to associate top-down and bottom-up approaches.

Mentalities, roles of academics required

Such drastic changes automatically and definitely involve change in mentalities of actors in the University Environment. The implementation of the reform has also led to a redistribution of responsibilities and positions among academics. The „Revolution" was slowly realized by some internal actors, what was quite helpful in the process of implementation...

Questioning our aim: the excellence

As the process is a „rethinking“ project, it has been a way of trying to redefine the role of the University in the Society. The decision was to have a thinking context as participative and as open as possible. The purpose of excellence was then questioned, with the support of economic actors from the private sector, to build a system adapted to the needs of the environment.

Logistic aspects and daily management

The implementation as decided has had strong consequences in logistic and resources management. All Faculties must now run the same calendar and quite the same sessions of examination, with all the practical consequences in daily life and working time of staff. The need of a strong and efficient common Information System is definitively real to support and assume the implementation of the reform.

Role of students: more responsible

Students' input was used at the end of the process of thinking, during sessions of University Councils and Boards, but not really during the process itself. Nevertheless, the role of students during their curriculum has been reinforced as they are more responsible for their choice of studies.

Conclusion

The implementation of the Bologna Process at University Lyon 3 has required and led to strong changes in several fields. The experimentation is not finish and will be on process for several months. Nevertheless, first consequences of the implementation can already be seen. In balancing positive and negative aspects, the result is definitively positive, in particular by the opportunities created.

In following the aim of excellence, quality assessment has to be reinforced in parallel. Indeed Quality standards are tactical supports of the University Strategy, requiring a step-by-step implementation of the evaluation process. On that topic, one has to keep in mind that the aim is to improve quality, not only to certify it. The process is then without end when it has been launched. Quality evaluation is fundamental, in particular for the links with

external actors. At that level, the implementation of the Bologna Reform at University Lyon 3 has been a way to offer an even more clear degree course structure at an international level, and, by the way, to reinforce the position of the University on the international Higher Education Market. It has had also a deep importance for Continuing Education Market and the implementation of the new Degrees offer, in particular in the field of Long Life Learning.

By associating top-down and bottom-up approaches and step-by-step processes, the implementation of the Bologna process has been definitely not a simple matter, but a new context to create real opportunities for the University in its development to be more competitive in EU, and through the World.

Summary

The University Jean Moulin Lyon 3 (France) has been implementing the Bologna Reform for 18 months, after a thinking period of two years. This operational experimentation give a practical vision of Reforms in Higher Education, which could be interesting to share with colleagues questioning reform processes in Higher Education. The first part will be composed of a synthetic presentation of the context and the running of the implementation. In the second part, we will try to stand back in proposing an analysis of the major changes required and created by the operational experimentation of the implementation of the Bologna Process

Résumé

L'Université Jean Moulin Lyon 3 a désormais entièrement basculé son offre de formation dans le système „ LMD “, par une implantation de la Réforme de Bologne depuis plus de 18 mois, suite à une période préalable de réflexion d'environ deux années. Cette expérimentation fournit une vision pratique de réformes dans l'enseignement supérieur, intéressante à partager avec des collègues étrangers exposés à un processus de réforme de leur propre système d'enseignement supérieur. La première partie de cette communication se focalisera sur une présentation synthétique de l'implantation opérationnelle de la réforme. La seconde partie consistera davantage en une prise de recul visant à analyser les changements majeurs tout à la fois requis et provoqués par l'expérimentation de l'implantation concrète du Processus de Bologne au sein de l'Université Lyon 3.

XI
KOMENTARI I ZAKLJUČAK KONFERENCIJE

Steve Quarrie
University of Newcastle

COMMENTS AT HIGHER EDUCATION CONFERENCE

I would like to make some comments on what I have heard at this conference and also a suggestion that may help to facilitate the university reform processes.

First, I would like to make a comparison – a comparison between the way things are here in Serbia and what is possible in the UK. I am at this conference representing the University of Newcastle, UK where I am a Visiting Professor.

In August 2002 the University of Newcastle reduced its number of Faculties from seven to three, overnight. At the same time several teaching staff and also non-teaching staff were made redundant or encouraged to take early retirement.

This wholesale reorganisation of the university took place not in response to some new UK Act of Parliament (University Law). Instead, it was carried out by the Vice-Chancellor (equivalent to the Rector) who had been recently appointed by the University's governing Council (which, by the way, contains two student representatives). The Vice-Chancellor made the decision himself to improve the efficiency of the University, thereby helping to improve its ranking amongst UK universities. Another driving force for these changes was to create faculties of roughly equal size. In the previous structure, the Faculty of Medicine had been by far the largest.

The Vice-Chancellor, with the agreement of the University governing Council, had the authority to make whatever changes were necessary to bring about this process. There was no 'Teaching and Science Council' to give approval to these changes before they could take place. This process of rationalisation is still going on, as the reduction in faculties is gradually providing opportunities to reduce duplications in courses and to make financial savings which can be invested in developing new activities, enterprise centres and so on. This will attract outside investment into the University, attract new research into the University and more students from abroad, and in this way will improve the position of the University in the UK rank list.

In the UK, the senior management of a university (Vice-Chancellor and governing Council) has the authority and ability to make changes in the way the university functions, though naturally after discussion with relevant staff bodies. Nevertheless, these staff bodies have no power to prevent the university management from putting changes into effect.

Comparing that situation with Serbia, where university and faculty managements are impotent to bring about any necessary structural changes to the way institutions function without the majority agreement of teaching staff, is as though we live on different planets!

This example illustrates the contrast between the UK and Serbia. In Serbia, many university professors seem to be waiting for the New University Law to be passed before any effective reforms start to take place. There is no guarantee that this New University Law will contain the clauses necessary to facilitate these changes. So, what happens if this New Law is not adequate? The logical answer appears to be that these university professors will do nothing until yet another 'better' University Law is introduced some time in the more distant future. In the mean time, essential reforms will continue to be sporadic and piecemeal.

It is not just university professors who appear to be waiting to be pushed into action by a New University Law. The Student Parliament, an institution created by the Provisional University Law of 2002, is still not functioning. And why is it not functioning? Because the students are still waiting for the forthcoming New University Law to provide details of the structures and procedures by which this Student Parliament will function. Students must regard themselves as particularly incompetent or incapable if they cannot make decisions for themselves on how to run their own parliament. There is nothing that I know of in any UK Act of Parliament that dictates the details of how students run their own affairs!

I am not alone in this view. One of the EUA assessors during the visit to Serbia of 2002 (to carry out the official assessment of how Serbian Universities compared with the European norms) also chastised the official student representatives for doing nothing to organise themselves effectively in the absence of any 'Student Parliament' clauses in University Laws. People in this country must learn to use their initiative and do things for themselves when necessary!

At present, it seems that this eagerly-awaited New University Law is to be used as a threat to bring about change within universities – presumably because so few university professors actually want to make any changes. It's a bit like making a donkey go faster. You can either hit it on the backside with a

stick, or you can give it a carrot (hung in front of its nose). The stick hurts, whereas the carrot doesn't.

University professors must be particularly masochistic if they are interested only in the stick of a New University Law to make them do something they aren't keen to do! Everyone knows that Serbia has signed up to the Bologna Process and that this Process will involve making changes in Serbian universities. Most professors, if not all, should know that this process of change should be completed by 2010 – not just dribbling into effect by 2010, but COMPLETED! And yet still everyone waits to be pushed into action by a University Law, and we have already heard that the new law being drafted may not be perfect.

So, my suggestion is to introduce a carrot for the university 'donkey' instead of the stick of a New Law. In general, by definition, university professors regard themselves as perfect, as they know everything that the students need to learn. However, in the UK, universities (and indeed many other government and non-government institutions) encourage a culture of continuous improvement for all staff in their employment. Government-funded institutions have by law to spend a certain percentage of their annual budget on training! Bodies organising such activities have different names in different institutions. Newcastle University organises training activities through its Centre for Academic Development (CAD).

In this Centre, teaching staff can improve their skills, and for example any professor given poor assessment scores in student questionnaires would automatically have access to a range of training opportunities to overcome any weaknesses perceived by the students. The University (and universities in general) regard(s) it as an obligation to its staff to provide them with every opportunity for academic development – a RIGHT and not a PRIVILEGE.

The availability of such academic staff development at universities here in Serbia should have an essential role to play at these times of major changes. Few people actually look forward to changing what they do or the way they do it, and instead of the culture of continuous improvement that pervades the UK universities, in Serbia the universities have a culture of continuous fear and resistance. Fear of the unknown is one of the major obstacles currently holding back many Faculty 'Teaching and Science Councils' from giving the go-ahead to introducing reforms in the way their faculties operate and the courses they teach.

Nevertheless, many university professors here have already had or will have the opportunity of improving themselves as academics through the current Tempus programme of individual visits and JEPs. It is time for Serbia's

universities to invest that newly-acquired academic expertise in developing their own Centres for Academic Development.

This conference has shown that many faculties in universities around Serbia have succeeded in making some substantive changes – working often in the dark, just with the belief that they need to do something. Presentations have included a home-grown training course in the provision of skills in pedagogy and other essential academic attributes. Thus, a considerable nucleus of expertise now exists, in (often isolated) pockets around Serbia, in how to make changes and with the knowledge of what works, what doesn't work, what is painful, what is less painful, what was a lot of effort, what succeeded easily, and so on. Serbia also has the capability itself to improve pedagogic and other academic skills with training to the best European standards, and this is an essential component of the process of reforming HE.

If these people got together to share their newly-acquired expertise and experiences with those still worrying about what to do and how to do it (by setting up Centres for Academic Development, for example), then the impending 'stick' of the New University Law, could be replaced by the 'carrot' of training in how to make changes, how to improve pedagogic skills, how to improve other academic skills, how to benefit from the consequences of the Bologna Process and so on, instead of seeing it only as a threat to the current status quo. I strongly encourage all the Serbian universities to invest in establishing such 'Centres for Academic Development', to provide training in a wide range of courses aimed to help university professors adjust to the process of change (improvement) that the Bologna Process will inevitably require.

[Finally, the recent student opinion poll showed that the two most important factors influencing why students go to university were first, to do the subject of their choice but a close second came the expectation of improved job prospects with a university degree.

At present, competition amongst Serbian universities for student places is not high. However, times will inevitably change. Thus, in another four years time, it is likely to be clear to the students of Serbia (not to mention those from abroad), that the quality of their education in the subject of their choice, as well as job prospects once they have their degree(s), will be much better at the university(ies) that are the front runners than at other Serbian universities.

Thus, if the pace of reforms in some of Serbia's universities continues to lag far behind those of the current front runner(s), in four years time student numbers at many faculties could well be in strong decline, whilst those at the front running faculties could be increasing dramatically.

I have seen for myself that Serbia has many talented professors in universities around the country. It would be particularly unfortunate for these

good quality and enthusiastic professors who want to improve themselves and the educational experience they give their students, if they are inhibited from doing so by faculty management teams and 'teaching and science councils' that are reluctant to endorse changes.

So, Serbia's universities and faculties are free to decide that they don't want to rush into any major reforms for at least the next four years. However, if they do decide this, they run the risk (and its associated financial consequences) that they will be losing large numbers of students to the country's front runners in *he* reforms. Therefore, reforms of all Serbian Universities in *every* faculty *now* are in the long-term best interests of each university. *Do not wait for a new University law to be pushed into reluctant action*!

Ljubiša Rajić
Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu

KONSENZUS OKO REFORME

Sa koleginicom Nedučin se slažem u svemu sem u jednoj ključnoj stvari. Ja smatram da nismo postigli konsenzus oko reforme. Univerzitet je kao institucija dosad postigao konsenzus samo oko želje da dobije više novca iz budžeta, jedan, čini mi se većinski deo zaposlenih je – i bez nekog posebnog dogovaranja – postigao konsenzus da ne želi nikakvu reformu, a samo je jedan mali deo univerziteta postigao konsenzus da želi reformu. Mi na žalost nemamo (ili bar meni nisu poznati) podaci o tome koliko zaposleni na univerzitetu znaju o zahtevima Bolonjske deklaracije, koliko je upoznato sa detaljima sistema prenosa bodova, koliko je razmišljalo o razlozima za i protiv sistema 3+2 i tako dalje. Pa čak i ako se, recimo, slažemo da hoćemo kvalitet u radu, mi nemamo konsenzus oko toga šta je kvalitet u radu, a još manje kako do njega doći, jer o tome kao univerzitet nismo raspravljali. I to ne zato što nam postojeći Zakon o univerzitetu to nije omogućavao, već zato što za takvo nešto nismo bili zainteresovani. Nemojmo nikada zaboraviti šta su pokazali rezultati eksterne evaluacije, ali još više kako su rađene interne evaluacije. Konsenzus nije prirodno stanje univerziteta, prirodno stanje je pre nedostatak konsenzusa i oko mnogo manje važnih stvari nego što je reforma.

Razlog tome su različiti interesi koji postoje na Univerzitetu, i ja ću pokušati da navedem nekoliko ključnih elemenata sa po kojim primerom.

Poslednji srednjoročni plan razvoja Srbije, koji je bar u nekim naznakama sprovođen, usvojen je 1987. godine, u vreme kada je na dnevnom redu bilo preuzimanje političke i ekonomske vlasti u Srbiji. Zatim je 1992. godine usvojen sledeći, ali uopšte nije sproveden, jer su na dnevnom redu bili rat i pljačka naroda. Srbija već skoro dva desetleća nema nikakvu razvojnu politiku, i nijedna vlada za to vreme nije bila u stanju, ili nije htela da iznese makar neku okvirnu pretpostavku kamo Srbija treba da putuje kao država i kao zajednica njenih građana. Drugim rečima, od nas se očekuje da kupimo karte za put i spakujemo kofere, a mi pojma nemamo ne samo kamo voz ide nego da li uopšte nekamo ide.

Nužna posledica toga je nedostatak političke volje spolja i odozgo da se odrede položaj i uloga univerziteta u društvu. Jedina jasno izražena politička volja tokom devedesetih godina bila je da se univerzitet stavi pod političku kontrolu da ne bi pravio probleme, a inače prepusti samome sebi da se snalazi kako zna i ume. A to znači da se, po pravilu, u takvim kriznim situacijama, na najveći deo vodećih mesta dovedu politički podobni i lojalni ljudi, a sama institucija prepusti nastavnom, naučnom, organizacionom, kadrovskom i etičkom propadanju. Ako bih birao jednu reč koja bi trebalo da opiše celinu tog razvoja, onda je to reč kriminalizacija, isto ono što je pogodilo i državu i društvo u celini.

Nužna posledica toga je i nedostatak unutarnje volje da se krene u reformu. Prošlo je četiri godine i možemo pogledati koliko smo uradili. Ako posmatramo ishodište i političke okolnosti u kojima je Univerzitet radio, onda to deluje mnogo, jer se – objektivno posmatrano – teško moglo i očekivati nešto. Kao što se nije moglo očekivati da će DOS biti dobra vlada pošto je bio loša opozicija, tako se nije moglo očekivati ni da će jedan loš univerzitet (pod tim mislim na univerzitet kao celinu) za to vreme postati dobar univerzitet. Međutim, ako pogledamo šta je moglo da se uradi da je Univerzitet hteo da nešto uradi, onda je ovo što je urađeno bedno malo. Mi smo, sa nekim izuzecima, izgubili četiri godine, i to posebno na Univerzitetu u Beogradu, koji ima polovinu svih nastavnika i studenata u Srbiji. Dok većina ozbiljnih univerziteta u svetu ima sopstvene institucije za istraživanje i razvoj univerziteta, ili bar angažuje eksterne institucije, mi nemamo ni nagoveštaj takve institucije, a jedinu koja je postojala – Centar za istraživanje i razvoj Univerziteta u Beogradu – ukinuo je rektor Veličković, a postoktobarsko rukovodstvo nije htelo ni da razgovara o njegovom obnavljanju. Ne može se ići ni u običan rad, a kamoli reformu, ako se istražuje sve, samo se sistematski odbija da se istražuje i vrednuje sopstveni rad. Setimo se samo situacije oko objavljivanja eksterne evaluacije. A mi nismo raščistili čak ni neke najosnovnije stvari, na primer šta je uopšte univerzitet za nas, nastavna ili naučna institucija. Ako je prvenstveno nastavna, onda je nauka u službi nastave, a ako je prvenstveno naučna, onda je nastava sporedna delatnost.

Uslov polaska u reformu je analiza stanja, to jest dalji ozbiljan rad na evaluaciji. Naši univerziteti su suštinski nesposobni za ozbiljniju konkurenciju, nalik su na Zastavu ili neki drugi glomazni i neefikasni mehanizam, skoro kao kada Paja Patak u Mikijevoj radionici kaže za mašinu koju posmatra: „Čemu ovo služi? A osim toga i ne radi.“ Međutim, nije problem u tome što je glomazan, nego u tome što neće da bude efikasan.

Kontrola kvaliteta i zahtevi za ispunjavanje određenih standarda povlače za sobom potpuno jasne posledice za one koji ih ne ispunjavaju, a to znači racionalizaciju mreže državnih univerziteta, zatvaranje nedovoljno dobrih institucija i otpuštanje nedovoljno dobrih nastavnika. Tek za to nema spremnosti

ni van ni unutar univerziteta. Pa kod nas se na nož dočekuje čak i zahtev da se strogo ograniči koliko radnog vremena neko može da provede van svoje osnovne institucije u bilo kojoj vrsti drugog rada. Ne može neko da istovremeno obavlja dva posla ili više njih, a koji zahtevaju pun angažman, dakle, ne može da radi na dva ili više fakulteta, ima sopstvenu firmu, pri tom je i ministar ili pomoćnik ministra i sedi u više upravnih odbora. Mnogima je potreban univerzitet radi titule, ali oni nisu potrebni univerzitetu, i dokle god nismo spremni da im kažemo ime i prezime, nema ni reforme. Kadrovi – ili ljudski resursi, kako se to sada zove – jesu ključ svega.

Koliko nas ima – od oko 10000 nastavnika i saradnika – spremnih da rizikujemo čak i svoju karijeru radi sprovođenja reforme, koliko nas ima koji jesmo za reformu, ali da nas ništa ne košta, koliko je nas koji sede i čekaju da vide na koju će stranu prevagnuti vaga, a koliko je nas koji su potpuno protiv svake reforme? Setimo se Studentskog protesta 1996-97. i skupljanja potpisa. Koliko je nastavnika i saradnika potpisalo, koliko je posle tražilo da povuče potpis, a koliko je veoma brzo prebeglo na drugu stranu? Koliko se krvna slika univerziteta promenila tokom devedesetih i dolaskom jednih i odlaskom drugih, i kakav je sada etički profil zaposlenih? Kada ćemo otvoreno da razgovaramo o korupciji i seksualnom uznemiravanju na univerzitetu, kada već imamo empirijske podatke iz studentskih istraživanja? Nekada se organizacija Dveri sastajala na mom, Filološkom fakultetu, a sada se sastaje na Mašinskom fakultetu, u oba slučaja sa dozvolom dekana, i sve to nakon 5. oktobra 2000. Dveri krše u svojim istupima Krivični zakon, a dekani Zakon o univerzitetu, ali Univerzitet kao institucija ne reaguje. Da li zato što se slaže sa Dverima ili zato što ne želi da se zamera ili zato što ga je baš briga? Verovatno i prvo, i drugo, i treće.

Ali da zanemarimo sve sem nastavnog i naučnog kvaliteta zaposlenih. Koliko imamo nastavnika i saradnika koji ne bi prošli ozbiljniju proveru? Koliko ima predmeta koji se 10-15 godina vuku i opterećuju stotine i hiljade studenata, ali nismo voljni da ih ukinemo da neko ne bi ostao bez posla? Koliko ima prepotopskih udžbenika i priručnika? Koliko ima loših udžbenika? Na Univerzitetu u Kosovskoj Mitrovici radi jedan docent za istoriju koji tvrdi da u srpskom jeziku ne postoje turske reči, jer su Srbi bili u Maloj Aziji pre Turaka, pa su to srpske reči u turskom, i uz to iznosi još gomilu sličnih gluposti zbog kojih bih ja oborio svakog studenta. Ko mu je napisao i potpisao referat za izbor u to zvanje? Što ne činimo ništa sa njima?

Sada treba uraditi nov zakon o univerzitetu. Mislim da, pre bilo kakve priče o reformi, treba odgovoriti na dva veoma načelna pitanja. Prvo, da li mi uopšte doživljavamo Univerzitet kao celinu ili smo pak potpuno „zatvoreni“ u okvire našeg fakulteta ili naše katedre? Ako ne doživljavamo Univerzitet kao celinu, onda ćemo ga i dalje održavati u sadašnjem, a onda dobar deo reforme

ne može da se sprovede jer zahteva sasvim drugačiju organizaciju. Drugo, da li zakon treba da bude takav da obezbeđuje najbolju moguću nastavu i nauku, takav da dekanima bude lako da upravljaju, takav da vladi bude lako da ga kontroliše, takav da nikome ne bude lako da ga kontroliše ni u čemu, takav da omogući finansijski privilegovanim fakultetima da održe taj status (nemojmo zaboraviti taj vrlo prizeman ekonomski interes koji se često krije ispod plašta pravnog subjektiviteta i drugih sličnih floskula) ili nešto što nisam pomenuo, a ima mnogo toga?

Da li je potrebno mnogo para za reformu, odnosno da li reforma mnogo košta? Naravno da neke stvari koštaju, ne mogu se raditi vežbe iz hemije, a da se ne nabavi potrošni materijal, ili vežbe iz arheologije, a da se ne ide na teren. Ali gomila stvari ništa ne košta: ništa ne košta dobro se spremiti za čas, da redovno držimo nastavu, da redovno radimo sa studentima, da budemo korektni u odnosu prema njima… A deo stvari je naša radna obaveza. Ne vidim nikakvog razloga da tražimo poseban iznos za reformu da bismo uradili nove nastavne planove i programe, za to već primamo platu. Najkraće rečeno, najveći deo reforme ne košta ništa, jer je samo o tome reč da najzad počnemo da radimo naš posao onako kako treba.

Ne mislim da ćemo dobiti dobar zakon; biće kompromis između onoga što treba uraditi i onoga za šta postoje spoljna i unutarnja volja, a sa krajnjim ciljem da se ne talasa previše. Dakle, ništa što ne postoji i na Zapadu, samo što je to kod nas postalo osnovno pravilo ponašanja, onog drugačijeg jedva da ima.

Koji je onda izlaz iz toga? Pa, da i vlada i mi radimo suprotno od onoga što sada radimo. A za početak da izdvojimo i nametnemo kao primer samo ono što je dosad urađeno stvarno dobro, a toga ima.

Martina Vukasović
Izvestilac Konferencije

VISOKO OBRAZOVANJE NA PUTU KA EVROPI ČETIRI GODINE KASNIJE

Uvod

Skoro četiri godine nakon velike međunarodne konferencije posvećene reformi visokog obrazovanja (7–8. marta 2001. godine, u organizaciji AAOM i Ministarstva prosvete i sporta), u organizaciji UNESCO Katedre za menadžment univerziteta – AAOM, Zajednice univerziteta Srbije i Fonda za otvoreno društvo, u Beogradu je održana Konferencija „Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi – četiri godine kasnije“ (29–30. oktobar 2004)[1].

Na Konferenciji je predstavljeno preko 20 pojedinačnih reformskih inicijativa i projekata na fakultetima i univerzitetima u Srbiji. Projekti su se odnosili na različite aspekte reformi: promenu kurikuluma, uvođenje ECTSa, formiranje strukovnih studija, podizanje profesionalnih sposobnosti nastavnika, evaluaciju i kontrolu kvaliteta, učešće studenata u reformi itd. Učesnici su takođe imali prilike da se upoznaju sa iskustvima u reformi visokog obrazovanja u Makedoniji, Rumuniji, Crnoj Gori i Sloveniji, a i da prodiskutuju o teškoćama i zabludama vezanim za reformu. Konferencija je bila i prilika da rektori iz perioda 2000–2004. godine predstave koliko se u reformi univerziteta u Srbiji do sada postiglo, kao i da novoizabrani rektori za period 2004–2006. godine govore o prioritetima u svom daljem radu. Imajući u vidu da su Srbija i Crna Gora pristupile Bolonjskom procesu septembra 2003. godine, učesnicima su prezentovani i prioriteti za period 2003–2005, kao i obaveze koje sve zemlje treba da ispune do narednog ministarskog samita u Bergenu, posvećenog Bolonjskom procesu, u maju 2005. godine.

Budući da su predstavljeni projekti imali raznovrsne metodologije i rezultate, ovaj tekst ima za cilj da predstavi zajedničke probleme i prepreke u spro

1 Konferenciju su takođe pomogli i: Britanski Savet, Savet Evrope, UNESCO – CEPES, Nemačka rektorska konferencija i Ambasada Republike Francuske u Srbiji i Crnoj Gori.

vođenju reformi, kao i predloge za sistemske promene neophodne za prevazilaženje tih problema i prepreka.

Od uopštene priče do konkretnih koraka

Nakon oktobarskih promena 2000. godine univerziteti u Srbiji i celokupna akademska zajednica suočili su se sa velikim zaostatkom za univerzitetima u Evropi. Dok je u Srbiji na snazi bio represivni zakon o univerzitetu iz 1998. godine i Srbija zvanično bila izolovana od strane međunarodne zajednice, u Evropi je otpočeo najveći proces promena visokog obrazovanja od 1968. godine. 1999. godine 29 zemalja je potpisalo Bolonjsku deklaraciju i obavezalo se na kreiranje zajedničkog prostora visokog obrazovanja. Ipak, budući da su pojedini delovi akademske javnosti u Srbiji održavali kontakte sa spoljašnjim svetom, ubrzo nakon oktobra 2000. godine i u Srbiji je počelo da se intenzivno razgovara o reformi. Decembra 2000. godine Srbija je primljena u TEMPUS program, univerziteti su postali članovi Evropske univerzitetske asocijacije i sklopili brojne ugovore o saradnji sa univerzitetima iz inostranstva, organizovano je nekoliko konferencija na datu temu. U aprilu 2002. godine usvojen je novi zakon o univerzitetu, koji nije bio reformski, ali je prevashodno univerzitetima vratio autonomiju i ostavio određeni prostor za izvesne reformske korake. Ipak, činilo se da se o reformi mnogo priča a premalo konkretnog radi na nivou pojedinačnih kurseva, fakulteta, ali i na nivou univerziteta, pogotovo u smislu promene načina odlučivanja i upravljanja.

Ova konferencija uspela je da donekle opovrgne prethodni stav.

Ono što je zajedničko za sve predstavljene inicijative je činjenica da se neophodnost reforme različitih aspekata visokog obrazovanja više ne dovodi u pitanje, kao i to da te reforme moraju da vode u pravcu evropskog prostora visokog obrazovanja. *Glavna pitanja više nisu „zašto“, niti „šta“, već „kako“.* Takođe, ovde predstavljene inicijative, iako većina pokazuje tek prve rezultate, predviđaju kontinuirano praćenje rezultata (od kojih su neki predstavljeni ovde) i ostavljen je prostor za promenu metodologije ukoliko se to pokaže kao neophodno. Međutim, važno je napomenuti da su ove inicijative u najvećem broju ograničene na pojedinačne katedre ili fakultete i da nedostaje širi reformski zamah. Univerziteti u Srbiji jesu napravili prve početne korake ka reformi, prošavši kroz procese samoevaluacije i eksterne evaluacije od strane Evropske univerzitetske asocijacije[2], ali je *neophodno da se sva korisna iskustva iz ovde predstavljenih projekata iskoriste za slične inicijative na nivou svih univerziteta u Srbiji.*

2 Potpuni izveštaj o procesu eksterne evaluacije univerziteta u Srbiji može se naći na sajtu Evropske univerzitetske asocijacije www.eua.be.

Promena kurikuluma, ECTS i osiguranje kvaliteta – od pojedinačnog amfiteatra do celokupnog univerziteta

Nekoliko fakulteta u Srbiji otpočelo je korenite promene nastavnog plana i programa i načina ocenjivanja studenata, kao i strukture samih studija (prelazak na ili uspostavljanje dva ciklusa studiranja). Promene se uglavnom svode na prelazak na jednosemestralne kurseve, uvođenje većeg broja izbornih predmeta i više praktične nastave, smanjenje obima literature, kontinuirano ocenjivanje studenata putem radova, kolokvijuma itsl. Promene su uvođene uglavnom postepeno, uz analizu i poređenje sa iskustvima drugih fakulteta u zemlji i inostranstvu, i uz stalnu analizu postignutih rezultata.

Prvi rezultati pokazuju da se posećenost nastave i efikasnost studija povećava (mereno kako po pojedinačnim ispitima tako i po broju studenata koji prelaze u narednu godinu studija), a u nekim slučajevima i da su sami studenti zadovoljniji načinom studiranja. Ono što se, sa druge strane, pokazuje jeste povećano opterećenje kako studenata tako i nastavnika, što ukazuje na potrebu za smanjenjem obima nastave. Jedan deo projekata je naišao na prepreke u smislu rigidnosti akademskog kalendara koji ne dozvoljava fleksibilnost u organizaciji studija. Postoje i problemi u smislu inercije i slabe komunikacije unutar katedri ili samog fakulteta koji onemogućavaju širenje reformskih inicijativa, pogotovo u smislu postojećeg zakona o univerzitetu koji jeste ostavio mogućnost za reforme, ali na reforme nije obavezao, te konzervativni pojedinci imaju neku vrstu opravdanja da reforme usporavaju i blokiraju.

Što se tiče uvođenja evropskog sistema prenosa bodova (European Credit Transfer System – ECTS), predstavljeno je nekoliko inicijativa iz Beograda i Novog Sada. Pokazuje se da je ozbiljniji pristup ovom problemu, pre svega, naterao profesore da se suoče sa sopstvenim kursevima, njihovim sadržajem, relevantnošću i organizacijom, kao i da je ova analiza navela neke od fakulteta da rasterete gradivo nepotrebnog, zastarelog ili dupliranog gradiva. Najupečatljiviji primer je analiza sprovedena na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, gde su četvorogodišnje osnovne studije po nereformisanom planu i programu bile „teške“ čitavih 319 bodova, tj. student je u proseku morao da radi oko deset i po sati dnevno kako bi ispunio sve predviđene obaveze. Nakon promene nastavnog plana i programa, studije su svedene na 243 boda, tj. na 8 sati rada dnevno. S druge strane, imajući u vidu da i samo uvođenje ECTSa, kao i kontinuirano ocenjivanje koje proističe iz toga, zahteva dodatni napor i entuzijazam samih profesora, prve reakcije profesora na ovakav „zadatak“ su uglavnom negativne i postoji inicijalni otpor pretresanju i „provetravanju“ kurseva. Takođe, postoje zakonska ograničenja (jedno je već spomenuto – rigidni akademski kalendar), što ponovo ukazuje na neophodnost donošenja novog zakona o visokom obrazovanju. U nekim slučajevima, npr. na

Elektrotehničkom fakultetu u Beogradu, pokazuje se da opterećenje studenata nije adekvatno određeno budući da predmeti različite težine imaju isti broj bodova, te da bi pri računanju studentskog opterećenja trebalo obratiti pažnju i na kvalitativne razlike među predmetima.

U vezi sa promenom nastavnih planova i programa treba istaći i to da nije dovoljno samo promeniti sadržaj i organizaciju kurseva nego da bi *razvoj kurikuluma trebalo da obuhvati i promenu metodologije, a samim tim i proveru i unapređenje pedagoških sposobnosti nastavnika*. U ovom smislu, veoma dobri rezultati postignuti su na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu[3] u okviru više vikend kurseva povezanih sa primenom stečenih znanja u toku samog rada na fakultetu tokom jedne akademske godine. Osim toga, u okviru strukovnih studija napravljeni su pomaci u smislu obrazovanja vaspitača[4] koji, na žalost, zbog političkih razloga nisu mogli da budu implementirani na Višoj školi za obrazovanje vaspitača budući da je novi plan i program odobren od Ministarstva prosvete i sporta 1. marta 2004. godine izgubio podršku novog ministarstva prosvete i sporta i da je njegova implementacija prekinuta.

Potreba za kontrolom kvaliteta i evaluacijom čini se da nije sporna. Pojedinačni fakulteti u Srbiji već duže vreme rade na uspostavljanju sistema osiguranja i unapređenja kvaliteta. U najvećem broju slučajeva ovi sistemi podrazumevaju studentske ankete iako su neki od učesnika istakli da je neophodno uvesti i mogućnost međusobnog (pr)ocenjivanja profesora. Treba naglasiti da se uvođenje sistema za unapređenje kvaliteta (ma kako on bio osmišljen), a zarad lakšeg navikavanja objekata ocenjivanja, tj. samog nastavnog kadra, mora uvoditi postepeno, uz puno učešće svih zainteresovanih. Pre svega, treba postići konsenzus oko obrazovnih ciljeva pojedinih kurseva, a zatim i standarda koji bi se primenjivali. Primena tih standarda mora biti strogo kontrolisana kako bi se na vreme uočila potreba za korekcijama i modifikacijama. *Ono što je verovatno najvažnije jeste da se osiguranje kvaliteta ne svodi samo na uspostavljanje sistema za proveru i unapređenje kvaliteta, nego podrazumeva promociju i usvajanje kulture kvaliteta same po sebi*. Ovde posebno treba naglasiti problematičnu situaciju izazvanu nefunkcionisanjem Republičkog saveta za unapređenje visokog obrazovanja, budući da standarde neophodne za akreditaciju visokoškolskih ustanova koje je definisala Komisija za akreditaciju nema ko da usvoji.[5]

Sve predstavljene inicijative su izolovane po pojedinačnim fakultetima a u nekim slučajevima i unutar samih fakulteta po odsecima ili smerovima. Ovo

3 Projekat je sproveden u saradnji sa Obrazovnim forumom.

4 Vidi članak „Koncepcija reforme obrazovanja vaspitača dece predškolskog uzrasta u Beogradu".

5 Republički savet ne funkcioniše jer Vlada Republike Srbije još nije imenovala svojih 10 predstavnika u ovo telo.

ukazuje na veliki nedostatak univerziteta u Srbiji koji u najvećem broju slučajeva imaju teškoće u koordinisanju različitih reformskih aktivnosti. Čak i tamo gde postoji volja za vezom na univerzitetskom nivou (npr. osiguranje kvaliteta na Univerzitetu u Beogradu) dolazi do teškoća budući da se značajne odluke ne donose na nivou univerziteta već da je za gotovo sve neophodno konsultovati pojedinačne fakultete, koji mogu imati i suprotstavljene stavove o određenim pitanjima. Sve to dovodi nas do narednog pitanja:

Čija je autonomija?

O samoj organizaciji univerziteta i podeli nadležnosti i odgovornosti na liniji fakultet–univerzitet nije se zasebno govorilo, ali je ovaj problem promicao kroz sve prezentacije. Univerziteti su u najboljem slučaju labava konfederacija fakulteta, a suštinski ne postoje budući da se na tom nivou ne donose nikakve značajnije odluke, a i kada se donesu dešava se da se pojedinačni fakulteti ponašaju direktno suportno odlukama donesenim na nivou univerziteta budući da su autonomni u odnosu na univerzitet. Status fakulteta kao zasebnih pravnih lica ponovo je preispitivan, ali, iako su se svi složili da je bolje da postoji integrisan univerzitet koji će donositi strateški bitne odluke, konsenzusa o tome da li je neophodno i moguće da fakulteti zadrže status pravnog lica nije bilo. S tim u vezi je i pitanje da li su i fakulteti i univerziteti autonomni, ili autonomija univerziteta postoji samo na nivou univerziteta te samim tim fakulteti ne mogu biti zasebna pravna lica i najveći broj nadležnosti povodom upisa i politike zapošljavanja i napredovanja, nastavnih planova i programa, finansiranja i strateškog planiranja mora biti izmešten na nivo univerziteta.

Kao što je već rečeno, konsenzus o pitanju statusa fakulteta unutar univerziteta nije postignut. Međutim, imajući u vidu da su učesnici isticali potrebu za formiranje interdisciplinarnih i multidisciplinarnih studija, pogotovo u okviru poslediplomskih studija, za šta je neophodna čvrsta saradnja na nivou univerziteta, težak finansijski položaj nekih fakulteta u odnosu na druge i različite kriterijume pri upisu studenata, ili različite standarde u ocenjivanju kvaliteta i nastavnika i samih kurseva, dolazi se do zaključka da bi samo integrisan univerzitet mogao da odgovori na sve izazove koje pred univerzitetsko obrazovanje stavljaju kako društvene i ekonomske promene tako i konkurencija od strane privatnih visokoškolskih ustanova. Uz to, sami univerziteti bi imali mnogo jaču pregovaračku poziciju pred državom ukoliko bi svi fakulteti nastupali pod okriljem univerziteta a ne svaki fakultet za sebe, kao što je to sada slučaj.

Ovde bi bilo korisno podsetiti se iskustava zemalja u regionu, i to ponajviše Slovenije[6], budući da je početno stanje sistema visokog obrazovanja bilo isto kao u Srbiji. Početkom devedesetih, pravni status visokoškolskih ustanova u Sloveniji bio je isti kao trenutno u Srbiji: fakulteti su bili zasebna pravna lica u odnosu na univerzitet, koji, u pravom smislu te reči, nije postojao. Sredinom devedesetih, usvajanjem novog zakona o univerzitetu zaseban pravni status je oduzet fakultetima. Pojedini fakulteti su podneli tužbu Ustavnom sudu Republike Slovenije, uz argument da je time povređena autonomija fakulteta. Nakon nekoliko godina Ustavni sud je doneo presudu u kojoj se navodi da je samo univerzitet taj koji ima autonomiju a da fakulteti svoju autonomiju u odnosu na državu ostvaruju preko univerziteta. Osim toga, iako je u početku otpor samih fakulteta bio izuzetno veliki, sadašnja administracija, pogotovo službe koje se bave upisom studenata ne žele da se vrate na prethodni način organizacije, što zbog olakšanog funcionisanja same institucije, što zbog uštede sredstava koja se ostvaruju integrisanjem pojedinih funkcija na univerzitetskom nivou.

Da li će ova iskustva biti od koristi univerzitetima u Srbiji u suštini je pitanje za same univerzitete. Imajući u vidu da je jedno od najčešćih pitanja u diskusiji povodom reforme koliko reforma košta i odakle nabaviti potrebna sredstva, bilo bi korisno napraviti analizu koliko i kako se sredstva troše pojedinačno po fakultetima i na koji način bi ta ista sredstva mogla da se raspodele na nivou unverziteta ukoliko bi neke službe bile integrisane na nivou univerziteta. Ali pre toga vratimo se na pitanje:

Koliko reforma košta i ko će to da plati?

„Reforma košta“ je najčešće izgovorena rečenica, i to ne samo vezano za reformu obrazovanja. Da reforma zahteva ulaganje nekih resursa, kako finansijskih tako i ljudskih, nije sporno. Ono o čemu postoji spor jeste da li to znači da je neophodno obezbediti dodatna finansijska sredstva ili deo sredstava već postoji u okviru univerziteta.

Jedan deo predstavljenih promena obavljen je bez ikakvih dodatnih sredstava. Unapređenje kurikuluma i osiguranje kvaliteta predstavljaju sastavni deo obrazovne uloge univerziteta i ne mogu se smatrati dodatnom obavezom profesora za koju bi trebalo obezbediti dodatna finansijska sredstva. Uz to, neki univerziteti su uspeli da pronađu dodatne izvore finansiranja van državnog budžeta u vidu saradnje sa lokalnim vlastima, malim i srednjim preduzećima

6 Vidi P. Zgaga, „Noviji razvoj visokog obrazovanja u Sloveniji“, str. 347–362.

(koja mogu da pomognu i reformi kurikuluma obezbeđivanjem mogućnosti za praktični rad studenata), projektima u saradnji sa univerzitetima iz inostranstva itsl. Uz to, uvođenjem školarina i naplaćivanjem raznih administrativnih taksi fakulteti ostvaruju dodatne prihode koji se u najvećem broju slučajeva troše netransparentno i pitanje je koliko se tih dodatnih sredstava ulaže u reformu i kroz poboljšane uslove studiranja se vrati studentima.

I u vezi sa ovim dolazimo do problema nezavisnih fakulteta budući da postojeći način finansiranja dovodi do toga da postoje prilično bogati fakulteti koji imaju veliki broj studenata i visoke administrativne takse i školarine, s jedne strane, i fakulteti koji nemaju dovoljno finansijskih sredstava da zadovolje osnovne materijalne troškove, s druge strane. Ukoliko bi univerzitet bio istinski integrisan, sva finansijska sredstva bi prvo „stizala“ na univerzitet i onda bi se prema potrebama i strateškim planovima ta sredstva raspoređivala.

Ipak, treba naglasiti da je neophodno da se stav i samih univerziteta ali i države promeni, i to u smislu da se ulaganje u visoko obrazovanje ne smatra (javnim) rashodom već dugoročnom investicijom u razvoj društva, i u ekonomskom i u socijalnom smislu, te da se i na nivou države više sredstava ulaže i u obrazovanje i u naučna istraživanja.

Kuda i kako dalje?

Konferencija „Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi – četiri godine kasnije“ pokazala je da konkretne reformske inicijative postoje po pojedinačnim fakultetima u Srbiji, ali da je neophodno nastaviti praksu razmene iskustava ovakvim ili sličnim skupovima. Takođe, neophodno je *konstruisati novi zakonski okvir* koji bi omogućio nastavak reformi, ali i obavezao na reforme. Novi zakon o visokom obrazovanju je neophodan i da bi se otpočeo proces akreditacije kako državnih tako i privatnih univerziteta, iako jedan deo procesa može da otpočne već sada tako što bi Republički savet za unapređenje visokog obrazovanja usvojio standarde i procedure koje je donela Komisija za akreditaciju.

Reforma visokog obrazovanja ne može se svesti samo na kratkoročnu intervenciju države već se mora shvatiti kao kontinuirani proces u kojem je uloga države da obezbedi adekvatan zakonski i finansijski okvir, ali ključnu ulogu imaju sami univerziteti i nastavni kadar, koji, uz institucionalnu autonomiju i akademske slobode, nose i najveću odgovornost za uspeh ili neuspeh reforme visokog obrazovanja u Srbiji.

Higher Education on the Road to Europe: Four Years Later

S U M M A R Y

On the conference „Higher Education in Serbia on the Road to Europe – Four Years Later“, which took place on 29–30 October 2004, over 20 individual reform projects on faculties and universities in Serbia were presented. The projects focused on: curricula development, introduction of the European Credit Transfer System (ECTS), polytechnic studies, improvement of pedagogical skills of the teachers, evaluation and quality assurance, students participation etc. The experiences from Macedonia, Montenegro, Romania and Slovenia in the reform of higher education were also presented.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

378.014.3(497.11)"2000/2004"(082)
006.83.06:378.4(497.11)"2000/2004"(082)

VISOKO obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi četiri godine kasnije : zbornik radova / [priredili Aljoša Mimica i Zoran Grac]. – Beograd : Alternativna akademska obrazovna mreža, 2005 (Beograd : Dosije). – 407 str. ; 24 cm

Tiraž 1.500. – Radovi na srp. i engl. jeziku. – Str. 11-12: Predgovor / Srbijanka Turajlić. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz pojedine radove. – Summaries.

ISBN 86-84151-10-0
a) Универзитети – Реформа – Србија – 2000-2004 – Зборници
b) Високошколско образовање – Контрола квалитета – Србија – 2000-2004 – Зборници
COBISS.SR-ID 120307468